

Polityka Unii Europejskiej wobec partnerów azjatyckich

pod redakcją
Tomasza Kamińskiego

Contemporary Asian Studies Series

 WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

 UNIwersytet
ŁÓDZKI

Polityka Unii Europejskiej wobec partnerów azjatyckich

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
Łódzkiego

Polityka Unii Europejskiej wobec partnerów azjatyckich

pod redakcją
Tomasza Kamińskiego

Contemporary Asian Studies Series

**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**
Łódź 2019

**UNIwersYTET
ŁÓDZKI**

Tomasz Kamiński – Uniwersytet Łódzki, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
Katedra Studiów Azjatyckich, 90-131 Łódź, ul. Narutowicza 59a

RECENZENT

Ewa Trojnar

REDAKTOR INICJUJĄCY

Agnieszka Kałowska

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Magdalena Torczyńska

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA

Anna Sońta

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/sun_tiger

© Copyright by Authors, Łódź 2019

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2019

Publikacja została dofinansowana przez Unię Europejską w ramach projektu Erasmus+
Jean Monnet Module „Asia as a Challenge for the European Union”

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein

Erasmus+

Publikacja nie jest przeznaczona do sprzedaży

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.08723.18.0.K

Ark.wyd. 10,9; ark. druk. 14,0

e-ISBN 978-83-8142-386-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział 1. Relacje gospodarcze Unii Europejskiej z Chińską Republiką Ludową (Patrycja Dąbrowska)	13
1.1. Charakterystyka i rozwój relacji	15
1.2. Struktura wymiany handlowej UE – ChRL	21
1.3. Problemy we wzajemnym obrocie handlowym	25
1.4. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ)	27
Konkluzje	30
Bibliografia	31
Rozdział 2. Wybrane aspekty relacji politycznych pomiędzy Unią Europejską a Chinami (Paulina Kubiak, Martyna Kubiak, Mateusz Borkowski)	33
2.1. Problem energetyki chińskiej i ochrony środowiska	37
2.2. Prawa człowieka w Chinach a Unia Europejska	41
Konkluzje	45
Bibliografia	45
Rozdział 3. Relacje polityczne pomiędzy Unią Europejską a Japonią (Magdalena Jońska, Sylwia Pindor)	47
3.1. Relacje między Unią Europejską a Japonią przed rokiem 1990	50
3.2. Relacje po zakończeniu zimnej wojny	53
3.3. Bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe	56
3.4. Zmiany klimatyczne i ochrona środowiska	58
3.5. Bezpieczeństwo energetyczne	60
3.6. Dyplomacja naukowa, wymiana technologiczna i edukacyjna	61
3.7. Wymiana kulturowa	62
3.8. Aktualne priorytety współpracy	63
3.9. Problemy w relacjach	64
Konkluzje	66
Bibliografia	67
Rozdział 4. Współpraca gospodarcza Unii Europejskiej z Japonią (Sylwia Łągnowska)	69
4.1. Relacje handlowe pomiędzy Japonią a Europejską Wspólnotą Gospodarczą ..	72
4.2. Kryzys lat 90.	77

4.3. Relacje dwustronne w dobie kryzysu lat 90.	79
4.4. Relacje gospodarcze na początku XXI w.	82
Konkluzje	89
Bibliografia	91

Rozdział 5. Reakcja Unii Europejskiej na katastrofę w elektrowni jądrowej w Fukushima (Aleksandra Januszewska)	93
5.1. Reakcja Unii Europejskiej	96
5.2. Odpowiedź Unii Europejskiej w zakresie polityki energetycznej	98
5.3. Odpowiedź Unii Europejskiej w kwestii stosunków gospodarczych	99
5.4. Pomoc humanitarna od Unii Europejskiej dla Japonii	102
5.5. Różnice w reakcjach państw członkowskich	104
5.5.1. Niemcy	104
5.5.2. Francja	105
Konkluzje	106
Bibliografia	108

Rozdział 6. Polityka Unii Europejskiej wobec Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (Angelika Korczyńska)	111
6.1. Rys historyczny	114
6.2. Stosunki polityczne	118
6.3. Stosunki gospodarcze	123
6.4. Pomoc rozwojowa	127
Konkluzje	129
Bibliografia	130

Rozdział 7. Polityka Unii Europejskiej wobec Wietnamu (Marta Lenckowska, Dominika Jaruszowiec)	133
7.1. Relacje polityczne – podstawy prawne	136
7.2. Problem praw człowieka w Wietnamie	138
7.3. Wymiana handlowa	139
7.4. Inwestycje UE w Wietnamie	143
7.5. Umowa o wolnym handlu	144
7.6. Pomoc humanitarna i rozwojowa	147
Konkluzje	149
Bibliografia	150

Rozdział 8. Polityka Unii Europejskiej wobec Indonezji (Paulina Olejniczak, Eliza Brożyna, Magdalena Grabowska).....	153
8.1. Umowa o partnerstwie i współpracy (PCA)	156
8.2. Umowa o partnerstwie gospodarczym (CEPA)	157
8.3. Wymiana handlowa	160
8.4. Pomoc rozwojowa	162

8.5. Umowa między UE a Indonezją w sprawie handlu legalnie pozyskanym drewnem (FLEGT)	165
8.6. Pomoc humanitarna	166
Konkluzje	168
Bibliografia	168

Rozdział 9. Iran w polityce Unii Europejskiej (Angelika Domagalska, Wioletta Kaczmarek)	171
9.1. Historia relacji	174
9.2. Relacje polityczne na początku XXI w.	176
9.3. Strategia unijna dla Iranu po porozumieniu nuklearnym	179
9.4. Dialog na temat praw człowieka	181
9.5. Bezpieczeństwo w regionie	183
9.6. Uwarunkowania gospodarcze wzajemnych relacji	184
9.7. Współpraca sektorowa	188
9.8. Pomoc humanitarna	188
9.9. Pomoc rozwojowa	189
Konkluzje	191
Bibliografia	192

Rozdział 10. Tajwan w polityce Unii Europejskiej (Magdalena Herbiak)	195
10.1. Polityka jednych Chin i spory o polityczno-prawny status Tajwanu	198
10.2. Przegląd stosunków politycznych EWG/UE – Tajwan (1971–2017)	201
10.3. Charakterystyka gospodarki Tajwanu	208
10.4. Tajwan jako partner handlowy UE	209
10.5. Obrót handlowy Unia Europejska – Tajwan (towary, usługi, inwestycje) ..	213
10.5.1. Handel towarami	213
10.5.2. Handel usługami	215
10.5.3. Inwestycje	216
Konkluzje	218
Bibliografia	221

Wstęp

Skoro dzisiejsi studenci nie lubią czytać długich akademickich tekstów, to jeszcze bardziej nie lubią ich pisać. Podczas dekady prowadzenia zajęć na uniwersytecie przekonałem się o tym bardzo dobrze, ale też nigdy nie potrafiłem się z tym pogodzić. Przecież umiejętność pisania jest absolutnie podstawowa dla formacji intelektualnej przyszłego absolwenta czy absolwentki kierunków humanistycznych i społecznych! Dlatego mimo niechęci moich studentów do tego typu przedsięwzięć z uporem zadawałem im prace pisemne, szukając jednocześnie sposobów zachęcenia ich do pisania.

Jedną ze stosowanych przeze mnie zachęt jest stworzenie możliwości publikacji najlepszych prac, tak aby studenci nie mieli poczucia, że piszą wyłącznie „do szuflady”. Perspektywa zobaczenia swojego nazwiska w druku staje się dla wielu osób zachętą do pogłębionych studiów nad wybranym tematem i czynnikiem mocno angażującym w proces pisania. Ponadto podjęcie przez studentów faktycznych badań akademickich jeszcze na etapie studiów magisterskich stanowi dla części z nich okazję do weryfikacji planów dotyczących dalszej kariery zawodowej. Spośród studentów zaangażowanych w niniejszy projekt część podjęła lub zamierza podjąć studia doktoranckie, część natomiast zweryfikowała swoje plany, stwierdziwszy, że nie jest to odpowiednia dla nich ścieżka kariery.

Niniejszy tom powstał w ramach projektu „Asia as a Challenge to the European Union”, finansowanego przez Unię Europejską w ramach programu Jean Monnet Module. Przedsięwzięcie trwało trzy lata i objęło trzy roczniki studentów studiów drugiego stopnia na kierunku stosunki międzynarodowe, specjalność orientalna, na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego. W ramach zajęć Azja w polityce Unii Europejskiej i Polski dwie grupy studentów (studenci dwóch pierwszych roczników) dostały możliwość napisania rozdziału do

książki, po wybraniu jednego z określonych przeze mnie wcześniej tematów. Trzecia grupa studentów dostała z kolei szansę pracy na wstępnych wersjach rozdziałów przygotowanych przez poprzednie roczniki – mogła je uzupełniać, aktualizować, poprawiać. Było to jedno z fakultatywnych zadań do wykonania w trakcie semestru, które umożliwiało zostanie współautorem rozdziału książki. Wybrana metoda pracy ze studentami z jednej strony miała na celu przygotowanie wysokiej jakości tekstów, z drugiej umożliwiała włączenie do prac nad książką wszystkich roczników studentów objętych projektem.

Tematem badań podjętych przez studentów była polityka Unii Europejskiej wobec Azji. Zagadnienie to jest bardzo słabo opisane, nie tylko w literaturze polskiej, ale również światowej. O ile istnieje wiele prac o relacjach Unii z Chinami¹ czy z Japonią², o tyle zdecydowanie gorzej jest w przypadku tych dotyczących stosunków z mniej znaczącymi partnerami azjatyckimi³. A przecież relacje UE z partnerami azjatyckimi nabierają coraz większego znaczenia, zarówno w wymiarze gospodarczym (np. rosnąca wymiana handlowa), jak i w politycznym (np. wspólne wyzwania związane ze zmianami klimatycznymi). Książka o polityce unijnej wobec partnerów azjatyckich wpisuje się więc w pewną ważną, a przy tym stosunkowo mało zagospodarowaną niszę badawczą.

Wszystkie tematy badawcze podjęte w niniejszej pracy mają pewne cechy wspólne. Po pierwsze prezentują politykę UE wobec danego partnera, a nie są analizą stosunków bilateralnych. Po drugie skupiają się co do zasady na sytuacji współczesnej, ograniczając do niezbędnego minimum rozważania natury historycznej. Po trzecie przedmiotem analizy jest zarówno wymiar polityczny, jak i gospodarczy polityki unijnej. W przypadku krajów, z którymi relacje są najbardziej rozbudowane, czyli Chin i Japonii, skutkowało to koniecznością poświęcenia im więcej niż jednego rozdziału.

Pierwsza część książki dotyczy relacji właśnie z tymi dwoma strategicznymi partnerami Unii Europejskiej w Azji. Pracę otwierają dwa szkice poświęcone Chinom. Pierwszy z nich skupia się na gospodarczym wymia-

1 Zob. np. T. Kamiński, *Sypiając ze smokiem. Polityka Unii Europejskiej wobec Chin*, Łódź 2015; P.J. Borkowski, Ł. Zamecki, *Relacje Unia Europejska – Chińska Republika Ludowa. Uwarunkowania wewnętrzne i międzynarodowe*, Warszawa 2011.

2 Zob. np. J. Keck, *EU-Japan Relations, 1970–2012*, London 2013; O. Frattolillo, *Diplomacy in Japan-EU relations: from the Cold War to the post-bipolar era*, London 2016.

3 Jedną z nielicznych jest *The Palgrave handbook of EU-Asia relations*, T. Christiansen (ed.), London 2015.

rze relacji, analizuje skalę i strukturę wymiany handlowej, a także problemy z tym związane. Drugi opisuje dwa istotne zagadnienia polityczne w relacjach: kwestie środowiskowe i problem praw człowieka w Chinach. Rozdział trzeci prezentuje główne etapy rozwoju relacji politycznych między Unią a Japonią, a czwarty – wymiar gospodarczy polityki unijnej wobec Japonii. W tym rozdziale autorka zdecydowała się na stosunkowo obszerny rys historyczny, stanowiący tło do opisu współczesnego wymiaru stosunków. Rozdział piąty stanowi jedyne w książce studium przypadku, a jego struktura jest nieco odmienna od pozostałych. Jest on poświęcony bardzo ciekawemu zagadnieniu reakcji UE na katastrofę w japońskiej elektrowni atomowej w Fukushima.

Druga część pracy dotyczy relacji Unii z innymi partnerami azjatyckimi, spoza grupy strategicznych partnerów. Tę część otwiera studium relacji ze Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) – jedyny rozdział poświęcony współpracy multilateralnej, a nie bilateralnej. Rozdział ten stanowi dobre tło do kolejnych dwóch szkiców poświęconych polityce UE wobec dwóch wiodących krajów członkowskich ASEAN, czyli Wietnamu i Indonezji. Przedostatni rozdział książki odnosi się do polityki UE wobec Iranu i jest jedynym studium poświęconym krajowi spoza Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej. Znaczenie relacji z tym krajem w ostatnich latach bardzo wzrosło, co stanowiło mocny argument za włączeniem szkicu do niniejszej książki. Publikację zamyka bardzo ciekawa analiza polityki UE wobec Tajwanu, partnera niezwykle ważnego, ale przecież o nieuznawanej oficjalnie państwowości.

Szkice, które zawarto w książce, zostały wybrane na podstawie ich oceny merytorycznej. Kilka innych przygotowanych przez studentów prac ostatecznie się w książce nie znalazło. W efekcie publikacja nie obejmuje wszystkich najważniejszych partnerów Unii Europejskiej w Azji. W szczególności brakuje rozdziałów poświęconych Korei Południowej czy Indiom.

Z uwagi na fakt, że autorzy dopiero rozpoczynają swoją przygodę z badaniami akademickimi, przygotowane przez nich szkice nie są w pełni dojrzałymi owocami wieloletnich przemysłów naukowych. Mają one raczej charakter wprawek, niemniej jednak będących na dostatecznie wysokim poziomie, żeby zaprezentować je publicznie. W poszczególnych rozdziałach brakować może przede wszystkim rozbudowanej analizy prezentowanych faktów. W części zostały pominięte istotne wątki, ale nie wszystko można było poprawić na etapie prac redakcyjnych, które koncentrowały się raczej na eliminacji najpoważniejszych błędów.

W poszczególnych rozdziałach w pełni świadomie zrezygnowano też z odniesień teoretycznych. Wszystkie szkice zawarte w książce mają charakter stricte analityczny, są prezentacją głównych wydarzeń, zjawisk czy problemów politycznych lub gospodarczych. Poziom zrozumienia zagadnień teorii stosunków międzynarodowych wśród autorów był bardzo zróżnicowany i narzucenie wszystkim wspólnych ram teoretycznych okazało się niewykonalne dla redaktora niniejszego tomu.

Mimo swojej przyczynkarskiej natury prezentowane rozdziały mogą stać się wartościową lekturą dla osób pragnących lepiej zrozumieć politykę Unii Europejskiej wobec Azji. Książkę kierujemy w szczególności do studentów i badaczy zajmujących się relacjami zagranicznymi UE.

Rozdział 1
Relacje gospodarcze Unii Europejskiej
z Chińską Republiką Ludową

(Patrycja Dąbrowska)

Patrycja Dąbrowska

Niniejszy tekst przedstawia relację Unii Europejskiej z Chińską Republiką Ludową w kontekście gospodarczym. Zagadnienie to jest o tyle istotne, że w ostatnich latach, zwłaszcza od początku XXI w., na arenie międzynarodowej wyraźnie widać coraz szybciej wzrastającą potęgę handlową Państwa Środka. Z tej przyczyny stosunki gospodarcze Unii Europejskiej z tym krajem, niegdyś uznawanym za słabo rozwinięty, w ostatnich latach przybrały na intensywności.

W rozdziale poruszone zostaną kwestie charakterystyki relacji, najważniejszych obecnie zależności w wymianie handlowej, a także problemy wynikające z różnic gospodarczych i politycznych, z uwzględnieniem zagadnienia chińskich bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ). Cezurą czasową dla zakresu pracy stał się rok 2001, czyli rok przystąpienia ChRL do Światowej Organizacji Handlu (WTO), gdyż od tego momentu wzajemne relacje zintensyfikowały się najbardziej, dzięki liberalizacji handlu. Liberalizacja ta ma też jednak swoje wady, o czym szerzej na kolejnych stronach tekstu.

1.1. Charakterystyka i rozwój relacji

Chińska Republika Ludowa jest obecnie drugim najważniejszym partnerem handlowym Unii Europejskiej po Stanach Zjednoczonych, Unia w relacjach handlowych Państwa Środka zajmuje zaś miejsce pierwsze¹. O intensyfikacji wzajemnych stosunków gospodarczych można mówić od początku XXI w., zwłaszcza od momentu, gdy Chiny stały

¹ Zrozumieć politykę Unii Europejskiej. *Handel*, www.publications.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/9a2c5c3e-0d03-11e6-ba9a-01aa75ed71a1, s. 1 [data dostępu: 10.09.2018].

się członkiem Światowej Organizacji Handlu w 2001 r.² Wydarzenie to stało się pewnego rodzaju przełomem we wzajemnych relacjach, o czym będzie mowa później.

Po przemianach gospodarczych obu aktorów sceny politycznej w ostatnich latach widać, że wzajemne kontakty na płaszczyźnie ekonomicznej są równie istotne, jak te na gruncie politycznym, a nawet obie płaszczyzny wpływają na siebie nawzajem. O stosunkach gospodarczych Unia Europejska – Chińska Republika Ludowa mówi się w literaturze jako o stosunkach strategicznych³, ze względu na ogromny potencjał i potęgę gospodarczą stron (widoczną zwłaszcza w tempie rozwoju gospodarki chińskiej w ostatnich latach) oraz na fakt, że strony mogą być też dla siebie konkurencyjnym zagrożeniem.

Od początku XXI w. na arenie międzynarodowej coraz wyraźniej widać było efekty transformacji gospodarczej po latach borykania się z efektami niszczącej rewolucji kulturalnej. Transformacja ta zasługuje na większe zainteresowanie ze względu na swój bezprecedensowy charakter i stosunkowo wczesny moment, w jakim się rozpoczęła – o przemianach gospodarczych w Państwie Środka mówi się mianowicie już od 1979 r., a więc średnio dekadę wcześniej niż w przypadku innych państw komunistycznych⁴. Ponadto transformacja ta odbywała się nie skokowo, jak chociażby w krajach Europy Wschodniej, ale etapami, stopniowo. Ostatecznie połączyła też dwa twory przez wielu uczonych (również chińskich) uznawane za niemożliwe do pogodzenia. Jedną z największych światowych gospodarek wyrosła na gruzach zrujnowanego komunistycznego państwa, dzięki połączeniu ustroju socjalistycznego z regułami gospodarki rynkowej⁵. Celem transformacji gospodarczej ChRL było też wprowadzenie w życie idei zrównoważonego rozwoju regionalnego, dzięki któremu szanse wschodnich i zachodnich regionów Chin oraz ich sytuacja gospodarcza miały zostać wyrównane. W ramach polityki *Go West Policy*, stawiającej na aktywizację słabiej rozwiniętych regionów zachodnich oraz polityki otwarcia na świat, która była jednym z etapów przemian gospodarczych, utworzono Specjalne Strefy Ekonomiczne

2 Pełna lista członków dostępna na: www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (data dostępu: 2.06.2017).

3 *Zrozumieć politykę Unii Europejskiej...*, s. 13.

4 J. Fornalczyk, *Transformacja gospodarcza współczesnych Chin*, [w:] *Współczesne Chiny. Kultura. Polityka. Gospodarka*, red. M. Pietrasiak, Łódź 2005, s. 193.

5 *Ibidem*, s. 194.

ne i zachęcano inwestorów zagranicznych do lokowania kapitału w tych właśnie regionach, aby w ten sposób wspomóc ich rozwój i zmniejszyć różnice gospodarcze w kraju⁶.

Dziesięciolecia przemian w duchu reform Deng Xiaopinga⁷ i zasad gospodarki rynkowej przyniosły Chińskiej Republice Ludowej duży wzrost PKB, a także rozwój produkcji i ogromny wzrost eksportu, który dziś jest głównym filarem potęgi handlowej kraju. Według danych z 2016 r. Chińska Republika Ludowa po raz pierwszy od 130 lat uplasowała się wyżej niż Stany Zjednoczone w kategorii „największa gospodarka świata”. Zajmuje pierwsze miejsce – wyprzedza USA pod względem wysokości PKB mierzonego parytetem siły nabywczej od 2014 r.⁸ Dane te pokazują, w jak szybkim tempie rosła gospodarka tego kraju w ostatnim dziesięcioleciu (warto przypomnieć, że jeszcze w 2005 r. gospodarka Chin była dwa razy słabsza od amerykańskiej, a prognozy zapowiadały, że wydarzenia, o których mowa, nastąpią co najmniej sześć lat później)⁹.

Kolejnym wskaźnikiem ogromnego sukcesu Chin, który stał się jednocześnie źródłem intensyfikacji stosunków z Unią Europejską, jest dwudziestokrotny wzrost dochodu narodowego ChRL w ciągu trzydziestu lat. Stanowi to ewenement na skalę światową¹⁰. Liczba ludzi żyjących na skraju ubóstwa spadła z 85% w roku 1984 do poniżej 15% obecnie. Do klasy średniej należą dziś ok. 350 mln obywateli.

Mimo sukcesów nierówności społeczne są wciąż duże, występują też zagrożenia związane z rynkiem nieruchomości, które mogą doprowadzić do kryzysu ekonomicznego lub wysokiego poziomu migracji¹¹.

Na podstawie wymienionych przesłanek oraz w związku z prawdopodobieństwem wystąpienia niepokojów społecznych w przypadku kryzysu ekonomicznego prognozują, że w następnych latach zawrotny wzrost gospodarczy na poziomie 10%¹² może, w najmniej optymistycznych scenariuszach, spaść nawet do 3–4%¹³. Nie zmienia to faktu, że dziś na arenie

6 *Ibidem*, s. 198.

7 Promotor reform gospodarczych lat 80.

8 D. Kluska, *Analiza chińskiej gospodarki*, www.analizy.investio.pl (data dostępu: 22.05.2017).

9 *Ibidem*.

10 *Ibidem*.

11 *Ibidem*.

12 A. Gwiazda, *Globalna ekspansja gospodarcza Chin*, Bydgoszcz 2013, s. 25.

13 D. Kluska, *op. cit.*

międzynarodowej żadne państwo czy organizacja nie może pozwolić sobie na lekceważenie Chin. Skłania to również Unię Europejską do pogłębiania relacji gospodarczych łączących obie strony.

Od początku zacieśniania relacji handlowych między stronami do głosu dochodziły też kwestie polityczne, wspieranie reform gospodarczych łączyło się bowiem z chęcią propagowania wartości europejskich, takich jak na przykład demokracja czy prawa człowieka¹⁴. Nie spotkało się to z entuzjazmem ze strony chińskiej, wzrost gospodarczy Państwa Środka wiąże się bowiem z powiększaniem potencjału krajowego i pozostawianiem części żywotnych gałęzi przemysłu kontroli państwowej¹⁵, a nie, co aprobowałaby Unia, liberalizacją polityczną i poszanowaniem szerokiej wolności obywatelskiej¹⁶.

Początków relacji unijno-chińskich upatrywać należy już w czasach funkcjonowania Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, kiedy to w roku 1978 między EWG a Chinami podpisana została pierwsza umowa handlowa, w wyniku której nawiązano stosunki gospodarcze oraz powołano Wspólny Komitet ds. Współpracy Handlowej¹⁷. Rok później podpisano umowę regulującą handel tekstyliami. Na mocy powyższych porozumień Chińska Republika Ludowa została też objęta Generalnym Systemem Preferencji, w ramach którego jako państwo słabo rozwinięte otrzymała wolny od celów dostęp do rynku wspólnotowego¹⁸. Natomiast w roku 1985 dokument ten został zastąpiony przez Porozumienie w sprawie Handlu i Współpracy Gospodarczej, które wspierało intensyfikację wymiany handlowej i poszerzanie współpracy na polu ekonomicznym¹⁹. Jak wspomniano, przełomowym momentem w relacjach obu stron było wstąpienie Państwa Środka do WTO 1 grudnia 2001 r. Od tego momentu wymiana gospodarcza przybierała na intensywności, gdyż akcesja Chin wymagała podpisania z Unią umowy bilateralnej w sprawie warunków, na jakich miałyby się odbyć ich przystąpienie do Organizacji²⁰. Umowa stowarzyszeniowa między WTO

14 Wiązane tradycyjnie również z prawami pracowników.

15 M. Pietrasiak (red.), *op. cit.*, s. 194.

16 P.J. Borkowski, Ł. Zamecki, *Relacje Unia Europejska – Chińska Republika Ludowa. Uwarunkowania wewnętrzne i międzynarodowe*, Warszawa 2012, s. 82.

17 T. Sporek, *Analiza stosunków handlowych pomiędzy Chińską Republiką Ludową a Unią Europejską*, „Studia Ekonomiczne” 2012, nr 123, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, s. 21–40.

18 *Ibidem*, s. 1.

19 *Ibidem*, s. 2.

20 Szerzej na temat procesu akcesyjnego zob. oficjalna strona WTO, www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org3_e.htm#join (data dostępu: 2.06.2017).

a ChRL podpisana została w 1999 r., natomiast po negocjacjach między Pekinem a Brukselą w roku 2000 podpisano umowę dwustronną UE – ChRL²¹. Wydarzenia te doprowadziły do rozwoju powiązań gospodarki chińskiej z rynkiem światowym, a co za tym idzie – również z rynkiem unijnym. Zwiększenie intensywności tychże stosunków wprowadziło relację Bruksela – Pekin na nowe tory.

Znaczenie Chin wzrosło też w czasie kryzysu gospodarczego w latach 2008–2010. Aktywna reakcja na przejawy kryzysu zarówno Unii, jak i Państwa Środka doprowadziła do wspólnego wyrażenia sprzeciwu wobec praktyk protekcyjnych i podjęcia tematu szerszego otwarcia rynku na wymianę handlową – te działania uznano za remedium na kryzys²². Strategiczne stosunki unijno-chińskie stały się po raz kolejny obiektem szerszego zainteresowania w 2013 r., kiedy to zapowiedziano negocjacje w sprawie kompleksowej umowy inwestycyjnej między Unią Europejską a Chinami. Umowa ta przewidywać miała stopniową liberalizację dotyczącą możliwości inwestowania i zniesienie ograniczeń dla inwestorów na rynkach zainteresowanych podmiotów²³.

Kolejnym krokiem w rozwoju wzajemnych relacji był komunikat Komisji Europejskiej z 22 czerwca 2016 r. W dokumencie tym Wysoki Przedstawiciel Unii ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa oraz Komisja Europejska określiły plan rozwoju stosunków Unii Europejskiej z Chińską Republiką Ludową na następne pięć lat. Podkreślono, że wzajemne relacje muszą opierać się na podziale odpowiedzialności i precyzyjnym określeniu stosunków. Główny element dokumentu stanowiło określenie możliwości rozwoju wzajemnych relacji w kontekście szeroko rozumianego pobudzania rozwoju gospodarczego w Europie. Należy się tu skupić na tworzeniu nowych miejsc pracy oraz umożliwieniu przedsiębiorcom europejskim łatwiejszego dostępu do rynku chińskiego. Aby osiągnięcie celu stało się możliwe, konieczne jest zawarcie kompleksowej umowy inwestycyjnej oraz podjęcie wspólnych działań, na przykład w zakresie badań i innowacji. Taka umowa mogłaby też stać się przyczynkiem do umowy o wolnym handlu. Nie sposób jednak

21 *China Accession to the World Trade Organization. National and International Perspectives*, H. Holbig, R. Ash (eds.), London 2002, s. 75.

22 J.M. Fischer (ed.), *op. cit.*, s. 199.

23 Dyrekcja Generalna Komisji Europejskiej ds. Komunikacji Społecznej, *Zrozumieć politykę Unii Europejskiej. Handel*, www.publications.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/9a2c5c3e-0d03-11e6-ba9a-01aa75ed71a1 (data dostępu: 10.09.2018).

zintensyfikować takiej współpracy bez odpowiedniej sieci połączeń komunikacyjnych i cyfrowych na kontynencie eurazjatyckim, które ułatwiają wzajemne kontakty.

Żądanie wzajemności w warunkach dostępu do rynku (*reciprocity*) jest ważnym postulatem UE w relacjach z Chinami²⁴.

Dzisiejsze stosunki gospodarcze oprócz wspomnianych wyżej porozumień opierają się na szerokim dialogu, który obejmuje zagadnienia zarówno czysto ekonomiczne, jak i związane z ochroną środowiska, bezpieczeństwa żywności czy konkurencyjności i ochrony własności intelektualnej. Poruszane są też kwestie wymiany naukowej i technicznej oraz społeczeństwa informacyjnego, które w czasach gwałtownego postępu technologicznego zaczynają być elementem wymiany gospodarczej, chociażby ze względu na e-commerce, do którego rozwoju zachęcano również w toku dialogu. Unia Europejska i Chińska Republika Ludowa są dla siebie konkurencyjne, co może być czynnikiem pobudzającym wzajemną wymianę, ale też elementem stwarzającym potencjalne zagrożenie, jeśli konkurencja ta stanie się zbyt duża. Przed takim obrotem spraw również ustrzec mają dialogi sektorowe, w dzisiejszych czasach skupione zwłaszcza na odnawialnych źródłach energii i podwyższaniu standardów produkcyjnych²⁵. Ostatnie zagadnienie nabiera znaczenia w kontekście konkurencyjności w regionie Afryki, którą Chiny od kilku lat są zainteresowane ze względu na surowce naturalne. Chiny jako inwestor w Afryce okazują się ogromnym konkurentem dla Unii Europejskiej również ze względu na swoje mniej restrykcyjne podejście do inwestycji i standardów produkcyjnych²⁶. Aby uniknąć ewentualnego konfliktu, relacje gospodarcze Unii Europejskiej z Chinami traktuje się wciąż jako jedne z najważniejszych. Jak widać, nie bez powodu nazwane są zresztą strategicznymi – wszystko po to, by oprócz rozwoju wzajemnej wymiany możliwa była też pewnego rodzaju kontrola nad kształtem, jaki mogą przybrać te stosunki.

24 Na podstawie: Komisja Europejska – komunikat prasowy, *Unia Europejska stawia na ambitne stosunki z Chinami*, Bruksela, 22.06.2016.

25 Więcej informacji na: www.ec.europa.eu/environment/efe/themes/international-issues/europe-and-china-40-years-working-together_en (data dostępu: 2.06.2017).

26 J.M. Fischer (ed.), *op. cit.*, s. 205. Zob. też: *China in Africa*, www.cfr.org/background/china-africa (data dostępu: 2.06.2017).

1.2. Struktura wymiany handlowej UE – ChRL

Unijno-chińska wymiana handlowa osiągnęła imponujące rozmiary. Według danych Eurostatu za rok 2016 Chińska Republika Ludowa jest pierwszym partnerem Unii Europejskiej pod względem importu²⁷, natomiast drugim pod względem eksportu – dzięki temu Chiny zajmują również drugą pozycję, jeżeli chodzi o ogólną wymianę handlową. Oznacza to, że import z Chin stanowi dzisiaj ponad 20%²⁸ ogółu importu Unii, eksport zaś 9,7%. Ogół wymiany handlowej to prawie 15% całego handlu Unii Europejskiej²⁹ – ponad 514 mld euro. Obecny bilans handlowy między Państwem Środka a Unią wynosi ponad – 174 mld euro, a więc problem deficytu handlowego jest poważny. Zostanie on szerzej opisany w dalszej części niniejszej publikacji. Nie zmienia to jednak faktu, że eksport unijny do Chin rośnie szybciej aniżeli import³⁰.

Powyższe dane wydają się jeszcze istotniejsze, gdy przypomni się wskaźniki sprzed dwudziestu lat, które dobrze pokazują rozwój tych relacji. W roku 1996 wartość ogółu obrotu wynosiła 45 miliardów euro³¹, zatem w ciągu minionych dwóch dekad wzrosła ponad dwudziestokrotnie. Na pojawienie się tak dużej różnicy niezaprzeczalny wpływ miało opisywane wyżej wstąpienie Chińskiej Republiki Ludowej do WTO, co pociągnęło za sobą stopniową liberalizację handlu i rozwój sieci powiązań rynku unijnego z chińskim. Bez wpływu na te relacje nie pozostawał również wspomniany kryzys gospodarczy – wtedy poziom eksportu do Chin wzrósł, natomiast poziom eksportu chińskiego do krajów członkowskich Unii spadł, co pozwoliło na zatrzymanie przyrostu deficytu handlowego (choć i tak jest on istotnym elementem wzajemnych relacji). Zobaczmy, jak obecnie kształtuje się zależność między importem a eksportem (wykres 1).

Na wykresie 1 widać, że w ostatnich 15 latach wymiana handlowa odnotowuje generalny wzrost, zwłaszcza w sferze importu. Zauważyć można również spadek wielkości deficytu handlowego w odniesieniu do całości wymiany handlowej.

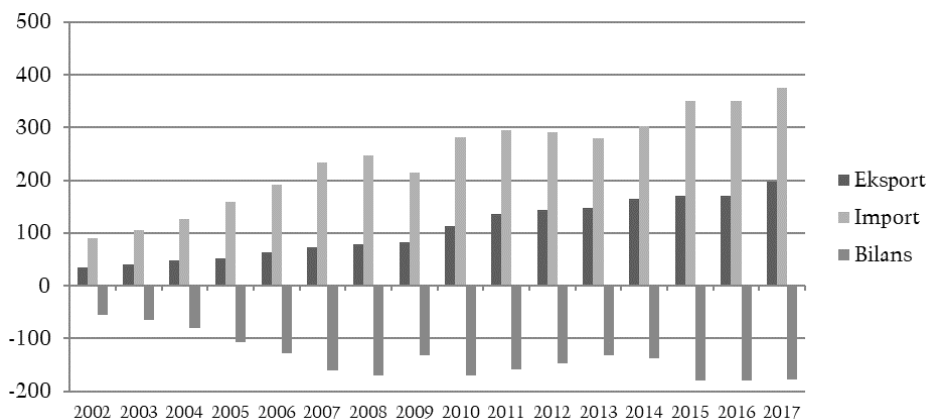
27 Wyprzedziła Stany Zjednoczone w 2010 r. A. McCaleb, *China's changing competitiveness: Shaking up or waking up the European Union?*, Warszawa 2014.

28 Dokładnie 20,2%. Dane na podstawie: www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/statistics/ (data dostępu: 9.06.2017).

29 14,9%; *ibidem*.

30 T. Kamiński, *op. cit.*, s. 70.

31 *Ibidem*.

Wykres 1. Wymiana handlowa UE-ChRL w latach 2002–2017 (w mld euro)

Źródło: opracowanie własne na bazie danych Eurostatu.

Wstąpienie Chińskiej Republiki Ludowej do WTO nie jest też jedynym powodem wzrostu wymiany handlowej tego kraju z Unią Europejską, choć jest to z pewnością kamień milowy w intensyfikacji obrotu handlowego między stronami. W ostatnich latach na taki rozwój relacji składał się też szereg innych czynników. Za wzrost eksportu do Chińskiej Republiki Ludowej odpowiadają wysokie tempo wzrostu PKB w Państwie Środka, utrzymujące się przez lata na poziomie ok. 10%, a także wzrost współpracy międzykorporacyjnej i ułatwiony dostęp firm europejskich do rynku chińskiego³². Import z Chin również wzrósł, co ma swoje przyczyny w kilku zjawiskach. Jednym z nich są zależności między chińskim yuanem (*renminbi*), dolarem amerykańskim i euro. W poprzednich latach kurs wymiany yuana na euro był korzystniejszy aniżeli na dolara (odnotowano jego deprecjację wobec yuana). Było to korzystne dla chińskich eksporterów, którzy przez zmniejszenie konkurencyjności swoich produktów na rynku amerykańskim zwrócili uwagę na potencjał na rynku wspólnotowym³³. Potencjał ten wiązał się również z powiększeniem liczby członków Unii Europejskiej w 2004, 2007 i 2013 r. Jak wiadomo, w tym czasie liczba członków Unii wzrosła kolejno o dziesięć, dwa i jedno państwo, co znacząco powiększyło wspólnotowy rynek i jeszcze bardziej uatrakcyjniło go dla eksporterów chińskich. Rozszerzenie UE powiększyło liczbę konsu-

³² T. Sporek, *op. cit.*, s. 12.

³³ *Ibidem*.

mentów na rynku europejskim o ponad 20%³⁴. Pod względem struktury towarowej według danych na rok 2017 w imporcie największy udział mają maszyny i urządzenia transportowe (tabela 1).

Tabela 1. Struktura importu towarów chińskich do UE (dane w mln euro)

Maszyny i urządzenia transportowe	195,018	52,03%
Tekstylia	39,021	10,41%
Chemikalia	18,228	4,86%
Produkty spożywcze	7,665	2,04%
Paliwa	3,601	0,96%

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Komisja Europejska, *European Union trade with China*, www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/statistics/ (data dostępu: 10.09.2018).

Co ciekawe, dane te są niezgodne z powszechnym stereotypowym postrzeganiem chińskiego udziału w rynku europejskim. W świadomości konsumentów import z Chińskiej Republiki Ludowej to często wyłącznie wątpliwej jakości odzież i żywność niewiadomego pochodzenia. Okazuje się jednak, że wymiana handlowa między stronami jest o wiele bogatsza i opiera się w głównej mierze na produktach wysoko przetworzonych, które zazwyczaj utożsamiane są z produkcją japońską czy koreańską. Nie umniejsza to roli tych dwóch producentów na rynku, jednak wskazuje, że mimo wartkiego rozwoju wzajemnych relacji handlowych na poziomie społeczeństwa świadomość znaczenia tych kontaktów jest wciąż niewielka, a Państwo Środka często postrzega się jako biedny rozwijający się kraj-producenta.

Jeżeli zaś chodzi o eksport do Chin, to w strukturze towarowej również dominują maszyny i urządzenia (tabela 2).

Tabela 2. Struktura eksportu towarów unijnych do Chin (dane w mln euro)

Maszyny i urządzenia	107,570	54,27%
Chemikalia	25,058	12,64%
Produkty spożywcze	16,701	8,43%
Paliwa	13,653	6,89%
Tekstylia	2,864	1,45%

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Komisja Europejska, *European Union trade with China*, www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/statistics/ (data dostępu: 10.09.2018).

.....
³⁴ *Ibidem*, s. 13.

Tabela 2 może obrazować powody takiego stereotypowego postrzegania wzajemnej wymiany. W głównych gałęziach przemysłu biorących udział w eksporcie do Chin żywność i tekstylia zajmują niską pozycję. Przyczyn można upatrywać w nieco hermetycznej kulturze chińskiej. Słowo „hermetyczny” w obliczu ogólnego trendu globalizacji światowej kultury (postępująca od lat unifikacja zdobyczy kultur różnych cywilizacji) zdaje się trochę nie na miejscu, jednak w przypadku Chińskiej Republiki Ludowej widoczne jest szczególne umiłowanie tradycji i respekt żywiony dla rodzimych zwyczajów. Przekładać się to może również na tak powszednie zagadnienia jak kulinaria – zamiłowanie do kuchni chińskiej łączy się tu z nieufnością czy niechęcią wobec produktów nieznanymi, czyli europejskimi. To z kolei może wpływać na brak zainteresowania produktami spożywczymi rynku wspólnotowego, a więc na niski poziom eksportu w tej dziedzinie. Co interesujące, coraz większe znaczenie we wzajemnym obrocie handlowym mają telefony komórkowe, gry wideo i sprzęt komputerowy. Takie produkty były domeną Japonii i Korei Południowej. Silna pozycja tych państw nadal zdaje się być niezachwiana na rynku światowym, jednak firmy chińskie również zdobywają coraz większą popularność.

Na przykładzie firm takich jak Huawei lub Xiaomi widać coraz większe zainteresowanie produktami chińskich producentów. Otrzymują one dobre opinie użytkowników. Dla przykładu kamera sportowa chińskiej firmy Xiaomi jest według recenzji dobrym, a może nawet lepszym (niska cena) zamiennikiem znanej na świecie marki GoPro. Mówi się nawet, że pod względem ilości funkcji wyprzedza swoją amerykańską konkurentkę³⁵. Być może jesteśmy właśnie świadkami początku szturm marki na rynki światowe chińskich nowych technologii, które swoim potencjałem będą w stanie wyprzedzić japońskich i koreańskich gigantów.

Jeżeli zaś pod uwagę wziąć udziały krajów członkowskich Unii w wymianie handlowej, to w ostatnich latach największymi graczami były Niemcy, które zajmowały czołowe miejsce zarówno w eksporcie, jak i w imporcie. Inne kraje liczące się w tej wymianie to kraje o wysokim potencjale gospodarczym, a więc Francja, Wielka Brytania czy Holandia. Dwa ostatnie duże znaczenie miały zwłaszcza w dziedzinie importu.

W dobie globalizacji i pomysłu ściślejszych powiązań handlowych między Unią Europejską a Azją znaczenie ma też koncepcja Nowego

35 Oceny internetowych użytkowników są korzystne dla produktu Xiaomi, www.spidersweb.pl/2017/02/xiaomi-yi-4k.html (data dostępu: 11.06.2017).

Jedwabnego Szlaku (nowa sieć powiązań komunikacyjnych kontynentu euroazjatyckiego ułatwiająca wymianę handlową i szersze powiązania w myśl pierwotnego Jedwabnego Szlaku sprzed wieków, który był głównym traktem handlowym między kontynentami, i nowej koncepcji Pekinu „Pasa i Szlaku” – *One Belt, One Road*³⁶). Koncepcja ta, która w zamyśle ma być dobrodziejstwem dla przemysłu zarówno Europy, jak i Azji, budzi też u niektórych europejskich badaczy wiele wątpliwości. Wytykają oni błędy w organizacji połączeń komunikacyjnych, tworzących pewne problemy w państwach, przez które przebiegają. Chodzi tutaj na przykład o wyłączenie tych państw z procesu decyzyjnego w sprawach związanych z rozwojem koncepcji, wykorzystywanie ich surowców bez odpowiednich rekompensat, a także brak poszanowania dla reguł konkurencji czy straty materialne ludności i wyniszczenie krajobrazu w związku z budową dróg³⁷.

1.3. Problemy we wzajemnym obrocie handlowym

Problem nadmiernego chińskiego eksportu, o którym jest na arenie międzynarodowej najgłośniejsze, powoduje zalew produktów z Państwa Środka na rynku europejskim, co skutkuje deficytem handlowym Unii w obrocie handlowym z Chińską Republiką Ludową. Dzieje się tak ze względu na różnice w procesie produkcyjnym między producentami unijnymi a chińskimi. Efektem jest wciąż rosnący udział Chin w rynku światowym, a spadający udział Unii, czyli rosnąca konkurencyjność Chin³⁸. Eksporterzy z Państwa Środka przewagą konkurencyjną zdobywają przede wszystkim dzięki bogatemu zapleczu siły roboczej, która jest w stanie szybciej wytwarzać produkty niższym kosztem. Sprawdza się to zwłaszcza w przypadku produkcji tekstyliów czy obuwia³⁹, i może właśnie w wyniku takiego rozlokowania potencjału produkcyjnego w Europie tak silny jest stereotyp produktu *made in China*.

Początek problemów z deficytem handlowym przypada na okres, w którym ChRL dołączyła do Światowej Organizacji Handlu, i jest

36 Szerzej zob. T. Fallon, *The New Silk Road: Xi Jinping's Grand Strategy for Eurasia*, „American Foreign Policy Interests” 2015, vol. 37.

37 Szerzej zob. *Nowy jedwabny szlak: gigantyczna inwestycja i duże wątpliwości*, www.dw.com/pl/nowy-jedwabny-szlak-gigantyczna-inwestycja-i-du%C5%BCe-w%C4%85tpliwo%C5%9Bci/a-38866443 (data dostępu: 11.06.2017).

38 Szerzej zob. A. McCaleb, *op. cit.*

39 T. Kamiński, *op. cit.*, s. 79.

następstwem liberalizacji handlu z tym państwem. Bezpośrednio po przystąpieniu Chin do WTO deficyt kształtował się na poziomie ok. 44%, w latach kryzysu gospodarczego 2008–2010 powiększył się do ponad 50%, by w ostatnich latach spaść do niemal 30%⁴⁰, co jest zasługą wspomnianego rozwoju eksportu z UE do Chin. Dziś ponownie obserwujemy wzrost deficytu handlowego, który według danych Eurostatu osiągnął w roku 2016 poziom 180 mln euro⁴¹. Z państw członkowskich Unii największy deficyt odnotowały Holandia i Wielka Brytania. Co ciekawe, w tym samym czasie jedynie Finlandii i Niemcom udało się osiągnąć nadwyżkę handlową⁴². Deficyt handlowy Polski z Chińską Republiką Ludową wynosi około 11,3 mld euro, podczas gdy eksport do Chin stanowi w Polsce jedynie 1% ogółu, a import 7,5%⁴³. Już w pierwszych latach po wstąpieniu ChRL do WTO Unia Europejska zaczęła obawiać się napływu chińskich produktów na rynek wspólnotowy. Skutkowało to nałożeniem szeregu ograniczeń protekcyjnych na importowane dobra. Ogółem ograniczeniami antysubsydyjnymi i przeciwdziałającymi dumpingowi objęto 45 typów produktów, w tym nawet proste produkty codziennego użytku, takie jak plastikowe torebki⁴⁴.

W pewnych przypadkach jednak te zabiegi okazują się nieskuteczne ze względu na szczególny podział administracyjny Chin. Jak wiadomo, Państwo Środka podzielone jest na prowincje, regiony autonomiczne oraz dwa Specjalne Regiony Administracyjne, Hongkong i Makau, charakteryzujące się bardzo dużą autonomią. W obrocie handlowym nie są one jednak traktowane jako terytorium kontynentalnych Chin, co pozwala na obejście cel i ograniczeń, jeśli towar eksportowany jest z tych właśnie terenów⁴⁵. Takie działania protekcyjnych budzą wątpliwości, także ze strony poszczególnych państw członkowskich, jeśli dotyczą na przykład gałęzi przemysłu, które nie są u nich tak dobrze rozwinięte jak w Państwie Środka, i ograniczenia mogłyby się wiązać z poniesieniem wyższych kosztów niż w przypadku napływu na rynek produktów z Chin, lub jeśli oceniają one nałożone ograniczenia jako sprzeczne z filozofią WTO⁴⁶.

40 *Ibidem*, s. 80.

41 *Rekordowy deficyt handlowy z Chinami*, www.pb.pl/rekordowy-deficyt-handlowy-z-chinami-836621 (data dostępu: 12.06.2017).

42 *Ibidem*.

43 *Ibidem*.

44 Szerzej zob. T. Kamiński, *op. cit.*, s. 82 i nast.

45 *Ibidem*.

46 Szerzej zob. *ibidem*.

Nieprzerwanie w stosunkach handlowych Unii Europejskiej z Chińską Republiką Ludową powraca też problem niskich standardów produkcyjnych w Chinach; różnice te widoczne są zwłaszcza w porównaniu do rynku europejskiego, gdzie wspomniane standardy są zazwyczaj przedmiotem dużej uwagi. Widać tu wyraźnie, jak zazębiają się wszystkie opisywane wyżej problemy. Niskie standardy produkcyjne oznaczają niskie koszty, co przekłada się na wysoki eksport do krajów członkowskich Unii – to zaś skutkuje rosnącym deficytem handlowym. Niskie standardy stają się szczególnie rażące w obliczu światowego zainteresowania problematyką ochrony środowiska – najdobitniej manifestują się właśnie w nadmiernej eksploatacji środowiska naturalnego w procesie produkcyjnym. Niskie koszty oznaczają w tym przypadku zbyt duże, nie zrównoważone wykorzystanie surowców naturalnych, przesadną emisję gazów cieplarnianych i nieefektywną gospodarkę odpadami. Większa dbałość o ochronę środowiska mogłaby jednak oznaczać spadek wydajności, a przez to konkurencyjności chińskiej gospodarki⁴⁷. Problem ten przekłada się bezpośrednio na jakość czy nawet bezpieczeństwo produktów chińskich, które w ostatnich latach stanowiły dużą część towarów wycofanych ze sprzedaży w Europie, ze względu na niezachowanie warunków sanitarnych⁴⁸. Niskie koszty wynikają również z gorszych, w porównaniu z europejskimi, warunków pracy i nieprzestrzegania praw pracowniczych w ramach międzynarodowych konwencji, których Państwo Środka nadal nie przyjęło⁴⁹. Ten aspekt budzi szczególne wątpliwości, ze względu na swój dyskusyjny etycznie charakter, zwłaszcza w obliczu nastawionej na ochronę praw człowieka oraz realizację jego wolności i godności Unii Europejskiej. Mimo że temat ten poruszany jest w dialogu stron, radykalne posunięcia w tej dziedzinie mogłyby znacząco naruszyć swoistą równowagę wzajemnych stosunków, a rychłe zakończenie nieporozumień w najbliższym czasie raczej nie nastąpi.

1.4. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ)

W poprzednich podrozdziałach zasygnalizowano, że relacje gospodarcze Unii Europejskiej z Chinami nie zawsze oznaczały jedynie korzyści dla stron i że nie są one wcale pozbawione wyzwań. W podrozdziale tym

47 *Ibidem*, s. 98 i nast.

48 *Ibidem*, s. 100.

49 *Ibidem*, s. 98.

poruszone zostanie również zagadnienie BIZ, ponieważ i ono budzi nie lada kontrowersje. Wiąże się ono z problemem nieuczciwej konkurencji, a także nadmiernego napływu chińskiego kapitału na rynek europejski, co oznacza straty dla przedsiębiorstw w Europie lub nawet potencjalną sinizację pewnych przedsiębiorstw rynku wspólnotowego. Przykłady takich działań znajdziemy chociażby w Niemczech, gdzie problem chińskich przejęć zyskuje na powadze.

Tak jak cała wymiana handlowa między Unią a Chińską Republiką Ludową w ostatnich latach wzrastała, tak i chińskie inwestycje w Europie w tym czasie przeżywają prawdziwy *boom*. Pierwsze rekordy padły w roku 2015, kiedy ilość chińskich inwestycji w Europie wzrosła od poprzedniego roku o ponad 30%⁵⁰. Według danych agencji analitycznej Mergermarket już w roku 2015 zawarto 11 umów odnośnie do chińskich inwestycji w Europie, które miały łączną wartość blisko 10 mld dolarów⁵¹. Jak ocenia Andrzej Juchniewicz, ekspert Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych (PAIiIZ), taka intensyfikacja chińskich inwestycji to dopiero początek wzrostu przepływu chińskiego kapitału⁵². Potwierdzają to dane Rhodium Group. Według danych za rok 2016 ilość chińskich inwestycji tylko w Polsce wzrosła od roku poprzedniego ponad pięćdziesięciokrotnie – z 10 mln w roku 2015 do 563 mln łącznie w roku 2016⁵³. Oznacza to, że wartość BIZ tylko za rok 2016 jest wyższa niż wartość z poprzednich szesnastu lat łącznie. Popularność BIZ wydawać by się mogła szansą dla gospodarki unijnej na szybki wzrost i wielopoziomowy rozwój, jednak realia bywają różne.

Sedno problemu⁵⁴ tkwi w rozgraniczeniu inwestycji ze względu na ich rodzaj. Przy określaniu ilości inwestycji chińskich bierze się pod uwagę zarówno inwestycje typu *greenfield*, czyli takie, które doprowadzają do powstania nowego przedsiębiorstwa, jak i te polegające na przejęciu części lub całości przedsiębiorstwa istniejącego⁵⁵. Najwięcej na rynku europejskim dokonuje

50 *Chiny coraz więcej inwestują w UE, przejmują europejskie technologie*, 15.04.2015, www.tvn24bis.pl/ze-swiate/75/chiny-coraz-wiecej-inwestuja-w-unii-przejmuja-europejskie-technologie,533534.html (data dostępu: 10.09.2018).

51 *Ibidem*.

52 A. Borowiak, *Chiny coraz więcej inwestują w UE*, Polska Agencja Prasowa, 18.06.2015.

53 M. Kalwasiński, *Rekord chińskich inwestycji w Polsce*, www.bankier.pl/wiadomosc/Rekord-chinskich-inwestycji-w-Polsce-7501220.html (data dostępu: 11.06.2017).

54 H. Araujo, J.P. Cardenal, *Nieuchronny podbój świata po chińsku*, Katowice 2016, s. 267.

55 *Chiny coraz więcej inwestują w Europie, przejmują europejskie technologie*, www.biznes.onet.pl/wiadomosci/ue/chiny-coraz-wiecej-inwestuja-w-ue-przejmuja-europejskie-technologie/bknd60 (data dostępu: 10.09.2018).

się właśnie przejęć, które są oceniane negatywnie. Wiąże się to z przejmowaniem europejskiego *know-how*, które jest szczególnie istotne dla chińskich inwestorów⁵⁶. Są oni zainteresowani znanymi markami o ugruntowanej pozycji na rynku i doświadczeniu pozwalającym na modernizację procesu produkcji i polepszenie jej jakości⁵⁷. Mimo wzrostu ilości chińskich inwestycji w Europie nie należy zapominać, że nadal stanowią one stosunkowo niewielki odsetek wszystkich inwestycji zagranicznych na rynku unijnym⁵⁸. Skoncentrowane są ponadto głównie w trzech krajach: Niemczech, Francji i Wielkiej Brytanii. Według danych firmy Dealogic przez pierwsze 10 miesięcy 2016 r. chińskie inwestycje wyniosły w Niemczech więcej niż łączna wartość inwestycji z lat 2002–2015 – 44 transakcje o łącznej wartości 11,3 mld dolarów⁵⁹. Zainteresowanie chińskich inwestorów nowymi technologiami jest tutaj szczególnie widoczne, gdyż większość przejęć dotyczy firm produkujących sprzęt wysoce zaawansowany technologicznie. Niekiedy jednak takie fuzje zaczynają wpływać destrukcyjnie na rynek rodzimy. Tak dzieje się w przypadku firm niemieckich, i rzutuje to na ogół rynku wspólnotowego. Przykładem jest wykupienie przez Midea Group, chińskiego producenta sprzętu domowego, niemieckiej firmy Kuka, producenta robotów przemysłowych. Kuka jest bardzo znaną i cenioną firmą niemiecką, nic więc dziwnego, że niemieccy eksperci nie byli przychylni przejęciu tej firmy przez inwestora z Chińskiej Republiki Ludowej⁶⁰. Z drugiej jednak strony Niemcy nie mogły pozwolić sobie na radykalne działania przeciwko Chinom, gdyż mogłoby to rzutować na ogół ich relacji, czyli również przynieść straty eksportowi niemieckiemu⁶¹. Mimo starań niemieckich polityków o przekonanie inwestorów europejskich do przejęcia firmy ostatecznie Kuka została nabyta przez Chińczyków za 4,6 mld euro⁶². Podobnie, dzięki kryzysowi z 2008 r., Chiny dokonały przejęcia firm energetycznych z Portugalii, co uczyniło z nich potentata na portugalskim rynku energetycznym.

Przykłady te obrazują, że liberalizacja stosunków gospodarczych może też być zjawiskiem niebezpiecznym dla przemysłu europejskiego i kondycji

56 *Ibidem*.

57 M. Kalwasiński, *op. cit.*

58 Ok. 2,5%. Szerzej zob. T. Kamiński, *op. cit.*, s. 91.

59 T. Świderek, *Chińskie przejęcia w Europie Niemile widziane*, www.obserwatorfinansowy.pl/forma/rotator/chinskie-przejecia-niemile-widziane-w-europie/ (data dostępu: 2.06.2017).

60 *Ibidem*.

61 *Ibidem*.

62 *Ibidem*.

europejskiej gospodarki. Potwierdzają ponadto słuszność stosowania pewnych ram ograniczających wolność przepływu kapitału. Prawodawstwo państw członkowskich broni się przed niebezpiecznymi przejściami poprzez dawanie pozwolenia na ich blokowanie w sytuacjach zagrożenia rynkowej konkurencji oraz w sytuacjach, gdy godzą one w żywotne interesy kraju, zagrażają jego bezpieczeństwu lub obronności⁶³. Tych kryteriów nie można jednak zastosować w stosunku do wszystkich fuzji, również tych dotyczących firm wytwarzających sprzęty wysokiej technologii. W polskim prawie zjawiska takie sankcjonuje ustawa z 24 lipca 2015 r. o kontroli niektórych inwestycji. Powstaje w jej ramach lista spółek podlegających ochronie, co oznacza, że zgodę na ich przejęcie może wydać jedynie polski rząd⁶⁴. Wydarzenia związane z przejęciem firmy Kuka doprowadziły do głosów postulujących, aby podobne regulacje przewidywało również prawo unijne. W związku z tym, że rynek niektórych państw, także Chin, jest o wiele mniej dostępny aniżeli rynek wspólnotowy dla tych krajów, według szefa resortu gospodarki Niemiec państwa członkowskie powinny móc blokować wykup akcji przez takie państwa, gdy pakiety akcji przekraczają 25% lub gdy pomysł zakupu pochodzi od rządu bądź jest przez niego finansowany⁶⁵. Problem ten rozpoczął w Unii Europejskiej debatę na temat zabezpieczeń unijnych przed takimi zagrożeniami. Pojawiają się pomysły powołania instytucji odpowiedzialnej za monitorowanie i kontrolę przejęć oraz posiadającej możliwość blokowania tych najbardziej kontrowersyjnych, na wzór amerykańskiego CFIUS (*Committee on Foreign Investment in The United States*). Niemieccy parlamentarzyści wysuwają również opinię, że Unia Europejska powinna rozumieć inwestycje zagraniczne bardziej strategicznie, a nie skupiać się jedynie na ich wartości rynkowej, gdyż jest to ryzykowne dla przemysłu Europy⁶⁶.

Konkluzje

W rozdziale tym zaprezentowano, jak wyglądają relacje gospodarcze Unii Europejskiej z Chińską Republiką Ludową w czasach coraz bardziej zaawansowanej globalizacji i zacieśniających się powiązań między rynkami na świecie. Warto zwrócić uwagę, że w przypadku tychże stosunków

63 *Ibidem*.

64 Szerzej patrz: Internetowy System Aktów Prawnych, Dz.U. z 2015 r., poz. 1272, www.isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20150001272 (data dostępu: 12.06.2017).

65 T. Świderek, *op. cit.*

66 *Ibidem*.

ważna jest zarówno rozbudowana współpraca w różnych dziedzinach, poparta dialogiem i wzajemnymi porozumieniami powiększającymi zakres tejże współpracy, jak i ostrożność, aby zainteresowanie handlem z Państwem Środka nie obróciło się przeciw rynkowi wspólnotowemu przez rosnącą konkurencję rynku chińskiego.

Badając problematykę relacji gospodarczych opisywanych stron, warto też zwrócić uwagę na ich szerszy kontekst, a zatem skorelowany z międzynarodową sytuacją polityczną i głównymi problemami polityki światowej. Chodzi tutaj głównie o problem ochrony środowiska i praw człowieka – zwłaszcza te ostatnie bywają kością niezgody w dialogu Bruksela – Pekin, a jednocześnie wpływają na wzrost konkurencyjności Chin wobec UE przez możliwości obniżenia kosztów produkcji. Ciekawe wydaje się w tym kontekście pytanie o stabilność tak rozwijanego przemysłu, który niszczy surowce naturalne i może pozostawiać za sobą szkody nawet dla przyszłych pokoleń. W przypadku rozmów Bruksela – Pekin coraz częściej pojawia się dialog na temat wspólnego rozwijania praktyk tzw. zielonej energii (*green energy*), która mogłaby pomóc w rozwiązaniu problemów środowiskowych generowanych na terenie Chin, jednocześnie poszerzając wzajemną współpracę o kolejną istotną dziedzinę. Dzięki temu strony mogłyby wspólnie rozwijać swoje gospodarki w zakresie technologii przyjaznych środowisku i jednocześnie implementować te technologie na swój grunt⁶⁷. Istnieje tutaj również perspektywa potencjalnej konkurencji i w tym zakresie, jednak by wysnuwać takie wnioski, należy poczekać na rozwój wspomnianych działań. Obecnie przeciwwagą dla potęgi Chin w relacjach z UE mogłaby być ściślejsza współpraca z USA, prowadząca do bardziej uregulowanej współpracy trójstronnej⁶⁸. Mogłaby ona zapewnić zrównoważony rozwój światowego handlu i uchronić przed szkodliwymi skutkami nieuczciwej konkurencji.

Bibliografia

- Albert E., *China-Africa*, www.cfr.org/backgrounder/china-africa (data dostępu: 2.06.2017).
Araujo H., Cardenal J.P., *Nieuchronny podbój świata po chińsku*, Katowice 2016.
Borkowski P.J., Zamecki Ł., *Relacje Unia Europejska – Chińska Republika Ludowa. Uwarunkowania wewnętrzne i międzynarodowe*, Warszawa 2012.
Borowiak A., *Chiny coraz więcej inwestują w UE*, Polska Agencja Prasowa, 18.06.2015.
China Accesion to the World Trade Organization. National and International Perspectives, R. Ash, H. Holbig (eds.), London 2002.

67 J.M. Fischer (red.), *op. cit.*, s. 189.

68 *Ibidem*, s. 206.

- Cöllén B., Spross H., *Nowy jedwabny szlak: gigantyczna inwestycja i duże wątpliwości*, www.dw.com/pl/nowy-jedwabny-szlak-gigantyczna-inwestycja-i-du%C5%BCe-w%C4%85tpliwo%C5%9Bci/a-38866443 (data dostępu: 11.06.2017).
- European Commission – Environment, *Europe and China 40 years working together*, www.ec.europa.eu/environment/efe/themes/europe-and-china-40-years-working-together_en (data dostępu: 10.09.2018).
- Fallon T., *The New Silk Road: Xi Jinping's Grand Strategy for Eurasia*, „American Foreign Policy Interests”, vol. 37, 2015.
- Fornalczyk J., *Transformacja gospodarcza współczesnych Chin*, [w:] *Współczesne Chiny. Kultura. Polityka. Gospodarka*, M. Pietrasiak (red.), Łódź 2005.
- Gwiazda A., *Globalna ekspansja gospodarcza Chin*, Bydgoszcz 2013.
- Internetowy System Aktów Prawnych, Dz.U. 2015, poz. 1272, www.isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20150001272 (data dostępu: 12.06.2017).
- Kalwasiński M., *Rekord chińskich inwestycji w Polsce*, [www.bankier.pl/wiadomosc/Rekord-chińskich-inwestycji-w-Polsce-7501220.html](http://www.bankier.pl/wiadomosc/Rekord-chi%C5%84nskich-inwestycji-w-Polsce-7501220.html) (data dostępu: 11.06.2017).
- Kamiński T., *Sypiając ze smokiem. Polityka Unii Europejskiej wobec Chin*, Łódź 2015.
- Kamiński T., *Wpływ kryzysu gospodarczego w Europie na politykę zewnętrzną Unii Europejskiej*, Warszawa 2013.
- Kluska D., *Analiza chińskiej gospodarki*, www.analizy.investio.pl (data dostępu: 22.05.2017).
- Komisja Europejska – komunikat prasowy, *Unia Europejska stawia na ambitne stosunki z Chinami*, Bruksela 2016.
- Komisja Europejska, *Statystyki dotyczące handlu*, www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/statistics/ (data dostępu: 9.06.2017).
- Komisja Europejska, *Zrozumieć politykę Unii Europejskiej – Handel*, s. 1, www.publications.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/9a2c5c3e-0d03-11e6-ba9a-01a75ed71a1 (data dostępu: 10.09.2018).
- Komunikat Komisji Europejskiej, *EU-China: Closer Partners, Growing Responsibilities*, Bruksela 2006.
- Kopańko K., *Nowa kamera Yi 4K+ potrafi więcej niż GoPro Hero 5 i ma świetnego gimbal*, www.spidersweb.pl/2017/02/xiaomi-yi-4k.html (data dostępu: 11.06.2017).
- Łasica K., *Rekordowy deficyt handlowy z Chinami*, www.pb.pl/rekordowy-deficyt-handlowy-z-chinami-836621 (data dostępu: 12.06.2017).
- McCaleb A., *China's Changing Competitiveness: Shaking up or waking up the European Union?*, Warszawa 2014.
- Sporek T., *Analiza stosunków handlowych pomiędzy Chińską Republiką Ludową a Unią Europejską*, „Studia Ekonomiczne” 2012, nr 123, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach.
- Światowa Organizacja Handlu, www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (data dostępu: 2.06.2017).
- Światowa Organizacja Handlu, www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org3_e.htm#join (data dostępu: 2.06.2017).
- Świderek T., *Chińskie przejęcia w Europie Niemile widziane*, www.obserwatorfinansowy.pl/forma/rotator/chinskie-przejecia-niemile-widziane-w-europie/ (data dostępu: 2.06.2017).
- Textiles Monitoring Body (TMB) *The Agreement on Textiles and Clothing*, www.wto.org/english/tratop_e/texti_e/textintro_e.htm (data dostępu: 11.06.2017).
- Unia Europejska-Chiny dziś i w przyszłości, J.M. Fischer (red.), Warszawa 2014.
- Vidal J., *China, India, Brazil and South Africa Prepare for post-Copenhagen Meeting*, „The Guardian”, 13.01.2010, www.theguardian.com/environment/2010/jan/13/developing-countries-basic-climate-change (data dostępu: 2.06.2017).

Rozdział 2
Wybrane aspekty relacji politycznych
między Unią Europejską a Chinami
(Paulina Kubiak, Martyna Kubiak, Mateusz Borkowski)

Paulina Kubiak, Martyna Kubiak, Mateusz Borkowski

Unia Europejska swoją współpracę z Chinami rozpoczęła jeszcze będąc Europejską Wspólnotą Gospodarczą, czyli w 1975 r. Jednakże w tamtym czasie nikt nie spodziewał się, jak wielkiego znaczenia nabiorą one w przyszłości ani w jakiego giganta przerodzą się Chiny. Relacje UE i Chin przechodziły różne fazy: fazę nawiązania stosunków dyplomatycznych i ich rozwoju w polityce UE w latach 1975–1989 (m.in. na poziomie gospodarczym przy marginalizacji kwestii politycznych); fazę kryzysu w latach 1989–1991 po wydarzeniach na placu Tiananmen (kiedy zawieszone zostały kolejno kontakty polityczne, gospodarcze i kulturalne); poprawę relacji w latach 1992–1995, zakończoną pierwszym w historii dokumentem poświęconym tymże relacjom, oraz fazę daleko idącej współpracy i zacieśniania relacji, która trwa po dziś dzień¹.

Pierwszym unijnym dokumentem był Komunikat Komisji Europejskiej z 1995 r.², w którym ukazano cztery szczególnie istotne z punktu widzenia UE obszary:

- zaangażowanie Chin w rozwiązywanie globalnych i regionalnych problemów bezpieczeństwa, takich jak proliferacja broni masowego rażenia czy handel bronią;
- współpraca z Pekinem w stawianiu czoła globalnym wyzwaniom, takim jak: ochrona środowiska i zasobów naturalnych, rozwój naukowy i technologiczny, wzrost demograficzny, łagodzenie problemu biedy, nielegalna imigracja, walka z chorobami, narkotykami i przestępczością;
- zajęcie przez ChRL należnego jej miejsca w światowym systemie gospodarczym, w szczególności wejście do Światowej Organizacji Handlu;

1 T. Kamiński, *Sypiając ze smokiem. Polityka Unii Europejskiej wobec Chin*, Łódź 2015, s. 24.

2 European Commission, *A Long Term Policy for China-Europe Relations*, Brussels, July 1995, COM(1995) 279 final.

- wzmocnienie konkurencyjności podmiotów europejskich na rynku chińskim³.

UE stawiała sobie za cel tzw. konstruktywne zaangażowanie Chin w rozwiązywanie problemów globalnych, wpłynięcie na sytuację wewnętrzną w kraju związaną z przestrzeganiem praw człowieka oraz wsparcie sprawnego przekazania Chińskiej Republice Ludowej rządów w Hong Kongu i Makau, zgodnie z przyjętymi zasadami⁴.

W publikowanych w kolejnych latach przez Komisję Europejską dokumentach dotyczących Chin⁵ cele polityki unijnej nabierały charakteru bardziej strategicznego. Malowało znaczenie pomocy rozwojowej, bardziej eksponowano problemy związane z sektorem energetycznym czy środowiskowym. Instytucjonalizowano również relacje polityczne, które dziś są na znacznie wyższym poziomie niż w 1995 r.

W najnowszym dokumencie strategicznym Komisji dotyczącym relacji z ChRL z roku 2016 polityka „konstruktywnego zaangażowania” jest kontynuowana, ale nacisk położono wyraźnie na „zasadę wzajemności”, równych szans i uczciwej konkurencji we wszystkich dziedzinach współpracy. Unia oczekuje od Chin, że te wezmą większą odpowiedzialność za problemy światowe, takie jak m.in. zapobieganie zmianom klimatycznym, a także będą w większym stopniu szanowały zasady prawa międzynarodowego oraz uniwersalne normy praw człowieka⁶.

W niniejszym rozdziale przybliżone zostaną właśnie te dwa problemy w relacjach dwustronnych: kwestie polityki energetycznej i ochrony środowiska oraz zagadnienie przestrzegania praw człowieka w Chinach. Autorzy stawiają sobie za cel opisanie wybranych obszarów z uwzględnieniem punktu widzenia zarówno Chin, jak i UE. Ważne jest wskazanie różnic, które mogą utrudnić współpracę, a których zrozumienie zdaje się kluczowe.

3 T. Kamiński, *op. cit.*, s. 37.

4 European Commission, *Towards a New Asia Strategy*, 13.07.1994, COM (94) 314 Final, Brussels.

5 European Commission, *Building a Comprehensive Partnership with China*, 25.03.1998, COM (1998) 181, Brussels; European Commission, *EU Strategy towards China: Implementation of the 1998 Communication and Future Steps for a more Effective EU Policy*, 15.05.2001, COM (2001) 265 Final, Brussels; European Commission, *A maturing partnership: shared interests and challenges in EU-China relations*, 10.09.2003, COM (2003) 533 Final, Brussels; European Commission, *EU-China: Closer partners, growing responsibilities*, 24.10.2006, COM (2006) 631 Final, Brussels.

6 European Commission, *Joint Communication to the European Parliament and the Council. Elements for a New EU Strategy on China*, Brussels 2016.

2.1. Problem energetyki chińskiej i ochrony środowiska

Chiny są najbardziej zaludnionym krajem z szybko rozwijającą się gospodarką. W przeciągu 30 lat z samowystarczalnego państwa zmieniły się w największego konsumenta energii na świecie oraz stały się jednym z ważnych graczy, jeżeli chodzi o politykę energetyczną⁷. Zapowiadało to dynamiczny rozwój, ale z drugiej strony pojawiła się presja – konieczność zapewnienia dostatecznej ilości energii.

W ciągu ostatnich kilku lat Chiny szybko uplasowały się na najwyższych pozycjach w globalnym zapotrzebowaniu na energię. Stały się największym światowym konsumentem w 2011 r. i były drugim co do wielkości na świecie producentem ropy naftowej, zaraz po Stanach Zjednoczonych. Były eksporterem ropy naftowej do wczesnych lat 90. i stały się drugim największym światowym importerem ropy i produktów ropopochodnych w 2009 r. Na przestrzeni lat 1993–2002 krajowy popyt na ropę w Chinach niewiarygodnie wzrósł. W 1995 r. importowały one raptem 1%, a w roku 2004 było to już ponad 40% (wyprzedziły tym Japonię), natomiast rok później Chiny były już tak zależne od importu tego surowca, że zostały zmuszone do zacieśnienia współpracy z krajami Bliskiego Wschodu i z państwami afrykańskimi⁸.

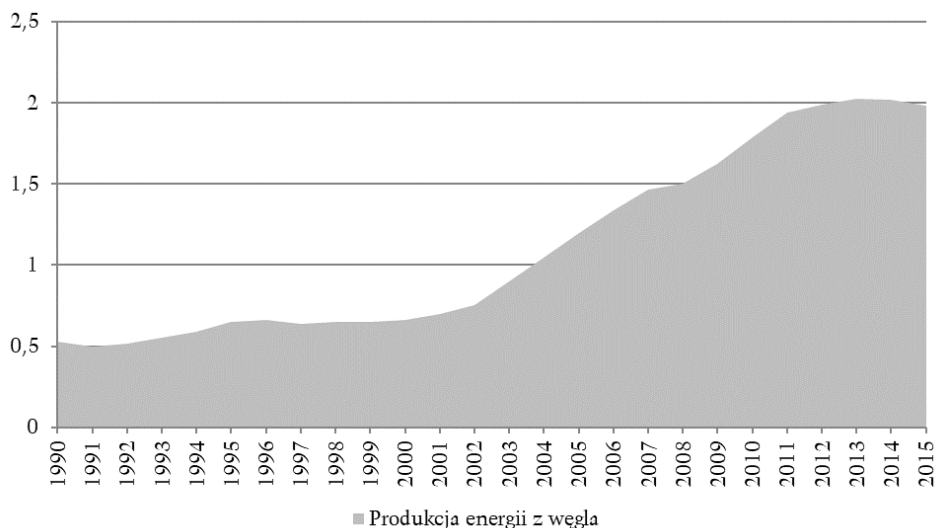
Pozyskiwanie energii w Chinach w głównej mierze oparte jest na węglu. Na początku XXI w. surowiec ten dostarczał około $\frac{2}{3}$ energii, jaką Chiny wykorzystywały⁹. Posiadały one w końcu jedne z największych złóż węgla na świecie, więc głównie z tego źródła pozyskiwały energię¹⁰. Na wykresie 2 widać znaczący skok produkcji energii z węgla między rokiem 1990 i 2015.

7 T. Kamiński, *Polityka Unii Europejskiej wobec Chin w latach 1995–2008*, Łódź 2009, s. 262.

8 U.S. Energy Information Administration, *China. International Energy Data and Analysis*, 14.05.2015.

9 National Development and Reform Commission [Państwowa Komisja Reform i Rozwoju], *China's Medium and Long Term Energy Conservation Plan*, NDRC, Beijing 2004; A. Sagawa, K. Koizumi, *Trends of Exports and Imports of Coal by China and its Influence on Asian Markets*, Institute of Energy Economics Japan, Tokyo 2008; *China to face coal over supply between 2011 and 2012 – industry expert*, „Interfax China EnergyWeekly” July 8–14, 2010.

10 M. Shealy, J.P. Dorian, *Growing Chinese Energy Demand. Is the World in Denial?*, Center for Strategic and International Studies, Washington 2007.

Wykres 2. Produkcja energii z węgla (w mln kiloton oleju ekwiwalentnego, ktoe)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych IAE (www.iae.org).

Drugim największym źródłem była ropa naftowa, która odpowiada za blisko 20% całkowitego zużycia energii w kraju. Chociaż Chiny dążą do dywersyfikacji zaopatrzenia w energię, pozostałe źródła energii mają stosunkowo niewielkie udziały: hydroenergetyka – 8%, gaz ziemny – 5%, energia jądrowa – 1% i inne źródła odnawialne – ponad 1%. Rząd Chin zamierza ograniczyć zużycie węgla do 62% całkowitego zużycia energii pierwotnej do roku 2020 w celu zmniejszenia zanieczyszczenia powietrza. W perspektywie długoterminowej całkowite zużycie węgla ma co prawda wzrosnąć, jednak jego udział w ogólnym zużyciu energii ma się zmniejszać¹¹.

Ważnym elementem tej zmiany będzie próba przejścia do bardziej energooszczędnej gospodarki, która w mniejszym stopniu będzie opierała się na węglu i innych paliwach kopalnych. Również w dokumentach mowa jest o kierowaniu się ku „zielonej”, ale też bezwęglowej gospodarce. Ogromny nacisk równocześnie kładzie się na pozyskiwanie energii słonecznej, wiatrowej oraz atomowej przy dalszym rozbudowywaniu hydroelektrowni.

11 U.S. Energy Information Administration, *China. International Energy Data and Analysis*, 14.05.2015.

Z każdym rodzajem energii wiąże się odmienne wyzwania, a pogodzenie niezwykle ambitnych celów dalszego rozwoju gospodarczego i urbanizacji z chęcią powstrzymania niebezpiecznych zanieczyszczeń środowiska naturalnego, powietrza i wody jest bardzo trudne¹². Przede wszystkim gwałtowny wzrost gospodarczy, uprzemysłowienie i urbanizacja w naturalny sposób wywierają duży wpływ na środowisko, a tym samym szkody dla zdrowia i zasobów naturalnych.

Władze chińskie, świadome pogarszania się stanu środowiska, promują bardziej zrównoważone wzorce rozwoju. Ich działania obejmują planowanie krajowego rozwoju gospodarczego i społecznego z uwzględnieniem kwestii środowiskowych, wprowadzanie prawodawstwa w zakresie ochrony środowiska zgodnego ze współczesnymi standardami światowymi, wzmocnienie instytucji zarządzających zasobami środowiska naturalnego. Niemniej jednak zanieczyszczenie powietrza w niektórych miastach w Chinach osiąga poziomy najwyższe na świecie, intensywność energetyczna jest o około 20% wyższa niż średnia OECD (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju), a 1/3 ścieków wodnych jest poważnie zanieczyszczona. Do tego dodać należy jeszcze wyzwania związane z gospodarowaniem odpadami, pustynnieniem niektórych regionów oraz ochroną różnorodności biologicznej¹³.

Ponadto w wyniku wysokiego zużycia węgla Chiny są również wiodącym na świecie emitentem CO₂ związanym z energią – w 2012 r. uwolnionych zostało ponad 10 000 mln ton dwutlenku węgla. Chiny zamierzają zredukować całkowite emisje CO₂ o co najmniej 40% do roku 2020 (plan na lata 2005–2020). Obecny plan zmian klimatu, który został opublikowany pod koniec 2014 r., wzmocnił zobowiązanie Chin do zmniejszenia emisji dwutlenku węgla, głównie w sektorach energochłonnych i w budownictwie, do roku 2020¹⁴. Na wykresie 3 przedstawiono roczną emisję dwutlenku węgla przez Chiny w latach 1990–2017.

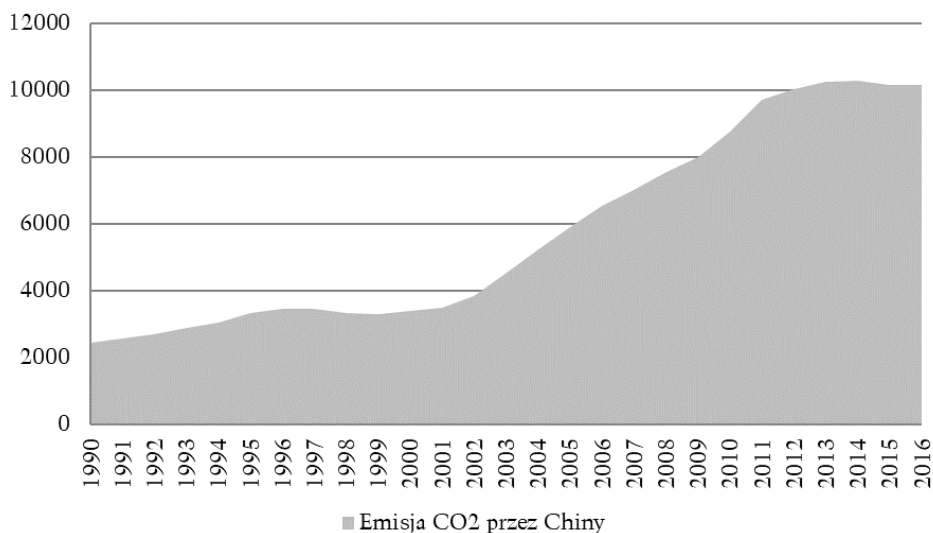
Unia Europejska jest bardzo aktywna, jeżeli chodzi o promowanie ochrony środowiska i walki ze zmianami klimatycznymi. Ponieważ Chiny są wciąż jednym z największych trucieli, żadne globalne rozwiązanie pro-

12 B. Góralczyk, *Chińskie wyzwania energetyczne*, „Obserwator Finansowy”, 3.03.2015, www.obserwatorfinansowy.pl/forma/rotator/chinskie-wyzwania-energetyczne/ (data dostępu: 22.05.2017).

13 OECD, *Environmental Performance Review of China. Conclusions and Recommendations*, 8–9.11.2006.

14 U.S. Energy Information Administration, *China. International Energy Data and Analysis*, 14.05.2015.

blemów ekologicznych nie jest możliwe bez ich udziału. Unia Europejska starała się przez wiele lat wprowadzać do agendy spotkań dwustronnych problem godzenia rozwoju gospodarczego z dbałością o stan środowiska naturalnego, przeciwdziałania zmianom klimatu i wprowadzenia technologii przyjaznych środowisku. Przez długie lata jednak współpraca z Chinami była utrudniona przez wyraźnie mniejsze zainteresowanie tymi tematami ze strony azjatyckiego partnera.

Wykres 3. Roczna emisja CO₂ przez Chiny (w mln ton, mt)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Global Carbon Atlas (www.globalcarbonatlas.org).

Dopiero wraz ze wzrostem świadomości problemów i zagrożeń związanych ze stanem środowiska naturalnego pojawiła się przestrzeń na dwustronny dialog. Polityka ta nabrała znaczenia w latach 2003–2005, kiedy zinstytucjonalizowana została struktura współpracy, rozpoczęła się realizacja pierwszych projektów współfinansowanych przez Unię i doszło do porozumienia politycznego w kwestii walki ze zmianami klimatycznymi¹⁵.

Od tego momentu prowadzony jest intensywny dialog środowiskowy na wielu szczeblach, przyjmowane są wspólne dokumenty i deklaracje. Przykładem może być przyjęty 2 czerwca 2017 r. dokument określający

15 T. Kamiński, *op. cit.*, s. 124–125.

techniczne aspekty współpracy energetycznej pomiędzy Unią Europejską a Chińską Republiką Ludową. Obie strony zadeklarowały wymianę wiedzy w zakresie odnawialnych źródeł energii oraz efektywnego wykorzystywania zasobów energetycznych. Ma to nastąpić poprzez organizację większej liczby spotkań eksperckich, lepszą współpracę poszczególnych ministerstw i urzędów, wymianę *know-how* na polu akademickim oraz w ramach think tanków, a także poprzez dialog przedstawicieli sektora przemysłowego¹⁶.

2.2. Prawa człowieka w Chinach a Unia Europejska

Często pierwsze, co przychodzi ludziom do głowy, gdy mówimy o Chinach, to tanie rzeczy o wątpliwej jakości, raj podróbek, ryż oraz łamanie praw człowieka. Ten aspekt również nie umyka uwadze Unii Europejskiej, w której przecież prawa człowieka są niezwykle istotne. Uznaje się je za uniwersalne, a ich przestrzeganie jest bardzo skrupulatnie pilnowane. Sposób, w jaki Chiny widzą i definiują prawa człowieka, ukazuje fundamentalne różnice pomiędzy Zachodem a Państwem Środka. Różnice, których nie da się pominąć albo zlikwidować, nakładając odgórnie regulacje prawne.

Europejskie prawa człowieka odnoszą się do praw obywatelskich, politycznych, ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych. Unia Europejska nieugięcie broni uniwersalnego charakteru praw człowieka, kiedy są one kwestionowane. Do samej ich ochrony dodaje, że demokracja to jedyny system polityczny mogący realizować wszystkie prawa, które człowiek powinien mieć zagwarantowane. Promowane jest stwierdzenie, że zarówno pokój i stabilność, jak i dobrobyt czy długoterminowy rozwój nie mają prawa istnieć bez poszanowania praw człowieka oraz instytucji demokratycznych. Jest to bardzo ważne dla Unii Europejskiej i przestrzegane skrupulatnie. Prawa człowieka należą do systemu prawnego UE – są zawarte w traktatach założycielskich i wzmacniane przez Kartę praw podstawowych Unii Europejskiej z 2000 r.¹⁷ Organy unijne do obrony praw

16 *Work Plan 2017–2018 of the EU-China Roadmap on Energy Cooperation*, Brussels, 2.06.2017, www.ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/workplan_2017-2018_of_the_eu-china_roadmap_on_energy_cooperation.pdf (data dostępu: 29.04.2018).

17 *Human Rights & Democracy*, www.eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/414/human-rights-democracy_en (data dostępu: 15.05.2017).

człowieka zobligowane są prawnie. Według Traktatu z Lizbony Unia na arenie międzynarodowej powinna promować wartości takie jak wspomniana wcześniej demokracja, ale również praworządność, poszanowanie godności ludzkiej, uniwersalności praw człowieka i podstawowych jego wolności, zasady równości i solidarności, a także poszanowanie zasad Karty Narodów Zjednoczonych i prawa międzynarodowego¹⁸.

Gdy spojrzy się więc przez europejski pryzmat na Chiny, nie ma wątpliwości, że prawa człowieka są tam nagminnie łamane. Takie przykłady, jak przetrzymywanie politycznych więźniów, tortury, cenzura, represje czy nierespektowanie praw pracowniczych są dla Europejczyków nie do zaakceptowania¹⁹.

Jednakże, jeśli spojrzymy na kwestię praw człowieka oczami samych Chińczyków, to okaże się, że problem ten jest znacznie bardziej skomplikowany aniżeli można by podejrzewać. Ting Wai przeprowadził analizę chińskiej narracji dotyczącej praw człowieka, która przybliży nieco punkt widzenia strony chińskiej. Wyróżnił on sześć elementów tejże narracji:

1. Prawa człowieka to nie tylko prawa indywidualne, ale również prawa zbiorowe (kolektywne).

2. Suwerenność państwa jest nadrzędna nad prawami człowieka.

3. Prawa ekonomiczne, kulturowe i społeczne nie są mniej istotne niż prawa obywatelskie oraz polityczne.

4. Różny etap rozwoju oraz różnice kulturowe są ważne w kontekście praw człowieka.

5. Prawo do życia i prawo do rozwoju są fundamentalnymi prawami człowieka.

6. Warunki niezbędne do zrealizowania idei praw człowieka to stabilność państwa, normy prawne oraz rozwój²⁰.

Mimo że rząd chiński potwierdził uniwersalność praw człowieka, to zastrzegł, iż sposób ich postrzegania musi uwzględniać kontekst kulturowy, rozwój społeczny oraz wymaganie zachowania stabilności państwowej. Chiny nie separują się zupełnie od problematyki praw człowieka, o czym świadczyć może fakt podpisania przez nie ponad dwudziestu międzynarodowych traktatów dotyczących tego obszaru. Warto wspomnieć również o różnicach historycznych i kulturowych w postrzeganiu samej

18 *Ibidem*.

19 T. Kamiński, *op. cit.*, s. 104.

20 T. Wai, *Human Rights and the EU-China Relations*, [w:] *Europe and China. Strategic Partners or Rivals*, R. Vogt (ed.), Hong Kong 2012, s. 124–125.

roli państwa czy obowiązków, jakie posiada jednostka wobec państwa lub państwo wobec jednostki²¹.

Dwustronne stosunki Unii z Chinami rozwijały się stale do czasu wydarzeń na placu Tiananmen w 1989 r., po których zaczęto bardziej zwracać uwagę na prawa człowieka. Chiny bardzo straciły w tamtym okresie – nie tylko ekonomicznie, ale również w oczach opinii międzynarodowej²². Od tego czasu UE stara się wpływać na poprawę standardów przestrzegania praw człowieka w Chinach poprzez regularny dialog. Prawa człowieka są wspominane podczas spotkań na szczycie, a także w ramach specjalnego dialogu ds. Praw Człowieka. Ten format dialogu został ustanowiony w 1995 r. i dialog odbywa się od tego czasu regularnie – pozwala to Unii oficjalnie poruszyć tematykę dotyczącą kwestii rządów prawa, wolności słowa, wolności wyznania, zgromadzeń i stowarzyszeń, kary śmierci, zapobiegania torturom, kwestii mniejszości etnicznych, integracji społecznej, praw socjalnych, obywatelskich i politycznych²³.

Tematyka prowadzonych rozmów od lat jest w zasadzie niezmienna i dotyczy²⁴:

- kwestii ratyfikowania oraz implementacji Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych czy też Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych;
- poszanowania międzynarodowych standardów w ochronie praw osób, które skazane są na karę śmierci;
- przestrzegania praw osób uwięzionych;
- poszanowania wolności wyznania, zrzeszania się czy poszanowania kulturowej i religijnej wolności.

Ostatni dialog dotyczący praw człowieka, jakiego byliśmy świadkami, odbył się w czerwcu 2017 r. Tematy skupiały się wokół kwestii związanych bezpośrednio z konkretnymi osobami, których prawa są łamane. Podjęto temat więźniów politycznych, prawników zajmujących się prawami człowieka w Chinach, prześladowań na tle religijnym, prześladowań za manifestacje dotyczące wolności słowa czy wreszcie tybetańskich aktywistów walczących o wolność.

21 T. Kamiński, *op. cit.*, s. 104–105.

22 M. Krukowska, *Partnerstwo strategiczne UE-Chiny: doświadczenia, nowe otwarcie*, Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego „Studia i Prace” 2015, nr 4, Szkoła Główna Handlowa, s. 29–52.

23 EEAS, *China and EU*, www.eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/15394/china-and-eu_en (data dostępu: 15.05.2017).

24 EU Annual Report on Human Rights 2007, Brussels 2007.

W niektórych źródłach można przeczytać, że dialog wraz z dyplomacją publiczną ze strony UE przyczyniły się do pozytywnych wyników. Jak podkreśla strona unijna, w ostatnich latach Chiny poczyniły postęp w wielu obszarach rozwoju społecznego, m.in. poprzez poprawę sytuacji społecznej i gospodarczej milionów obywateli, zmniejszenie liczby przestępstw zagrożonych karą śmierci czy zwiększenie profesjonalizmu wymiaru sprawiedliwości²⁵.

Mimo wszystko na unijne dialogi spływa spora krytyka. Główne zarzuty, jakie są stawiane, to brak wyraźnego wpływu UE na poprawę sytuacji związanej z prawami człowieka w Chinach²⁶. Amnesty International mówi o tym, że nieuwzględnienie kwestii praw człowieka w strategicznym partnerstwie może zapędzić dialog unijno-chiński w ślepy zaułek²⁷. Philip Baker podkreśla brak konsekwencji jako główną przyczynę pojawiających się niepowodzeń w dialogu²⁸. Jak zauważa Iverna McGowan, dyrektor europejskiego biura Amnesty International, „Zamiast forum promującego praw dialog UE-Chiny na temat praw człowieka stał się tanim alibi dla przywódców UE, aby uniknąć problemów drażliwych w innych dyskusjach na wysokim szczeblu”²⁹.

Również Parlament Europejski podejmuje tę kwestię w swoim raporcie, zarzucając brak spójności unijnej polityce³⁰. Przykładem braku jednomyślnej postawy względem praw człowieka w Chinach niech będzie sytuacja z czerwca 2017 r. Unijne państwa przygotowały oświadczenie w sprawie łamania wolności słowa pod rządami przewodniczącego Xi Jinpinga. Dokument miał zostać przedłożony organowi doradczemu ONZ, tzn. Radzie Praw Człowieka. Jednak Grecja, prawdopodobnie z powodu silnych powiązań gospodarczych (Chińczycy mają np. znaczące udziały w greckich portach), odmówiła podpisania wspólnego oświadczenia, co przyczyniło się do braku jednomyślnej postawy i finalnie dokument nie trafił do Rady³¹.

25 *Ibidem*.

26 *Ibidem*.

27 A. Bounds, D. Dombey, *Brussels' China Strategy „Ignores Human Rights”*, „Financial Times”, 24.10.2006.

28 T. Kamiński, *op. cit.*, s. 112.

29 *EU: Suspend China Human Rights Dialogue*, www.hrw.org (data dostępu: 19.06.2017).

30 T. Kamiński, *op. cit.*

31 R. Emmott, A. Koutantou, *Greece blocks EU statement on China human rights at U.N.*, www.reuters.com, 18.07.2017.

Konkluzje

W obu opisanych w rozdziale obszarach współpracy perspektywy są dość niepewne i niejednoznaczne. W kwestii polityki energetycznej i środowiskowej można powiedzieć, że wraz ze wzrostem świadomości w Chinach współpraca z Unią staje się łatwiejsza, a cele obu stron zbliżają się do siebie. Dialog dwustronny dotyczący energii i kwestii środowiskowych jest częścią międzynarodowych wysiłków na rzecz powstrzymania zmian klimatycznych i efektywnego gospodarowania zasobami naturalnymi w skali globalnej. Unia podejmuje szereg działań, aby zachęcić Chiny do daleko idących zmian mających na celu zmniejszenie ilości spalanego węgla, i co za tym idzie – emisji gazów cieplarnianych. Choć chiński rząd zdaje sobie sprawę z wysokich kosztów środowiskowych opierania produkcji energii na węglu, to uniezależnienie się od tego surowca nie będzie możliwe jeszcze przez wiele lat.

W kwestii praw człowieka różnice pomiędzy stronami pozostają olbrzymie, choć Chiny małymi krokami zmieniają swoje podejście. Wygląda na to, że Unia Europejska nadal będzie współpracować z Chinami w celu promowania praw człowieka oraz zasad prawa, społeczeństwa obywatelskiego, odpowiedzialności politycznej czy zrzeszania się. Świadczy o tym wpisanie do strategicznej agendy współpracy do roku 2020 zapisów dotyczących promocji poszanowania zasady prawa oraz praw człowieka w Chinach. W dokumencie jest mowa o współpracy w zakresie praw człowieka na forach dwustronnych i wielostronnych, w zgodzie z zasadą „wzajemnego szacunku i równości”³². Oznacza to, że o ile Chińczycy zgadzają się na dialog z UE w zakresie praw człowieka, to nie powinien on mieć charakteru „oświecania” barbarzyńców przez „cywilizowanych” ludzi Zachodu. Podobnie jak w kwestii środowiska – Chiny są chętne do współpracy, ale nie chcą przyjmować narzucanych im przez Europejczyków rozwiązań.

Bibliografia

- Bounds A., Dombey D., *Brussels' China Strategy „Ignores Human Rights”*, „Financial Times”, 24.10.2006.
China to Face Coilover supply between 2011 and 2012 – industry expert, „Interfax China EnergyWeekly”, 8–14 July 2010.

32 EU-China 2020 Strategic Agenda for Cooperation, www.europa.eu (data dostępu: 12.04.2017).

- China. International Energy data and analysis*, U.S. Energy Information Administration, 14.05.2015.
- Emmott R., Koutantou A., *Greece blocks EU statement on China human rights at U.N.*, www.reuters.com, 18.07.2017.
- EU Annual Report on Human Rights 2007*, Brussels 2007.
- EU: Suspend China Human Rights Dialogue*, www.hrw.org (data dostępu: 19.06.2017).
- EU-China 2020 Strategic Agenda for Cooperation*, www.eeas.europa.eu/delegations/china_en/15398/EU-China%202020%20Strategic%20Agenda%20for%20Cooperation.
- European Commission, *Towards a New Asia Strategy*, 13.07.1994, COM (94) 314 Final.
- Góralczyk B., *Chińskie wyzwania energetyczne*, „Obserwator Finansowy”, 3.03.2015, www.obserwatorfinansowy.pl/forma/rotator/chinskie-wyzwania-energetyczne/.
- Human Rights & Democracy*, www.eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/414/human-rights-democracy_en.
- Human Rights Dialogue between the European Union and China*, EEAS Press Releases, 23.06.2017, www.eeas.europa.eu, Brussels.
- Joint Communication to the European Parliament and the Council. Elements for a new EU strategy on China*, Brussels 2016.
- Kamiński T., *Polityka Unii Europejskiej wobec Chin w latach 1995–2008*, Łódź 2009.
- Kamiński T., *Sypiając ze smakiem. Polityka Unii Europejskiej wobec Chin*, Łódź 2015.
- Krukowska M., *Partnerstwo strategiczne UE-Chiny: doświadczenia, nowe otwarcie*, www.kolegia.sgh.waw.pl.
- Majtenyi B., Sosa L., Timmer A., *Human Rights Concepts in EU Human Rights Dialogues*, „Report FRAME”, Work Package no. 3 – Deliverable no. 5, 23.05.2017.
- National Development and Reform Commission, *China's Medium and Long Term Energy Conservation Plan*, Beijing 2004.
- OECD, *Environmental Performance Review of China. Conclusions and Recommendations*, 8–9.11.2006.
- Shealy M., Dorian J.P., *Growing Chinese Energy Demand. Is the World in Denial?*, Center for Strategic and International Studies, 2007.
- Szczudlik J., *Relacje Chiny-Unia Europejska: perspektywy po szczycie*, 26.07.2016.
- Wai T., *Human Rights and the EU-China Relations*, [w:] *Europe and China. Strategic Partners or Rivals*, R. Vogt (eds.), Hong Kong 2012.
- Work Plan 2017–2018 of the EU-China Roadmap on Energy Cooperation*, Brussels, 2.06.2017.
- www.eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/15394/china-and-eu_en

Rozdział 3
Relacje polityczne
między Unią Europejską a Japonią

(Magdalena Jońska, Sylwia Pindor)

Magdalena Jońska, Sylwia Pindor

Jako zaawansowane, wysoko rozwinięte i oparte na wiedzy demokracje UE i Japonia mają wiele wspólnych interesów i ściśle współpracują na forum międzynarodowym w organizacjach takich jak ONZ, WTO, ASEM, G7 i G20. Zakres ogólnych stosunków między tymi podmiotami poszerzył się w ostatnich latach i obecnie znacznie przekracza wcześniejsze skupienie się na handlu z lat 70. i 80. XX w.

Od czasu formalnego ustanowienia relacji w latach 70. stosunki pomiędzy Japonią a Unią Europejską rozwijają się na wielu płaszczyznach. Punktem zwrotnym okazało się podpisanie w 1991 r. deklaracji haskiej, dzięki której współpraca pomiędzy obiema stronami rozszerzyła się na wymianę handlową i inwestycyjną oraz utworzyła szereg dialogów sektorowych, począwszy od pokoju i bezpieczeństwa po globalne wyzwania. Od tego też roku Japonia i Unia Europejska spotykają się regularnie na corocznych szczytach, gdzie omawiają ważne kwestie dotyczące ich relacji i problemów globalnych. Trwające negocjacje w sprawie Umowy o Partnerstwie Strategicznym i Umowy o Wolnym Handlu wyraźnie odzwierciedlają rosnącą złożoność stosunków między UE a Japonią, które stają się owocne.

Celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie relacji politycznych pomiędzy Japonią a Unią Europejską. W pierwszej części chcemy skupić się na relacjach do roku 1990, kiedy obie strony łączyły przede wszystkim więzi handlowe. Wspomnimy o wydarzeniach, które wpłynęły na rozwój wzajemnych stosunków. W drugiej części zamierzamy opisać relacje pomiędzy Unią Europejską i Japonią po zakończeniu zimnej wojny. To wydarzenie zapoczątkowało kolejną fazę relacji – bardziej wszechstronnych, obejmujących kwestie polityczne, kulturowe oraz kwestie bezpieczeństwa.

Opowiemy o głównych sektorach współpracy pomiędzy UE i Japonią, do których należą kwestie klimatyczne, naukowe, kulturowe,

energetyczne, ekonomiczne i interwencje kryzysowe. Na koniec opisemy główne problemy, które znacząco rzutują na rozwój wzajemnych relacji Unia – Japonia.

3.1. Relacje między Unią Europejską a Japonią przed rokiem 1990

Stosunki pomiędzy Europą a Japonią mają długą historię sięgającą połowy XIX w., kiedy siogunat Tokugawa otworzył kraj na Zachód. Przez wiele lat Europa zajmowała stosunkowo mało widoczne miejsce w japońskiej polityce zagranicznej, przynajmniej w porównaniu z takimi kluczowymi partnerami dyplomatycznymi jak sąsiedzi z Azji i Stany Zjednoczone¹, czego podstawową przyczyną była odległość geograficzna.

Do końca okresu zimnej wojny powojenna historia stosunków japońsko-europejskich dotyczyła przede wszystkim więzi handlowych. Z europejskiego punktu widzenia historia ta oparta jest na tzw. tarcu handlowym, przed którym Europa starała się ochronić swoje gałęzie przemysłu. Gospodarka japońska rozwijała się w zawrotnym tempie. Zarówno japoński powojenny cud gospodarczy, jak i powstanie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej pod koniec lat 50. zawdzięczają wiele wsparciu finansowemu ze strony Stanów Zjednoczonych. W tym znaczeniu oba te wydarzenia mogą być postrzegane jako wynik rozszerzonego programu odbudowy po wojnie.

Od końca drugiej wojny światowej do końca lat 60. stosunki pomiędzy Japonią a Europą ograniczały się do wymiany kulturalnej, natomiast istotne interakcje w sferze politycznej i gospodarczej były znikome. Pod koniec lat 50. rozpoczęła się nowa międzynarodowa era ekonomiczna, charakteryzująca się szybkim rozwojem biegunów japońskich i europejskich. Zjawisko to kształtowało się w związku z procesem dekolonizacji i ujawniło powolne zmiany strukturalne w sektorze polityczno-gospodarczym. Choć Europa i Japonia nabierały coraz większego znaczenia jako podmioty polityczne i gospodarcze, w latach 60. ich interakcje ograniczały się głównie do handlu. Z drugiej strony można argumentować, że w tamtych latach Japonia próbowała wydawać się „otwarta” na Europę. Działo się tak częściowo dlatego, że nowy premier Ikeda Hayato (1960–64) zakończył okres społecznych i politycznych problemów, powszechnych protestów, które

1 H. Watanabe, *Japan-Europe Relations at the Multilateral Level*, Tokyo 2013.

towarzyszyły zakończeniu mandatu Kishi, a następnie odnowieniu traktatu o bezpieczeństwie z USA².

Od ok. 1960 r., czyli od momentu osiągnięcia przez Japonię powojennego ożywienia gospodarczego, zwiększył się handel międzynarodowy, dzięki czemu nastąpił wzrost japońskiego eksportu. Spowodowało to nierównowagę w handlu i zapoczątkowało pierwszy etap w powojennych stosunkach Japonii i Europy.

Jeśli chodzi o stosunki z Europą, w 1968 r. EWG stała się pierwszym partnerem handlowym Japonii, kiedy deficyt Wspólnoty zaczął się zwiększać³. Jest on jeszcze bardziej niepokojący, jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że europejski bilans handlowy miał nadwyżkę w stosunku do wszystkich innych krajów trzecich. Analitycy przypisali to zjawisko przede wszystkim niechęci przedstawionej przez EWG w sformułowaniu wspólnej polityki handlowej wobec Japonii. Mimo to sytuacja uległa zmianie w lipcu 1968 r., kiedy to oficjalnie postanowiono, że państwa członkowskie WE zastosują wspólną taryfę zewnętrzną w odniesieniu do przywozu z krajów trzecich. W styczniu 1970 r. Komisja Europejska mogła zastąpić swoich członków, tworząc politykę handlową w skali międzynarodowej, a Japonia była pierwszym krajem, z którym starali się negocjować stosunki handlowe⁴.

W latach 70. i 80. XX w. celem dwustronnych wysiłków było nie tylko zrównoważenie deficytu handlowego, ale także poszerzenie współpracy i inwestycji przemysłowych. Dwa główne wydarzenia z początku lat 70.: „szok nixonowski”⁵ oraz kryzys związany z ropą naftową z roku 1973 pomogły zapoczątkować nową erę stosunków handlowych między Japonią a Europą.

Na stosunki WE i Japonii miały wpływ Stany Zjednoczone, które pomniejszały znaczenie Europy. Podczas wizyty w Chinach w lutym 1973 r. Kissinger powiedział, że Europejczycy: „i tak nie są w stanie nic zrobić. Nie mają w zasadzie żadnego znaczenia”⁶. A miesiąc później Nixon powiedział

2 Y. Iida, *Rethinking Identity in Modern Japan. Nationalism as Aesthetics*, London 2001, s. 69.

3 O. Frattolillo, *Diplomacy in Japan-EU Relations: From the Cold War to the Post-Bipolar Era*, London 2013.

4 J. Gilson, *Europe in Japan. A Growing EU Identity. The political economy of Japanese globalization*, London 2001, s. 67.

5 „Szok nixonowski” związany jest z serią decyzji ekonomicznych za czasów prezydenta Nixona. Podczas gdy 44 kraje świata spotykały się, aby ustalić konwersję złota, by ustabilizować rynek światowy oraz jego ekonomię, Nixon przeciwstawił się temu pomysłowi. Zabronił konwersji złota na walutę i odwrotnie.

6 *Papers Show How Nixon and Kissinger Ruled World*, www.scotsman.com/news/world/papers-show-how-nixon-and-kissinger-ruled-world-1-566205 (data dostępu: 10.09.2018).

Kissingerowi, że nie widzi gospodarczej i politycznej jedności Europy jako centrum interesów USA. W oczach Białego Domu Europejczycy stawali się raczej wrogami niż przyjaciółmi, a Nixon chciał zbudować nową koalicję składającą się z USA, Japonii i Trzeciego Świata. Posunięcia Nixona spowodowały ochłodzenie relacji pomiędzy Japonią i USA, co w konsekwencji sprawiło, że Japonia poważniej zaczęła traktować stosunki z WE⁷.

W maju 1973 r. minister spraw zagranicznych Ōhira Masayoshi przeprowadził rozmowy z przewodniczącym Komisji Europejskiej, François-Xavierem Ortolim, co doprowadziło do dwuletniej konsultacji na wysokim szczeblu w kwestiach handlowych i gospodarczych. Pomimo tego ogólna atmosfera pozostała chłodna – Europa wykazywała czujność i nadal była ostrożna i podejrzliwa wobec Japonii⁸. Jak zauważył McAllister w swoim sprawozdaniu z 1974 r., „Japonia nadal ma nadwyżkę w handlu ze Wspólnotą”⁹.

Krok po kroku Europejska Wspólnota Gospodarcza zaczęła przywiązywać większą wagę do relacji z Japonią¹⁰. W 1974 r. utworzyła pierwszą delegację w Tokio, która przekształciła się później w Delegację Unii Europejskiej wraz z traktatem z Lizbony, który wszedł w życie w grudniu 2009 r.¹¹

Powstanie delegatury WE w Tokio w 1974 r. spowodowało zakłopotanie po stronie japońskiej, która musiała współpracować z tą hybrydą dyplomatyczną. Faktycznie Japończycy powoli rozpoznawali ideę jedności europejskiej, którą Komisja propagowała. Niechęć Japonii do uznania KE za wiodącego europejskiego gracza pokazuje również opóźnienie, z którym utworzyła ona swoją delegację w Brukseli. Nastąpiło to pięć lat później. Nawet harmonogram spotkań Japonii i Parlamentu Europejskiego, począwszy od 1978 r., nie pomógł ukoić nieufności wobec WE. Z drugiej strony „Europa postrzega Japonię jako arogancką, powołując się na protekcjonizm i niechęć do reagowania na europejskie skargi”¹². Dystans, który

7 O. Frattolillo, *op. cit.*

8 S. Saitō, *Japan's Role in the Western Alliance and Asian Pacific Cooperation*, London 1990, s. 40.

9 O. Frattolillo, *op. cit.*

10 P. Pasierbiak, *Rozwój powiązań inwestycyjnych między Wspólnotą Europejską a Japonią w latach 1986–2003. Development of Investment Ties between European Community and Japan from 1986 to 2003*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2005, vol. 39, s. 97–112.

11 EEAS, *Political Relations*, www.eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/19223/eu-japan-political-relations_en (data dostępu: 10.09.2018).

12 W. Mendl, *Western Europe & Japan Between the Superpowers*, London 1986, s. 89.

istniał pomiędzy WE a Japonią na szczeblu dyplomatycznym, zmniejszył się przez zaangażowanie się po raz pierwszy Japonii w G7 na szczycie w Rambouillet w listopadzie 1975 r.¹³

Drugi kryzys związany z ropą naftową, do którego doszło pod koniec 1979 r., spowodował chwilowe załamanie stosunków gospodarczych między Japonią a Europą. Jednakże relacje zostały nawiązane na nowo i przeszły do nowego etapu w latach 80. Nastąpiło to dzięki wzmocnieniu jena i ożywieniu gospodarki europejskiej. Ponadto w 1979 r. Komisja Europejska uruchomiła program szkoleniowy dla kierowników biznesowych w Japonii. W 1984 r. zachęcała przedsiębiorstwa europejskie do wejścia na rynek japoński poprzez programy promocyjne, takie jak: Executive Training Programme i EU Gateway Programme¹⁴.

Duży wpływ na relacje Japonia – Unia Europejska mają światowe trendy. Przykład stanowi tu amerykańska polityka zagraniczna, która silnie oddziałuje na politykę europejską. Japończycy postrzegali natomiast więzy z Europą w kontekście relacji pomiędzy Japonią a USA. Dla Europy, tak samo, jak dla Japonii, ich wspólne partnerstwo było na drugim planie względem partnerstwa z USA, które bazowało odpowiednio na sojuszach atlantyckich i pacyficznych.

Związki dwustronne umocniły się w latach 90., po tym, jak wiele europejskich traktatów jasno wskazywało, że Europa zmierza ku pogłębionej integracji gospodarczej i politycznej, a decydenci w Europie i Japonii coraz bardziej zdawali sobie sprawę, że bliższe partnerstwo między takimi dużymi gospodarkami demokratycznych krajów o podobnych wartościach przyniosłoby korzyści nie tylko im, lecz także całemu światu.

3.2. Relacje po zakończeniu zimnej wojny

Na początku lat 90. dialog polityczny między WE a Japonią wkroczył w nową fazę. Zaangażowanie Japonii w Europie zachęciło do wzmocnienia dialogu politycznego, co zostało sformalizowane przez Wspólną Deklarację w sprawie stosunków pomiędzy Japonią a Wspólnotą Europejską w dniu 18 lipca 1991 r. Był to zdecydowany krok w stosunkach japońsko-europejskich, który zapowiadał nową ważną fazę partnerstwa.

13 O. Frattolillo, *op. cit.*

14 European Commission, *Countries and regions. Japan*, www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/japan/ (data dostępu: 3.03.2017).

W tym kontekście rok 1991 stanowi kamień milowy w relacjach pomiędzy Europą a Japonią po zimnej wojnie. W lipcu tego samego roku odbył się pierwszy szczyt Japonia-WE. Co roku odbywały się kolejne, podczas których japoński premier Toshiki Kaifu i przewodniczący Komisji Europejskiej Jacques Delors podpisali wspólną deklarację w sprawie stosunków między Wspólnotą Europejską i jej państwami członkowskimi a Japonią, znaną jako deklaracja haska¹⁵.

Wspólna deklaracja była nastawiona na wzmocnienie relacji w kategoriach ekonomicznych, pomimo wcześniejszego tarcia handlowego i była punktem wyjścia dla nowego dziesięciolecia współpracy pomiędzy WE i Japonią. Deklaracja ta miała duży wpływ na polityczny wymiar ich relacji. Szczególny nacisk był kładziony na rozbudowę dialogu, nie zawarto natomiast szczegółowych wytycznych dotyczących handlu i wzajemnych inwestycji między stronami. Celem było dążenie do ściślejszych form współpracy w kwestiach takich jak napięcia regionalne, środowisko, przestępczość i rozwój międzynarodowy. Z punktu widzenia Komisji i państw członkowskich istniała możliwość zmian w dostępie do rynku japońskiego. Ten entuzjazm osłabł, gdy przekonano się, że Tokio nie zamierza na to pozwolić. Relacja zyskała z pozoru szerszą perspektywę, ale jednocześnie utknęła na poziomie politycznych uzgodnień¹⁶.

Deklaracja haska została podpisana dzięki świadomości posiadania wspólnych celów, czyli przywiązania do wolności, demokracji, praw człowieka, zasad rynkowych, promowania wolnego handlu i rozwoju. Obie strony mają również wspólny interes w zakresie bezpieczeństwa, pokoju i stabilności na świecie oraz ustanowienia sprawiedliwego i stabilnego porządku międzynarodowego, zgodnie z zasadami i celami Karty Narodów Zjednoczonych¹⁷.

W „Ogólnych zasadach dialogu i współpracy” Japonia i Wspólnota Europejska zadeklarowały zamiar rozwoju współpracy i wymiany informacji

15 EEAS, *Joint Declaration on Relations between the European Community and its Member States and Japan*, www.eeas.europa.eu/archives/docs/japan/docs/joint_pol_decl_en.pdf (data dostępu: 12.09.2018).

16 P.J. Cardwell, *The EU-Japan Relationship: from Mutual Ignorance to Meaningful Partnership?*, „Journal of European Affairs” 2004, vol. 2, May, s. 3.

17 European Commission, Press Release Database, *The Community's general policy vis-vis Japan aims at strengthening the third side of the EC-US-Japan triangle, and, to do so, at moving away from a policy dominated by trade issues towards a relationship profitable to both sides and extended to cooperation*, www.europa.eu/rapid/press-release_MEMO-93-1_en.htm (data dostępu: 12.09.2018).

związanych z ważnymi kwestiami międzynarodowymi, w tym informacji politycznych, gospodarczych, naukowych i kulturalnych. Na płaszczyźnie „dialogu i współpracy” obie strony uzgodniły szeroki zakres priorytetów, m.in.: współpracę w ramach organizacji międzynarodowych; popieranie wolności, demokracji, praw człowieka i gospodarki rynkowej; nierozprzestrzenianie broni jądrowej, chemicznej i biologicznej oraz technologii rakietowej; solidny rozwój gospodarki światowej i handlu; dialog i współpracę w dziedzinie handlu, inwestycji, przemysłu, rozwoju zaawansowanej technologii, energii, zatrudnienia, spraw społecznych i reguł konkurencji; rozwój międzynarodowy związany z poszanowaniem praw człowieka; zapobieganie międzynarodowemu terroryzmowi; rozwój programów akademickich, kulturalnych i młodzieżowych¹⁸.

Kolejne wzmocnienie wizerunku i tożsamości Europy nastąpiło po podpisaniu traktatu z Maastricht w 1992 r. Narodziny Unii Europejskiej i wprowadzenie unii gospodarczej i walutowej przyczyniły się do dalszego wzmocnienia stosunków pomiędzy obiema stronami. Wysiłki na rzecz pogłębienia relacji między UE a Japonią były podejmowane również na forach wielostronnych takich jak Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (Association of South-East Asia – ASEAN), Forum Regionalne ASEAN (ASEAN Regional Forum – ARF) i forum dialogu Azja-Europa ASEM (Asia-Europe Meeting)¹⁹.

ASEM stanowi niezwykle ważną okazję do nawiązania dialogu politycznego między Tokio i Brukselą. Organizacja powstała w Bangkoku w 1996 r., podczas pierwszego szczytu szefów państw i rządów państw członkowskich UE, ASEAN i Azji Wschodniej, aby przybliżyć Europę do krajów azjatyckich. Warto wspomnieć, że ASEM jest jedynym wielostronnym forum politycznym, w którym Japonia i UE uczestniczą bez obecności Stanów Zjednoczonych. Stanowi to cenną okazję do zrównoważenia roli odgrywanej przez Biały Dom w Azji Wschodniej. Ponadto ASEM jest swego rodzaju „forum integrującym” Japonię i UE, gdzie obie strony mogą renegocjować kwestie poruszane w dwustronnych spotkaniach, a jednocześnie daje możliwość wzmocnienia procesu instytucjonalizacji ich relacji. Program polityczny charakteryzujący działania ASEM skupia się przede wszystkim na reformie ONZ, walce z międzynarodowym terroryzmem, kontrolowaniu broni jądrowej oraz na stabilizacji regionów europejskich i azjatyckich²⁰. Poza tym

.....
18 *Ibidem*.

19 O. Frattolillo, *op. cit.*

20 *Ibidem*.

forum promuje również poprawę stosunków między Japonią a innymi krajami azjatyckimi²¹.

Proces wzmocnienia relacji ekonomicznych i aspektów prawnych został zaaprobowany przez RRD (Regulatory Reform Dialogue), a rząd japoński i Komisja Europejska od 1994 r. zaczęły wymieniać propozycje zmian zasad i przepisów mających szkodliwy wpływ na handel i inwestycje istniejące między UE a Japonią²². Propozycje te, pod nadzorem odpowiednich izb handlowych, przyczyniły się do zniesienia ograniczeń w różnych obszarach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, w tym telekomunikacji, farmaceutyki i bezpośrednich inwestycji zagranicznych.

W latach 90. XX w. Europa, mimo że odgrywała drugorzędną rolę w międzynarodowej polityce, stawała się bardziej widoczna i wiarygodna w oczach Japonii. Obie strony zaangażowały się w dążenie do bardziej ambitnych celów, pogłębiając przy tym swoje stosunki gospodarcze i polityczne. Dziesięcioletni plan działania na rzecz współpracy UE-Japonia podczas dziesiątego szczytu UE-Japonia w 2001 r.²³ oznaczał realizację postulatu pogłębienia dialogu politycznego między obiema stronami. Plan dążył do wzmocnienia partnerstwa UE-Japonia oraz przejścia od konsultacji do wspólnych działań. Jednym z czterech celów ściślejszego partnerstwa było zacieśnienie współpracy gospodarczej i handlowej w stosunkach dwustronnych i na arenie międzynarodowej, w tym w WTO. Zidentyfikowano wiele możliwych obszarów wspólnych inicjatyw, począwszy od projektów mających na celu przeciwdziałanie obrotowi bronią w Kambodży i na Bałkanach, po współpracę w zakresie technologii, operacji pokojowych i wymiany kulturalnej. Nie ulega wątpliwości, że plan ten stanowił konkretną podstawę do budowania i wzmocnienia partnerstwa Japonii i UE w XXI w.

3.3. Bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe

Deklaracja w sprawie terroryzmu przyjęta przez UE i Japonię bezpośrednio po atakach terrorystycznych w Nowym Jorku wykazała ich wspólne angażowanie się w inicjatywy dotyczące bezpieczeństwa. Japo-

21 *Ibidem*.

22 T. Ueta, E. Remacle, *Japan and Enlarged Europe: partners in global governance*, Brussels 2005, s. 253.

23 Ministry of Foreign Affairs of Japan, *An Action Plan for EU-Japan Cooperation European Union – Japan Summit Brussels 2001*, 2001, www.mofa.go.jp/region/europe/eu/summit/action0112.html (data dostępu: 12.09.2018).

nia, określona jako strategiczny partner w Europejskiej Strategii Bezpieczeństwa w 2003 r., jest jedną z niewielu demokracji Azji Wschodniej, która ma wspólne interesy z Europą. Unia i Japonia współpracują w celu utrzymania i budowania światowego pokoju. Prowadzą także regularny dialog na temat praw człowieka i współpracują na różnych forach, takich jak Rada Praw Człowieka ONZ i III Komitet ONZ²⁴. Zgodnie z deklaracją haską zobowiązały się współpracować w obszarach Europy Środkowej i Wschodniej oraz w krajach azjatyckich. Istnieje osiem obszarów, w których międzynarodowe operacje zarządzania kryzysowego obejmowały ich wspólny udział: Kambodża, Bałkany, Timor Wschodni, Palestyna, Korea Północna, Afryka, Afganistan i Irak²⁵.

Europa i Japonia rozpoczęły również współpracę w procesie pokojowym na Bliskim Wschodzie po konferencji w Madrycie w 1991 r. Wpływ polityczny wywierany przez Brukselę i Tokio w tym regionie na pewno nie jest porównywalny z rolą Waszyngtonu, ale są one zdolne do mediacji, utrzymując jednocześnie dobre stosunki z Izraelem i krajami arabskimi²⁶.

Ich wspólne działania skoncentrowały się również wokół inicjatywy, jaką była konferencja ministerialna na temat Rehabilitacji i Odbudowy Kambodży, zorganizowana w czerwcu 1992 r. pod przewodnictwem MOFA (Ministry of Foreign Affairs of Japan – Ministerstwo Spraw Zagranicznych Japonii) i UNDP (United Nations Development Programme – Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju) z oficjalnym udziałem Komisji Wspólnot Europejskich. Konferencja ta była jedną z pierwszych inicjatyw, w których Japonia i Europa współpracowały na rzecz utrzymania pokoju. Na tym samym spotkaniu WE i Japonia postanowiły kontynuować rozmowy na temat sytuacji w Kambodży. Znaczne wsparcie finansowe udzielone przez Japonię krajom bloku wschodnioeuropejskiego po upadku muru berlińskiego stanowiło początek jej zaangażowania w Europie.

Zainteresowanie rządu japońskiego Bałkanami miało stanowić ceną okazję do stworzenia nowego ładu międzynarodowego. Począwszy od

24 S. Harnisch, *Theory and Practice of Human Security Concerns in EU-Japan relations: the EU perspective*, University of Essex, Online paper series, Essex 2017, s. 5, www.repository.essex.ac.uk/19655/1/EU-Japan_7_Human_Security_Harnisch_EU.pdf (data dostępu: 12.09.2018).

25 O. Frattolillo, *op. cit.*

26 O. Mykal, *The EU-Japan Security Dialogue: invisible but comprehensive*, Amsterdam 2011.

połowy lat 90. obie strony ściśle współpracowały w odbudowie byłej Jugosławii, a Japonia stała się trzecim co do wielkości donatorem w tym regionie. W 1995 r. zaoferowała istotne wsparcie dla procesu odbudowy Bośni i Hercegowiny, wnosząc wkład finansowy i uczestnicząc w operacjach budowania pokoju. UE i Japonia współpracowały także w Pakcie Stabilności dla Europy Południowo-Wschodniej, aby promować bezpieczeństwo, demokratyzację i rozwój gospodarczy, zapewniając pomoc Republice Macedonii, Kosowu, Bośni i Hercegowinie oraz innym krajom w tym regionie²⁷.

Obecny zakres współpracy UE – Japonia obejmuje także stabilizację i powojenną odbudowę na Bałkanach Zachodnich, w Iraku i Afganistanie. Koordynują one też operacje w Zatoce Adeńskiej, w Mali, w Republice Nigru, Demokratycznej Republice Konga i Sudanie Południowym. Szybko również zdecydowały o sankcjach gospodarczych wobec Rosji po jej interwencji na Ukrainie. Poza tym prowadzą regularne i ściśle konsultacje w sprawie bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim i wspierają wzmocnienie ASEAN-u jako kluczowej organizacji regionalnej oraz aktywnie promują globalne działania dotyczące wielostronnej pomocy na rzecz rozwoju, ograniczania ryzyka katastrof i dyplomacji w zakresie zmian klimatycznych²⁸.

3.4. Zmiany klimatyczne i ochrona środowiska

Japonia i UE są silnymi sojusznikami i rywalizują o pozycję lidera w sprawach związanych z klimatem. Obie strony uczestniczą w corocznych szczytach klimatycznych oraz wspólnie namawiają inne państwa do ograniczenia emisji gazów cieplarnianych. Japonia, jak wiele rozwiniętych krajów, jest inicjatorem i sygnatariuszem licznych międzynarodowych konwencji mających na celu ochronę środowiska naturalnego.

Na szczycie Unia-Japonia z 2007 r. Japonia przedstawiła propozycję kontroli emisji gazów cieplarnianych w celu przeciwdziałania zmianom klimatycznym, a strony wyraziły zgodę na współpracę w sprawie ograniczenia emisji. Przywódcy podczas kolejnych szczytów zgodzili się również na znaczne oszczędzanie energii oraz wdrażanie zielonej technologii na

27 S.J. Maswood, *Japan and East Asia Regionalism*, London 2001, s. 112.

28 A. Frontini, *Advancing the EU-Japan Strategic Partnership in a Transforming Global Environment: challenges, opportunities and prospects*, Brussels 2016.

rzecz poprawy efektywności energetycznej i dywersyfikacji źródeł energii jako klucz do ograniczenia emisji gazów cieplarnianych²⁹.

Obie strony zobowiązały się m.in. w Protokole Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu (United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC) z Kioto w 1997 r. do redukcji emisji gazów cieplarnianych do roku 2012 o co najmniej 5% w stosunku do poziomu z 1990 r. Podczas konferencji klimatycznej w Doha zdecydowano o przedłużeniu zobowiązania z Kioto do 2020 r. W ramach tego protokołu UE zobowiązała się do 8% redukcji gazów, a Japonia do 6%³⁰.

Kolejna ważna konferencja klimatyczna – COP 21 – odbyła się w Paryżu we Francji w 2015 r. i została zakończona podpisaniem porozumienia przez większość państw świata. Porozumienie zakłada ograniczenie ocieplenia do 1,5°C, długoterminowy cel zerowych emisji netto CO₂ oraz działania na rzecz redukcji emisji pozostałych gazów cieplarnianych³¹.

Następnym elementem, który łączy Unię Europejską z Japonią, jest pozytywne stanowisko w sprawie promocji wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju, w następujących aspektach:

- ekonomicznym (międzynarodowa współpraca, handel, zmiana wzorców konsumpcji, finansowanie, technologia, przemysł, transport, zrównoważona turystyka);
- środowiskowym (rolnictwo, atmosfera, bioróżnorodność, energia, lasy, woda, zarządzanie środowiskiem, góry, oceany i wybrzeża, toksyczne związki chemiczne, odpady i niebezpieczne materiały);
- instytucjonalnym (zintegrowana decyzyjność, nauka, systemy informatyczne, prawo międzynarodowe);
- socjalnym (ubóstwo, demografia, zdrowie, edukacja ekologiczna, osiedla ludzkie)³².

29 Ministry of Foreign Affairs of Japan, *16th EU-Japan Summit Berlin, 5 June 2007 Joint Press Statement*, 2007, www.mofa.go.jp/region/europe/eu/summit/joint0706.html (data dostępu: 21.05.2017).

30 European Commission, *Doha Climate Change Conference (COP 18/CMP 8)*, 2012, www.ec.europa.eu/clima/events/articles/0062_en (data dostępu: 15.05.2018).

31 G. Erbach, *EU Position for COP 21 Climate Change Conference*, European Parliamentary Research Service, 2015, [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/572787/EPRS_BRI\(2015\)572787_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/572787/EPRS_BRI(2015)572787_EN.pdf) (data dostępu: 12.09.2018).

32 A. Drzymała, *Rozwój stosunków gospodarczych Unii Europejskiej z krajami Azji a współpraca na rzecz zrównoważonego rozwoju*, Łódź 2016, s. 133.

3.5. Bezpieczeństwo energetyczne

Bezpieczeństwo energetyczne i promocja czystej energii to kluczowe cele polityki zarówno dla UE, jak i dla Japonii. Obie strony mają interes w dywersyfikacji źródeł i rodzajów energii, zwiększaniu efektywności energetycznej i rozwoju odnawialnych źródeł energii – to zapewni im rozsądne i stabilne dostawy energii. Regularnie wymieniają informacje i najlepsze praktyki w zakresie promowania otwartych, przejrzystych i konkurencyjnych rynków energii oraz skutecznych ram prawnych i regulacyjnych, które stanowią podstawę czystej gospodarki energetycznej. Powyższe kwestie omawiane są na regularnych spotkaniach w ramach dialogu energetycznego UE-Japonia.

Decydenci z Unii i Japonii omawiają tematy, które obejmują projektowanie rynku energii elektrycznej, politykę w zakresie energii odnawialnej i efektywności energetycznej oraz badania i innowacje w dziedzinie energii. Koncentrują się one również na światowym rynku ciekłego gazu ziemnego (LNG) w ramach przygotowań do dwustronnego porozumienia o współpracy mającego na celu wspieranie płynności, elastyczności i przejrzystości tego rynku. W dniu 21 czerwca 2017 r. decydenci spotkali się w Brukseli w ramach dialogu energetycznego między UE a Japonią. Po spotkaniu odbyło się seminarium UE-Japonia poświęcone perspektywom sektora energetycznego UE i Japonii związanym z przejściem na czystą energię³³. Uczestnicy z Komisji Europejskiej, japońskiego rządu oraz firm europejskich i japońskich dyskutowali nad stworzeniem bardziej elastycznych systemów energetycznych, ich wpływem na rynek odbiorców energii oraz wdrożeniem rozwiązań w zakresie magazynowania, które pozwalają na maksymalne wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych.

Znaczący aspekt współpracy stanowiła interwencja w sytuacji katastrofy elektrowni jądrowej w Fukushima, wywołanej trzęsieniem ziemi i tsunami na wschodnim wybrzeżu Japonii w marcu 2011 r. Uwypuklone zostało wtedy znaczenie bezpieczeństwa energetycznego nie tylko w Japonii, ale i na całym świecie. W odpowiedzi na tę tragedię Unia Europejska nie tylko zadeklarowała solidarność z Japonią, ale też udzieliła jej wsparcia³⁴.

33 European Commission, *EU-Japan Energy Dialogue: a wide-ranging partnership*, 2017, www.ec.europa.eu/energy/en/news/eu-japan-energy-dialogue-wide-ranging-partnership (data dostępu: 21.06.2017).

34 E. Trojnar, *Unia Europejska – Japonia: wyzwania współpracy a katastrofa w Fukushima*, „TEKA Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2014, t. IX, s. 179–191; *Bezpieczeństwo Energetyczne w Europie*, B. Bojarczyk (red.).

3.6. Dyplomacja naukowa, wymiana technologiczna i edukacyjna

Relacje między UE a Japonią są coraz bliższe i bardziej zróżnicowane. Od 1988 r. zostały zawarte różne umowy o współpracy, zarówno na poziomie dwustronnym, jak i wielostronnym. W 2009 r. została zaś podpisana umowa o współpracy naukowej i technologicznej, która weszła w życie w dniu 20 marca 2011 r. To porozumienie zobowiązuje do rozwijania, ułatwiania i zachęcania do wspólnych działań.

W tym celu powołano również Wspólny Komitet ds. Współpracy Naukowo-Technicznej – aby wymieniać informacje i poglądy na temat zagadnień polityki w zakresie nauki i technologii, określać priorytetowe obszary współpracy i promować wzajemny dostęp do programów badań i innowacji. Komitet spotyka się co najmniej raz na dwa lata (po raz pierwszy w Tokio w czerwcu 2011 r., później w czerwcu 2013 r., a następnie w maju 2015 r. w Brukseli – na tym spotkaniu zawarto porozumienie *joint vision* dotyczące bliższych relacji w zakresie badań i innowacji). 29 maja 2015 r., podczas 23 szczytu UE-Japonia, przywódcy oficjalnie poparli *New strategic partnership in Research and Innovation between the European Commission and the Government of Japan* – nowe strategiczne partnerstwo w zakresie badań i innowacji³⁵.

Japonia została również zaproszona do unijnego programu ramowego w zakresie badań i innowacji „Horyzont 2020”. Jego realizacja trwa od 2014 do 2020 r., a budżet wynosi niemal 80 mld EUR³⁶ – jest to największy unijny program badań i innowacji w historii. „Horyzont 2020” jest otwarty na współpracę międzynarodową. Japońskie instytucje mogą ubiegać się o finansowanie projektów badawczych w ramach programu, oferuje on też najlepszym japońskim naukowcom dostęp do europejskiej wiedzy, danych naukowych, światowej klasy infrastruktury i wiodących na świecie sieci naukowych.

Zarówno UE, jak i Japonia czerpią korzyści z dzielenia się i gromadzenia wiedzy akademickiej, wiedzy specjalistycznej, dzielenia się pomysłami i wymiany studentów. Delegatura UE w Tokio wspiera ten przepływ

35 Jeupiste, Final Report. Empowering EU-Japan. Science, Technology & Innovation Cooperation Key programmes to facilitate EU-Japan cooperation, 2016, s. 1–7, www.jeupiste.eu/sites/jeupiste.eu/files/Final%20JEUPISTE%20event%20report%2020160609%20%28English%29-1v0.pdf (data dostępu: 12.09.2018).

36 European Commission, *What is Horizon 2020?*, 2014, www.ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/what-horizon-2020 (data dostępu: 30.04.2018).

wiedzy, a także pomaga japońskim studentom w nauce na studiach w Europie, oferując dostęp do programów unijnych oraz informacje na ich temat (np. Stowarzyszenie Studiów Unii Europejskiej i Japonii czy Europejskie Targi Szkolnictwa Wyższego – EHEF). Europejskie i japońskie uniwersytety współpracują w ramach ustalonych programów, takich jak Erasmus Mundus, a obecny program UE dotyczący edukacji, Erasmus+, zapewnia nowe i fascynujące możliwości współpracy uczelniom i studentom z Japonii i Unii. Instytuty UE w Japonii i Centra Doskonałości „Jean Monnet” na prestiżowych japońskich uniwersytetach promują wymianę akademicką i studia zarówno w Tokio, jak i w regionach UE³⁷.

3.7. Wymiana kulturowa

Europa to zróżnicowany kontynent, pełen wszechstronnych ludzi o rozmaitych talentach. Ambasadory państw członkowskich UE i instytuty kultury w Japonii wspierają dostęp do ogromnej europejskiej kreatywności, a delegatura współpracuje z nimi i innymi lokalnymi partnerami, aby podnieść świadomość na temat europejskiej kultury i różnorodności kulturowej. Z kolei w Europie promuje się kulturę japońską, m.in. poprzez organizowanie licznych festiwali, konkursów czy prelekcji. Takie działania pozwalają na polepszenie wzajemnego zrozumienia.

Głównym wydarzeniem kulturalnym jest EU Film Days – wyjątkowy festiwal ukazujący różnorodność filmów w Europie. Filmy z krajów członkowskich UE są pokazywane przez kilka tygodni w Tokio, czasami z dodatkowymi pokazami w innych miastach w Japonii. Po raz pierwszy impreza odbyła się w 2003 r. i odtąd jest organizowana corocznie, z rosnącym powodzeniem. W 2015 r. w pokazach w Tokio i Kioto wzięło udział ponad 11 tys. osób.

Delegatura UE i dyplomaci państw członkowskich co roku od 2007 r. odwiedzają szkoły wyższe w całej Japonii, aby przedstawić prezentacje na temat UE i ich krajów w ramach projektu „UE przyjdzie do ciebie”. Celem jest przybliżenie UE młodzieży w Japonii i zainteresowanie młodych Japończyków zagadnieniami związanymi z UE oraz bogatą i różnorodną historią i kulturami Europy. W projekcie wzięło udział ok. 900 szkół i ponad 400 tys. uczniów.

37 Zob.: EEAS, *Academic Relations*, 2018, www.eeas.europa.eu/delegations/japan/19232/academic-relations-erasmus-call-proposals_en (data dostępu: 17.06.2018).

Najważniejszym wydarzeniem jest Tydzień Przyjaźni UE-Japonia. Program wydarzeń trwających kilka tygodni koncentruje się na dyplomacji publicznej, działalności akademickiej i kulturalnej. Po raz pierwszy wydarzenie odbyło się w 2001 r. – od tego czasu powstał kompleksowy harmonogram wydarzeń odbywających się w maju, czerwcu i części lipca, zarówno w Tokio, jak i w innych regionach Japonii. Celem Tygodnia Przyjaźni jest umożliwienie japońskiemu społeczeństwu zdobycia wiedzy na temat UE, jej stosunków z Japonią oraz historii i różnorodności Europy³⁸.

3.8. Aktualne priorytety współpracy

6 lipca 2017 r. w Brukseli odbył się 24 szczyt Unia Europejska – Japonia. Przywódcy ogłosili porozumienie polityczne odnośnie do ambitnej umowy o wolnym handlu UE – Japonia oraz odnośnie do ściślejszej współpracy politycznej opartej na wspólnych wartościach, prawach człowieka, demokracji i praworządności³⁹. Miesiąc później, podczas szczytu G7, potwierdzono, że swobodny przepływ informacji jest podstawową zasadą promowania światowej gospodarki i rozwoju oraz zapewnia sprawiedliwy i równy dostęp do cyberprzestrzeni wszystkim podmiotom gospodarki cyfrowej.

UE i Japonia obecnie pracują nad dwiema umowami, które razem stanowią obietnicę znaczącego postępu w stosunkach dwustronnych. Są to:

- nowa Umowa o Partnerstwie Strategicznym – prawnie wiążący pakt obejmujący nie tylko dialog polityczny i współpracę polityczną, ale także współpracę w zakresie wyzwań regionalnych i globalnych, w tym w zakresie zmian klimatycznych i środowiskowych, polityki rozwoju i pomocy w przypadku klęsk żywiołowych oraz polityki bezpieczeństwa;
- Umowa o Wolnym Handlu, która weszła w życie w 2019 r. (czasami określana w Japonii jako umowa o partnerstwie gospodarczym lub EPA), podpisana w celu stymulowania wzajemnych kontaktów gospodarczych. Obie strony potwierdziły swoje zaangażowanie w osiągnięcie ambitnego i kompleksowego porozumienia⁴⁰.

38 EEAS, *Cultural & Public Diplomacy in Japan*, 2018, www.eeas.europa.eu/delegations/japan/19234/cultural-public-diplomacy-japan_en (data dostępu: 15.06.2018).

39 Ministry of Foreign Affairs of Japan, *Japan-EU Relations, The 24th Japan-EU Summit*, 2017, www.mofa.go.jp/erp/ep/pagele_000166.html (data dostępu: 6.06.2017).

40 I. Angelescu, *EU-Japan Partnership Agreements Herald New Era of Closer Cooperation*, European Council of Foreign Relations, 2018, www.ecfr.eu/article/commentary

Oprócz negocjacji dotyczących nowych umów UE i Japonia nadal prowadzi regularne spotkania w ramach dialogu na temat różnych obszarów polityki, takich jak: środowisko, społeczeństwo informacyjne, cyberprzestrzeń, nauka i technologia, handel, bezpieczeństwo żywności, polityka transportowa, usługi finansowe i polityka przemysłowa⁴¹.

Tabela 3 przedstawia etapy relacji Unia Europejska – Japonia oraz to, jak zmieniały się one w czasie. Bardzo dobrze ukazuje dynamikę zmian we wzajemnych stosunkach i obszary, na których partnerzy byli skupieni w danym okresie.

Tabela 3. Etapy wzajemnych relacji UE – Japonia

Faza	Lata	Typ relacji
1	1960–1980	Tarcia ekonomiczne. Testowanie powiązań politycznych
2	1990–2000	Dialogi gospodarcze, ale zmniejszenie zainteresowania. Ustanawianie powiązań politycznych
3	wczesny 2010	Działalność polityczna i dyplomatyczna w celu wzmocnienia wszystkich obszarów stosunków
4	późny 2010	Optymistyczne oczekiwania: kompleksowe relacje w ramach strategicznego i gospodarczego partnerstwa

Źródło: C. de Prado, *Prospects for the EU-Japan Strategic Partnership a Global Multi-Level and Swot Analysis*, Florence & Tokyo 2014, s. 12.

3.9. Problemy w relacjach

Problemy w relacjach UE i Japonii są związane z tym, że Japonia postrzega UE jako partnera dialogu, z którym można prowadzić dyskusje na temat kwestii politycznych, gospodarczych i kulturowych, ale chce wykluczać go z udziału w jakimkolwiek procesie decyzyjnym. Tokio uznaje Unię za ważnego gracza dzielącego wspólne wartości polityczne i ekonomiczne, a jednocześnie uważa ją za inną cywilizację, która nie powinna ingerować w sprawy Azji Wschodniej⁴². Jest to jedna z przyczyn niewielkiego zaangażowania UE w problemy polityczne w regionie Azji Wschodniej.

.....
_eu_japan_partnership_agreements_herald_new_era_of_closer_coopera (data dostępu: 29.01.2018).

41 EEAS, *Policy Dialogues*, 2017, www.eeas.europa.eu/delegations/japan_en/19237/Policy%20Dialogues (data dostępu: 25.01.2017).

42 O. Frattolillo, *op. cit.*

Inny problem stanowi sprzeczny zestaw priorytetów geograficznych dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej, dla której ważniejsze jest najbliższe sąsiedztwo niż region Azji i Pacyfiku. Na tym polu wygrywa zdecydowanie Ameryka, która ma możliwość zapewnić bezpieczeństwo Japonii i stanowi silnego sojusznika przeciw Korei Północnej w regionie Azji Wschodniej.

Pomimo że wizerunek UE w japońskich mediach jest zdominowany przez kwestie gospodarcze, niektóre badania wykazują, iż UE przedstawiana jest jako władza polityczna, która może działać również poza swoimi granicami. Można powiedzieć, że wizerunek UE w japońskich mediach przyjmuje tony od pozytywnych do neutralnych. Należy podkreślić, że pomimo uznania UE jako ponadnarodowego podmiotu politycznego w oficjalnych przemówieniach i retoryce politycznej japońska biurokracja znana jest ze swojego tradycyjnego podejścia względem poszczególnych członków UE.

Po europejskiej stronie gotowość polityczna do nawiązania silniejszych relacji z Japonią może być ograniczona zagrożeniem takim jak presja migracyjna. Zwłaszcza że stosunek UE do przyjmowania imigrantów znacząco różni się od podejścia Japonii. Podczas gdy Europa jest otwarta na przyjmowanie i pomoc tym osobom, Kraj Wschodzącego Słońca podchodzi do tego problemu z niechęcią oraz ma bardzo restrykcyjne i obwarowane biurokracją zasady przyjmowania imigrantów czy uchodźców⁴³.

Na poziomie politycznym UE stanowi dla Japończyków partnera, z którym dialog jest możliwy i pożądaný, biorąc pod uwagę wspólne wartości i intencje. Z ekonomicznego i kulturowego punktu widzenia istnieje przekonanie, że UE jest partnerem o strategicznym znaczeniu, z którym współpraca ma kluczowe znaczenie. Potrzeba europejskiego zaangażowania politycznego w sprawy bezpieczeństwa w Azji Wschodniej jest raczej mniej pożądana, zwłaszcza że uprzywilejowani rozmówcy w tej sprawie to Stany Zjednoczone i inne rosnące mocarstwa azjatyckie. Podejście Unii Europejskiej względem Japonii powinno zawierać trzy elementy: spójność, skuteczność i uznanie⁴⁴.

43 European Parliament, *Immigration Policy*, www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/152/immigration-policy (data dostępu: 20.06.2018).

44 P. Murray, A. Berryman, M. Matera, *Coherence, Effectiveness and Recognition in EU-East Asia Relations*, Brussels 2008, s. 1.

Konkluzje

Podczas zimnej wojny wzajemne relacje tych dwóch podmiotów opierały się głównie na stosunkach gospodarczych, natomiast po upadku „żelaznej kurtyny” wkroczyły w nowy etap i zyskały nową jakość – szybciej rozwijają się również relacje o charakterze politycznym.

Najważniejszymi obszarami współpracy Japonii i Unii Europejskiej są: promocja demokracji i praw człowieka oraz światowego pokoju, bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe, wspieranie zrównoważonego rozwoju, bezpieczeństwo energetyczne, zmiany klimatyczne i ochrona środowiska, dyplomacja naukowa, wymiana technologiczna i edukacyjna oraz wymiana kulturowa.

Przyszłe relacje w pozytywny sposób ukształtuje niewątpliwie wprowadzenie w życie Umowy o Wolnym Handlu. Pomoże ona rozwinąć współpracę handlową i pozwoli na znaczny wzrost gospodarczy po obu stronach. Nie należy zapominać o negocjowanym Nowym Strategicznym Partnerstwie, które z pewnością korzystnie wpłynie na ustalenie wspólnych celów i działań, w czasach znaczącego wpływu globalizacji i szybko zmieniającej się rzeczywistości; pozwala ono sprostać nowym wyzwaniom.

Niestety w relacjach UE – Japonia istnieje też wiele problemów, do których należy wzajemne postrzeganie się przez strony. Japonia uważa, że Unia jest zbyt słabą organizacją, by z powodzeniem prowadzić efektywną politykę na terenie Azji. Z kolei Europa bywa mało konkretna i zbyt opieszła w podejmowaniu określonych działań, mimo chęci rozszerzenia swojej obecności w Azji. Oprócz tego znaczące są inne priorytety geograficzne, zróżnicowana polityka migracyjna oraz dysonans w postrzeganiu rzeczywistości z powodu odmienności tradycji i kultury.

Mimo tych barier relacje polityczne między UE a Japonią są coraz bliższe i bardziej zróżnicowane, co dobrze rokuje, jeżeli chodzi o możliwości przyszłej współpracy, zwłaszcza że partnerzy mają wiele wspólnego. Zarówno Unia Europejska, jak i Japonia są skłonne do prowadzenia efektywnego dialogu na licznych polach, a także wykazują zainteresowanie dalszym i głębszym rozwojem wzajemnych stosunków.

Bibliografia

- Angelescu I., *EU-Japan partnership agreements herald new era of closer cooperation*, European Council of Foreign Relations, 2018, www.ecfr.eu/article/commentary_eu_japan_partnership_agreements_herald_new_era_of_closer_cooperation (data dostępu: 29.01.2018).
- Cardwell P.J., *The EU–Japan Relationship: from Mutual Ignorance to Meaningful Partnership?*, „Journal of European Affairs” 2004, vol. 2, May.
- Cultural Diplomacy Platform, www.cultureinexternalrelations.eu (data dostępu: 12.09.2018).
- de Prado C., *Prospects for the EU-Japan Strategic Partnership a Global Multi-Level and Swot Analysis*, Florence–Tokyo 2014, s. 12.
- Drzymała A., *Rozwój stosunków gospodarczych Unii Europejskiej z krajami Azji a współpraca na rzecz zrównoważonego rozwoju*, Łódź 2016.
- EEAS, *Joint Declaration on Relations between the European Community and its Member States and Japan*, www.eeas.europa.eu/archives/docs/japan/docs/joint_pol_decl_en.pdf (data dostępu: 12.09.2018).
- EEAS, *Policy Dialogues*, 2017, www.eeas.europa.eu/delegations/japan_en/19237/Policy%20Dialogues (data dostępu: 25.01.2017).
- EEAS, *Political Relations*, www.eeas.europa.eu/headquarters/headquartershomepage/19223/eu-japan-political-relations_en (data dostępu: 10.09.2018).
- Erbach G., *EU Position for COP 21 Climate Change Conference*, *European Parliamentary Research Service*, 2015, [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/572787/EPRS_BRI\(2015\)572787_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/572787/EPRS_BRI(2015)572787_EN.pdf) (data dostępu: 12.09.2018).
- European Commission, *The Community’s general policy vis-vis Japan aims at strengthening the third side of the EC-US-Japan triangle, and, to do so, at moving away from a policy dominated by trade issues towards a relationship profitable to both sides and extended to cooperation*, www.europa.eu/rapid/press-release_MEMO-93-1_en.htm (data dostępu: 12.09.2018).
- European Commission, *Countries and regions Japan*, www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/japan/ (data dostępu: 3.03.2017).
- European Commission, *Doha Climate Change Conference (COP 18/CMP 8)*, 2012, www.ec.europa.eu/clima/events/articles/0062_en (data dostępu: 15.05.2018).
- European Commission, *EU-Japan Energy Dialogue: a wide-ranging partnership*, 2017, www.ec.europa.eu/energy/en/news/eu-japan-energy-dialogue-wide-ranging-partnership (data dostępu: 21.06.2017).
- European Commission, *What is Horizon 2020?*, 2014, www.ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/what-horizon-2020 (data dostępu: 30.04.2018).
- European Parliament, *Immigration policy*, www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/152/immigration-policy (data dostępu: 20.06.2018).
- Frattonillo O., *Diplomacy in Japan-EU Relations: From the Cold War to the Post-Bipolar Era*, London 2013.
- Frontini A., *Advancing the EU-Japan Strategic Partnership in a Transforming Global Environment: challenges, oportunities and prospects*, Brussels 2016.
- Gilson J., *Europe in Japan. A Growing EU identity, The Political Economy of Japanese Globalization*, London 2001.
- Harnisch S., *Theory and Practice of Human Security Concerns in EU-Japan Relations: the EU perspective*, University of Essex, Online paper series, Essex 2017, s. 5, www.repository.essex.ac.uk/19655/1/EUJapan_7_Human_Security_Harnisch_EU.pdf (data dostępu: 12.09.2018).

- Iida Y., *Rethinking Identity in Modern Japan. Nationalism as Aesthetics*, London 2001.
- Jeupiste, Final Report. Empowering EU-Japan. Science, Technology & Innovation Cooperation Key programmes to facilitate EU-Japan cooperation, 2016, s. 1–7, www.jeupiste.eu/sites/jeupiste.eu/files/Final%20JEUPISTE%20event%20report%2020160609%20%28English%29-1v0.pdf (data dostępu: 12.09.2018).
- Maswood S.J., *Japan and East Asia Regionalism*, London 2001.
- Mazur G., *The European Union and Japan – on the Way to a Free Trade Agreement* [Unia Europejska – Japonia – w kierunku strefy wolnego handlu], Wrocław 2013.
- Mendl W., *Western Europe & Japan Between the Superpowers*, London 1986.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan, *16th EU-Japan Summit Berlin, 5 June 2007 Joint Press Statement*, 2007, www.mofa.go.jp/region/europe/eu/summit/joint0706.html (data dostępu: 21.05.2017).
- Ministry of Foreign Affairs of Japan, *The 24th Japan-EU Summit*, Japan-EU Relations, 2017, www.mofa.go.jp/erp/ep/page1e_000166.html (data dostępu: 6.06.2017).
- Ministry of Foreign Affairs of Japan, *An Action Plan for EU-Japan Cooperation European Union – Japan Summit Brussels 2001*, 2001, www.mofa.go.jp/region/europe/eu/summit/action0112.html (data dostępu: 12.09.2018).
- The Mission of Japan to the European Union, The EU and Japan as Strategic Partners*, www.eu.emb-japan.go.jp/former%20amb%20speeches/tepsa_speech.html (data dostępu: 21.05.2017).
- Murray P., Berryman A., Matera M., *Coherence, Effectiveness and Recognition in EU–East Asia Relations*, Brussels 2008.
- Mykal O., *The EU-Japan Security Dialogue: Invisible But Comprehensive*, Amsterdam 2011.
- Papers Show How Nixon and Kissinger Ruled World*, www.scotsman.com/news/world/papers-show-how-nixon-and-kissinger-ruled-world-1-566205 (data dostępu: 10.09.2018).
- Pasierbiak P., *Rozwój powiązań inwestycyjnych między Wspólnotą Europejską a Japonią w latach 1986–2003 / Development of Investment Ties between European Community and Japan from 1986 to 2003*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2005, vol. 39, s. 97–112.
- Saitō S., *Japan's Role in the Western Alliance and Asian Pacific Cooperation*, London 1990.
- Stępień S., *Japonia i Unia Europejska w obliczu nowej fali liberalizacji i handlu światowego*, „Politeja” 2014, vol. 28, s. 225–242.
- Trojnar E., *Unia Europejska – Japonia: wyzwania współpracy a katastrofa w Fukushima*, „TEKA Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2014, t. IX, *Bezpieczeństwo Energetyczne w Europie*, B. Bojarczyk (red.), s. 179–191.
- Tsuruoka M., *Japan–Europe Security Cooperation: How to „Use” NATO and the EU*, „NIDS Journal of Defense and Security”, vol. 13, no. 1.
- Ueta T., Remacle E., *Japan and Enlarged Europe: Partners in global governance*, Bruksela 2005.
- Watanabe H., *Japan-Europe Relations at the Multilateral Level*, Tokyo 2013.
- Wilczyńska-Moszyńska J., *Japonia i Unia Europejska – zarys stosunków politycznych*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu” 2003, nr 976, t. 2, s. 445–449.

Rozdział 4
Współpraca gospodarcza
Unii Europejskiej z Japonią
(Sylvia Łagnowska)

Sylvia Łagnowska

Koniec drugiej wojny światowej przyniósł znaczące zmiany w polityce międzynarodowej i gospodarczej. Europa, zniszczona wieloletnim konfliktem, uznała, że proces integracji kontynentu będzie najlepszym zabezpieczeniem przed kolejnymi walkami w przyszłości i jednocześnie stanie się najlepszym środkiem do poprawienia sytuacji gospodarczej. Przewidywania te okazały się słuszne, ponieważ dzisiaj Unia Europejska jest największym importerm i eksporterem na świecie – jej udział w handlu światowym wynosi 16,5%¹.

Z drugiej strony stoi Japonia, której gospodarka po wojnie praktycznie przestała istnieć. Dzięki pomocy Stanów Zjednoczonych była w stanie poprawić swoją sytuację ekonomiczną i w czasie zimnej wojny stała się jedną z trzech największych gospodarek świata, zaraz obok EWG i Ameryki. Dzisiaj Japonia zмага się z wieloletnim kryzysem ekonomicznym, który powstał w wyniku pęknięcia bańki spekulacyjnej, jednak wciąż jest jednym z najważniejszych partnerów handlowych UE.

Relacje pomiędzy Unią a Japonią zwłaszcza w przeszłości nie należały do łatwych. Dochodziło pomiędzy nimi do wielu konfliktów na tle handlowym. Z jednej strony rząd japoński stosował politykę protekcyjnistyczną w stosunku do swoich produktów i firm, z drugiej zaś strony naturalne bariery, takie jak odległość, nie sprzyjały rozwijaniu wzajemnych stosunków. Dopiero od początków XXI w. można dostrzec zdecydowaną poprawę i chęć rozwijania współpracy, choć wciąż nie jest wykorzystywany pełen potencjał.

W niniejszym rozdziale zajmę się analizą stosunków gospodarczych, poczynwszy od końca drugiej wojny światowej, a skończywszy na roku 2015. W pierwszej części przedstawię relacje ekonomiczne pomiędzy Unią i Japonią w czasie zimnej wojny, zwracając szczególną uwagę na konflikty, które hamowały integrację. W części drugiej opiszę, jak wyglądała ta

1 Portal Komisji Europejskiej, www.europa.eu/european-union/topics/trade_pl (data dostępu: 9.02.2017).

współpraca w latach 90., a więc w czasach, na które przypada rozpad Związku Radzieckiego, pęknięcie bańki spekulacyjnej² i kryzys w Japonii. Z kolei część trzecia i ostatnia pracy skupia się na relacjach współczesnych, tj. od początku lat dwutysięcznych. Jak rozwinęła się ta współpraca na tle kolejnego kryzysu gospodarczego? Co się zmieniło w stosunku do lat poprzednich?

4.1. Relacje handlowe pomiędzy Japonią a Europejską Wspólnotą Gospodarczą

Relacje gospodarcze pomiędzy Japonią a krajami Europy sięgają XVI w., jednak dopiero od końca lat 90. ubiegłego stulecia zaczęły się one prężnie rozwijać i stabilizować. Główną przyczyną takiego stanu rzeczy była odległość, która przez długi czas hamowała wzajemną współpracę. Dla Japończyków naturalnymi partnerami były kraje azjatyckie, a także Stany Zjednoczone. Również Europejczykom bliżej było do wzajemnej integracji czy rozwijania stosunków z ówczesnym mocarzem, jakim była niewątpliwie Ameryka³.

Wszelkie stosunki gospodarcze i polityczne pomiędzy Japonią i Europą zostały zerwane w czasie drugiej wojny światowej, ponieważ kraje europejskie stanowczo potępiały agresywne działania japońskie. Współpracę handlową wznowiono po zakończeniu konfliktu, jednakże jeszcze przez długi czas napotykała ona wiele problemów, które były pokłosiem wojny. Sama Europa, podzielona ideologicznie żelazną kurtyną, zajęła się odbudową społeczną i gospodarczą. Japonia natomiast dostała się pod okupację Stanów Zjednoczonych, od których uzależniła się gospodarczo i militarnie; przez wiele lat próbowała ona wyjść z powojennego kryzysu gospodarczego. Dążenie do ustanowienia silnych obustronnych relacji nie należało zatem do priorytetów żadnej ze stron⁴.

Od połowy lat 30. ubiegłego wieku Japonia ekonomicznie nastawiona była na militarystykę i przemysł ciężki, dlatego nie dziwi fakt, że po przegranej wojnie gospodarka tego kraju niemalże nie istniała. Nowo powołany

2 Niezrównoważony wzrost lub spadek cen na rynku.

3 J. Bossak, *Stany Zjednoczone, EWG, Japonia: współpraca i rywalizacja*, Warszawa 1986, s. 6–10.

4 P. Osęka, *Okrutny kontynent: Europa po II wojnie światowej*, www.newsweek.pl/swiat/okrutny-kontynent-europa-tuz-po-ii-wojnie-swiatowej,101241,1,1.html (data dostępu: 24.10.2016).

rząd z Shigeru Yoshidą na czele musiał zmierzyć się nie tylko z ciężką sytuacją gospodarczą, ale także z ciężką sytuacją społeczną. Wiele miast legło w gruzach, a sami Japończycy wycieńczeni byli polityką prowadzoną przez państwo w latach wojennych. Możliwe, że Japonia nie podniosłaby się po tak druzgocącej klęsce, gdyby nie zaangażowanie Stanów Zjednoczonych w pomoc w odbudowie kraju⁵.

Ważną rolę w modernizacji państwa odegrał fakt, że Japonia w swojej konstytucji wyrzekła się wojny jako suwerennego środka rozwiązywania konfliktów i zobowiązywała się do nieutrzymywania wojsk lądowych, morskich i powietrznych. Bezpieczeństwa kraju strzec miały wojska amerykańskie stacjonujące na Okinawie. Jest to o tyle istotne, że rząd mógł przeznaczyć duże nakłady pieniężne na rozwój gospodarczy, nie zaś na armię⁶.

Do połowy lat 70. Japonia odnotowała wzrost gospodarczy mierzony w PKB w wysokości 13% rocznie, podczas gdy jeszcze w latach 50. wynosił on 9%. Było to możliwe dzięki polityce prowadzonej przez rząd japoński, skupił się on bowiem na rozwoju gospodarczym, m.in. poprzez zastosowanie najnowocześniejszej technologii, stosowanie ulg podatkowych dla przedsiębiorstw, wspieranie konsumpcji. Chronił również rodzime produkty, stosując politykę wysokich barier celnych dla produktów obcego pochodzenia. Nie bez znaczenia pozostała też sama mentalność Japończyków, którzy wykazali się dużym patriotyzmem i chęcią odbudowy państwa, by na powrót stało się mocarstwem⁷.

Kraje Europy Zachodniej również borykały się z wieloma problemami. Wojna spowodowała wyniszczenie gospodarki, społeczności, a także infrastruktury. Dodatkowo napięta sytuacja ze Związkiem Radzieckim i państwami satelickimi mogła prowadzić do kolejnego międzynarodowego konfliktu. Obawa ta legła u podstaw integracji europejskiej, która miała nie tyle przywrócić stabilność gospodarczą, co znacznie ją zdynamizować. Uważano bowiem, że stabilna sytuacja ekonomiczna stanie się fundamentem do rozwijania nowych struktur bezpieczeństwa ponadnarodowego⁸.

Także i w tym przypadku Stany Zjednoczone odegrały znaczną rolę w rozwoju Europy, poprzez tzw. plan Marshalla. Była to pożyczka

5 J. Tubielewicz, *Historia Japonii*, Warszawa 1984, s. 424–428.

6 K. Henshall, *Historia Japonii*, Warszawa 2011, s. 190.

7 *Ibidem*, s. 189–191.

8 *Historia integracji europejskiej*, www.europejskiportal.eu/historia-integracji-europejskiej/ (data dostępu: 24.10.2016).

w wysokości 5 mld dolarów udzielona krajom europejskim, a także pomoc materialna w postaci towarów niezbędnych przy odbudowie gospodarek. Plan ten miał też inny cel: zapobiec kryzysowi gospodarczemu poprzez podtrzymanie koniunktury gospodarczej w Stanach⁹.

Gdy patrzy się na ten dynamiczny rozwój Japonii i krajów europejskich, a także na ich rosnący wpływ w gospodarce międzynarodowej, dziwi fakt, że stosunki te pozostawały dosyć ograniczone. Zarówno Europa, jak i Japonia były w pewien sposób zależne od Ameryki, i to z nią prowadziły najintensywniejszą politykę gospodarczą. Chociaż rynek europejski był coraz atrakcyjniejszy dla Japończyków – głównie dzięki wprowadzeniu w roku 1958 wymienialności walut zachodnioeuropejskich, nowym rozwiązaniom w transporcie, które znacznie przyspieszały komunikację pomiędzy wyspami japońskimi a starym kontynentem, a także dzięki rozwojowi integracji europejskiej – to wymiana handlowa z Europą była niemal trzykrotnie niższa niż w przypadku wymiany ze Stanami Zjednoczonymi. Na początku lat 50. eksport japoński do USA wynosił ok. 180 mld dolarów, podczas gdy eksport do Europy Zachodniej nie przekraczał 25 mld dolarów. Jeżeli zaś chodzi o import, to ten z USA do Japonii był wart ponad 500 mld dolarów, a wartość tego z krajów Europy Zachodniej sięgała ok. 60 mld dolarów¹⁰.

W ciągu kolejnych lat sytuacja ta nie uległa większej zmianie. W roku 1986 eksport japoński wzrósł do 37 mld dolarów, import zaś spadł do 20 mld dolarów. Przyczyn można upatrywać głównie w nadal wysokich kosztach przewozu towarów. Pomimo rozwoju technologii przewóz wciąż był nieopłacalny. Transport lotniczy musiał biec okreśną drogą, ponieważ mało który przewoźnik posiadał licencje, by móc latać nad terytorium Chin i ZSRR, dlatego też najczęściej wybierano znacznie dłuższą podróż morską¹¹.

Jedną z ważniejszych przeszkód stanowiły i po części nadal stanowią różnice wynikające z odmienności otoczenia prawnego. Europejczycy niechętnie patrzyli na wejście na rynek japoński, obawiając się dyskryminacji swoich produktów, przy jednoczesnych bardzo dużych wymaganiach, które stawiała strona japońska. Z kolei Japończycy twierdzili, że rynek europejski jest zbyt zróżnicowany pod względem prawnym, ekonomicznym i językowym, by móc swobodnie się na nim rozwijać.

9 *Ibidem*.

10 J. Bossak, *op. cit.*, s. 166–168.

11 *Ibidem*.

Japonia jako kraj górzysty z ograniczonymi zasobami naturalnymi musi sprowadzać surowce z innych krajów, by następnie sprzedawać na zagranicznych rynkach wyroby już przetworzone. Z tego wynikało jedno z najpoważniejszych napięć pomiędzy Japonią i Europą – Japonia osiągnęła dodatnie saldo w obrocie towarami przemysłowymi, z których wiele zaliczało się do zaawansowanych technologicznie. Prowadziło to z kolei do następnego problemu – wzrostu sprzedaży produktów elektronicznych czy samochodowych. Towary japońskie stały się poważnym konkurentem dla firm europejskich, głównie dzięki znacznie niższej cenie, dlatego nałożono na stronę japońską pozataryfowe ograniczenia (przede wszystkim ilościowe).

W latach 60. jedną z głównych kości niezgody był rozwijający się w Japonii przemysł samochodowy. Kraje europejskie stosowały w tej dziedzinie wyraźną politykę protekcjonistyczną i w końcu Japonia podpisała umowy o ograniczeniu eksportu samochodów do Włoch, RFN, Wielkiej Brytanii i Francji. Kraje te same produkowały samochody, więc wysoka sprzedaż pojazdów japońskich znacznie ograniczała ich zyski. Umowa ta działała jednak w obie strony, tj. samochody ze wspomnianych krajów również zostały objęte ograniczeniami ilościowymi dotyczącymi sprzedaży w Japonii¹².

Ważnym punktem w obustronnych relacjach były licencje. W początkowym stadium rozwoju państwa Japonia kupowała patenty, a przez to zobowiązywała się do przyjęcia klauzuli, która mogła ograniczyć sprzedaż produktów objętych tymi patentami. Jednak w miarę rozwoju Japończycy zaczęli tworzyć swoje własne patenty i wynalazki. Wypuszczali je na rynki zagraniczne, które w ten sposób uzależniali od własnych produktów¹³.

Pomimo licznych przeszkód wzajemne relacje przez cały czas się rozwijały. Widać to wyraźnie na przykładzie rozwoju działalności firm japońskich w Europie. Do roku 1974 na terytorium krajów EWG działały jedynie 33 japońskie przedsiębiorstwa, a we wczesnych latach 80. było ich ok. 100. W roku 1987 łączna wartość japońskich inwestycji w Europie wyniosła ponad 14 mld dolarów. Głównym powodem tych inwestycji była chęć produkowania na miejscu i miejscowa sprzedaż, przede wszystkim po to, żeby zmniejszyć koszty, zaoszczędzić na opłatach celnych i skrócić czas transportu. Państwa takie jak Wielka Brytania, RFN, Francja i Holandia inwestowały w Japonii, i choć ich udziały

.....
12 *Ibidem*, s. 167–185.

13 *Ibidem*, s. 173–185.

stale wzrastały, to w tym czasie nadal były dwukrotnie mniejsze niż wpływy amerykańskie. Wartość brytyjskich inwestycji w połowie lat 80. sięgała 360 mld dolarów, a liczba firm z RFN działających na terenie Japonii przekraczała 315¹⁴.

Wzrost liczby przedsiębiorstw japońskich w Europie Zachodniej można tłumaczyć faktem, że po roku 1973, czyli po pierwszym kryzysie naftowym, który swoim zasięgiem objął wszystkie uprzemysłowione państwa, uzależnione od ropy, japońskie ministerstwo do spraw handlu zaczęło wdrażać program, który miał ograniczyć uzależnienie gospodarki od ropy naftowej. Program ten pozwolił rozwinąć technologię energooszczędną, a także zakładał przeniesienie części przedsiębiorstw za granicę¹⁵.

Kryzys miał też inne skutki, ponieważ Japonia znacznie szybciej niż zachodnie mocarstwa wydostała się z niżu i już w 1975 r. zanotowała czteroprocentowy zysk, a kolejny kryzys paliwowy z roku 1979 spowodował w jej przypadku tylko niewielki zastój. Coraz częściej jednak pojawiały się głosy zazdrości, które podnosiły, że gospodarka japońska nastawiona jest tylko na zysk. Po szoku Nixona ochłodziły się również stosunki Japonii z Ameryką. Japończykom zarzucano m.in. nieetyczne działania mające na celu sprzedaż rodzimych produktów, których cena często była celowo zaniżana, aż do kosztów produkcji. Europejskie i światowe przedsiębiorstwa nie były w stanie osiągnąć tak niskich cen, więc produkty japońskie były chętniej i częściej kupowane.

Unia Europejska postrzegała Japonię do lat 80. jako zagrożenie dla rodzimego rynku, nie zaś jako równoprawnego partnera. Stąd też blokowanie uczestnictwa Japonii w Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju OECD, do której zaproszono ją dopiero trzy lata po założeniu. Jednakże w miarę upływu czasu Kraj Kwitnącej Wiśni poczynił znaczne postępy i starania, by poprawić swój wizerunek na arenie międzynarodowej. W latach 80. Japonia stała się największym dawcą pomocy dla krajów słabo rozwiniętych i pomagała im rozwinąć się gospodarczo. Polityka zagraniczna kraju przestała być ukierunkowana tylko na Stany Zjednoczone i uznała Unię Europejską za ważnego partnera handlowego¹⁶.

Gdy wziąć jednak pod uwagę dane, widać, że Japonia na przełomie lat 80. i 90. była dla państw Wspólnoty Europejskiej drugim najważniej-

14 J. Keck, *EU-Japan Relations, 1970–2012*, London 2013, s. 17–34.

15 *Ibidem*.

16 *Ibidem*.

szym partnerem gospodarczym, pierwszym w Azji. 11% towarów japońskich trafiało na europejskie rynki, a 5% ogólnoeuropejskich towarów trafiało do Japonii. Taka sytuacja sprawiła, że Stany Zjednoczone, Europejska Wspólnota Gospodarcza i Japonia były trzema najważniejszymi gospodarkami na świecie i ich relacje pomimo licznych przeszkód były rozwijane, chociaż w przypadku Europy i Japonii nie był wykorzystywany pełen potencjał¹⁷.

4.2. Kryzys lat 90.

Załamanie potęgi Japonii zaczęło się od spotkania przedstawicieli Stanów Zjednoczonych, Japonii, Niemiec, Francji i Wielkiej Brytanii w hotelu Plaza w Nowym Jorku w roku 1985. W latach 80. drogi dolar doprowadził do tego, że amerykańskie przedsiębiorstwa z trudem konkurowały na międzynarodowych rynkach. Rząd USA w obliczu buntujących się przedsiębiorców podpisał porozumienie zwane Plaza Accord, w wyniku którego wartość dolara została obniżona w stosunku do japońskiego jena i niemieckiej marki. Już w roku 1987 dolar stracił wartość 51% w stosunku do jena, co przyniosło zyski Stanom Zjednoczonym, dla Japonii zaś stało się początkiem kryzysu, z którym nie może sobie poradzić do dzisiaj¹⁸.

Gospodarka Japonii była bardzo silnie i nadal jest uzależniona od eksportu, dlatego też przez wzrost konkurencyjności firm amerykańskich japońskie przedsiębiorstwa zaczęły mieć poważny problem w inwestowaniu chociażby na rynku europejskim, który stał się głównym partnerem dla Ameryki. Rząd japoński próbował pobudzić rodzimą gospodarkę poprzez sztuczne obniżenie stóp procentowych na kredyty, do których zabezpieczenia używano ziemi. Jej wartość w krótkim czasie zaczęła rosnąć do niebywałych wręcz cen – areal Japonii równy był wartości 60% zasobów planety. Dochód niektórych japońskich firm przekraczał PKB biedniejszych państw. Ta hiperinflacja znana jest również pod nazwą bańki mydlanej. Sztucznie napędzana gospodarka Japonii przyczyniła się do jeszcze

17 G. Mazur, *Interesy ofensywne unijnych przedsiębiorstw w kontekście negocjowanej umowy o strefie wolnego handlu UE – Japonia*, „Unia Europejska.pl” 2016, nr 3 (238).

18 D. Konieczny, *Plaza Agreement – wnioski dla Chin z lekcji japońskiej*, www.polska-azja.pl/d-konieczny-plaza-agreement-%E2%80%93-wnioski-dla-chin-z-lekcji-japonskiej/ (data dostępu: 31.10.2016).

większego jej wzrostu – pod koniec lat 80. Japonia stała się najbogatszym krajem na świecie oraz kontrolowała 4% gospodarki amerykańskiej. Jednakże ten sukces miał również swoje ciemne strony. Narastały nastroje antyjapońskie, widoczne zwłaszcza w USA i Europie, które krytykowały kraj za postawę nacjonalistyczną, a także za wzrost gospodarczy. W samej Japonii nie było lepiej – Japończycy pracowali dużo i ciężko, a kolejne afery rządowe przyczyniały się do ogólnego niezadowolenia. Bańka mydlana musiała pęknąć¹⁹.

Pod koniec roku 1989 ceny tak wymknęły się spod kontroli, że bank japoński postanowił wprowadzić sztywne stopy procentowe. Pęknięcie bańki nastąpiło więc w sposób kontrolowany – rząd nie czekał na moment, kiedy stanie się to samoistnie, tylko wybrał najdogodniejszy ku temu okres. Skutkiem takiej polityki był jednak kryzys, w którym pogrzyżała się Japonia. Trwał on nieprzerwanie przez całe lata 90., a także na początku nowego tysiąclecia. Ceny ziem spadły o ponad 60%, wiele firm ogłosiło bankructwo, długi, które powstały, były nie do spłacenia, a wzrost gospodarczy Japonii zatrzymał się²⁰.

Przy okazji wspominania o bańce mydlanej często padają słowa o straconym pokoleniu. Lata 90. to bowiem czas, w którym Japonia starała się poradzić sobie ze skutkami bańki spekulacyjnej przez próby stymulowania rodzimego rynku. Zarówno import, jak i eksport znacznie zmalał w stosunku do lat poprzednich i utrzymywał się do roku 2003 na niskim poziomie, z niewielkim wzrostem w roku 2000. Jednak taki stan spowodował również pewną normalizację w stosunkach z Europą. Japońska nadwyżka w bieżących obrotach spadła z 4,2% w 1986 r. do 1,3% w 1996 r. Z kolei nadwyżka Unii w handlu usługami zaczęła się zwiększać, choć deficyt w handlu towarami zaczął maleć. Japoński import zaczął pokrywać się z eksportem z Unii. Oznaczało to, że unijny eksport do Japonii rozwijał się zdecydowanie lepiej niż w latach poprzednich. Jednak nadal relacje gospodarcze nie były w pełni zrównoważone, tj. inwestycje japońskie w Europie w dalszym ciągu były większe niż europejskie w Japonii²¹.

19 P. Wawrzyński, *Postdobrobyt: Przyczyny i skutki kryzysu Europy*, Warszawa 2013, s. 18–23.

20 T. Rościszewski, *Przyczyny stagnacji gospodarczej Japonii*, www.psz.pl/118-gospodarka/przyczyny-stagnacji-gospodarczej-japonii (data dostępu: 31.10.2016).

21 J. Broński, *Kryzysy XX wieku: Japońska stracona dekada. Nieodrobiona lekcja Zachodu*, www.psz.pl/118-gospodarka/kryzysy-xx-wieku-japonska-stracona-dekada-nieodrobiona-lekcja-zachodu (data dostępu: 31.10.2016).

4.3. Relacje dwustronne w dobie kryzysu lat 90.

Początek lat 90. przyniósł ogromny przełom w postaci rozpadu Związku Radzieckiego. Doprowadziło to do diametralnej zmiany układu sił w Europie i na świecie. Do tej pory układ sił rozłożony był pomiędzy ZSRR a Stany Zjednoczone, a po 1991 r. na politycznej scenie międzynarodowej jako mocarstwo światowe została tylko Ameryka. Dodatkowo czternaście nowych państw, które powstały z ZSRR, musiało zacząć umacniać swoje pozycje na forum światowym, zawierając liczne sojusze. Unia Europejska ze swoim potencjałem i wspólnym rynkiem była jednym z najważniejszych graczy. Powstała sytuacja zmusiła również rząd japoński do zmiany jego polityki – ze skierowanej głównie na współpracę z USA na bardziej rozległą politykę globalną i zwróconą ku coraz bardziej liczącej się Unii Europejskiej²².

18 lipca 1991 r. japoński premier Kaifu Toshiki złożył wizytę w Hadze, gdzie spotkał się z przewodniczącym Komisji Europejskiej. Spotkanie to zaowocowało podpisaniem Wspólnej Deklaracji między Japonią a Wspólnotą Europejską (ang. *Joint Declaration on Relations between the European Community and its Member States and Japan*)²³. Deklaracja ta regulowała kwestie nie tylko ekonomiczne, ale również polityczne i kulturowe. Zostały wprowadzone ramy instytucjonalne dla tych stosunków – miały to być doroczne szczyty pomiędzy japońskim premierem i przewodniczącym Komisji Europejskiej, a także spotkania na szczeblu ministerialnym odbywające się dwa razy w roku. Podkreślono również wartości łączące oba podmioty: prawa człowieka, praworządność, wolność i demokrację. Było to jednocześnie pierwsze porozumienie podpisane pomiędzy Japonią a Unią i stanowiące podstawę tych stosunków²⁴.

Upadek Związku Radzieckiego miał również niebagatelny wpływ na losy państw Azji Południowo-Wschodniej, które w dużej mierze zależne były od komunistycznych władz. Kiedy więc wpływy te zmalały, gospodarki tych państw zaczęły się szybko rozwijać. Nie pozostało to niezauważone przez Komisję Europejską, która już 13 lipca 1994 r. przedstawiła

22 J. Jagieło, *Skutki rozpadu ZSRR*, www.pu.i.wp.pl/k,NDYzNDcxMTUsNzA3O-DA0,f,Rozpad_Zwiazku_Radzieckiego.pdf (data dostępu: 31.10.2016).

23 *Joint Declaration on Relations between the European Community and its Member States and Japan*, Hague, 18.07.1991, www.eeas.europa.eu/archives/docs/japan/docs/joint_pol_decl_en.pdf (data dostępu: 31.10.2016).

24 Y. Hosoya, *The Evolution of the EU-Japan Relationship: towards a normative partnership?*, „Japan Forum” 2012, vol. 24, no. 3, s. 317–337.

dokument „W kierunku nowej strategii dla Azji” (ang. *Towards a New Asia Strategy*)²⁵. Został w nim zaprezentowany raport, który mówił o rosnącym potencjale rynków azjatyckich i szansach, jakie niosły one dla Unii. Zawarto w nim radę, by UE znacząco zwiększyła swoje wpływy w tym regionie, aby w przyszłości nadal być potęgą gospodarczą, ponieważ państwa te mają potencjał i mogą stać się najszybciej rozwijającym się regionem świata. Jednakże zauważono również, że kraje te dopiero wkraczają na ścieżkę demokracji, ich rządy są niestabilne i ciągle łamią one podstawowe prawa człowieka. Stanowiło to jedną z najważniejszych przeszkód we wzajemnej współpracy, dlatego rozwój relacji z Japonią stał się dla Unii priorytetem. Japonia jako kraj o najdłuższym stażu demokracji, silnej pozycji gospodarczej i poszanowaniu praworządności i praw człowieka stała się naturalnym sojusznikiem. Dzięki silnej współpracy Unia mogła nie tylko zyskać partnera, ale też znacznie umocnić swoją pozycję w tym regionie²⁶.

8 marca 1995 r. Komisja Europejska przedstawiła pierwszy plan działania dla stosunków z Japonią o nazwie „Europa i Japonia: następny krok” (ang. *Europe and Japan: The Next Step*). Dokument stwierdzał, że zarówno Japonia, jak i kraje europejskie zmieniają się i znacznie zwiększyły swoją rolę w polityce światowej po zakończeniu zimnej wojny. Szczególną uwagę zwrócono na ich rolę w szerzeniu demokracji i w polityce bezpieczeństwa, a także na ich rolę w handlu międzynarodowym. Ze względu na te podobieństwa Unia i Japonia miały zacząć ze sobą współpracować, by rozwijać wielostronny i stabilny system ekonomiczny i utrzymać bezpieczeństwo globalne. Podkreślono również, by podmioty te czynnie działały na rzecz polepszenia relacji z Rosją, Chinami i państwami Azji Południowo-Wschodniej²⁷.

W 1996 r. powstała inicjatywa azjatycko-europejskich spotkań ASEM. Inauguracyjne spotkanie odbyło się w Bangkoku w marcu 1996 r. ASEM to forum współpracy pomiędzy krajami Unii Europejskiej a krajami Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej. W pierwszym spotkaniu wzięło udział 15 krajów członkowskich UE, ASEAN – Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej, a także Chiny, Japonia i Korea Południowa. Dialog na forum prowadzony jest w sprawach politycznych,

25 *Towards a New Asia Strategy*, Brussels, 13.07.1994, www.aei.pitt.edu/2949/1/2949.pdf (data dostępu: 31.10.2016).

26 Y. Hosoya, *op. cit.*

27 *Ibidem*.

kulturalno-intelektualnych, a także ekonomiczno-finansowych. Ostatnie mają się skupiać na liberalizacji handlu i służyć wzrostowi inwestycji oraz reformom finansowym. Organizacja ta do tej pory pozostaje jedną z najważniejszych inicjatyw tego typu. Jednak na samym początku zwłaszcza strona japońska nie była zbyt aktywna w udzielaniu się na forum. Pozostała sceptyczna wobec wizji integracji krajów regionu – nie uważała jej za możliwą. Skutkiem takiej postawy niezaangażowania w obustronne relacje było zdynamizowanie polityki UE w stosunku do Chin i działanie na rzecz jej rozszerzenia. Gospodarka chińska zaczęła w tym okresie znacznie się rozwijać i dzięki temu stała się bardzo atrakcyjna dla strony unijnej. Doprowadziło to najpierw do złagodzenia sankcji ekonomicznych nałożonych na stronę chińską po wydarzeniach na placu Tiananmen w roku 1989, a także do wydania w roku 1995 dokumentu „Długoterminowa polityka do spraw relacji Unia – Chiny” (ang. *A Long Term Policy for China-Europe Relations*). Była w nim mowa o tym, że należy przededefiniować wzajemne stosunki na bardziej odpowiadające wcześniej przyjętej Nowej Strategii dla Azji. Gospodarka chińska stała się bardzo istotnym punktem dla polityki unijnej, jednakże Komisja Europejska nie mogła całkowicie zignorować łamania praw człowieka w tym państwie, dlatego też powstała inicjatywa dialogu, który byłby w całości poświęcony tym kwestiom²⁸.

Znaczenie Chin wzrosło w kwestii nie tylko gospodarczej, ale również militarnej. Komunistyczny rząd chiński zaczął rozwijać potencjał wojskowy, zwiększając wydatki na armię. Nie spodobało się to zwłaszcza stronie japońskiej, która w swojej konstytucji pozbawiła się możliwości posiadania armii – stąd też nastąpiło ponowne odwrócenie się polityki japońskiej w stronę Stanów Zjednoczonych. W końcu to od USA i ich wojska zależeć mogła przyszłość kraju. Na tym tle stosunki z Europą wydawały się nie tak istotne – nawet w przypadku wojny w Iraku, której UE była przeciwna²⁹, Japonia wsparła swoimi działaniami Amerykę³⁰.

28 A. Berkofsky, *EU Relations with China, Japan and North Korea – trends, issues and implications for the EU role in Asian security*, lecture at the International Conference on Comprehensive Security in the Asia-Pacific Region, organised by the Asian Political & International Studies Association (APISA) and the Konrad Adenauer Foundation in collaboration with the Keio University, 30 Nov–1 Dec 2009, Tokyo, Japan., www.files.ethz.ch/isn/111325/EUAsia_Security.pdf.

29 Nie wszystkie kraje były przeciwne tej interwencji, jednakże wspólne stanowisko zajęto w wyniku rozmów i kompromisu.

30 Y. Hosoya, *op. cit.*

Pierwsze normy prawne w obustronnych relacjach ustanowione w latach 90., wbrew oczekiwaniom i nadziejom, nie przyczyniły się jednak do rozwoju relacji gospodarczych. Stało się wręcz odwrotnie: wzajemne obroty w handlu zmniejszyły się. Główną przyczyną tego faktu były przede wszystkim zmiany w otoczeniu tych dwóch podmiotów – nowo powstałe państwa w Europie stały się priorytetem dla Unii Europejskiej, która skupiła się na ustanowieniu relacji z nimi, a nie z odległą geograficznie Japonią. Także Krajowi Kwitnącej Wiśni bliżej było do krajów azjatyckich, w których coraz bardziej rozwijała się wzajemna współpraca gospodarcza³¹.

4.4. Relacje gospodarcze na początku XXI w.

Na początku 2000 r. wartość obustronnej wymiany handlowej wyniosła ok. 137 mld euro, co stanowiło największą kwotę od początków nawiązania wzajemnych relacji. Dzięki temu Japonia stała się drugim najważniejszym partnerem handlowym Unii. W tym czasie można jej było przypisać 9% importu europejskiego i 5% eksportu. Dlatego też w grudniu, w dziesiątą rocznicę podpisania Wspólnej Deklaracji, został ratyfikowany Plan Działania (ang. *Shaping our Common Future. An Action Plan for EU-Japan Cooperation*)³². Dokument ten traktował o promowaniu pokoju i działaniu na rzecz bezpieczeństwa, współpracy na rzecz globalnych wyzwań i wymiany ludzi i kultury. Natomiast druga część tego planu w całości została poświęcona stosunkom gospodarczym. Podkreślono w niej rolę, jaką obydwie gospodarki odgrywają w światowym handlu, a także zapowiedziano dalszą współpracę w tej dziedzinie. Plan ten jednak nie odegrał znaczącej roli, głównie dlatego, że nie zostały w nim ujęte konkretne mechanizmy, które miałyby służyć realizacji ustanowionych celów. Znacznie później eksperci uznali ten plan za zbyt szeroki i zbyt ambitny, by mógł zostać zrealizowany³³.

W listopadzie 2002 r. Grupa Zadaniowa do spraw Kontaktów Międzynarodowych powołana przez Junichiro Koizumiego zidentyfikowa-

31 G. Mazur, *op. cit.*

32 *Shaping Our Common Future. An Action Plan for EU-Japan Cooperation*, Brussels 2001, www.mofa.go.jp/region/europe/eu/overview/declar.html (data dostępu: 5.11.2016).

33 P. Pasierbiak, *Oslabienie powiązań gospodarczych Japonii z Unią Europejską w latach 2007–2014*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” 2015, vol. XLIX, Sekcja H, s. 127–137.

ła UE jako „silnego partnera”, jednak tylko w określonych obszarach współpracy. Grupa ta wydała opinię, w której stwierdziła, że lepsze dla interesów japońskich jest działanie z poszczególnymi krajami i praca nad bilateralnymi umowami niż działanie z instytucjami unijnymi. Pomimo że rola Unii na arenie międzynarodowej zdecydowanie zaczęła wzrastać, japońskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych wciąż przypisywało więcej pracowników do zadań związanych z utrzymywaniem dobrych relacji z krajami azjatyckimi i Stanami Zjednoczonymi. Ustanowienie jednej wspólnej polityki rządu japońskiego było i jest niemożliwe również z powodu podziału kompetencji pomiędzy różne ministerstwa, które dzielą się na te dotyczące spraw gospodarczych, politycznych i bezpieczeństwa międzynarodowego. Stosunki z Unią są omawiane jako całość w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych, Ministerstwa Współpracy Międzynarodowej i Pokoju, a także Wydziału Energii Jądrowej³⁴.

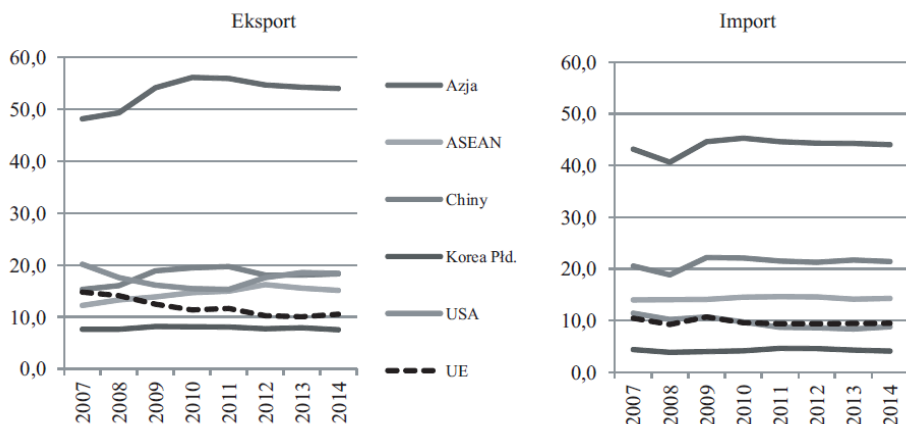
Jednak pomimo widocznej poprawy we wzajemnych stosunkach wartość obustronnej wymiany handlowej zaczyna maleć i już w 2004 r. osiągnęła pułap 116 mld euro, a Japonia spadła na piąte miejsce eksportowe wśród najważniejszych partnerów unijnych, podczas gdy wciąż rozwijające się Chiny zajmują miejsce drugie, z wartością handlową wynoszącą 200 mld euro w 2006 r. Jednak, jeżeli porównać te dwa państwa, to należy również wziąć pod uwagę deficyt handlowy, który dla Japonii wynosi 30,5 mld euro w 2006 r., podczas gdy w przypadku Chin osiągnął on wartość aż 106 mld euro. Unia Europejska w tym samym roku była również piątym najważniejszym rynkiem importowym³⁵.

W okresie 2000–2015 potencjał we wzajemnych relacjach gospodarczych nie tylko nie został wykorzystany, ale też systematycznie spadał. W 2015 r. w porównaniu do 2000 r. wartość wzajemnych obrotów była niższa o prawie 15%. Było to spowodowane spadkiem importu europejskiego, którego wartość zmniejszyła się o ponad $\frac{1}{3}$ – w 2000 r. wynosił on 92,2 mld euro, z kolei w 2015 r. było to już 59,7 mld euro. Eksport pozostawał natomiast na dosyć stabilnym poziomie i wzrost odnotował dopiero w okolicach 2015 r. W tym roku był on wyższy o niemalże $\frac{1}{4}$ niż w 2000 r., co z kolei przyczyniło się do zmniejszenia salda do 3,2 mld euro w 2015 r.³⁶

34 *Ibidem*.

35 *Ibidem*.

36 G. Mazur, *op. cit.*

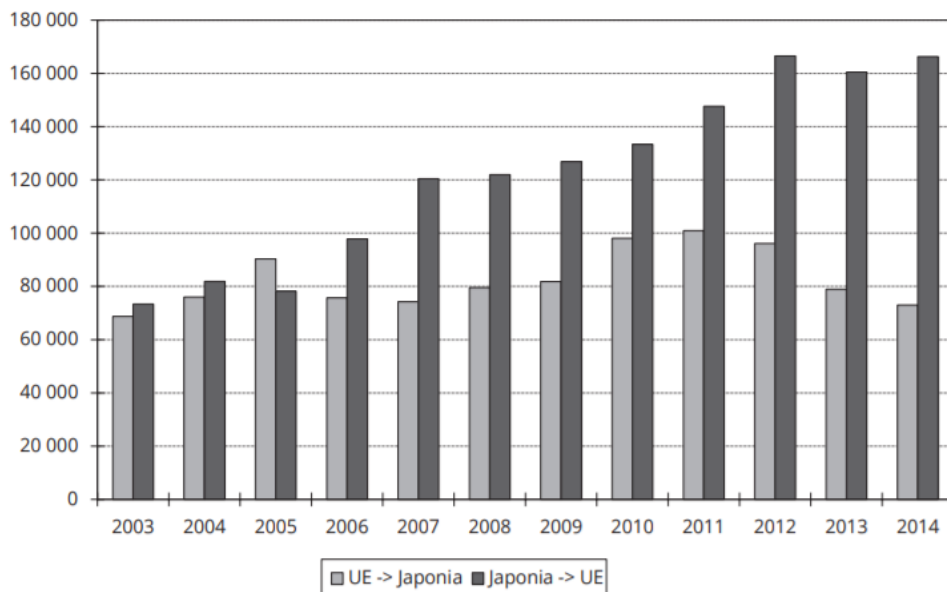

Wykres 4. Udział UE oraz wybranych obszarów geograficznych w eksporcie i imporcie Japonii (w %)

Źródło: *Oslabienie powiązań gospodarczych Japonii z Unią Europejską w latach 2007–2014*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” 2015, vol. XLIX, Sekcja H, s. 127–137.

Ważną kwestią na początku lat 2000 były trudności z inwestowaniem na rynku japońskim. Pomimo wciąż powtarzanych obietnic, że rząd japoński złagodzi przepisy, nadal prowadził on politykę protekcjonistyczną dla rodzimych firm. Zagraniczne koncerny mają przede wszystkim do czynienia z barierami podatkowymi – podatki pobierane są np. od niezrealizowania zysków kapitałowych. Do największych inwestorów, którym jednak udało się pokonać wszystkie utrudnienia, należą przede wszystkim duże koncerny należące głównie do branży telekomunikacyjnej i samochodowej. Średnie i małe przedsiębiorstwa albo nie inwestują, albo inwestują bardzo mało w rynek japoński. Z drugiej zaś strony Unia stanowiła w latach 2002 i 2004 główny rynek inwestycyjny dla Japonii, a inwestycje sięgały 5,5 mld dolarów. Na taki stan rzeczy wpływ miało przede wszystkim rozszerzenie Unii o nowe państwa z Europy Środkowo-Wschodniej. Dzięki ujednoliconym przepisom prawnym Japonia mogła zwiększyć liczbę swoich inwestycji, zwłaszcza w takich krajach jak Polska i Czechy, z którymi rząd tokijski ustanowił strategiczne partnerstwo w 2004 r. Miało to oczywiście na celu wzrost japońskich udziałów na tych rynkach, jak również współpracę w dziedzinie nauki i technologii³⁷.

³⁷ A. Berkofsky, *The EU and Japan: a partnership in the making*, „EPC Issue Paper” no. 52, February 2007.

Wykres 5. Skumulowana wartość inwestycji bezpośrednich UE – Japonia w latach 2003–2014 (mln dol.)

Źródło: G. Mazur, *Interesy ofensywne unijnych przedsiębiorstw w kontekście negocjowanej umowy o strefie wolnego handlu UE – Japonia*, „Unia Europejska.pl” 2016, nr 3 (238).

Jednakże już w 2007 r. najważniejszym rynkiem eksportowym dla Japonii stał się rynek azjatycki – aż 48% całkowitego eksportu było kierowane do Azji. W 2010 r. wzrósł on do 56%, by w 2014 r. zmaleć o 2%. Na same Stany Zjednoczone i Chiny przypada 15–20% eksportu. Unia Europejska spadła na miejsce trzecie, a jej udział zmalał z 15% w 2007 r. do 10% w 2013 r. Spadek ten przełożył się również na saldo bilansu handlowego. W 2007 r. było ono dodatnie i wynosiło 40 mld dolarów, jednak już w 2012 r. po stronie japońskiej pojawił się deficyt w wysokości prawie 2 mld dolarów. W 2013 r. wzrósł on do prawie 7 mld dolarów. Taki stan rzeczy wynikał głównie z pogorszenia się relacji handlowych z poszczególnymi krajami unijnymi, takimi jak Niemcy, Wielka Brytania, Francja czy Holandia, które do tej pory miały największy udział w tych stosunkach. W 2013 r. liczba krajów, z którymi strona japońska odnotowała deficyt handlowy, była większa od tych z nadwyżką. Przyczyn można upatrywać w zmniejszeniu popytu na produkty japońskie, zwłaszcza te z sektora technologicznego. To z kolei było wynikiem kryzysu gospodarczego.

Największy udział w eksporcie japońskim w tym czasie miały maszyny i urządzenia transportowe – ok. 65%, różne wyroby przemysłowe z ok. 10% i produkty chemiczne także z ok. 10% udziałem³⁸.

Tabela 4. Obroty handlowe Japonii z UE w latach 2005–2015 (w mln euro)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Import UE	74,346	78,430	79,259	76,474	58,440	67,302	70,583	64,999	56,606	56,574	59,907
Eksport UE	43,723	44,753	43,742	42,390	35,978	43,984	49,075	55,657	54,016	53,286	56,605

Źródło: www.jetro.go.jp/world/europe/eu/stat.html.

Kryzys gospodarczy miał również inny wpływ w postaci zmiany kierunku japońskich inwestycji. Do tej pory Japonia najchętniej inwestowała na rynkach już rozwiniętych, takich jak Stany Zjednoczone czy Unia Europejska. Jednak pod wpływem rosnącego kryzysu wzrosło zaangażowanie na rynkach azjatyckich, tak że w 2013 r. wartość inwestycji japońskich dla tego regionu wyniosła 41 mld dolarów, podczas gdy dla Unii Europejskiej była ona o 10 mld dolarów niższa. Najważniejszymi krajami z UE, w których Japonia chętnie inwestowała, były Wielka Brytania (13 mld dolarów), Holandia (9 mld dolarów) i Niemcy (3 mld dolarów)³⁹.

W kwietniu 2010 r. na szczycie UE-Japonia w Brukseli powołano do życia Zaawansowaną Grupę do spraw UE-Japonia. W zakres jej działań wchodzi omawianie i rozwijanie obustronnej relacji i działanie na rzecz wzmocnienia stosunków gospodarczych poprzez dyskusowanie na tematy takie jak cła, środki pozataryfowe, usługi, własność intelektualna czy prawo dotyczące uregulowań gospodarczych. W składzie grupy znalazły się Komisja Europejska i japońskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Do jej głównych zadań należy przede wszystkim wyeliminowanie barier, które stoją na przeszkodzie wzajemnej integracji. Są to przede wszystkim pozataryfowe bariery stosowane przez stronę japońską w odniesieniu do zagranicznych inwestorów, o których była mowa już wcześniej⁴⁰.

38 P. Pasierbiak, *op. cit.*

39 S. Stępień, *Japonia i Unia Europejska w obliczu nowej fali liberalizacji handlu światowego*, „Politeja” 2014, vol. 28, s. 225–242.

40 A. Berkofsky, *EU-Japan Relations from 2001 to Today: achievements, failures and prospects*, „Japan Forum” 2012, vol. 24 (3).

Punktem przełomowym we wzajemnych relacjach okazało się dojście do władzy partii liberalno-demokratycznej w 2013 r., kiedy premierem został Shinzo Abe. Już w maju ogłosił on nową politykę gospodarczą państwa, która miałaby wyprowadzić kraj z kryzysu trwającego od momentu pęknięcia bańki spekulacyjnej. Jednym z punktów tej polityki jest reforma, której cel stanowi otwarcie na zagraniczną konkurencję sektorów do tej pory silnie chronionych przez rząd. Ta zmiana polityki pozwoliła również na przystąpienie do rozmów nad Partnerstwem Transpacyficznym, czyli do umowy o wolnym handlu, pomiędzy państwami azjatyckimi, Regionem Pacyfiku i Stanami Zjednoczonymi. Partnerstwo zostało zawarte w październiku 2015 r.⁴¹

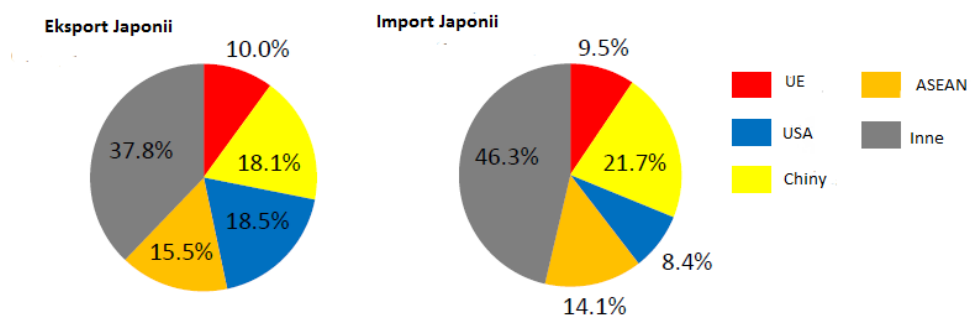
25 marca 2013 r. ogłoszono również rozpoczęcie negocjacji nad umową o wolnym handlu pomiędzy Japonią a Unią Europejską. Umowa ta miałaby znieść wszelkie bariery pozataryfowe czy cła nakładane na produkty wrażliwe, np. z sektora spożywczego, zamówienia publiczne i prawa własności intelektualnej. Miałaby pomóc zdynamizować obustronne relacje handlowe i wykorzystać pełen ich potencjał. Z prawnego punktu widzenia cła pomiędzy oboma podmiotami są na dosyć niskim poziomie, a ponad $\frac{2}{3}$ unijnego eksportu podlega zerowym stawkom celnym. Jednak główne ograniczenia we wzajemnych relacjach to przede wszystkim bariery pozataryfowe, które przejawiają się w utrudnionym dostępie europejskich towarów do japońskiego rynku. Bariery te szczególnie widoczne są w utrudnionym dostępie do japońskiego przyływu inwestycji i rynku usług – zwłaszcza w odniesieniu do branży rolno-spozywczej, motoryzacyjnej, chemicznej, finansowej i telekomunikacyjnej. Z badania, w którym wzięło udział sto dwadzieścia europejskich przedsiębiorstw, wynikało, że japoński rynek jest trudniejszy od rynków innych państw. Jako główne przyczyny takiego stanu rzeczy przedsiębiorcy wymienili odmienny język, normy i regulacje techniczne oraz inne upodobania konsumentów. Czynniki te podnoszą koszty inwestycji nawet do 30% w porównaniu z innymi przedsiębiorstwami⁴².

Ze względu jednak na oporną stronę japońską nie wiadomo było, czy wspomniane negocjacje zakończą się sukcesem. Strona europejska podchodziła do tych rozmów dość sceptycznie, ponieważ główne problemy, które pojawiają się we wzajemnych stosunkach, pozostają niezmienne na przestrzeni lat. Chociaż Japonia w kolejnych dokumentach

.....
41 S. Stępień, *op. cit.*

42 G. Mazur, *op. cit.*

i przemówieniach zapewniała, że będzie nad nimi pracować, nie podejmowała zdecydowanych kroków w tym kierunku. Na szczycie z 2015 r. ustalono, że negocjacje te omawiane będą na kolejnym szczycie, który odbył się w listopadzie 2016 r.⁴³ Na początku 2017 r. do Brukseli został zaproszony premier Japonii Abe Shizo, aby dopracować obustronną umowę. Wiceszef Dyrekcji Generalnej ds. Handlu w Komisji Europejskiej Mauro Petriccione potwierdził, że rozmowy są już na zaawansowanym poziomie i powoli zbliżają się do końca. Według jego słów doszło do porozumienia w najważniejszych kwestiach, a do omówienia pozostały tylko szczegóły⁴⁴. W grudniu tego samego roku porozumienie zostało zawarte pomiędzy premierem Japonii Abe Shinzo oraz szefem KE Jeanem-Claudem Junckerem. Umowa ta jest największym porozumieniem handlowym, jakie zostało wynegocjowane przez Unię Europejską. W samym oświadczeniu dotyczącym zawarcia porozumienia zarówno Unia, jak i Japonia podkreślają, że kierują się wspólnymi wartościami i poprzez swoje działania będą dążyć do tego, żeby światowa gospodarka „opierała się na wolnych, otwartych i uczciwych rynkach z jasnymi i przejrzystymi zasadami”⁴⁵ i promować tę ścieżkę.

Wykres 6. Udziały poszczególnych krajów w imporcie i eksporcie Japonii w 2015 r.

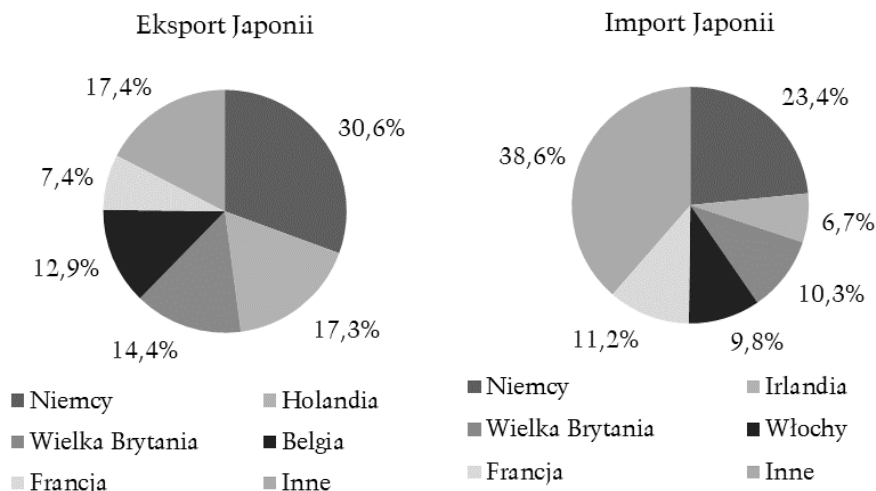
Źródło: *Japan-EU Relations*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Japonia, luty 2016.

⁴³ *Trade Sustainability Impact Assessment of the Free Trade Agreement between the European Union and Japan*, www.trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/may/tradoc_154522.pdf (data dostępu: 13.11.2010).

⁴⁴ A. Słojewska, *UE jako lider wolnego handlu*, www.rp.pl/Polityka/301319858-UE-jako-lider-wolnego-handlu.html#ap-1 (data dostępu: 10.02.2017).

⁴⁵ *EU – Japan Summit Joint Statement*, Tokyo, July 17th 2018, www.consilium.europa.eu/media/36196/180717-final-joint-summit-statement.pdf (data dostępu: 24.07.2018).

Według danych za 2015 r. wartość całkowitej wymiany handlowej pomiędzy Unią a Japonią wynosi 108 mld euro, co czyni Japonię siódmym najważniejszym handlowym partnerem Unii. Z kolei Unia jest trzecim największym partnerem dla Japonii⁴⁶. Spośród Unii Europejskiej najważniejszym partnerem dla Japonii są zaś Niemcy, na które przypada 30,6% eksportu, na drugim miejscu znalazła się Holandia z 17,3%, a na trzecim Wielka Brytania z 14,4%. Najważniejszym importerem Japonii są Niemcy z 23,4%. Francja z 11,2% znalazła się na drugim miejscu, Wielka Brytania zaś na trzecim, z 10,3%⁴⁷.

Wykres 7. Udziały poszczególnych krajów UE w imporcie i eksporcie Japonii w 2015 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: G. Mazur, *Interesy ofensywne unijnych przedsiębiorstw w kontekście negocjowanej umowy o strefie wolnego handlu UE – Japonia*, „Unia Europejska.pl” 2016, nr 3 (238).

Konkluzje

Zarówno Unia Europejska, jak i Japonia są jednymi z najważniejszych graczy w handlu międzynarodowym. Ich wzajemna współpraca jest zatem nieunikniona i im bardziej obecne rynki podlegają procesom globalizacji,

⁴⁶ Ministry of Foreign Affairs, *Japan-EU Relations*, Tokyo 2016.

⁴⁷ G. Mazur, *op. cit.*

znoszenia barier i ograniczeń, tym bardziej obydwie podmioty wydają się zainteresowane pogłębieniem obopólnej współpracy. Oczywiście jak każda tego typu relacja, nie jest ona pozbawiona wszelakich problemów i wrażliwych tematów. Było to widoczne zwłaszcza w pierwszym etapie kształtowania się stosunków handlowych pomiędzy Japonią i Wspólnotą Europejską. Pierwsze naturalne bariery, takie jak odległość i wysokie koszty transportu oraz różnice kulturowe, sprawiły, że wzajemne relacje nie były postrzegane jako najbardziej atrakcyjne. Wraz z pogłębianiem się integracji europejskiej, rozwojem nowych technologii i wymiany informacji bariery te zaczęły jednak ustępować innym problemom. Problematiczna wydawała się zwłaszcza strona japońska, która ostrożnie podchodziła do kontynentu europejskiego i bardziej priorytetowo traktowała Stany Zjednoczone. Były jej bliższe ze względu na silny sojusz, na mocy którego zobowiązały się bronić pozbawionego armii kraju. Również dla Europy Stany były bliższe ze względu na mniejsze różnice kulturowe oraz bardziej pozytywny wizerunek. Japoński cud gospodarczy budził na świecie więcej kontrowersji i zazdrości niż podziwu i szacunku.

Sytuacja zaczęła się zmieniać w latach 90., kiedy upadł Związek Radziecki, pękła japońska bańka spekulacyjna i rozpadowi uległ ówczesny układ sił. Nowe realia doprowadziły do podpisania pierwszych aktów prawnych pomiędzy Unią Europejską a Japonią, aczkolwiek nie wprowadziły one szczególnej rewolucji we wzajemnych relacjach. Pełen potencjał tych stosunków nigdy nie został wykorzystany. Japonia bardziej zaczęła angażować się w rozwijanie relacji z krajami sąsiednimi, podobnie jak Unia Europejska. Ważną przeszkodą była również polityka prowadzona przez stronę japońską. Jej protekcyjnistyczne podejście wobec pewnych sektorów czy utrudnienia dla zagranicznych przedsiębiorstw nie wpływały pozytywnie na chęci nawiązywania współpracy i inwestowania na rynku japońskim przez przedsiębiorców.

W miarę rozwoju kolejnych umów o wolnym handlu negocjowanych pomiędzy różnymi podmiotami na całym świecie zmieniać zaczęła się również Japonia. Rozpoczęte w 2013 r. negocjacje dotyczące podpisania z Unią Europejską umowy o wolnym handlu zakończyły się sukcesem głównie przez zaangażowanie obydwu stron w zniesienie barier, które do tej pory hamowały rozwój i wykorzystanie potencjału handlowego pomiędzy nimi. Dzielenie wartości dotyczących demokracji, praw człowieka, a ostatnio również wolnych i otwartych rynków, sprawia, że relacje między nimi mają szansę się zdynamizować w najbliższym czasie. Do tej pory

bowiem ani Japonia nie była priorytetem dla UE, ani UE nie była priorytetem dla Japonii. Ich wzajemne relacje wynikały bardziej z konieczności niż faktycznej chęci i potrzeby. Rosnąca siła rynku azjatyckiego skłania stronę japońską do inwestowania na bliższych rynkach krajów ASEAN, w Chinach czy Rosji. Unia z kolei zorientowana jest na rozwijanie i polepszanie relacji w Azji, Ameryce Południowej czy na Bliskim Wschodzie.

Bibliografia

- Benz S., Yalcin E., *Productivity versus Employment: Quantifying the Economic Effects of an EU-Japan Free Trade Agreement*, „The World Economy” 2015.
- Berkofsky A., *The EU and Japan: a partnership in the making*, „EPC Issue Paper” no. 52, February 2007.
- Berkofsky A., *EU Relations with China, Japan and North Korea – Trends, Issues and Implications for the EU Role in Asian Security*, lecture at the International Conference on Comprehensive Security in the Asia-Pacific Region, organised by the Asian Political & International Studies Association (APISA) and the Konrad Adenauer Foundation in collaboration with the Keio University, 30 Nov–1 Dec 2009, Tokyo, Japan, www.files.ethz.ch/isn/111325/EUAsia_Security.pdf.
- Berkofsky A., *EU-Japan relations from 2001 to today: achievements, failures and prospects*, „Japan Forum” 2012, vol. 24, no. 3.
- Bossak J., Tomala M., Kawecka-Wyrzykowska E., *USA – kraje EWG – Japonia. Współpraca i rywalizacja*, Warszawa 1986.
- Broński B., *Kryzysy XX wieku: Japońska stracona dekada. Nieodrobiona lekcja Zachodu*, www.psz.pl/118-gospodarka/kryzysy-xx-wieku-japonska-stracona-dekada-nieodrobiona-lekcja-zachodu (data dostępu: 14.11.2016).
- Business Development and Investments between the European Union and Japan*, www.eu-japan.com/eu-japan-agreements/ (data dostępu: 14.11.2016).
- de Prado C., *Prospects for the EU-Japan Strategic Partnership a Global Multi-Level and Swot Analysis*, Florence–Tokyo, December 2014.
- Delegation of the European Union to Japan*, www.euinjapan.jp/en/relations/political/ (data dostępu: 14.11.2016).
- Dressel M., *The Politics of EU-Japan Economy Relations – How different policy paradigms prevent cooperation*, Enschede 2008.
- European Commission, *EU and Japan*, www.europa.eu/rapid/press-release_MEMO-96-92_en.htm?locale=en (data dostępu: 20.06.2016).
- European Commission, *Trade Sustainability Impact Assessment of the Free Trade Agreement between the European Union and Japan*, www.trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/may/tradoc_154522.pdf (data dostępu: 14.11.2016).
- European Commission, *Trade with Japan*, www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/japan/ (data dostępu: 14.11.2016).
- European Council, *EU – Japan Summit Joint Statement*, Tokyo, July 17th 2018, www.consilium.europa.eu/media/36196/180717-final-joint-summit-statement.pdf.
- Gradziuk A., *Stosunki Unii Europejskiej z Azją Wschodnią i konsekwencje dla Polski*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2002, nr 85.
- Henshall K., *Historia Japonii*, Warszawa 2011.

- Historia integracji europejskiej*, www.europejskiportal.eu/historia-integracji-europejskiej/ (data dostępu: 14.11.2016).
- Hosoya Y., *The Evolution of the EU-Japan Relationship: towards a normative partnership?*, „Japan Forum” 2012, vol. 24, no. 3, s. 317–337.
- Keck J., *EU-Japan Relations, 1970–2012*, London 2013.
- Konieczny D., *Plaza Agreement – wnioski dla Chin z lekcji japońskiej*, www.polska-azja.pl/d-konieczny-plaza-agreement-%E2%80%93-wnioski-dla-chin-z-lekcji-japonskiej/ (data dostępu: 14.11.2016).
- Mazur G., *Interesy ofensywne unijnych przedsiębiorstw w kontekście negocjowanej umowy o strefie wolnego handlu UE – Japonia*, „Unia Europejska.pl” 2016, nr 3 (238).
- Ministry of Foreign Affairs of Japan, www.mofa.go.jp/region/europe/eu/index.html (data dostępu: 14.11.2016).
- The Observatory of Economic Complexity: Japan*, www.atlas.media.mit.edu/en/profile/country/jpn/ (data dostępu: 15.06.2016).
- Pasierbiak P., *Oslabienie powiązań gospodarczych Japonii z Unią Europejską w latach 2007–2014*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” 2015, vol. XLIX, Sekcja H, s. 127–137.
- Pasierbiak P., *Rozwój powiązań inwestycyjnych między Wspólnotą Europejską a Japonią w latach 1986–2003*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 2005, vol. 39, s. 97–112.
- Rościszewski T., *Przyczyny stagnacji gospodarczej Japonii*, www.psz.pl/118-gospodarka/przyczyny-stagnacji-gospodarczej-japonii (data dostępu: 15.06.2016).
- Soderberg M., *Introduction: where is the EU-Japan relationship heading?*, „Japan Forum” 2012, vol. 24, no. 3.
- Stańczyk M., *Percepcja Unii Europejskiej w Japonii*, www.psz.pl/117-polityka/percepcja-unii-europejskiej-w-japonii (data dostępu: 14.11.2016).
- Stępień S., *Japonia i Unia Europejska w obliczu nowej fali liberalizacji handlu światowego*, „Politeja” 2014, vol. 11.
- Tubielewicz J., *Historia Japonii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1984.
- Wawrzyński P., *Postdobrobyt: Przyczyny i skutki kryzysu w Japonii*, Warszawa 2013.
- Wnukowski D., *Umowa o wolnym handlu UE-Japonia: szanse dla polskiego biznesu*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2015, nr 27 (1264), www.pism.pl/files/?id_plik=19374 (data dostępu: 14.11.2016).

Rozdział 5
Reakcja Unii Europejskiej
na katastrofę w elektrowni jądrowej
w Fukushima

(Aleksandra Januszewska)

Aleksandra Januszewska

11 marca 2011 r. nastąpił incydent nuklearny w elektrowni jądrowej Fukushima I w Japonii, który był bezpośrednim następstwem trzęsienia ziemi w Regionie Tōhoku¹. Nuklearna awaria w Fukushimie osiągnęła najwyższy poziom w siedmiostopniowej Międzynarodowej Skali Zdarzeń Jądrowych i Radiologicznych (INES), a niektórzy eksperci i naukowcy uznali ją za najpoważniejszą katastrofę w historii energii jądrowej. Dla porównania: katastrofa z Three Mile Island (1979, Stany Zjednoczone) osiągnęła piąty stopień, zaś wypadek w elektrowni jądrowej w Czarnobylu (1986, Ukraina) – siódmy stopień we wspomnianej skali².

Wydarzenia w Fukushimie doprowadziły do wielu reakcji na świecie, w tym reakcji Unii Europejskiej. Państwa członkowskie zdały sobie sprawę, że „kryzys w Fukushimie doprowadził do ponownej oceny polityki energetycznej na świecie, zwłaszcza w Japonii i Europie”³. Europejczycy, którzy doświadczyli katastrofy jądrowej w Czarnobylu w dniu 26 kwietnia 1986 r., byli szczególnie świadomi zagrożenia i powagi sytuacji. Co zaskakujące, działania podejmowane przez poszczególne państwa członkowskie znacznie się różniły. Presja społeczna w państwach UE spowodowała, że wydarzenia w Japonii zaczęły mieć znaczący wpływ na rozwój energii jądrowej w poszczególnych państwach członkowskich. Celem niniejszego rozdziału jest ukazanie działań, jakie Unia Europejska podjęła po katastrofie

-
- 1 P.Y. Lipsy, K.E. Kushida, T. Incerti, *The Fukushima Disaster and Japan's Nuclear Plant Vulnerability in Comparative Perspective*, „Environmental Science & Technology” 2013, vol. 47, no. 12.
 - 2 United States Nuclear Regulatory Commission, *Backgrounder on the Three Mile Island Accident*, www.nrc.gov/reading-rm/doc-collections/fact-sheets/3mile-isle.html (data dostępu: 12.12.2017).
 - 3 Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Tokio, Seminarium dot. bezpieczeństwa energetycznego UE i Japonii, www.tokio.msz.gov.pl/pl/wspolpraca_dwustronna/gospodarka/2011_12_02_seminarium_o_bezpieczenstwie-energetycznym?printMode=true (data dostępu: 21.01.2018).

w Fukushima, oraz wskazanie różnic w reakcjach między członkami UE, a mówiąc dokładniej – Niemcami i Francją. Przedstawiono źródła i bodźce, które prowadziły do konkretnych reakcji w konkretnych obszarach, oraz to, jak wypadek z Fukushimy wpływał na sytuację państw członkowskich, a także jakie wnioski na przyszłość zostały wyciągnięte przez UE.

W pierwszej części rozdziału przedstawiony zostanie ogólny obraz reakcji Unii Europejskiej, aby w następnych fragmentach omówić dokładnie: odpowiedź w zakresie polityki energetycznej, w zakresie stosunków gospodarczych oraz pomocy humanitarnej. Kolejna część ukazuje różnice w reakcjach państw członkowskich, a dokładniej Niemiec i Francji. Ostatni podrozdział podsumowuje całość rozważań.

5.1. Reakcja Unii Europejskiej

Po dramatycznych wydarzeniach, jakie spotkały Japonię, Unia Europejska wyraziła solidarność, wsparcie i chęć pomocy⁴. Państwa członkowskie koordynowane przez Mechanizm Ochrony Ludności zapewniły finansową i materialną pomoc. Wysłano wielu wybitnych ekspertów z dziedziny energii jądrowej, aby wspierali ekspertów japońskich. Poziom promieniowanie był cały czas monitorowany. Zalecono, aby wszystkie elektrownie jądrowe na terenie Unii Europejskiej zostały poddane testom według tych samych, wcześniej ustalonych kryteriów. Rada Europejska zwróciła się do Komisji o dokonanie przeglądu oraz oceny istniejących ram prawnych regulujących bezpieczeństwo obiektów jądrowych oraz o zaproponowanie koniecznych zmian⁵. Jednocześnie po wydarzeniach w Fukushima wykonano wiele pracy, aby zintensyfikować stosunki gospodarcze między dwoma partnerami. Choć nastąpił spadek importu japońskich produktów do Unii Europejskiej, to nie był on tak wysoki, jakiego można by oczekiwać w takich okolicznościach. I tak w 2012 r. odnotowano spadek rzędu 7,9% w stosunku do roku poprzedniego. O wiele większą zmianę odnotowano po światowym kryzysie finansowym z 2008 r. – wtedy import zmniejszył się o 23,6%⁶.

4 European Commission, *Solidarity with Japan: the assistance of the European Union following the triple disaster*, MEMO/11/261, Brussels 2011

5 Dyrektywa Rady 2014/87/EURATOM z dnia 8 lipca 2014 r. zmieniająca dyrektywę 2009/71/Euratom ustanawiającą wspólnotowe ramy bezpieczeństwa jądrowego obiektów jądrowych, Dz.Urz. UE.

6 Directorate General for Trade, European Union, *Trade in Goods with Japan*, www.trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113403.pdf (data dostępu: 19.12.2017).

Mieszkańcy państw członkowskich bardzo wyraźnie okazali niechęć w stosunku do wykorzystywania energii jądrowej oraz obawy z tym związane. Incydent z Fukushima wywołał wiele protestów i działań przeciwko tej formie produkcji energii. W marcu 2011 r. w Berlinie w antynuklearnych demonstracjach uczestniczyło ponad 200 tys. osób⁷. W tej sytuacji szczególną uwagę Unia Europejska poświęciła debacie o odnawialnych źródłach energii. 17 marca 2011 r. Connie Hedegaard, unijna komisarz ds. zmian klimatu, powiedziała, że generowanie energii z turbin wiatrowych może być znacznie tańsze niż budowa nowych elektrowni jądrowych⁸. Najbardziej antynuklearną postawę przyjęły Niemcy – w kraju tym wielokrotnie podkreślano konieczność wygaszenia reaktorów atomowych. W 1998 r. kanclerz Gerhard Schröder zapowiedział, że Niemcy do 2022 r. całkowicie zrezygnują z energii atomowej. W 2009 r., po wygranych wyborach, kanclerz Angela Merkel ogłosiła opóźnienie w wygaszaniu reaktorów o kolejne lata. Wydarzenia z Fukushima znacząco wpłynęły na opinię publiczną, która stanowczo domagała się zamknięcia elektrowni. Sytuacja zmusiła niemiecki rząd do przywrócenia terminu narzuconego przez rząd Gerharda Schrödera⁹. W innych krajach europejskich rozwój energetyki jądrowej utrzymywał dotychczasowy poziom, a w państwach, gdzie reaktory jeszcze nie powstały, cały czas planowano ich budowę.

Ponadto środowiska naukowe, dyplomatyczne i polityczne zorganizowały wiele spotkań poświęconych katastrofie w Fukushima oraz dalszej polityce energetycznej Unii Europejskiej i Japonii. Na przykład 2 grudnia 2012 r. w Tokio odbyła się konferencja „Europejska i japońska polityka energetyczna po Fukushima”. Została ona zorganizowana przez Delegację Unii Europejskiej w Japonii, Ambasadę RP w Japonii, Ambasadę Węgierską w Japonii oraz Centrum Współpracy Przemysłowej UE-Japonia.

7 D. Stamp, *Germany Suspends Deal to Extend Nuclear Plants' Life*, www.reuters.com/article/us-germany-nuclear-extension/germany-suspends-deal-to-extend-nuclear-plants-life-idUSTRE72D5WX20110314 (data dostępu: 12.12.2017).

8 F. Harvey, T. Macalister, *Wind Power Cheaper than Nuclear, says EU Climate Chief*, www.theguardian.com/environment/2011/mar/17/wind-cheaper-nuclear-eu-climate (data dostępu: 10.12.2017).

9 K. Appun, *The History behind Germany's Nuclear Phase-out*, www.cleanenergywire.org/factsheets/history-behind-germanys-nuclear-phase-out (data dostępu: 12.01.2018).

5.2. Odpowiedź Unii Europejskiej w zakresie polityki energetycznej

Wypadek w elektrowni jądrowej w Fukushima przede wszystkim wywołał dyskusję o samej energii atomowej. Największe gospodarki świata, w tym Unia Europejska, zadawały sobie pytanie o potrzebę reformy polityki energetycznej. Rozpoczęto dyskusję na temat bezpieczeństwa europejskich elektrowni jądrowych. Co więcej, katastrofa w Fukushima okazała się pretekstem do aktywnego zaangażowania grup lobbujących przeciwko powstaniu kolejnych elektrowni na obszarach państw członkowskich. Było oczywiste, że Unia Europejska nie może pozwolić sobie na chaos i dezinformację swoich obywateli, w związku z czym podjęto specjalne zadania mające na celu uspokojenie opinii publicznej i wykazanie rzeczywistego stanu i jakości europejskich elektrowni jądrowych.

Po pierwsze Rada Europejska w dniach 24–25 marca 2011 r. zdecydowała, że we wszystkich elektrowniach jądrowych w UE odbędzie się kompleksowa ocena ryzyka i bezpieczeństwa. Był to pierwszy raz w historii, kiedy wszystkie 132 reaktory nuklearne na terenie UE zostały jednocześnie sprawdzone i przetestowane¹⁰. W cały proces zaangażowano dwie instytucje: Europejską Grupę Organów Regulacyjnych ds. Bezpieczeństwa Jądrowego (ENSREG) i Stowarzyszenie Zachodnioeuropejskich Organów Nadzoru Instalacji Jądrowych (WENRA). Testy warunków skrajnych i wzajemne przeglądy koncentrowały się głównie na trzech punktach: zagrożeniach naturalnych, utracie systemów bezpieczeństwa i zarządzaniu w trakcie poważnych wypadków¹¹. Głównym celem było sprawdzenie, czy elektrownie jądrowe mogą radzić sobie z problemem niespodziewanych wydarzeń, które oznaczają nie tylko katastrofy spowodowane naturą, ale także wydarzenia związane z popełnianymi przez człowieka błędami czy atakami terrorystycznymi¹². Ocena odbyła się w 15 krajach Unii Europejskiej, a także w Szwajcarii i na Ukrainie. W całym projekcie wzięła udział znacząca liczba naukowców, ekspertów i recenzentów. Wszystkie raporty z 17 krajów zostały ze-

10 P. Jamet, *European Union Response to Fukushima – European Stress Tests and Peer Review*, www.iaea.org/inis/collection/NCLCollectionStore/_Public/46/001/46001477.pdf (data dostępu: 21.01.2018).

11 *Ibidem*.

12 European Commission, *What Has the EU Done after the Fukushima Accident?*, Brussels 2012.

brane i podsumowane, co pozwoliło ENSREG na utworzenie końcowego sprawozdania. Zgodnie z komunikatem Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego w sprawie kompleksowych ocen ryzyka i bezpieczeństwa elektrowni jądrowych w Unii Europejskiej i związanych z nimi działań można wyciągnąć następujące wnioski¹³:

- państwa członkowskie poprawiły jakość sprzętu jądrowego, są w trakcie ulepszeń lub planują takie działania;
- wykryto wszystkie uchybienia i błędy oraz priorytetowo zajęto się ich naprawą;
- umocniono dialog „między podmiotami zajmującymi się bezpieczeństwem a podmiotami zajmującymi się ochroną”.

W celu wypełnienia założeń sprawozdania złożonego przez ENSREG Komisja przedstawiła sugestie i konieczne do zrealizowania kroki:

1. „Komisja przedstawi ambitną zmianę dyrektywy UE w sprawie bezpieczeństwa jądrowego”.
2. Rada Europejska powinna zmobilizować państwa członkowskie oraz państwa trzecie do wprowadzenia i wdrożenia zaleceń przeprowadzonych testów.
3. Program „Horizon 2020 – Euratom” będzie cały czas rozwijany („wymiana między Państwami Członkowskimi personelu pracującego w dziedzinie jądrowej”).
4. „Komisja będzie nadal wspierać działania naukowe mające na celu dalszą harmonizację ocen i praktyk w zakresie bezpieczeństwa jądrowego w UE”¹⁴.

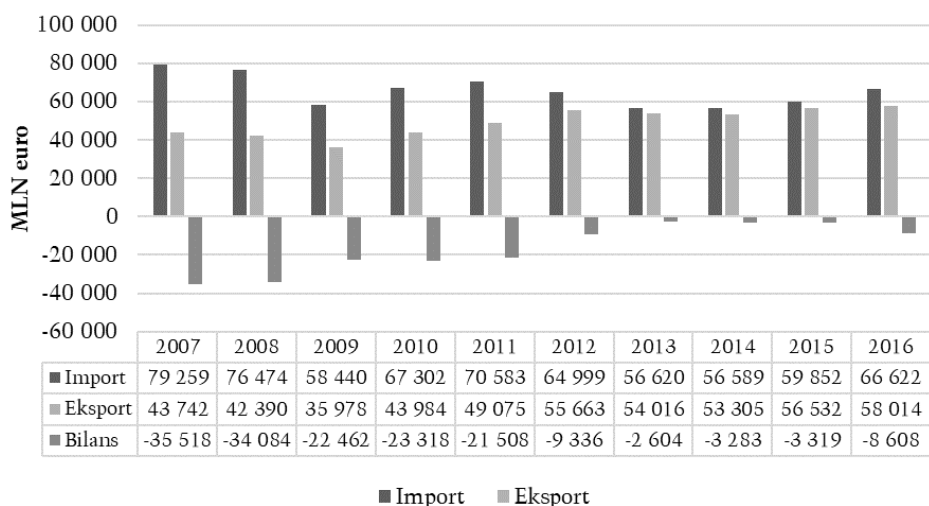
5.3. Odpowiedź Unii Europejskiej w kwestii stosunków gospodarczych

Trzęsienie ziemi w Tōhoku oraz katastrofa w Fukushima negatywnie wpłynęły nie tylko na mieszkańców Japonii, ale również na całą japońską gospodarkę. Ze względu na obawy przed zanieczyszczoną żywnością oraz innymi produktami ustanowiono dodatkowe wzmocnione kontrole produktów importowanych z Japonii do UE. Wprowadzone przez Komisję

13 *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the comprehensive risk and safety assessments („stress tests”) of nuclear power plants in the European Union and related activities*, COM/2012/0571, Brussels 4.10.2012.

14 *Ibidem*.

rozporządzenie wymagało wystawienia przez władze Japonii dodatkowej deklaracji poświadczającej, że dany produkt nie zawiera niedozwolonego w UE poziomu radionuklidów. Dodatkowo importerzy zostali zobligowani, aby z dwudniowym wyprzedzeniem powiadamiać kompetentne państwowe instytucje o przybyciu towarów z Japonii¹⁵. W tych nieoczekiwanych okolicznościach wiele japońskich fabryk i firm musiało zawiesić działalność, a co za tym idzie – import niektórych towarów został zatrzymany. Wpłynęło to na wszystkie światowe rynki¹⁶.

Wykres 8. Bilans handlowy UE z Japonią w latach 2007–2016 (w mln euro)

Źródło: Directorate General for Trade, *European Union, Trade in Goods with Japan*, www.trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113403.pdf (data dostępu: 19.12.2017).

Japonia jest szóstym światowym partnerem handlowym UE i drugim w Azji, zaraz po Chinach. Przed wydarzeniami w Fukushima (2011) wszystkie japońskie inwestycje w Europie w latach 2008–2013 wyniosły

15 Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) nr 297/2011 z dnia 25 marca 2011 r. wprowadzające specjalne warunki regulujące przywóz paszy i żywności pochodzących lub wysyłanych z Japonii w następstwie wypadku w elektrowni jądrowej Fukushima, Dz.Urz. UE, L 80/5, Bruksela, 26.03.2011.

16 M. Capdevila, S. Maas, *Evaluation of Civil Protection Mechanism – Case study report – Earthquake Japan 2011*, www.ec.europa.eu/echo/files/evaluation/2015/CPM_case_study_japan_en.pdf (data dostępu: 12.12.2017).

24,7 mld euro. Przez lata stosunki gospodarcze pozostawały stabilne, bez wyraźnej zmiany w sektorach. Patrząc na wykres 8, można zauważyć, że w następnych latach po katastrofie w Fukushima import z Japonii do UE zmalał – z 70,583 mln euro w 2011 r. do 56,574 mln euro w 2014 r. W tym samym czasie eksport z UE do Japonii lekko wzrósł. Dane wskazują negatywny wpływ na import z Japonii, ale nadal roczna stopa wzrostu w latach 2012–2016, zarówno przy imporcie (0,6%), jak i w eksporcie (1,1%), była dodatnia¹⁷. Zgodnie z rozporządzeniem Komisji produkty z prefektur: Fukushima, Gunma, Ibaraki, Tochigi, Miyagi, Yamagata, Niigata, Nagano, Yamanashi, Saitama, Tokio, Chiba i Kanagawa zostały objęte szczególnym nadzorem. Produkty pochodzące z tych prefektur musiały posiadać deklaracje o niezawieraniu radionuklidów, a dokładniej jodu-131, cezu-134 i cezu-137, niedozwolonego w UE. Dodatkowo wymagano załączenia analizy laboratoryjnej, a dokumenty musiały być podpisane przez przedstawiciela upoważnionego organu w Japonii¹⁸. Można przypuszczać, że inne prefektury, niewymienione w dokumencie, skorzystały z tej sytuacji i zwiększyły swój eksport. Byłaby to również odpowiedź na pytanie, dlaczego ogólny bilans handlowy nie zmienił się tak znacząco.

Rozporządzenie wykonawcze Komisji (nr 297/2011)¹⁹ wprowadziło nowe wytyczne dla państw członkowskich. Szczególny nacisk kładziono na sprawdzanie żywności i produktów pochodzących bezpośrednio z regionu narażonego na największą radioaktywność. Wśród najbardziej kontrolowanych produktów były: mleko, szpinak, produkty zwierzęce, ryby i produkty rybne. Mimo to dodatkowe ograniczenia w przywozie japońskich produktów nie miały szczególnego wpływu na ogólny rozwój stosunków handlowych. Dwa miesiące po Fukushima, w maju 2011 r., rozpoczęto przygotowania do podpisania umowy o wolnym handlu między UE a Japonią. W listopadzie 2012 r. Komisja Europejska uzyskała aprobatę Rady Europejskiej i rozpoczęły się oficjalne negocjacje. Ponadto 1 lutego 2013 r. zniesiono trwający od 12 lat zakaz importu europejskiej wołowiny do Japonii. Został on wprowadzony z powodu rozprzestrzeniania się

17 Dyrekcja Generalna ds. Handlu, www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/japan/ (data dostępu: 9.04.2019).

18 Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) nr 297/2011 z dnia 25 marca 2011 r. wprowadzające specjalne warunki regulujące przywóz paszy i żywności pochodzących lub wysyłanych z Japonii w następstwie wypadku w elektrowni jądrowej Fukushima, Dz.Urz. UE, L80/50.

19 *Ibidem*.

wirusa „szalonych krów” (BSE). 25 marca 2013 r. liderzy UE i Japonii podjęli decyzję o rozpoczęciu negocjacji odnośnie do strategicznego partnerstwa gospodarczego oraz umowy o wolnym handlu²⁰.

5.4. Pomoc humanitarna od Unii Europejskiej dla Japonii

Tragedia, która spotkała Japonię, przede wszystkim zapoczątkowała proces pomocy płynącej z całego świata. Należy przypomnieć, że katastrofa w Fukushima była spowodowana trzęsieniem ziemi. Według sił bezpieczeństwa Japonii klęska pochłonęła życie blisko 16 tys. ofiar, a ponad 6 tys. osób zostało rannych. W chwili katastrofy prawie 6 mln gospodarstw domowych zostało odłączonych od energii elektrycznej²¹. Katastrofa o takim rozmiarze wywołała natychmiastową reakcję międzynarodową. W tym przypadku Unia Europejska wykorzystwała swój Mechanizm Ochrony Ludności (Civil Protection Mechanism, CPR²²). Cały proces rozpoczął się już w dniu wystąpienia wstrząsów. Centrum Monitoringu i Informacji zwróciło się do państw uczestniczących w CPR, aby wspólnie przygotować różne rozwiązania, w przypadku gdy Japonia oficjalnie poprosi o pomoc. Był to pierwszy raz, kiedy wysoko rozwinięta i zaawansowana technicznie Japonia musiała przyjąć pomoc międzynarodową, ponieważ nie miała doświadczenia w takich działaniach. Ponadto występowały różnice kulturowe, które mogły doprowadzić do nieporozumień i uniemożliwiły pełne wykorzystanie europejskiego Mechanizmu Ochrony Ludności. Brak informacji ze strony władz japońskich stanowił również istotną przeszkodę w skutecznym funkcjonowaniu służb. Koordynowane przez MIC Państwa Uczestniczące udzieliły wsparcia zarówno finansowego, jak i rzeczowego. Razem 19 państw²³

20 E. Trojnar, *Unia Europejska – Japonia: wyzwania współpracy w cieniu katastrofy w Fukushima*, „TEKA Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2014, t. 9, s. 179–191, www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPol9/Trojnar.pdf (data dostępu: 17.09.2018).

21 M. Capdevila, S. Maas, *op. cit.*

22 Mechanizm ustanowiony w celu umożliwienia skoordynowanej pomocy świadczonej przez państwa uczestniczące ofiarom klęsk żywiołowych oraz tych spowodowanych przez człowieka. Mechanizm może być wykorzystywany nie tylko w Europie, ale i na całym świecie.

23 Austria, Bułgaria, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Holandia, Irlandia, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Niemcy, Słowacja, Słowenia, Szwecja, Węgry, Wielka Brytania.

i DG ECHO (Dyrekcja Generalna Komisji Europejskiej ds. Pomocy Humanitarnej i Ochrony Ludności) przekazały sumę 15,8 mln euro. Największe wsparcie wśród państw okazały: Austria – 1,2 mln euro, Holandia – 1 mln euro oraz Irlandia – 1 mln euro. DG ECHO zapewniło 10 mln euro. Poza tym państwa uczestniczące dostarczyły ogromną ilość koców, jedzenia, wody mineralnej, śpiworów, rękawic itp. Tabela 5 przedstawia pomoc finansową i rzeczową świadczoną przez darczyńców.

Tabela 5. Pomoc finansowa oraz rzeczowa udzielona Japonii przez kraje europejskie po katastrofie w Fukushima

Państwo uczestniczące	Łączna wartość pomocy finansowej oraz pomocy materialnej (w euro)	Pomoc materialna
Austria	1 200 000	Jedzenie, woda butelkowana oraz leki
Bułgaria	–	Koce, jedzenie, woda butelkowana
Czechy	205 000	–
Dania	110 435	23 310 koców
Estonia	200 000	–
Finlandia	500 000	50 przyrządów do pomiaru promieniowania
Francja	54 549	100 000 masek papierowych, 10 t jedzenia, żele antyseptyczne, 8000 koców, przyrządy do pomiaru promieniowania, detektory, stroje ochronne, rękawiczki i maski, 100 t boru, 100 000 butelek wody pitnej
Niemcy	630 000	–
Grecja	100 000	–
Węgry	33 345	16,7 t jedzenia
Irlandia	1 000 000	–
Łotwa	142 288	–
Litwa	67 707	2000 koców, 300 śpiworów
Luksemburg	150 000	–
Holandia	1 008 391	1998 materacy
Słowacja	150 000	14 namiotów, 112 śpiworów, 4000 sztuk ubrań, 1000 par butów
Słowenia	137 900	–
Szwecja	25 458	100 00 par rękawiczek, 296 par kaloszy

Tabela 5 (cd.)

Państwo uczestniczące	Łączna wartość pomocy finansowej oraz pomocy materialnej (w euro)	Pomoc materialna
Zjednoczone Królestwo	–	103 tony wody butelkowanej pitnej
DG ECHO	10 000 000	Zapewnienie kosztów przelotów
SUMA	15 800 000	400 t

Źródło: M. Capdevila, S. Maas, *Evaluation of Civil Protection Mechanism Case Study Report Earthquake Japan 2011*, European Commission, listopad 2014, www.ec.europa.eu/echo/files/evaluation/2015/CPM_case_study.

5.5. Różnice w reakcjach państw członkowskich

Oprócz wspólnej polityki i wspólnych działań w ramach Unii Europejskiej państwa członkowskie na katastrofę elektrowni jądrowej w Fukushimie odpowiedziały także indywidualnie. Unia Europejska to organizacja międzynarodowa, której członkami są państwa o zróżnicowanych systemach ekonomicznych i politycznych oraz historii. Zróżnicowanie źródeł energii w krajach, a także sytuacji politycznej i społecznej to główne przyczyny różnych reakcji poszczególnych członków. Dla porównania można wskazać przykład Niemiec i Francji. Oba kraje w sposób zupełnie odmienny zareagowały na wydarzenia w Japonii, co dodatkowo potwierdza różnorodność polityk prowadzonych przez państwa oraz wskazuje na różne uwarunkowania.

5.5.1. Niemcy

Ruch antynuklearny w Niemczech ma swoją długą historię. Wydarzenia z Fukushima były głównym bodźcem do protestów na terenie całego państwa. W marcu 2011 r. ponad 200 000 osób protestowało przeciwko energii jądrowej. Najbardziej spektakularne było utworzenie „ludzkiego łańcucha” o długości 45 km – ze stolicy Badenii-Wirtembergii, Stuttgartu, do elektrowni jądrowej Neckarwestheim I²⁴. Plany wygaszania reaktorów zostały przedstawione już w 1998 r. przez kanc-

24 D. Stamp, *op. cit.*

lerza Gerharda Schrödera. To właśnie wtedy wskazano jako ostateczną datę rok 2022. Kolejne wybory przyniosły zwycięstwo Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (CDU), a kanclerzem została Angela Merkel. Po wyborach ogłosiła, że elektrownie zostaną zamknięte z kilkuletnim opóźnieniem. Katastrofa w Fukushima i zdecydowana reakcja niemieckiego społeczeństwa wymusiła na rządzie niemieckim powrót do założeń polityki Gerharda Schrödera. Rząd przedstawił w czerwcu 2011 r. decyzję o rezygnacji Niemiec z energii jądrowej do końca 2022 r. Jednocześnie przyjęto pakiet projektów ustaw mających na celu przyspieszenie rozwoju odnawialnych źródeł energii w kraju. Decyzja rządu była poparta sprawozdaniem Komitetu Etyki – specjalnej grupy ekspertów, która podjęła się zbadania możliwości rezygnacji z wykorzystania energii jądrowej przez Niemcy. Zgodnie z zapisami osiem najstarszych elektrowni zostało zlikwidowanych na stałe, a pozostałe dziewięć zostanie powoli zamknięte do roku 2022²⁵. Niemcy były jedynym krajem pośród państw członkowskich, który tak znacząco i zdecydowanie zareagował na skutek kryzysu w Fukushima. Decyzja ta doprowadziła do dość ciekawej sytuacji: EON, RWE i Vattenfall (firmy zajmujące się energetyką jądrową) pozwały Niemcy, twierdząc, że zmiana polityki energetycznej po Fukushima szkodzi ich interesom i zamykanie elektrowni jądrowych, którymi owe firmy zarządzały, powinno zostać zrekompensowane²⁶. Być może to zbyt daleko idący wniosek, ale taka radykalna decyzja w sprawie całkowitego wygaszenia elektrowni jądrowych mogła być podyktowana próbą wywierania wpływu na społeczeństwo i zyskania głosów wyborców w nadchodzących wyborach w 2013 r.²⁷

5.5.2. Francja

Francja, po Stanach Zjednoczonych, jest drugim co do wielkości największym supermocarstwem atomowym na świecie. Prawie 75% energii elektrycznej zużywanej we Francji pochodzi z tego źródła²⁸.

25 H.M. Kepplinger, R. Lemke, *Instrumentalizing Fukushima. Comparing Media Coverage of Fukushima in Germany, France, the United Kingdom, and Switzerland*, „Political Communication” 2015, vol. 33, no. 3 (data dostępu: 21.01.2018).

26 G. Chazan, *Eon and RWE sue German government over nuclear shutdown*, www.ft.com/content/df44d1ee-e792-11e5-bc31-138df2ae9ee6 (data dostępu: 21.01.2018).

27 D. Stamp, *op. cit.*

28 World Nuclear Association, *Nuclear Power in France*, www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/france.aspx (data dostępu: 19.01.2018).

Po wydarzeniach z Fukushima tysiące osób wzięło udział w protestach przeciwko produkcji energii atomowej. Głównym postulatem było zamknięcie najstarszej elektrowni w Fessenheim. W przeciwieństwie do Niemiec rząd francuski odrzucił ideę rezygnacji z rozwoju energetyki jądrowej. Premier François Fillon zlecił audyt we wszystkich francuskich jednostkach zajmujących się energią atomową. Prace miały skoncentrować się na ryzyku związanym z katastrofami naturalnymi, utratą wody chłodzącej, utratą energii oraz na zarządzaniu w czasie sytuacji kryzysowych²⁹. Nicolas Sarkozy, ówczesny prezydent Francji (2007–2012), był przeciwny grupom, które lobbowały na rzecz ograniczenia energii jądrowej we Francji. Przedstawiciele rządu francuskiego wielokrotnie podkreślali, że elektrownie jądrowe w kraju są dobrze przygotowane na wszelkie klęski żywiołowe. Należy podkreślić, że energia jądrowa daje niezależność energetyczną Francji, a więc gwarantuje jej bezpieczeństwo energetyczne, co jest prawdopodobnie najważniejszym argumentem przemawiającym za postawą rządu francuskiego. Dodatkowym argumentem może być fakt, że zanieczyszczenie środowiska we Francji jest mniejsze niż w Niemczech czy Wielkiej Brytanii³⁰.

Konkluzje

Analiza powyższego materiału pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków:

- Unia Europejska nie pozostała obojętna na wydarzenia z Fukushima. Trudna sytuacja nie miała jednak istotnego wpływu na stosunki gospodarcze między Unią Europejską a Japonią. Zwiększono kontrolę sprowadzanych produktów, ale dodatkowe procedury nie wpłynęły znacząco na import do Unii Europejskiej. Trzeba było dołożyć wszelkich starań, aby w czasie kryzysu strategiczne i ważne partnerstwo handlowe Unii nie poniosło większych strat. Dwa lata po katastrofie rozpoczęto zaawansowane prace nad umową o wolnym handlu i strategicznym partnerstwie

29 Nuclear Safety Authority, *The Prime Minister asks ASN for an audit of French nuclear facilities*, www.french-nuclear-safety.fr/Information/News-releases/The-Prime-Minister-asks-ASN-for-an-audit-of-French-nuclear-facilities (data dostępu: 10.01.2018).

30 European Environment Agency, *Air Pollution – State and impacts (France)*, www.eea.europa.eu/soer/countries/fr/air-pollution-state-and-impacts-france (data dostępu: 20.01.2018); C. Harris, *Which Countries in Europe Cause the Most Air Pollution Damage?*, www.euronews.com/2014/11/27/which-countries-in-europe-cause-the-most-air-pollution-damage (data dostępu: 19.01.2018).

gospodarczym między UE a Japonią. Większość państw członkowskich nie zrezygnowała z programów nuklearnych, a Japonia jest jednym z największych dostawców nowych technologii związanych z energią jądrową.

- Kraje europejskie, a zwłaszcza członkowie Unii Europejskiej, nie są narażone na trzęsienie ziemi, tsunami czy tornado w tak dużym stopniu, jak mieszkańcy wysp japońskich. Można domniemywać, że właśnie te uwarunkowania ograniczyły reakcję Unii Europejskiej wyłącznie do zorganizowania działań zapobiegawczych w zakresie programu „Kompleksowe oceny ryzyka i bezpieczeństwa (testy warunków skrajnych) elektrowni jądrowych”. Dodatkowo wydarzenia z Fukushima zbiegły się w czasie z momentem, w którym Europa musiała stawić czoło kryzysowi migracyjnemu i zintensyfikować działania przeciwko fali ataków terrorystycznych. Z drugiej strony awaria elektrowni jądrowej w Fukushima spowodowała, że Unia Europejska po raz pierwszy w historii sprawdziła elektrownie atomowe w granicach wszystkich państw członkowskich.

- Skala zniszczeń po wypadku w Fukushima była ograniczona tylko do jednego kraju, jednak wywołała powszechne reakcje na świecie, szczególnie w krajach europejskich. Konsekwencje katastrofy obejmują wiele aspektów: ekonomiczny, społeczny, polityczny i środowiskowy. Reakcje poszczególnych państw różniły się od siebie. Większość krajów, które wykorzystują energię jądrową lub są w trakcie włączania jej do swojej polityki energetycznej, zadeklarowała sprawdzenie standardów bezpieczeństwa elektrowni jądrowych i kontynuowanie ich programów. Presja społeczna w państwach UE wykazała, że wydarzenia w Japonii mają znaczący wpływ na rozwój energii jądrowej w poszczególnych państwach członkowskich. Niemcy były jedynym krajem, który zrezygnował z programu nuklearnego. Francja, biorąc pod uwagę bezpieczeństwo energetyczne, skutecznie broniła się przed presją publiczną.

- Unia Europejska jako całość nie odgrywała znaczącej roli w pomocy humanitarnej dla Japonii po trzęsieniu ziemi, tsunami i katastrofie w Fukushima. Główną rolę odegrały państwa członkowskie, jednak nadal koordynowane przez Unię Europejską. Pomoc dla Japonii okazała się skomplikowana. Będąc już krajem rozwiniętym, Japonia wcześniej nie doświadczyła tego rodzaju sytuacji. Dodatkowym problemem było zadziwiające opóźnienie władz japońskich w przekazywaniu bieżących informacji. Wystąpiły również różnice kulturowe (na przykład preferowany przez Japończyków pośredni sposób prowadzenia rozmów czy przekazywania informacji).

Bibliografia

- Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Tokio, Seminarium dot. bezpieczeństwa energetycznego UE i Japonii, 2011, www.tokio.msz.gov.pl/pl/wspolpraca_dwustronna/gospodarka/2011_12_02_seminarium_o_bezpieczenstwie-energetycznym?printMode=true (data dostępu: 21.01.2018).
- Appun K., *The History behind Germany's Nuclear Phase-out*. *Clean Energy Wire*, 2018, www.cleanenergywire.org/factsheets/history-behind-germanys-nuclear-phase-out (data dostępu: 12.01.2018).
- Capdevila M., Maas S., *Evaluation of Civil Protection Mechanism – Case study report – Earthquake Japan 2011*, Komisja Europejska. ICF Consulting Services Ltd 2011, www.ec.europa.eu/echo/files/evaluation/2015/CPM_case_study_japan_en.pdf (data dostępu: 12.12.2017).
- Chazan G., *Eon and RWE sue German Government over Nuclear Shutdown*, „Financial Times” 2016, www.ft.com/content/df44d1ee-e792-11e5-bc31-138df2ae9ee6 (data dostępu: 21.01.2018).
- Directorate General for Trade, *European Union, Trade in Goods with Japan*, European Commission, Brussels 2017, www.trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113403.pdf (data dostępu: 19.12.2017).
- European Commission, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the comprehensive risk and safety assessments („stress tests”) of nuclear power plants in the European Union and related activities, 10.04.2012, Dz.Urz. UE, www.eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52012DC0571 (data dostępu: 10.12.2017).
- European Commission, *Solidarity with Japan: the assistance of the European Union following the triple disaster*, 29.04.2011, Brussels, www.europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-261_en.htm (data dostępu: 21.01.2018).
- European Commission, *What has the EU done after the Fukushima accident?*, 06.03.2012, Brussels, www.europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-157_en.htm (data dostępu: 12.12.2017).
- European Environment Agency, *Air Pollution – state and impacts (France)*, 2010, www.eea.europa.eu/soer/countries/fr/air-pollution-state-and-impacts-france (data dostępu: 20.01.2018).
- Harris Ch., *Which Countries in Europe Cause the Most Air Pollution Damage?*, „Euronews” 2014, www.euronews.com/2014/11/27/which-countries-in-europe-cause-the-most-air-pollution-damage (data dostępu: 19.01.2018).
- Harvey F., Macalister T., *Wind power cheaper than nuclear, says EU climate chief*, „The Guardian” 2011, www.theguardian.com/environment/2011/mar/17/wind-cheaper-nuclear-eu-climate (data dostępu: 10.12.2017).
- Jamet P., *European Union Response to Fukushima – European Stress Tests and Peer Review*, International Atomic Energy Agency, Stuttgart 2012, www.iaea.org/inis/collection/NCLCollectionStore/_Public/46/001/46001477.pdf (data dostępu: 21.01.2018).
- Kepplinger H.M., Lemke R., *Instrumentalizing Fukushima. Comparing Media Coverage of Fukushima in Germany, France, the United Kingdom, and Switzerland*, „Political Communication” 2015, no 33 (3), s. 351–373. DOI: 10.1080/10584609.2015.1022240.
- Komisja Europejska, Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) nr 297/2011 z dnia 25 marca 2011 r. wprowadzające specjalne warunki regulujące przywóz paszy i żywności pochodzących lub wysyłanych z Japonii w następstwie wypadku w elektrowni jądrowej

- Fukushima, Dz.Urz. UE, L 80/5, 26.03.2018, www.eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A02011R0297-20110525 (data dostępu: 12.12.2017).
- Lipsy P.Y., Kushida K.E., Incerti T., *The Fukushima Disaster and Japan's Nuclear Plant Vulnerability in Comparative Perspective*, „Environmental Science & Technology” 2013, vol. 47 (12), s. 6082–6088, DOI: 10.1021/es4004813.
- Nuclear Safety Authority, *The Prime Minister Asks ASN for an Audit of French Nuclear Facilities*, 24.03.2011, www.french-nuclear-safety.fr/Information/News-releases/The-Prime-Minister-asks-ASN-for-an-audit-of-French-nuclear-facilities (data dostępu: 10.01.2018).
- Rada Unii Europejskiej, Dyrektywa Rady 2014/87/EURATOM z dnia 8 lipca 2014 r. zmieniająca dyrektywę 2009/71/Euratom ustanawiającą wspólnotowe ramy bezpieczeństwa jądowego obiektów jądrowych, 08.07.2014, Dz.Urz. UE, www.eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A32014L0087 (data dostępu: 20.01.2018).
- Stamp D., *Germany Suspends Deal to Extend Nuclear Plants' Life*, „Reuters”, 14.03.2011, www.reuters.com/article/us-germany-nuclear-extension/germany-suspends-deal-to-extend-nuclear-plants-life-idUSTRE72D5WX20110314 (data dostępu: 12.12.2017).
- Trojnar E., *Unia Europejska – Japonia: wyzwania współpracy w cieniu katastrofy w Fukushima*, „TEKA Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2014, nr 9, s. 179–191, www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPol9/Trojnar.pdf (data dostępu: 15.09.2018).
- United States Nuclear Regulatory Commission, *Background on the Three Mile Island Accident*, December 2014, www.nrc.gov/reading-rm/doc-collections/fact-sheets/3mile-isle.html (data dostępu: 12.12.2017).
- World Nuclear Association, *Nuclear Power in France*, 2017, www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/france.aspx (data dostępu: 19.01.2018).

Rozdział 6
Polityka Unii Europejskiej
wobec Stowarzyszenia Narodów
Azji Południowo-Wschodniej
(Angelika Korczyńska)

Angelika Korczyńska

Niniejszy rozdział dotyczy polityki Unii Europejskiej wobec Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej. Organizacja ta jest obecnie przedmiotem zainteresowania wielu państw i podmiotów na arenie międzynarodowej ze względu na potencjał gospodarczy i polityczny, ale również ze względu na proces formowania się nowej siły politycznej w regionie Azji Południowo-Wschodniej. Unia Europejska pogłębia swoje zaangażowanie na tym terytorium przede wszystkim z uwagi na powiązania historyczne, polityczne, gospodarcze oraz kulturowe. Niebagatelną rolę odgrywa tu również dynamiczny wzrost znaczenia politycznego i rozwój gospodarczy organizacji ASEAN.

Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej jest organizacją polityczno-gospodarczą, która rozpoczęła działalność 8 sierpnia 1967 r., na mocy deklaracji z Bangkoku, podpisanej przez pięć państw założycielskich: Indonezję, Malezję, Filipiny, Singapur i Tajlandię. W późniejszym okresie do organizacji dołączyły również: Brunei, Wietnam, Laos, Mjanma i Kambodża, tworząc obecny skład ASEAN. We wspomnianej deklaracji założycielskiej państwa członkowskie wyznały fundamentalne cele organizacji, skupiające się przede wszystkim na przyspieszeniu wzrostu gospodarczego, postępu społecznego i rozwoju kulturowego, promowaniu pokoju i stabilności w regionie oraz zacieśnianiu ogólnej współpracy między partnerami. Wszystkie te czynniki doprowadziły do powstania dobrze prosperującej i rozwijającej się organizacji zrzeszającej kraje regionu, która odgrywa coraz istotniejszą rolę na arenie międzynarodowej¹.

1 M. Grabowski, *Rywalizacja czy integracja? Procesy i organizacje integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku na przełomie XX i XXI wieku*, Kraków 2015, s. 197–200; Ł. Fijałkowski, A. Polus, *Azja Południowo-Wschodnia i Australazja w stosunkach międzynarodowych*, Wrocław 2006, s. 31–38.

Oficjalne stosunki dyplomatyczne pomiędzy Unią Europejską a Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej zostały nawiązane w 1977 r., ale dynamiki nabrały dopiero w latach 90. XX w. Mimo że na przestrzeni lat stosunki polityczne UE – ASEAN bardzo się rozwinęły, wciąż obserwujemy nacisk na współpracę gospodarczą. Co więcej, możemy zauważyć, że Unia Europejska postrzega ASEAN jako jeszcze nie do końca równego partnera, potrzebującego wciąż pomocy. Powodem takiej sytuacji może być fakt, że ASEAN jest wciąż organizacją rozwijającą się, a jej państwa członkowskie są na bardzo różnych poziomach rozwoju gospodarczego i społecznego, przez co część z nich nadal objęta jest systemem preferencji i otrzymuje pomoc rozwojową od UE. Dodatkowo w regionie występuje również problem łamania praw człowieka.

Celem niniejszego rozdziału jest prześledzenie stosunków UE z ASEAN w czterech głównych obszarach, obejmujących: przesłanki i uwarunkowania współpracy, stosunki polityczne, stosunki gospodarcze oraz pomoc rozwojową, a także przedstawienie głównych problemów w stosunkach obu podmiotów.

Rozdział został podzielony na cztery podrozdziały. W pierwszym przedstawiono początki współpracy i podstawy wzajemnych relacji obu ugrupowań regionalnych w formie krótkiego rysu historycznego. Drugi podrozdział poświęcony jest relacjom politycznym pomiędzy Unią Europejską a Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej, ze szczególnym naciskiem na proces rozwoju obustronnych relacji, aż po aktualny obraz stosunków politycznych pomiędzy obiema stronami. Trzecia część obejmuje opis obecnych stosunków gospodarczych oraz ich pozytywnych i negatywnych aspektów. Ostatni podrozdział przybliży politykę rozwojową prowadzoną przez UE w regionie Azji Południowo-Wschodniej.

Liczę, że niniejszy rozdział przybliży czytelnikowi obraz stosunków Unii Europejskiej ze Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej oraz pozwoli dostrzec główne problemy w relacjach tych organizacji.

6.1. Rys historyczny

Współpraca Unii Europejskiej i Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej trwa już ponad 40 lat, a wzajemne stosunki pomiędzy organizacjami rozwijają się w sferze nie tylko gospodarczej, ale także poli-

tycznej. Pierwsze nieformalne kontakty pomiędzy Wspólnotą Europejską a ASEAN nawiązano w 1972 r. Dialog pomiędzy podmiotami został zapoczątkowany poprzez utworzenie Specjalnego Komitetu Koordynującego oraz Grupy Studyjnej w celu opracowania szczegółów przyszłej współpracy. Warto wspomnieć, że Wspólnota Europejska była pierwszą organizacją, która zdecydowała się nawiązać relacje ze Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej, a jednocześnie ASEAN został pierwszym pozaeuropejskim partnerem WE².

Oficjalne stosunki WE-ASEAN zostały nawiązane w 1977 r., natomiast rok później zainicjowano współpracę na poziomie ministerialnym. Pierwsze Spotkanie Ministerialne odbyło się we wrześniu 1978 r. w Brukseli. Od tego czasu spotkania odbywają się regularnie co dwa lata i stanowią kluczową płaszczyznę współpracy obu ugrupowań³.

Przełomowym momentem w stosunkach Wspólnot Europejskich ze Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej okazał się rok 1980, kiedy podczas II Spotkania Ministerialnego podpisano Układ o Współpracy WE-ASEAN. Podpisanie tego dokumentu stanowiło początek instytucjonalizacji kontaktów oraz rozpoczęcia formalnego dialogu. W postanowieniach Układu zawarto przede wszystkim kwestie współpracy gospodarczej, handlowej i technicznej. Dodatkowo na mocy porozumienia kraje członkowskie ASEAN zostały objęte systemem powszechnych preferencji celnych (przywilej ten nie dotyczył Singapuru)⁴. Układ początkowo został podpisany przez WE oraz Indonezję, Malezję, Filipiny, Singapur i Tajlandię. Każde kolejne państwo członkowskie, przystępujące do Stowarzyszenia w późniejszym okresie, osobno podpisywało protokół przyłączenia do Układu. Jedynym państwem, które ostatecznie nie dołączyło do Układu o Współpracy, jest Mjanma – przyczynę stanowi tu problem demokracji oraz przestrzegania praw człowieka⁵.

2 A. Drzymała, *Rozwój stosunków gospodarczych Unii Europejskiej z krajami Azji a współpraca na rzecz zrównoważonego rozwoju*, Łódź 2016, s. 11–12. A. Pochylczuk, *Unia Europejska a pozaeuropejskie instytucje integracji regionalnej*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2001, nr 7, s. 65–66.

3 M. Dziembała, *Stosunki gospodarcze i polityczne Unii Europejskiej z krajami ASEAN na początku XXI wieku*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2008, nr 13, *Procesy integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku*, s. 95; P. Kozłowski, *Polityka ASEAN wobec mocarstw*, [w:] *Życie polityczne Azji. Realia i dążenia*, J. Marszałek-Kawa (red.), Toruń 2008, s. 253.

4 A. Drzymała, *op. cit.*, s. 12–13.

5 M. Dziembała, *op. cit.*, s. 95–96.

Ponowne ożywienie relacji między UE a ASEAN nastąpiło w 1994 r. po jedenastym szczycie ministerialnym, podczas którego podjęto decyzję o utworzeniu Grupy Eksperckiej (EPG). Zadaniem EPG było opracowanie wszechstronnej strategii rozwoju współpracy obu ugrupowań regionalnych we wszystkich obszarach wzajemnych relacji. Dodatkowo w tym samym roku Unia Europejska wydała dokument pt. „W kierunku nowej strategii azjatyckiej⁶”, w którym podkreślono znaczenie ASEAN jako kluczowego partnera UE w Azji, pomimo prowadzenia dialogu z innymi krajami azjatyckimi. Takie rozwiązanie pozwoliło na swobodne rozszerzanie powiązań Unii z innymi państwami regionu, co w konsekwencji doprowadziło do utworzenia forum dialogu Azji i Europy (ASEM) w 1996 r. w Bangkoku⁷.

Szczyty Azja-Europa to nieformalne spotkania przedstawicieli państw członkowskich Unii Europejskiej, Komisji Europejskiej, państw członkowskich ASEAN, Sekretariatu ASEAN, a także państw Azji Wschodniej. Spotkania te mają na celu wzmacnianie i poszerzanie współpracy pomiędzy podmiotami w sferze politycznej, gospodarczej, kulturalnej oraz intelektualnej. ASEM przybiera różne formy – od szczytów głów państw, przez spotkania ministrów spraw zagranicznych, po robocze konferencje ministerialne, w których uczestniczą odpowiednio ministrowie różnych resortów⁸. Trzeba również wspomnieć, że w 1995 r. doszło do pierwszego spotkania wyższych urzędników na Wyższym Szczepku Ministerialnym ASEAN-UE w Singapurze⁹.

Lata 2000 przyniosły intensyfikację w kontaktach Unii Europejskiej ze Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej – było to związane z przyjęciem unijnej strategii względem regionu Azji. W 2001 r. wydano dokument pt. „Europa i Azja: ramy strategiczne dla wzmocnionego partnerstwa¹⁰”, który przede wszystkim wskazywał kluczowe znaczenie organizacji ASEAN dla dalszego pogłębiania współpracy dwóch kontynen-

6 Komisja Europejska, *Towards a New Asia Strategy*, Brussels, 13.07.1994, COM (94) 314 końcowy.

7 A. Pochylczuk, *op. cit.*, s. 66.

8 M. Futyra, *Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) i Unia Europejska – historia współpracy, współczesne relacje, prognoza na przyszłość*, www.researchgate.net/publication/268177497_Stowarzyszenie_Narodow_Azji_Poludniowo_-_Wschodniej_ASEAN_i_Unia_Europejska_-_historia_wspolpracy_wspolczesne_relacje_prognoza_na_przyszlosc (data dostępu: 6.06.2017), s. 7–8.

9 A. Drzymała, *op. cit.*, s. 14.

10 European Commission, *Europe and Asia: A strategic framework for enhanced partnerships*, Brussels, 4.09.2001, COM (2001) 469 końcowy.

tów – Europy i Azji¹¹. Drugim wydanym dokumentem był komunikat Komisji z 2003 r. pt. „Nowe partnerstwo z Azją Południowo-Wschodnią¹²”, który zapowiadał intensyfikację działań na rzecz wzmacniania wzajemnych relacji UE i ASEAN, a także z pozostałymi państwami regionu Azji Południowo-Wschodniej. Dokument ten stanowił nową strategię na rzecz rozwoju współpracy gospodarczej i dialogu politycznego pomiędzy tymi organizacjami. W komunikacie zapisano sześć priorytetów: 1) wspieranie regionalnej stabilności i walki z terroryzmem; 2) promowanie praw człowieka, zasad demokracji i dobrego rządzenia; 3) stawianie kwestii sprawiedliwości i spraw wewnętrznych na pierwszym planie; 4) wprowadzanie nowej dynamiki w zakresie regionalnego handlu i inwestycji; 5) dalsze wspieranie rozwoju mniej rozwiniętych państw; 6) intensyfikacja dialogu i współpraca w określonych obszarach¹³.

W 2003 r. weszła w życie inicjatywa TREATI (The Trans-Regional EU-ASEAN Trade Initiative), która miała za zadanie ułatwić wymianę handlową i realizację inwestycji pomiędzy Unią Europejską a państwami ASEAN. W ramach tej inicjatywy w latach 2004–2006 odbyło się łącznie jedenaście spotkań, na których omawiano współpracę w poszczególnych dziedzinach. Działania te miały na celu ukazanie pozytywnego wkładu Unii Europejskiej w wewnętrzny proces integracji Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej, a także zademonstrowanie umiejętności realnego radzenia sobie z barierami w handlu pomiędzy tymi organizacjami¹⁴.

Wzmocnienie relacji UE – ASEAN na polu gospodarczym nastąpiło w 2006 r., kiedy Komisja Europejska wydała komunikat pt. „Globalna Europa: konkurując na świecie¹⁵”, w którym zapowiedziała rozpoczęcie negocjacji w sprawie utworzenia strefy wolnego handlu¹⁶.

Początkowa współpraca UE – ASEAN nie była zbyt dynamiczna ze względu na wewnętrzne zmagania Europy związane z upadkiem ZSRR, a także brak gotowości państw unijnych do podejmowania inicjatyw w tak oddalonych częściach świata¹⁷. Z czasem jednak obie organizacje

11 M. Dziembała, *op. cit.*, s. 96.

12 European Commission, *A New Partnership with South East Asia*, European Commission, Brussels, 9.07.2003, COM (2003) 399 końcowy.

13 A. Drzymała, *op. cit.*, s. 17; European Commission, *op. cit.*

14 A. Drzymała, *op. cit.*, s. 17–18.

15 European Commission, *Global Europe: competing in the world*, Brussels, 4.10.2006, COM (2006) 567 końcowy.

16 A. Drzymała, *op. cit.*, s. 18.

17 M. Futyra, *op. cit.*, s. 6–7.

zaczęły się rozwijać, a współpraca między nimi nabrała tempa. Unia Europejska otworzyła się na pogłębienie wzajemnych stosunków ze Stowarzyszeniem, co można zaobserwować, śledząc mnogość wydawanych strategii i dokumentów dotyczących współpracy w regionie Azji Południowo-Wschodniej.

6.2. Stosunki polityczne

Stosunki polityczne Unii Europejskiej ze Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej funkcjonują przede wszystkim na podstawie deklaracji przyjętej na szesnastym szczycie ministrów spraw zagranicznych UE i ASEAN, który odbył się 14–15 marca 2007 r. w Norymberdze. Deklaracja ta określa długoterminową wizję i zobowiązanie obu stron do współpracy. W owym dokumencie obie organizacje po raz kolejny potwierdziły chęć zacieśniania relacji polityczno-gospodarczych oraz wspólnych działań na rzecz pokoju i dobrobytu w regionie¹⁸. Dodatkowo w deklaracji strony zobowiązały się do kooperacji w takich obszarach, jak: 1) obszar polityczny i bezpieczeństwa; 2) obszar gospodarczy; 3) obszar bezpieczeństwa energetycznego, zmian klimatycznych i środowiska; 4) obszar społeczno-kulturalny; 5) rozwój wspólnoty ASEAN¹⁹.

W roku 2008 Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej przyjęło Kartę ASEAN, która była pierwszym dokumentem nadającym osobowość prawną tej organizacji. W związku z tym Unia Europejska w marcu 2009 r. zainicjowała nawiązanie formalnych stosunków dyplomatycznych pomiędzy organizacją ASEAN a państwami członkowskimi UE. Karta ASEAN miała stać się podstawą do utworzenia Wspólnoty ASEAN w 2015 r.²⁰

Kolejnym istotnym etapem w relacjach politycznych Unii Europejskiej ze Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej było podpisanie pięcioletniego Planu Działania (Plan of Action) w Bandar Seri Begawan w kwietniu 2012 r. Była to strategia współpracy UE – ASEAN na najbliższe pięć lat, która skupiała się przede wszystkim na pogłębia-

18 *ASEAN and the EU*, www.eeas.europa.eu/delegations/association-southeast-asian-nations-asean/906/asean-and-eu_en (data dostępu: 6.06.2017); A. Drzymała, *op. cit.*, s. 18–19.

19 *Nuremberg Declaration on an EU-ASEAN Enhanced Partnership*, www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/2007_16_nuremberg_declar.pdf (data dostępu: 6.06.2017).

20 *ASEAN and the EU...*; J. Kisielińska, *ASEAN – geneza, rozwój, powiązania z Unią Europejską*, Toruń 2010, s. 7.

niu i zacieśnianiu relacji w sferze polityki i bezpieczeństwa. Zapewniała ona ramy instytucjonalne do wzmocnienia dialogu politycznego pomiędzy obiema organizacjami. Plan Działania był elementem wdrażania zobowiązań zawartych w Deklaracji norymberskiej z 2007 r.²¹

Głównym celem owego planu było zwiększenie zaangażowania obu stron we współpracę w obszarach innych niż handel, na który kładziono największy nacisk od początku nawiązania relacji UE – ASEAN. Działania te odzwierciedlały zainteresowania obu ugrupowań w pogłębieniu kooperacji przede wszystkim w sferze politycznej. Pośród wszystkich obszarów Planu Działania z Bandar Seri Begawan wyróżniono cztery najważniejsze:

1. Promowanie regionalnej współpracy w celu utrzymania pokoju, bezpieczeństwa i stabilności w regionie; wzmocnienie pozycji ASEAN w regionie; pogłębienie dialogu politycznego i współpracy w obrębie mediacji i pojednania; współpraca w zakresie reagowania kryzysowego, bezpieczeństwa międzynarodowego i bezpieczeństwa morskiego; walka z terroryzmem i przestępczością transnarodową; łagodzenie ryzyka związanego z materiałami jądrowymi; prowadzenie dialogu międzyreligijnego i w kwestii praw człowieka.

2. Współpraca gospodarcza: wsparcie dla integracji gospodarczej ASEAN; dialog na temat bezpieczeństwa żywnościowego i łączenia rynków energetycznych; wspieranie gospodarczego i społecznego dialogu pomiędzy państwami ASEAN; małe i średnie przedsiębiorstwa; wsparcie dla utworzenia jednolitego rynku lotniczego w obrębie ASEAN.

3. Współpraca społeczno-kulturalna: wsparcie dla integracji wyższej edukacji w obrębie ASEAN; wsparcie dla sieci Uniwersytetów ASEAN; system reagowania na klęski żywiołowe; zmiany klimatyczne; nauka i technologia; wsparcie dla zrównoważonego rozwoju; różnorodność biologiczna i polityka środowiskowa.

4. Wsparcie instytucjonalne dla ASEAN: wsparcie unijne dla wszystkich organów ASEAN w celu zapewnienia ich prawidłowego funkcjonowania; pomoc poprzez wymianę doświadczeń²².

21 G. Khandekar, *Mapping EU-ASEAN Relations*, www.fride.org/download/Mapping_EU_ASEAN_Relations.pdf (data dostępu: 7.06.2017), s. 7–8.

22 *Ibidem*, s. 7–8; Bandar Seri Begawan Plan of Action to strengthen The ASEAN-EU Enhanced Partnership (2013–2017), ASEAN-EU Ministerial Meeting, Bandar Seri Begawan, Brunei, 27 April 2012; EU-ASEAN: Natural Partners, www.eeas.europa.eu/archives/docs/asean/docs/eu_asean_natural_partners_en.pdf (data dostępu: 7.06.2017), s. 1–2.

W 2017 r. wydany został nowy Plan Działania ASEAN-UE na lata 2018–2022. De facto jest on kontynuacją poprzedniego planu z bardzo podobnymi założeniami i obszarami pogłębiania współpracy, prowadzącymi do ugruntowania „wzmocnionego partnerstwa” obu stron. Podobnie jak w przypadku poprzedniego planu działania, w nowym dokumencie wyróżnić można cztery najważniejsze obszary kooperacji: 1) współpracę polityczną i w kwestii bezpieczeństwa; 2) współpracę gospodarczą; 3) współpracę społeczno-kulturalną; 4) współpracę w kwestii łączności wewnątrzregionalnej. Najważniejszym wyzwaniem zawartym w Planie Działania na lata 2018–2022 jest inicjatywa pogłębiania integracji wewnątrz Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej oraz zmniejszenia różnic rozwojowych pomiędzy państwami członkowskimi tej organizacji²³.

W 2012 r. Unia Europejska przystąpiła do Traktatu o przyjaźni i współpracy w Azji Południowo-Wschodniej, który jest traktatem pokojowym państw regionu, ustanowionym przez członków założycieli ASEAN. Był to istotny krok w stronę zwiększenia zaangażowania politycznego i dotyczącego spraw bezpieczeństwa Unii w regionie. 8 sierpnia 2015 r. Unia Europejska ustanowiła misję dyplomatyczną przy organizacji ASEAN i mianowała dedykowanego ambasadora. Obecnie akredytowanych jest 25 ambasadorów z państw UE przy Stowarzyszeniu²⁴.

Swoją obecność w regionie Unia Europejska zaznacza również poprzez uczestnictwo w Regionalnym Forum ASEAN, które stanowi formę wielostronnego i zinstytucjonalizowanego dialogu w obszarze pokoju i bezpieczeństwa, prowadzonego przez ASEAN. Dodatkowo UE jest członkiem ASEM, w ramach którego prowadzony jest międzyregionalny dialog Azja – Europa²⁵.

UE i ASEAN współpracowały również w wielu nietradycyjnych obszarach bezpieczeństwa, takich jak: bezpieczeństwo morskie, zapobieganie konfliktom, mediacja i pojednanie, zarządzanie kryzysowe, przestępczość transgraniczna, przeciwdziałanie terroryzmowi, cyberbezpieczeństwo oraz nierozprzestrzenianie broni jądrowej²⁶.

23 *ASEAN-EU Plan of Action (2018–2022)*, ASEAN-EU Ministerial Meeting, Manila, Philippines, 6 August 2017.

24 *The EU Accedes to Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia*, www.europa.eu/rapid/press-release_IP-12-781_en.htm (data dostępu: 7.06.2017); *ASEAN and the EU...*

25 M. Dziembała, *op. cit.*, s. 97.

26 *ASEAN and the EU...*, *op. cit.*

Najnowszym dokumentem przedstawiającym priorytetowe dziedziny współpracy pomiędzy Unią Europejską a Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej jest „UE i ASEAN: partnerstwo o strategicznym celu²⁷”. Dokument ten został wydany w 2015 r. i wyznacza siedem obecnie najważniejszych celów i obszarów, w których organizacje te powinny podjąć współpracę, takich jak:

- 1) pogłębianie integracji pomiędzy państwami ASEAN, a także wzmacnianie powiązań organizacji z resztą świata;
- 2) pobudzanie wzrostu wymiany handlowej i inwestycji oraz stwarzanie odpowiedniego środowiska dla zaangażowania europejskich przedsiębiorstw;
- 3) wspieranie rozwoju transportu, zwłaszcza inicjatywy wspólnego rynku lotnictwa cywilnego ASEAN;
- 4) współpraca w dziedzinie rozwoju badań, innowacji i kontaktów międzyludzkich, w tym także wymiany studenckiej;
- 5) zwiększanie efektywności dialogu dotyczącego zmian klimatycznych i ochrony środowiska w regionie;
- 6) rozwój współpracy w obszarze polityki i bezpieczeństwa, w celu wykształcenia bardziej zrównoważonego partnerstwa, wykraczającego poza tradycyjny nacisk na kwestie gospodarcze;
- 7) promowanie i ochrona praw człowieka, szczególnie w odniesieniu do kary śmierci, sytuacji mniejszości oraz praw kobiet.

Najważniejszym priorytetem Unii Europejskiej zawartym w strategii jest jednak przekształcenie obecnego „naturalnego i wzmocnionego” partnerstwa pomiędzy UE i ASEAN w partnerstwo strategiczne²⁸.

Pomimo podejmowania wielu starań na rzecz pogłębienia kontaktów politycznych, a także budowania nowych płaszczyzn umożliwiających współpracę, kooperacja polityczna między Unią Europejską a Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej ma wciąż relatywnie niewielkie znaczenie. Od roku 1996 systematycznie wzrastało znaczenie ASEM jako głównej płaszczyzny, na której toczy się dialog UE – Azja, co postawiło na drugim miejscu współpracę instytucjonalną pomiędzy UE i ASEAN. Źródłem problemu nieefektywnej kooperacji instytucjonalnej są różnice w podejściu obu organizacji do ponadregionalnej współpracy. Unia Europejska od zawsze stawiała na silną instytucjonalizację kontaktów, natomiast

27 European Commission, *The EU and ASEAN: a partnership with a strategic purpose*, Brussels, 18.05.2015, JOIN (2015) 22 końcowy.

28 *Ibidem*.

ASEAN stworzył swój własny sposób działania, opierający się na konsensusie, nieformalnych konsultacjach i niskim poziomie instytucjonalizacji. *ASEAN Way* stosowana jest także w kontaktach ponadregionalnych, w tym z Unią Europejską. Jednakże pomimo wielu problemów relacje polityczne UE – ASEAN nie zostały porzucone i na przestrzeni lat nastąpił zauważalny rozwój współpracy instytucjonalnej pomiędzy tymi organizacjami. Nadanie osobowości prawnej ASEAN, a także dążenie do utworzenia Wspólnoty ASEAN, inspirowanej strukturą Unii Europejskiej, przybliżają obie organizacje i dają szansę na poszerzenie kontaktów politycznych²⁹.

Kolejny dylemat stanowi kwestia łamania praw człowieka w państwach ASEAN. Organizacja ta podjęła szereg działań na rzecz ochrony praw człowieka oraz w obszarze demokracji, co wpłynęło na poprawę relacji z Unią Europejską i w pewnym stopniu pozwoliło usunąć bariery w międzyregionalnej współpracy. Pomimo podjętych działań problem ten wciąż jest obecny. Co więcej, walka z terroryzmem w regionie po 2001 r. zachęciła niektóre państwa Azji Południowo-Wschodniej do podjęcia na nowo pod pretekstem tejże walki zmilitaryzowanych i nieprzejrzystych działań, które nie mają wiele wspólnego z polityką ochrony praw człowieka. Łamanie praw człowieka jest częstym zjawiskiem w państwach azjatyckich, a zlikwidowanie tego problemu będzie wymagało dużego zaangażowania i czasu³⁰.

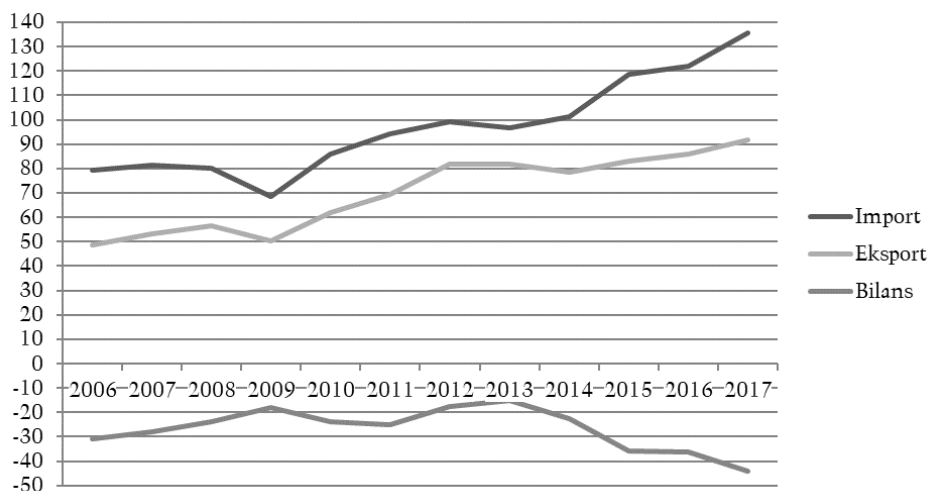
Relacje polityczne Unii Europejskiej i Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej nie są tak rozwinięte jak relacje gospodarcze. Od momentu nawiązania stosunków politycznych strony stawiały nacisk przede wszystkim na współpracę ekonomiczną i handel, ponieważ był to obszar, na którym najbardziej zależało państwom rozwijającym się, wchodzącym w skład Stowarzyszenia. Dodatkowo w relacjach UE – ASEAN występują pewne problemy związane z nieefektywną współpracą instytucjonalną, a także dotyczące kwestii łamania praw człowieka w regionie. Obie strony wykazują natomiast coraz większe zaangażowanie w proces rozwiązywania występujących problemów oraz rozwijania współpracy i dialogu w sferze polityki i bezpieczeństwa, w celu wykształcenia strategicznego partnerstwa, które ma wykraczać poza tradycyjny nacisk na kwestie gospodarcze.

29 M.B. Manea, *The Institutional Dimension of EU-ASEAN/ASEAN Plus Three Inter-regional Relations*, [w:] *The Palgrave Handbook of EU-Asia Relations*, T. Christiansen, E. Kirchner i P. Murray (eds.), London 2015, s. 113–327.

30 *Ibidem*, s. 323–326.

6.3. Stosunki gospodarcze

Współpraca gospodarcza i handel to jeden z najistotniejszych aspektów stosunków Unii Europejskiej ze Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej. Wymiana handlowa UE – ASEAN w 2017 r. stanowiła 6,1% (z czego 7,3% to import, a 4,9% – eksport) łącznej wartości wszystkich transakcji handlowych Unii. Unia Europejska jest bardzo ważnym rynkiem zbytu dla produktów pochodzących z państw członkowskich ASEAN i z tego względu jest drugim największym partnerem handlowym Stowarzyszenia, zaraz po Chinach. Z kolei ASEAN jest dla Unii trzecim największym partnerem handlowym spoza Europy, zaraz po USA i Chinach. Dodatkowo UE jest największym inwestorem w krajach ASEAN. Całkowita wartość unijnych bezpośrednich inwestycji zagranicznych w 2016 r. wyniosła 234 mld euro, czyli prawie $\frac{1}{4}$ całości inwestycji w tym regionie. Od 2004 r. przedsiębiorstwa z Unii Europejskiej inwestują średnio 15 mld euro rocznie w regionie. Problemem jest jedynie fakt, że większość inwestycji europejskich skupiona jest na Singapurze³¹.

Wykres 9. Przepływ towarów i bilans handlowy UE (mln euro) w latach 2006–2017

Źródło: European Commission, Directorate General for Trade, *European Union, Trade in goods with ASEAN (Association of South-East Asian Nations)*, 16.04.2018, s. 3.

31 European Commission, Directorate General for Trade, *European Union, Trade in goods with ASEAN (Association Of South-East Asian Nations)*, 16.04.2018, s. 1; M. Dziembała, *op. cit.*, s. 98; European Commission and ASEAN, *Blue Book 2017. EU-ASEAN Development Cooperation in 2016. 40 Years of Partnership and Cooperation*, 5.08.2017, s. 20.

Wartość wymiany handlowej UE z ASEAN systematycznie wzrasta, co można zaobserwować (wykres 9). Po spadku w 2009 r., który nastąpił ze względu na globalny kryzys finansowy, handel z krajami Stowarzyszenia wzrósł na nowo, poczynawszy od roku 2010. Co więcej, przez ostatnią dekadę import UE z ASEANU wzrósł o ponad 40%, a eksport o ponad 80%³². W 2017 r. łączna wartość wymiany handlowej wyniosła prawie 228 mln euro, w tym ponad 135 mln z importu i ponad 91 mln z eksportu, osiągając tym samym najwyższą odnotowaną wartość wymiany od nawiązania stosunków gospodarczych między tymi ugrupowaniami. Unia Europejska odnotowuje ujemny bilans handlowy w wymianie towarowej z państwami ASEAN, który w roku 2017 wyniósł 44 mln euro³³.

Głównymi produktami eksportowanymi z Unii Europejskiej są maszyny, urządzenia transportowe, produkty chemiczne oraz metale nieszlachetne. Natomiast ASEAN eksportuje do UE przede wszystkim tkaniny i odzież, chemikalia, sprzęt i urządzenia elektroniczne oraz towary konsumpcyjne. Należy zauważyć, że po stronie zarówno importu, jak i eksportu dominują produkty przemysłowe³⁴.

Przyglądając się wymianie handlowej UE z poszczególnymi krajami ASEAN, widzimy, że Unia najczęściej eksportuje do Singapuru – import jest tam o połowę mniejszy, dlatego bilans handlowy jest dodatni (wykres 10). Natomiast największy import występuje w wymianie handlowej z Wietnamem – eksport do tego państwa jest znacznie mniejszy, dlatego bilans handlowy jest ujemny. Największą wymianę handlową Unia Europejska prowadzi z pięcioma krajami ASEAN: Singapurem, Malezją, Tajlandią, Wietnamem i Indonezją. Do tej listy można ewentualnie dodać także Filipiny, ale wymiana handlowa z tym państwem jest już znacznie mniejsza. Handel z pozostałymi czterema krajami członkowskimi ASEAN odgrywa natomiast mało istotną rolę³⁵.

W 2007 r. Komisja Europejska została oficjalnie upoważniona przez Radę UE do rozpoczęcia negocjacji w sprawie utworzenia strefy wolnego handlu. Pierwsze rozmowy na temat FTA (Free Trade Agreements) podjęto podczas szczytu ministrów resortów ekonomicznych w Brunei w maju

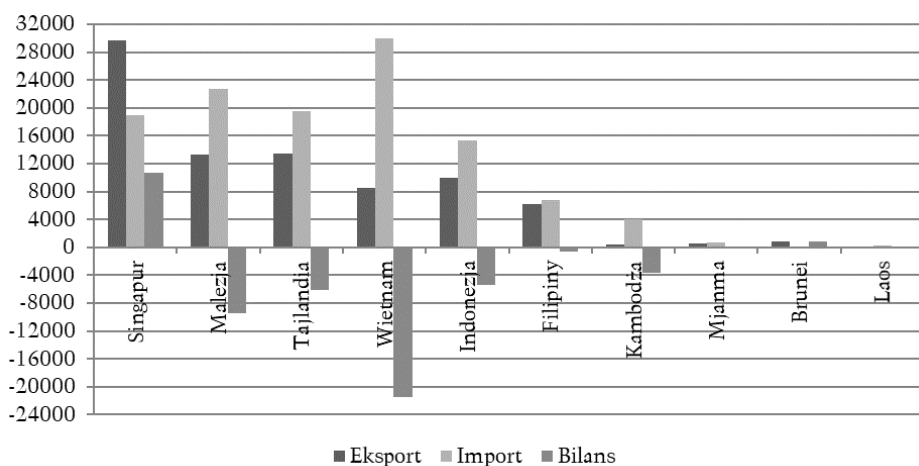
32 *ASEAN and the EU...*

33 *EU-ASEAN Cooperation – key trade and investment statistics*, www.ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU-ASEAN_cooperation_-_key_trade_and_investment_statistics (data dostępu: 21.07.2018); *European Union, Trade in goods with ASEAN...*, s. 1–3.

34 *EU-ASEAN Cooperation...*

35 *Ibidem*.

2007 r. Proces negocjacji między Unią Europejską a ASEAN miał być dostosowany do zróżnicowanego poziomu rozwoju poszczególnych państw członkowskich ASEAN. Zawarcie umowy o wolnym handlu pozwoliłoby na poszerzenie współpracy pomiędzy tymi organizacjami i wpłynęłoby pozytywnie na proces liberalizacji handlu oraz przepływu inwestycji. Skutkiem podpisania FTA byłoby także zwiększenie zatrudnienia i przyspieszenie wzrostu gospodarczego w regionie. Jednakże duże zróżnicowanie krajów członkowskich Stowarzyszenia, pod względem zarówno politycznym, jak i ekonomicznym, uniemożliwia wypracowanie jednej oferty negocjacyjnej dla wszystkich państw ASEAN³⁶.

Wykres 10. Eksport i import UE z poszczególnymi państwami ASEAN w 2015 r. (w mln euro)

Źródło: *EU-ASEAN cooperation – key trade and investment statistics*, www.ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU-ASEAN_cooperation_-_key_trade_and_investment_statistics (data dostępu: 21.07.2018).

W 2009 r. negocjacje w sprawie utworzenia strefy wolnego handlu zostały tymczasowo zawieszone ze względu na różnice polityczne i ekonomiczne wewnątrz Stowarzyszenia. Państwa członkowskie ASEAN po prostu nie były w stanie wypracować wspólnego stanowiska w rokowaniach.

36 C. Alvstam, L. Lindberg, *EU-ASEAN Trade Facing Free Trade Negotiations*, 10th Annual Conference on European Integration, The Swedish Network for European Studies in Economics and Business (SNEE), Mölle, Sweden, 20–23 May 2008, s. 6–7; S. Kabir, R. Salim, *Parallel Integration and ASEAN-EU Trade Potential: an Empirical Analysis*, „Journal of Economic Integration” 2011, vol. 26, issue 4, s. 604–607.

Z czasem strony zdecydowały się na zawieranie bilateralnych umów handlowych UE z państwami Stowarzyszenia³⁷.

Tabela 6. Państwa członkowskie ASEAN a FTA

Państwa członkowskie ASEAN a umowa o wolnym handlu (FTA)		
Podpisana umowa	Negocjacje	Brak umowy
1. Singapur 2. Wietnam	3. Malezja 4. Tajlandia 5. Filipiny 6. Indonezja	7. Mjanma 8. Laos 9. Kambodża 10. Brunei

Źródło: *ASEAN and the EU*, www.eeas.europa.eu/delegations/association-southeast-asian-nations-asean/906/asean-and-eu_en (data dostępu: 6.06.2017).

Ostatecznie umowy o wolnym handlu zostały podpisane z dwoma krajami: Singapurem w 2013 r. i Wietnamem w 2015 r. Negocjacje umów o wolnym handlu zostały także rozpoczęte z Malezją w 2010 r., z Tajlandią w 2013 r., a także z Filipinami w 2015 r. Rozpoczęcie negocjacji z Indonezją ogłoszono stosunkowo niedawno, w 2016 r.³⁸

Pozostałe państwa członkowskie ASEAN nie rozpoczęły jeszcze żadnych negocjacji w sprawie zawarcia FTA, natomiast uczestniczą w innych inicjatywach ekonomicznych i gospodarczych UE. Dla przykładu: w Mjanmie od 2014 r. działa umowa o ochronie inwestycji, a od 2016 r. trwa dyskusja na temat wprowadzenia umowy o partnerstwie gospodarczym z Indonezją (umowa ta ma na celu stopniowo zastępować system handlu preferencyjnego UE). Kambodża i Laos są z kolei objęte programem „Wszystko oprócz broni”, dzięki czemu mają preferencyjny dostęp do rynku europejskiego, za wyjątkiem eksportu broni i uzbrojenia³⁹.

Wartość wymiany handlowej Unii Europejskiej ze Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej systematycznie wzrasta od lat. UE zwiększa swoją obecność i zaangażowanie w Azji Południowo-Wschodniej ze względu na dynamiczny wzrost znaczenia gospodarczego państw regionu oraz postępujący proces integracji i liberalizacji handlu. Jedynym problemem w kontaktach gospodarczych UE – ASEAN z punktu widzenia państw członkowskich Stowarzyszenia jest brak jednej umowy o wolnym handlu dla całej organizacji. Taka sytuacja powoduje, że część państw

37 A. Drzymała, *op. cit.*, s. 19.

38 A. Amighini, *EU External Trade Strategy vis-à-vis Asia*, www.ispionline.it/sites/default/files/publicazioni/eu_asia_2_, 7.03.2016, s. 26–27.

39 *ASEAN and the EU...*, *op. cit.*

traktowana jest bardziej partnersko, a część pozostaje na drugim planie. Możliwość podpisywania umów bilateralnych sprzyja natomiast interesom Unii Europejskiej. Jako duży partner jest ona w stanie wynegocjować dla siebie korzystniejsze zapisy z poszczególnymi małymi krajami niż w przypadku negocjacji z całą organizacją ASEAN.

6.4. Pomoc rozwojowa

Unia Europejska angażuje się w regionie Azji Południowo-Wschodniej także poprzez udzielanie pomocy rozwojowej i humanitarnej. Istnieje wiele programów, w ramach których dostarcza ona pomoc potrzebującym państwom. Programy te obejmują bardzo różnorodne obszary, np. ochronę środowiska, walkę z ubóstwem, edukację czy chociażby wsparcie dla integracji ekonomicznej krajów ASEAN⁴⁰.

Obecną strategią Unii Europejskiej względem Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej jest „Współpraca EU – ASEAN 2014–2020”. Strategia ta została przyjęta w styczniu 2014 r. w Dżakarcie podczas 21. Spotkania Wspólnego Komitetu Współpracy ASEAN-UE (JCC). W ramach tego programu Unia ma przeznaczyć prawie 200 mln euro na realizację wszystkich celów, czyli prawie trzy razy więcej niż w poprzedniej strategii na lata 2007–2013. Dodatkowo UE przeznaczyła prawie 3 mld euro na cele redukcji biedy w regionie i pomoc dla biedniejszych państw ASEAN. Unia Europejska udziela też pomocy rozwojowej państwom członkowskim ASEAN w ramach współpracy bilateralnej (wykres 11)⁴¹.

Strategia „Współpraca EU – ASEAN” podzielona jest na trzy ogniskowe sektory: 1) zrównoważony rozwój, integracja gospodarcza i handel; 2) zmiany klimatyczne, środowisko i zarządzanie kryzysowe; 3) kompleksowy dialog⁴².

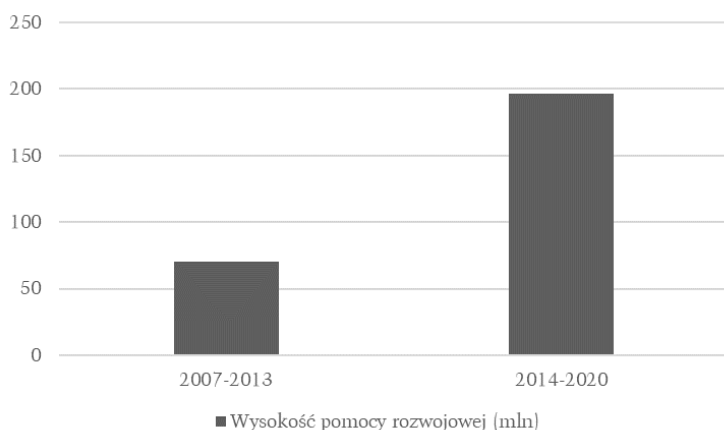
Celem pierwszego sektora strategii jest rozwój współpracy państw członkowskich ASEAN poprzez gospodarczą integrację i handel, ze szczególnym skupieniem się na państwach takich jak Kambodża, Laos, Mjanma i Wietnam⁴³.

40 *Ibidem*.

41 *EU-ASEAN Cooperation and Development*, www.webgate.ec.europa.eu/fpfs/mwikis/aidco/images/e/ec/2_EU-ASEAN.pdf (data dostępu: 22.04.2017).

42 *ASEAN and the EU...*, *op. cit.*

43 *EU-ASEAN Cooperation...*, *op. cit.*

Wykres 11. Pomoc rozwojowa UE dla krajów ASEAN (w mln euro)

Źródło: *EU-ASEAN Cooperation and Development*, www.webgate.ec.europa.eu/lpfis/mwikis/aidco/images/e/ec/2_EU-ASEAN.pdf (data dostępu: 7.06.2017).

W obszarze zmian klimatycznych priorytetem jest: 1) zrównoważone wykorzystanie torfowisk i ograniczanie problemów spowodowanych smogiem; 2) program przyjaznych dla środowiska, niskoemisyjnych i odpornych na zmianę klimatu miast; 3) edukacja ekologiczna. Dodatkowo nacisk położono również na ochronę bioróżnorodności i zarządzanie obszarami chronionymi, a także na wzmocnienie systemów zarządzania kryzysowego⁴⁴.

W ostatnim sektorze strategii – kompleksowym dialogu – najistotniejszy jest program E-READI, który ma za zadanie pomóc zwiększyć integrację regionalną i zmniejszyć ubóstwo w obrębie państw ASEAN. E-READI oferuje pomoc techniczną i dialog z UE w wielu sektorach, takich jak:

1. prawa człowieka, współpraca morska, pokój i pojednanie, obserwacja wyborów, migracja i mobilność w filarze bezpieczeństwa i polityce;
2. nauka i technologia, ICT, energia, handel, rolnictwo i zasoby naturalne, leśnictwo w filarze gospodarczym⁴⁵.

Oprócz typowej pomocy rozwojowej w regionie Azji Południowo-Wschodniej Unia Europejska dostarcza również pomoc w mniej tradycyjnych obszarach. Jest np. głównym donatorem procesu pokojowego w Mindanao, gdzie trwa konflikt ze społecznością muzułmańską zamiesz-

44 *Ibidem*.

45 *Ibidem*.

kującą Filipiny. Dodatkowo UE przeznacza również środki na pomoc humanitarną, z czego w 2013 r. przekazała 40 mln euro na wsparcie dla osób, które ucierpiały podczas tajfunu Haiyan na Filipinach⁴⁶.

Konkluzje

Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej jest prężnie rozwijającą się siłą polityczną na terytorium azjatyckim. Organizacja ta przeżywa dynamiczny rozwój gospodarczy, a także odgrywa coraz istotniejszą rolę na arenie międzynarodowej. Coraz więcej podmiotów międzynarodowych dostrzega postępującą integrację państw Azji Południowo-Wschodniej, dzięki czemu wzrasta zainteresowanie rozwojem współpracy z tym ugrupowaniem.

UE zainteresowała się współpracą z ASEAN ze względu na powiązania historyczne, polityczne i gospodarcze z państwami członkowskimi, ale także dlatego, że dostrzegła potencjał tej rozwijającej się organizacji, notabene stworzonej na podobieństwo Unii Europejskiej. Niestety w relacjach UE – ASEAN występują pewne problemy polityczne. Jednym z nich jest niewielka konsolidacja polityczna, w stosunku do bardzo rozwiniętej współpracy gospodarczej. Wynika to z faktu, że od początku państwa członkowskie Stowarzyszenia zainteresowane były przede wszystkim współpracą ekonomiczną, ze względu na chęć poprawy stanu własnej gospodarki. Dodatkowym utrudnieniem jest postrzeganie ASEAN przez UE jako jeszcze nierozwiniętego, potrzebującego wciąż pomocy i niewystarczająco wiarygodnego partnera do prowadzenia poważniejszych relacji politycznych.

Kolejny dylemat wiąże się z tym, że pomimo wielu starań relacje polityczne pomiędzy Unią Europejską a Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej wciąż zachowują relatywnie marginalne znaczenie. Źródła tego można upatrywać w nieefektywnej kooperacji instytucjonalnej, która wynika z odmiennych podejść obu organizacji do prowadzenia ponadregionalnej współpracy. UE od zawsze bowiem stawiała na instytucjonalizację kontaktów, natomiast ASEAN wypracował nieco bardziej nieformalny sposób prowadzenia działań politycznych.

46 K. Brutas, *Top Development Aid Donors to the Philippines 2015*, www.devex.com/news/top-development-aid-donors-to-the-philippines-2015-89091 (data dostępu: 7.06.2017).

Bardzo istotna jest również kwestia łamania praw człowieka, która bezpośrednio wpływa na relacje UE – ASEAN, a także stwarza pewne bariery w międzyregionalnej współpracy. Pomimo podjęcia przez Stowarzyszenie pewnych działań na rzecz poprawy ochrony praw człowieka problem ten jest wciąż obecny w regionie Azji Południowo-Wschodniej, a zlikwidowanie go będzie wymagało dużo zaangażowania i czasu.

Politycy unijni wciąż podejmują nowe inicjatywy polityczne względem ASEAN. Prowadzony jest dialog polityczny, rozwijana jest współpraca gospodarcza oraz wydawane są nowe dokumenty, deklaracje i strategie na rzecz pogłębienia obustronnych stosunków. UE coraz częściej podejmuje działania na rzecz rozwoju nie tylko współpracy ekonomicznej, ale także dialogu politycznego i dotyczącego spraw bezpieczeństwa. Dodatkowo Unia Europejska udziela państwom członkowskim ASEAN pomocy rozwojowej w najróżniejszych obszarach.

Zamierza ona utrzymać swoją pozycję w regionie Azji Południowo-Wschodniej, o czym świadczą liczne podejmowane inicjatywy. Politycy unijni mają świadomość postępujących procesów integracyjnych, liberalizacji handlu oraz wzrostu znaczenia gospodarczego tej części świata, jednak konieczne jest, aby Unia Europejska zaczęła traktować Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej jako równego partnera w dialogu politycznym.

Bibliografia

- Alvstam C., Lindberg L., *EU-ASEAN trade facing free trade negotiations*, 10th Annual Conference on European Integration, The Swedish Network for European Studies in Economics and Business (SNEE), Mölle, Sweden, 20–23 May 2008.
- Amighini A., *EU External Trade Strategy vis-à-vis Asia*, www.ispionline.it/sites/default/files/publicazioni/eu_asia_2 (data dostępu: 7.03.2016), s. 26–27.
- ASEAN and the EU*, www.eeas.europa.eu/delegations/association-southeast-asian-nations-asean/906/asean-and-eu_en (data dostępu: 6.06.2017).
- ASEAN-EU Plan of Action (2018–2022)*, ASEAN-EU Ministerial Meeting, Manila, Philippines, 6 August 2017.
- Bandar Seri Begawan Plan of Action to strengthen The ASEAN-EU Enhanced Partnership (2013–2017), ASEAN-EU Ministerial Meeting, Bandar Seri Begawan, Brunei, 27 April 2012.
- Brutas K., *Top Development Aid Donors to the Philippines 2015*, www.devex.com/news/top-development-aid-donors-to-the-philippines-2015-89091 (data dostępu: 7.06.2017).
- Drzymała A., *Rozwój stosunków gospodarczych Unii Europejskiej z krajami Azji a współpraca na rzecz zrównoważonego rozwoju*, Łódź 2016.
- Dziembała M., *Stosunki gospodarcze i polityczne Unii Europejskiej z krajami ASEAN na początku XXI wieku*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2008, nr 13, *Procesy integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku*.

- The EU Accedes to Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia*, www.europa.eu/rapid/press-release_IP-12-781_en.htm (data dostępu: 7.06.2017).
- EU-ASEAN Cooperation – key trade and investment statistics*, www.ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU-ASEAN_cooperation_-_key_trade_and_investment_statistics (data dostępu: 21.07.2018).
- EU-ASEAN Cooperation and Development*, www.webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/aid-co/images/e/ec/2_EU-ASEAN.pdf (data dostępu: 22.04.2017).
- EU-ASEAN: Natural Partners*, www.eeas.europa.eu/archives/docs/asean/docs/eu_asean_natural_partners_en.pdf (data dostępu: 7.06.2017).
- European Commission and ASEAN, *Blue Book 2017. EU-ASEAN Development Cooperation in 2016. 40 Years of Partnership and Cooperation*, 5.08.2017.
- European Commission, *A new partnership with South East Asia*, Brussels, 9.07.2003, COM (2003) 399 końcowy.
- European Commission, Directorate General for Trade, *European Union, Trade in goods with ASEAN (Association Of South-East Asian Nations)*, 16.04.2018.
- European Commission, *Europe and Asia: A strategic framework for enhanced partnerships*, Brussels, 4.09.2001, COM (2001) 469 końcowy.
- European Commission, *Global Europe: competing in the world*, Brussels, 4.10.2006, COM (2006) 567 końcowy.
- European Commission, *The EU and ASEAN: a partnership with a strategic purpose*, Brussels, 18.05.2015, JOIN (2015) 22 końcowy.
- European Commission, *Towards a New Asia Strategy*, Brussels, 13.07.1994, COM (94) 314 końcowy.
- Fijałkowski Ł., Polus A., *Azja Południowo-Wschodnia i Australazja w stosunkach międzynarodowych*, Wrocław 2006.
- Futyr M., *Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) i Unia Europejska – historia współpracy, współczesne relacje, prognoza na przyszłość*, www.researchgate.net/publication/268177497_Stowarzyszenie_Narodow_Azji_Poludniowo_-_Wschodniej_ASEAN_i_Unia_Europejska_-_historia_wspolpracy_wspolczesne_relacje_prognoza_na_przyszlosc (data dostępu: 6.06.2017).
- Grabowski M., *Rywalizacja czy integracja? Procesy i organizacje integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku na przełomie XX i XXI wieku*, Kraków 2015.
- Kabir S., Salim R., *Parallel Integration and ASEAN-EU Trade Potential: an Empirical Analysis*, „Journal of Economic Integration” 2011, vol. 26, issue 4.
- Khandekar G., *Mapping EU-ASEAN Relations*, www.fride.org/download/Mapping_EU_ASEAN_Relations.pdf (data dostępu: 7.06.2017).
- Kisielińska J., *ASEAN – geneza, rozwój, powiązania z Unią Europejską*, Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2010.
- Kozłowski P., *Polityka ASEAN wobec mocarstw*, [w:] *Życie polityczne Azji. Realia i dążenia*, J. Marszałek-Kawa (red.), Toruń 2008.
- Manea M.G., *The Institutional Dimension of EU-ASEAN/ASEAN Plus Three Inter-regional Relations*, [w:] *The Palgrave Handbook of EU-Asia Relations*, T. Christiansen, E. Kirchner, P. Murray (eds.), London 2015.
- Nuremberg Declaration on an EU-ASEAN Enhanced Partnership*, www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/2007_16_nuremberg_declar.pdf (data dostępu: 6.06.2017).
- Pochylczuk A., *Unia Europejska a pozaeuropejskie instytucje integracji regionalnej*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2001, nr 7.

Rozdział 7
Polityka Unii Europejskiej
wobec Wietnamu

(Marta Lenckowska, Dominika Jaruszowiec)

Marta Lenckowska, Dominika Jaruszowiec

Socjalistyczna Republika Wietnamu (SRW) to kraj położony w południowo-wschodniej Azji, na Półwyspie Indochińskim, o powierzchni 331 tys. km², z populacją liczącą ponad 90 mln. Jest to państwo socjalistyczne, w którym pod koniec lat 80. przeprowadzono szereg reform gospodarczych, znanych w historii jako reformy *doi moi*. Wtedy też przekształcono gospodarkę z centralnie planowanej na wolnorynkową, co pozwoliło na pojawienie się zagranicznych inwestycji w Wietnamie oraz wzmocnienie wymiany handlowej z zagranicą. Dzięki temu w 1990 r. Unia Europejska nawiązała z Wietnamem oficjalne stosunki dyplomatyczne, zyskując tym samym jednego z ważniejszych partnerów w Azji Południowo-Wschodniej. Pierwszym istotnym wydarzeniem w relacjach obustronnych było podpisanie w 1995 r. Ramowej Umowy o Współpracy UE – Wietnam (European Union-Vietnam Framework Cooperation Agreement – FCA)¹, która zarysowała kierunek wzajemnych relacji. Już rok później ustanowiono oficjalną delegację Komisji Europejskiej w Wietnamie, której zadaniem jest wspieranie zrównoważonego rozwoju państwa i poprawa warunków życia obywateli najbiedniejszych regionów, wspieranie integracji Wietnamu z globalną gospodarką poprzez wymianę handlową i reformy społeczno-ekonomiczne, wspieranie transformacji w kierunku otwartego społeczeństwa, które bazuje na dobrym zarządzaniu, rządach prawa i respektowaniu praw człowieka oraz na popularyzacji profilu Unii Europejskiej w kraju². Kolejnym ważnym wydarzeniem w relacjach bilateralnych było podpisanie w 2012 r. Ramowej Umowy o Kompleksowym Partnerstwie i Współpracy (EU-Vietnam Framework Agreement on Comprehensive

1 *Cooperation Agreement between the European Community and the Socialist Republic of Vietnam*, 14.05.1996, www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/framework_cooperation_agreement_en.pdf (data dostępu: 10.09.2018).

2 Strona przedstawicielstwa UE w Wietnamie: www.eeas.europa.eu/delegations/vietnam/1897/vietnam-and-eu_en (data dostępu: 10.09.2018).

Partnership and Cooperation – PCA)³, dzięki której relacje między partnerami umocniły się, co poskutkowało podjęciem negocjacji na temat umowy o wolnym handlu (Free Trade Agreement – FTA) pomiędzy UE a Wietnamem. Rozmowy te zakończono po dwóch i pół roku, a w grudniu 2015 r. umowa została podpisana i obecnie czeka na ratyfikację przez obie strony.

W tym rozdziale chcemy poruszyć problematykę relacji dwustronnych pomiędzy Unią Europejską a Wietnamem, poddając umowy bilateralne szczegółowej analizie pod kątem wymiany handlowej i inwestycji, a następnie poruszyć temat pomocy rozwojowej i realizowanych w jej ramach projektów. Zwrócimy także uwagę na problemy, które występują w relacjach unijno-wietnamskich, skupiając się na efektywności działań obydwu stron. Rozdział zakończymy podsumowaniem, w którym odpowiemy na pytanie, jak ważnym partnerem dla Unii Europejskiej jest Wietnam oraz czy relacje UE – Wietnam mają szanse na rozwój pomimo różnic ustrojowych, systemowych i kulturalnych.

7.1. Relacje polityczne – podstawy prawne

Podpisanie w 1995 r. Ramowej Umowy o Współpracy (FCA) między UE a Wietnamem było pierwszym znaczącym krokiem w relacjach bilateralnych. Dotąd skupiały się one głównie na pomocy humanitarnej ze strony europejskiej, ale wraz z rozwojem wietnamskiej gospodarki potrzebne były konkretne ustalenia, które pomogłyby w zacieśnieniu współpracy na polu gospodarczym i politycznym. Taki właśnie charakter ma FCA. W art. 1 umowy napisane jest, że za podstawę współpracy uznaje się respektowanie praw człowieka i wartości demokratycznych pomiędzy stronami umowy⁴. Dalej opisane są cele wzajemnej współpracy, które mówią zarówno o wzmacnianiu znaczenia Unii Europejskiej w kraju, jak i o szerzeniu wartości europejskich, tj. demokracji i praw człowieka. Następnie szczegółowo opisane zostały warunki współpracy na takich płaszczyznach, jak:

- wymiana i współpraca handlowa,
- inwestycje,
- współpraca ekonomiczna,

3 *Framework Agreement on Comprehensive Partnership and Cooperation Between the European Union and its Member States, of the One Part, and the Socialist Republic of Vietnam, of the Other Part*, Hanoi, October 2012, www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/pca.pdf. (data dostępu: 10.09.2018).

4 *Cooperation Agreement...*, *op. cit.*

- nauka i technika,
- ochrona środowiska,
- informacja i komunikacja,
- kontrola nadużywania narkotyków.

Dzięki kompleksowości aspektów poruszanych w umowie miały zostać stworzone ramy prawne dla współpracy unijno-wietnamskiej oraz podstawy do negocjacji kolejnych umów dwustronnych.

Współpraca między Socjalistyczną Republiką Wietnamu a UE od czasu podpisania FCA stale się rozwijała, co skłoniło do negocjowania nowej, bardziej kompleksowej umowy o współpracy. Trwające od czerwca 2008 r. negocjacje zakończyły się podpisaniem 27 czerwca 2012 r. Umowy o Partnerstwie i Współpracy (PCA). Umowa ta pogłębia relacje bilateralne na wielu płaszczyznach realizowanych w ramach FCA. Zakres umowy najlepiej prezentują jej cele zawarte w art. 2: PCA:

- zaangażowanie w istotnych dla obu stron regionalnych i międzynarodowych forach i organizacjach;
- rozwój zrównoważonego handlu i inwestycji dla uzyskania obopólnych korzyści, z uwzględnieniem trwających i planowanych inicjatyw regionalnych na linii UE – ASEAN;
- likwidacja ubóstwa, promocja idei zrównoważonego rozwoju, walka ze zmianami klimatycznymi i chorobami zakaźnymi, pogłębianie reform gospodarczych i integracji z rynkiem globalnym;
- współpraca w zakresie prawa i bezpieczeństwa, ochrony danych, migracji, walki ze zorganizowaną przestępczością i praniem brudnych pieniędzy;
- rozwijanie współpracy w pozostałych sektorach, m.in.: podatkowym, informacji, nauki i technologii, transportowym, urbanistyki i planowania przestrzennego, środowiska i surowców naturalnych, energetyki, zdrowia, praw człowieka, równości płci, turystyki, rolnictwa, administracji publicznej, organizacji pozarządowych (NGO);
- zaangażowanie w programy współpracy regionalnej i subregionalnej;
- sprzeciw wobec proliferacji broni masowego rażenia;
- prowadzenie wymian kulturalnych i edukacyjnych⁵.

PCA została ratyfikowana przez Parlament Europejski w grudniu 2015 r. i stworzyła podstawę dla dalszej pracy nad umową o wolnym handlu, która rozszerza współpracę w sektorze gospodarczym i w zakresie zrównoważonego rozwoju.

5 *Framework Agreement...*, op. cit.

7.2. Problem praw człowieka w Wietnamie

Śledząc stosunki UE i SRW, należy brać pod uwagę różnice pomiędzy obojgiem aktorów – tak ustrojowe, jak i kulturowe – z których wynikają odmienne spojrzenia na realizację polityki wewnętrznej i zagranicznej. W efekcie na drodze do osiągnięcia pożądanego konsensusu pojawiają się kwestie, które kładą się cieniem na wspólnych relacjach politycznych. Spośród nich najbardziej widoczne zdają się być problemy związane z przestrzeganiem praw człowieka i obywatela, które budzą wiele emocji w debacie publicznej.

Cenzura jest stale obecna w życiu społecznym i politycznym Wietnamu. Organy rządowe co prawda nie blokują, tak jak w Chinach, automatycznie stron internetowych zawierających niepożądane treści, jednak – jak wynika z corocznych raportów Amnesty International – nadal dochodzi do częstych aresztowań blogerów publikujących treści niewygodne dla władzy⁶. SRW należy także do grona państw stosujących karę śmierci⁷, co jest sprzeczne z unijnym prawodawstwem. Według danych statystycznych podanych przez Amnesty International w okresie między 6 sierpnia 2013 r. a 30 czerwca 2016 r. w Wietnamie wykonano 429 egzekucji.

Rząd SRW swoje decyzje polityczne motywuje po dziś dzień ideologią Ho Chí Minha⁸, która z kolei wywodzi się z myśli marksizmu-leninizmu. Dlatego też pomimo dążenia do wprowadzenia reform w dziedzinie praw ekonomiczno-socjalnych nie należy spodziewać się przełomu w dziedzinie praw politycznych i swobód obywatelskich⁹. Aktywiści na rzecz praw człowieka i obywatela nieustannie wywierają nacisk na instytucje UE, aby zwracać większą uwagę na realizację warunków umów, jednakże rozwój współpracy gospodarczej odsuwa kwestie praw człowieka na dalszy plan¹⁰.

6 www.amnesty.org/en/countries/asia-and-the-pacific/viet-nam/report-viet-nam/ (data dostępu: 30.05.2017).

7 Art. 79 kodeksu karnego SRW umożliwia wydanie wyroku więzienia lub kary śmierci za działalność zmierzającą do obalenia władzy państwowej (z wyłączeniem nieletnich i kobiet w ciąży).

8 Ho Chí Minh (ur. 19.05.1890, zm. 2.09.1969) – założyciel Komunistycznej Partii Indochin, prezydent Demokratycznej Republiki Wietnamu (1945–1969).

9 R. Brauer, V.D. Tuan, N. Frey, *Free Trade Agreement Between the EU and Vietnam: Difficult Partnership*, „KAS International Report” 09/2014.

10 Pier Antonio Panzeri, przewodniczący subkomitetu ds. praw człowieka z ramienia UE, odwiedził Wietnam w pierwszym kwartale 2017 roku, i wydał oświadczenie następującej treści: „[...] Dostrzegamy [UE], iż Wietnam poczynił znaczne postę-

Przedstawiciele obu stron organizują corocznie tzw. rundy dialogu w sprawie przestrzegania praw człowieka w ramach PCA. 1 grudnia 2017 r. odbyło się już siódme takie spotkanie. Delegacji wietnamskiej przewodził Vu Anh Quang, dyrektor generalny Departamentu Organizacji Zagranicznych Ministerstwa Spraw Zagranicznych, natomiast stronę UE oficjalnie reprezentowała Mercedes Garcia Perez z ramienia Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych (European External Action Service – EEAS). Dialog poprzedziły spotkania z organizacjami pozarządowymi, m.in. The Centre for Women and Development, zajmująca się udzielaniem pomocy ofiarom handlu ludźmi i przemocy domowej, przedstawiła swój raport z dotychczasowej działalności. W trakcie rundy dialogu poruszono tematykę związaną z prawami politycznymi i obywatelskimi, wolnością słowa, stowarzyszania się, prawem do pokojowych zgromadzeń, wolnością wyznania, dostępem do informacji. Unijni przedstawiciele zwrócili uwagę na wzrost liczby aresztowań aktywistów i blogerów¹¹ oraz wystosowali prośbę do strony wietnamskiej o zwolnienie tych osób z aresztu.

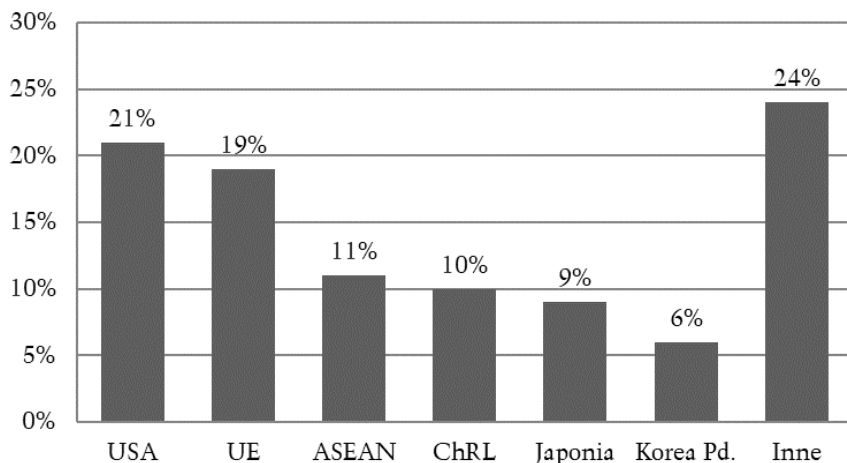
7.3. Wymiana handlowa

Od momentu wprowadzenia reform gospodarczych *doi moi* w Wietnamie w 1986 r. kraj ten z niezwykle rozmachem rozwinął się z biednego w średnio rozwinięty. Otwarcie się Wietnamu na zagranicznych inwestorów, jak i eksport wietnamskich produktów na rynki krajów wysoko rozwiniętych sprawiły, że jego wzrost gospodarczy w ostatnich dekadach był jednym z najszybszych i największych w historii, pozostając w tyle jedynie za chińskim.

py w kwestiach ekonomiczno-społecznych, a także rozpoczął proces rewizji praw ekonomiczno-społecznych. Niemniej jednak wierzymy, że aby odnieść sukces w dziedzinie zrównoważonego rozwoju, kluczowym jest prowadzenie otwartej debaty, dotyczącej m.in. praw politycznych, wolności słowa, zrzeszania się, religii i poglądów". Po raz kolejny w obustronnym dialogu pojawiają się więc te same słowa, które jednak nie są w żaden sposób wiążące dla żadnego z aktorów.

- 11 Podobnie w roku ubiegłym, podczas szóstej rundy dialogu, zwrócono uwagę zwłaszcza na następujących dysydentów: Ngo Hao, Nguyen Huu Vinh (blogger Anh Ba Sam) i jego asystentki, Nguyen Thi Minh Thuy, Nguyen Van Dai i jego asystenta, Le Thu Ha, Tran Huynh Duy Thuc, Nguyen Ngoc Nhu Quynh (blogger Mother Mushroom), Nguyen Hoang Quoc Hung, Doan Huy Chuong, Bui Thi Minh Hang, Dang Xuan Dieu oraz Thich Quang Do.

W 2016 r. Unia Europejska stanowiła jeden z najważniejszych rynków zbytu dla Wietnamu (wykres 12).

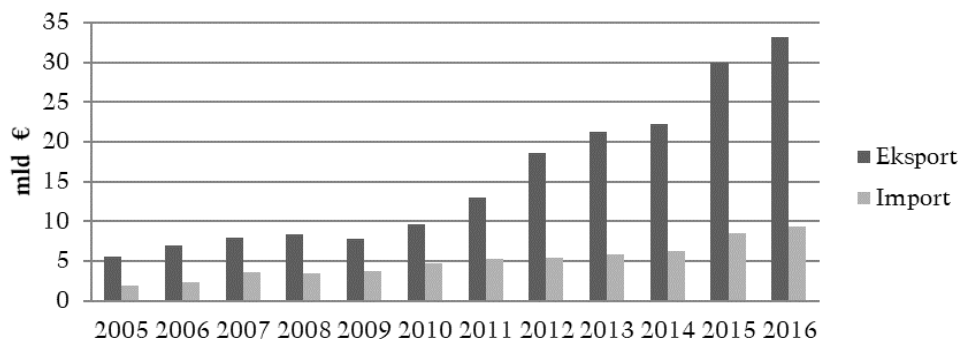
Wykres 12. Główne rynki zbytu dla wietnamskiego eksportu w 2016 r.

Źródło: www.eeas.europa.eu/archives/delegations/vietnam/documents/eu_vietnam/evfta_guide_final.pdf.

Unia Europejska stała się nabywcą 19,0% globalnego eksportu Wietnamu w 2016 r. Handel dwustronny zwiększył się o 9,5% w porównaniu z rokiem poprzednim, głównie dzięki wzrostowi eksportu Wietnamu do UE. Unia Europejska była także trzecim najważniejszym partnerem handlowym Wietnamu, zaraz po USA i Chinach.

W ciągu ostatnich 11 lat współpraca handlowa między Wietnamem a Unią Europejską rozwijała się bardzo prężnie (wykres 13). Warto zwrócić szczególną uwagę na fakt, że Wietnam notuje w handlu z UE sporą nadwyżkę, która w 2016 r. wyniosła 23,8 mld euro.

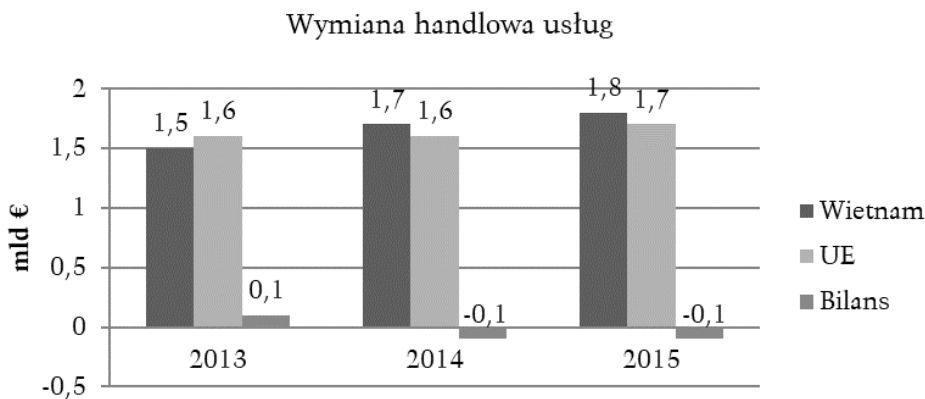
Znaczny wzrost eksportu z Wietnamu do krajów Unii Europejskiej nastąpił po 2012 r., w którym to podpisano PCA, a kolejny większy wzrost zanotowano w 2015 r., gdy umowa ta weszła w życie. Tak wysoka wymiana handlowa możliwa jest także dzięki Generalnemu Systemowi Preferencji (General Preference System) – Wietnam jako jeden z krajów rozwijających się korzysta z preferencyjnych taryf celnych na różnego rodzaju towary. Ogromne znaczenie ma również podpisanie między UE a Wietnamem FTA, które na pewno korzystnie wpłynie na rozwój handlu pomiędzy obojgiem aktorów.

Wykres 13. Wymiana handlowa Wietnam – UE w latach 2005–2016

Źródło: www.eeas.europa.eu/archives/delegations/vietnam/documents/eu_vietnam/evfta_guide_final.pdf.

Jeżeli chodzi o handel usługami pomiędzy Unią a Wietnamem, to w porównaniu z wymianą towarów stanowi on zaledwie 9,0% całej wymiany handlowej. Był to obszar, gdzie Unia miała niewielką nadwyżkę rzędu 0,1 mld euro, jednak sytuacja uległa zmianie w 2014 r. – wtedy Wietnam eksportował już więcej usług do Unii Europejskiej, niż z niej importował (wykres 14).

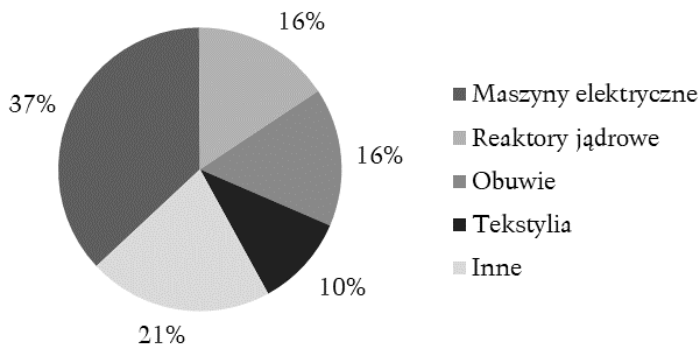

Wykres 14. Handel usługami pomiędzy UE a Wietnamem w latach 2013–2016

Źródło: www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/vietnam.

Biorąc pod uwagę charakterystykę wietnamskiej gospodarki i produktów, jakie ona wytwarza, można powiedzieć, że towary eksportowane

z Wietnamu do Unii Europejskiej są głównie produktami niezaawansowanymi technologicznie, a ich produkcja wymaga w większości relatywnie dużego nakładu pracy fizycznej (wykres 15).

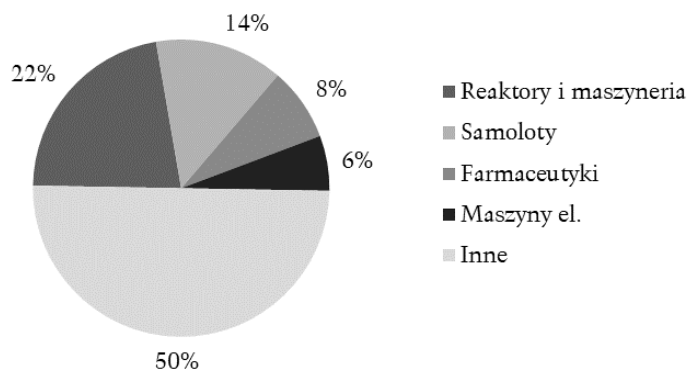

Wykres 15. Struktura wietnamskiego eksportu do UE w 2015 r.

Źródło: www.eeas.europa.eu/archives/delegations/vietnam/documents/eu_vietnam/evfta_guide_final.pdf.

Na powyższym wykresie przedstawiona została struktura eksportu wietnamskiego do krajów Unii Europejskiej – największą jego część, tj. 35,0%, stanowił eksport maszyn elektrycznych i wyposażenia. Do tej kategorii zaliczają się podzespoły komputerowe oraz części telewizorów. Drugą grupą towarów były reaktory jądrowe i maszyny związane z pozyskiwaniem energii atomowej – 14,0%. Ten sam odsetek w ramach eksportu stanowiło obuwie, które plasowało się na trzecim miejscu. Czwartą grupą, stanowiącą 10,0% wietnamskiego eksportu do UE, były tekstylia. Znacznie mniejszą część reprezentowały produkty rolne, morskie i ich przetwory, ale również meble, galanteria skórzana oraz stal i żelazo. Podobnie sytuacja wyglądała, jeżeli chodzi o towary eksportowane z UE do Wietnamu (wykres 16).

Największą część wietnamskiego importu z UE stanowiły towary zaawansowane technologicznie, z reaktorami jądrowymi, maszynami i samolotami na czele – 36,0%. Na trzecim miejscu znajdowały się towary przemysłu farmaceutycznego, takie jak leki przeciwcukrzycowe, przeciwbólowe, hipotensyjne i antybiotyki – 8,0%. Kolejnymi grupami towarów są maszyny elektryczne i sprzęt medyczny – stanowiły 10,0% towarów importowanych do Wietnamu. Na inne składają się takie towary jak: nawozy, chemikalia, drewno, skóry oraz futra.

Wykres 16. Struktura eksportu z UE do Wietnamu w 2015 r.

Źródło: www.eeas.europa.eu/archives/delegations/vietnam/documents/eu_vietnam/evfta_guide_final.pdf.

Jednakże cała wymiana handlowa pomiędzy Wietnamem a Unią Europejską nie przebiega bez przeszkód. Przykładem może być problem z importem do UE owoców morza. W roku 2016 kontrole na granicy niemieckiej, holenderskiej i hiszpańskiej wykazały w dostawie owoców morza z Wietnamu obecność szkodliwych i zakazanych substancji, m.in. amoniaku, węglanu sodu i erytromianu sodu. UE wystosowała upomnienie do wietnamskich eksporterów, po czym odpowiednie wietnamskie organy ostrzegły przedsiębiorstwa o konieczności dostosowania się do wymogów unijnych i zapowiedziały, że ci eksporterzy, którzy tego nie zrobią, utracą możliwość odnowienia swoich licencji eksportowych.

7.4. Inwestycje UE w Wietnamie

Unia Europejska i jej państwa członkowskie są jednym z najważniejszych źródeł inwestycji zagranicznych w Wietnamie. Według Agencji ds. Zagranicznych Inwestycji Wietnamskiego Ministerstwa ds. Planowania i Inwestycji inwestorzy z 23 krajów spośród 28 krajów członkowskich UE poprzez 1903 projekty od 1990 r. zainwestowali łącznie w Wietnamie 19,42 mld euro.

W 2016 r. inwestorzy z Unii Europejskiej przeznaczili w Wietnamie 430 mln euro na realizację 162 projektów. W 2015 r. UE zajmowała trzecie miejsce wśród zagranicznych inwestorów, a w 2016 r. spadła na miejsce siódme. Została wyprzedzona przez kilka krajów azjatyckich, wśród których zdecydowanym liderem była Korea Południowa, realizująca

projekty o łącznej wartości 4,92 mld euro. Unię Europejską prześcignęły również Singapur, Chiny, Hongkong, Japonia oraz Tajwan.

Firmy europejskie, które inwestują w Wietnamie, są zainteresowane głównie sektorami takimi jak: energetyczny, produkcyjny, przetwórstwa żywności i nieruchomości. Sektory produkcyjny i przetwórstwa skupiły w sobie prawie 35,0% całości środków. Na drugim miejscu znalazł się sektor energetyczny z 15,0%, a rynek nieruchomości pochłoniął 12,0% inwestycji. Spośród krajów członkowskich UE największym inwestorem jest Holandia (26,0%), za nią znajdują się Wielka Brytania (17,6%) oraz Niemcy (12,0%). Inwestorów europejskich przyciągają największe miasta Wietnamu, Ho Chi Minh oraz Hanoi, ale także prowincje Ba Ria-Vung Tau i Dong Nai w południowo-wschodnim Wietnamie oraz Quang Ninh w północno-wschodniej części kraju¹².

Podsumowując: relacje gospodarcze stanowią najważniejszy element współpracy bilateralnej pomiędzy UE a Wietnamem. Gdy wziąć pod uwagę wysoką wartość wymiany handlowej i inwestycji, jedyną drogą do zwiększenia obopólnych zysków staje się ustalenie bardziej korzystnych podstaw prawnych. Warunki do tego miała stworzyć umowa o wolnym handlu, której negocjacje rozpoczęto w 2012 r.

7.5. Umowa o wolnym handlu

W sierpniu 2015 r., po niespełna trzech latach, ogłoszono zakończenie negocjacji nad Umową o Wolnym Handlu między Unią Europejską a Wietnamem (EU-Vietnam Free Trade Agreement – FTA), która została podpisana w grudniu tego samego roku podczas nieoficjalnej wizyty byłego już premiera Wietnamu Nguyena Tan Dunga w Belgii. Wejście w życie FTA planowane jest na 2020 r., jeżeli zostanie ona ratyfikowana przez rząd Wietnamu i Parlament Europejski. Oczekuje się, że FTA będzie miała pozytywny wpływ na obie ekonomie oraz że będzie dla Wietnamu szansą na rozwój współpracy z wieloma innymi zagranicznymi partnerami¹³.

FTA porusza nie tylko warunki wymiany handlowej, ale również problemy własności intelektualnej, praw pracowniczych, zrównoważonego rozwoju i wykorzystywania zasobów naturalnych. Jeżeli chodzi o struk-

12 *Vietnam Draws \$21 billion EU Investments*, „The Nation”, 12.04.2017, www.nationmultimedia.com/news/business/aec/30312104 (data dostępu: 5.06.2017).

13 L. Ha, *Trade Impacts of the EU-Vietnam Free Trade Agreement: The Sussex Framework Analysis*, Vietnam 2016.

turę instytucjonalną, która zajmie się wdrożeniem umowy i opieką nad prawidłowym jej realizowaniem, będą to: Komitet Handlowy, Komitety Specjalne oraz grupy robocze powoływane w trakcie implementacji umowy. Wiadomo, że FTA jest niezbędna w relacjach UE z Wietnamem ze względu na dwustronną wymianę handlową. Jak dotąd Wietnam miał preferencyjny dostęp do europejskiego rynku dzięki Generalnemu Systemowi Preferencji, jako jeden z krajów rozwijających się. UE nie miała swobodnego dostępu do rynku wietnamskiego, więc podpisanie i wejście w życie FTA stworzy szansę rozwoju unijnego eksportu do Wietnamu. Dodatkowo podpisanie FTA ma duże znaczenie, jeżeli chodzi o politykę regionalną w Azji Południowo-Wschodniej. Jest to druga taka umowa podpisana z krajem członkowskim ASEAN (Association of South East Asian Nations), pierwsza została podpisana z Singapurem w 2014 r. Stanowi ona kolejny krok ku zacieśnieniu relacji UE – ASEAN oraz zwiększeniu znaczenia Unii Europejskiej w regionie Azji Południowo-Wschodniej.

Umowa o Wolnym Handlu ma kluczowy wpływ na uzyskanie preferencyjnego traktowania towarów i usług oraz eliminację barier taryfowych. Jej zadaniem jest również utworzenie jasnych i przejrzystych zasad prawnych obejmujących wymianę handlową oraz inwestycje. Ma to zasadnicze znaczenie dla przedsiębiorstw obu stron umowy, ponieważ jasno ustalone zasady będą zapewniały stabilność i przewidywalność, co pozwoli im na długotrwałe planowanie własnych działań. FTA pomiędzy Unią Europejską a Wietnamem ma na celu zniesienie wszystkich taryf celnych, z wyjątkiem kilku, które podlegają bezcłowym kontyngentom taryfowym. Wraz z wejściem w życie FTA 65% unijnego eksportu do Wietnamu będzie odbywać się na zasadzie zerowych taryf celnych. Liberalizacja taryf reszty unijnego eksportu nastąpi w ciągu 10 lat. Z drugiej strony z dniem wejścia w życie umowy 71% wietnamskiego eksportu do krajów członkowskich UE zostanie automatycznie zwolnione z taryf celnych, a liberalizacja reszty eksportu wietnamskiego do UE nastąpi w ciągu siedmiu lat. Ma to w obu przypadkach pomóc w stopniowej asymilacji produktów na poszczególnych rynkach krajowych i unijnych oraz w stopniowym dostosowaniu się rodzimych producentów do zmian na rynku¹⁴.

W Umowie o Wolnym Handlu UE – Wietnam znajduje się także szereg zastrzeżeń dotyczących implementacji umowy. Jednym z nich jest zakaz dyskryminacji towarów importowanych i preferencji towarów produkcji

14 Tekst Umowy o Wolnym Handlu UE z Wietnamem, www.trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1437.

krajowej poprzez nakładanie podatków na towary importowane przez rząd jednej ze stron. Równie ciekawym zapisem, użytym po raz pierwszy w historii wszystkich umów o wolnym handlu, jest sformułowanie *remanufactured goods*, czyli „produkty przetworzone”. Merytorycznie ma on na celu wprowadzenie jednakowego traktowania produktów przetworzonych, pod warunkiem, że będą one odpowiednio oznaczone. Dotąd produkty przetworzone były uznawane przez Wietnam za „używane” i obowiązywał zakaz ich importu. Dzięki dodaniu tej kategorii do umowy możliwe będzie eksportowanie na rynek wietnamski takich towarów, jak: używana aparatura medyczna (chodzi tu m.in. o urządzenia rezonansu magnetycznego, których cena wynosi ponad milion euro w przypadku nowych urządzeń) i używane części samochodowe, które wchodząc na rynek w niższych cenach, będą konkurencyjne i bardziej dostępne dla większej części społeczeństwa. Po raz pierwszy pojawia się także zapis, który ma określać dokładne pochodzenie towaru. Chodzi tu głównie o towary europejskie, które nie są produktami rolniczymi. Będą one oznaczane *Made in EU*, za wyjątkiem wyrobów farmaceutycznych, tj. leków, które nadal będą podlegać prawom patentowym.

Ważnym zapisem w Umowie o Wolnym Handlu między UE a Wietnamem są „zasady pochodzenia” (ang. *rules of origin*). Polegają one na powiązaniu danego towaru z krajem, dla którego stosowane mają być taryfy preferencyjne zawarte w umowie. Jest to system bardzo podobny do Generalnego Systemu Preferencji, z tą różnicą, że będzie on obowiązywał obustronnie.

Kolejnym ważnym postanowieniem w FTA jest określenie zasad przestrzegania praw własności intelektualnej (*intellectual property rights* – IPR). Zapis ten obejmuje problematykę związaną ze znakami towarowymi, prawami autorskimi, projektami, patentami, ochroną nieujawnionych informacji i danych oraz oznaczeń geograficznych towarów (*geographical indications*), których Wietnam będzie musiał przestrzegać, aby implementacja umowy przebiegała bezproblemowo. Ma to na celu ochronę europejskich firm i producentów, którzy posiadają tego typu prawa do wytwarzanych przez siebie towarów. Zapis ten ma chronić patenty firm farmaceutycznych, aby ich wejście na rynek wietnamski odbywało się zgodnie z prawem.

Ratyfikacja Umowy o Wolnym Handlu była planowana na czerwiec 2018 r., jednakże przesunęła się ona w czasie z powodu nieratyfikowania przez Wietnam międzynarodowych konwencji o prawach pracowniczych. Prawdopodobnie nie wejdzie w życie szybciej niż w 2020 r.

7.6. Pomoc humanitarna i rozwojowa

UE może poszczycić się tytułem największego darczyńcy pomocy humanitarnej na świecie. Operacje pomocowe są prowadzone przez Dyрекcję Generalną Komisji Europejskiej ds. Pomocy Humanitarnej i Ochrony Ludności (ECHO), przy współpracy ponad 200 organizacji partnerskich – m.in. agencji ONZ czy stowarzyszeń Czerwonego Krzyża. Podstawą prawną jest art. 214 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, natomiast zasady udzielania pomocy humanitarnej określa Rozporządzenie Rady nr 1257/96 z 20 czerwca 1996 r.

UE obejmuje swym zasięgiem osiem regionów niezwykle narażonych na katastrofy naturalne, w tym Azję Południowo-Wschodnią, która doświadcza tajfunów i powodzi, niszczących dobytek mieszkańców i stanowiących zagrożenie dla ich zdrowia i życia. Unijny program DIPECHO ma na celu ulepszanie w tych regionach schematów reagowania na sytuacje kryzysowe, szkolenie ludności oraz zapobieganie katastrofom. Od 1995 r. UE przeznaczyła ponad 12,7 mln euro na pomoc Wietnamowi, zwłaszcza na unowocześnienie systemu ostrzegania oraz na przeprowadzanie szkoleń dla miejscowej ludności. Warto dodać, że w odpowiedzi na tajfuny Wutip i Nari, które wyrządziły duże szkody w Wietnamie w 2013 r., UE przeznaczyła dodatkowe 1,5 mln euro na realizację kolejnych projektów.

Wietnam jest także biorcą Oficjalnej Pomocy Rozwojowej (ang. *Official Development Assistance* – ODA). Największymi dawcami pomocy poza Delegacją UE są Niemcy, Francja i Holandia. Wśród sektorów wspomaganych znajdują się m.in. transport i telekomunikacja, ochrona zdrowia i edukacja, redukcja biedy i rozwój obszarów wiejskich. W ostatnich latach jednak wsparcie w ramach ODA jest stopniowo zmniejszane dla SRW¹⁵, ze względu na planowane zniesienie taryf celnych na mocy umowy o wolnym handlu.

Wietnam jako republika socjalistyczna realizuje tzw. plany pięcioletnie. Ostatni, na lata 2016–2020, został uchwalony przez Zgromadzenie Narodowe 12 kwietnia 2016 r. w Hanoi¹⁶. Przyjęto trzy główne obszary

15 W roku 2013 swój udział w programie ODA dla Wietnamu zakończyła Hiszpania, w roku 2015 Belgia zapowiedziała, że nie będzie dalej udzielać pomocy w formie bezzwrotnej; Wielka Brytania także nie będzie kontynuować swojego udziału. Polską pomoc rozwojową dla Wietnamu w 2016 r. zmniejszyła się do 4,5 mln euro.

16 www.chinhphu.vn/portal/page/portal/English/strategies/strategiesdetails?categoryId=30&articleId=10057712 (data dostępu: 31.05.2017).

działania: ekonomiczny, społeczny i środowiskowy¹⁷. Poza tym rząd przyjął plany rozwoju m.in. sektora turystycznego, ochrony środowiska, strategię na rzecz osiągnięcia pełnej równości płci oraz industrializacji państwa. Osiągnięcie postawionych ambitnych celów wymaga jednak ogromnych inwestycji, chociażby w infrastrukturę i zasoby ludzkie.

Przykładem unijnego programu wspierającego zrównoważony rozwój Wietnamu jest The Multiannual Indicative Programme for Viet Nam 2014–2020 (MIP)¹⁸, który zbiegł się w czasie z aktualnym planem pięcioletnim. Został on przyjęty do realizacji w Brukseli 13 października 2014 r. w obecności José Manuela Barroso ze strony UE oraz premiera Wietnamu Nguyena Tan Dunga. Program skupia się na wsparciu w dwóch dziedzinach: zrównoważonej energii oraz zarządzania i rządów prawa (tabela 7).

Tabela 7. Plan finansowy w ramach programu MIP 2014–2020

Sektor	Kwota (€)	% pomocy
Zrównoważona energia	346 000 000	86,50
Zarządzanie i rządy prawa	50 000 000	12,50
Środki wspierające	4000,000	1,00
Suma	400 000 000	100,00

Źródło: www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/20141113_mip_en.pdf

Tabela 7 przedstawia przegląd finansowania w wybranych sektorach. Łączna kwota wynosi 400 mln euro, z czego większość przeznaczona jest na rozwój zrównoważonej energii. Sektor energetyczny uznany został za najważniejszy, gdyż zakłada się, że Wietnam, choć jest eksporterem surowców energetycznych (ropy naftowej, węgla i energii wodnej), do 2020 r. importować będzie 35% całości swojego koszyka energetycznego, natomiast do 2030 r. – 56%. Większość populacji (98%) ma dostęp do energii, jednakże część mieszkańców obszarów wiejskich polega głównie na biomasie¹⁹.

17 Spośród założonych celów na uwagę zasługują np. spadek biedy o ok. 1–1,5% rocznie, zapewnienie ubezpieczenia zdrowotnego dla przynajmniej 80% populacji, spadek deficytu budżetowego poniżej 4% PKB czy dostęp do czystej wody dla 95% mieszkańców terenów miejskich i 90% mieszkańców terenów wiejskich.

18 The Multiannual Indicative Programme for Viet Nam 2014–2020, 13 October 2013, Brussels, www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/20141113_mip_en.pdf (data dostępu: 30.05.2017).

19 W 1975 r. jedynie 2,5% mieszkańców obszarów wiejskich posiadało dostęp do elektryczności. Gwałtowny rozwój kraju sprawił, że procent ten wzrósł do 96% do 2009 r., zatem statystycznie przez 33 lata ok. 80 mln osób zaczęło korzystać ze stałych do-

Sektor energetyczny jest zatem kluczowy w procesie dalszej industrializacji i realizacji założeń niniejszego programu. Unia Europejska zamierza w dalszym ciągu wspierać także inwestycje w kierunku odnawialnych źródeł energii, które zyskują na znaczeniu w kontekście problemu degradacji środowiska naturalnego. Za istotne uznaje ona likwidację rządowych subsydiów w sektorze energetycznym, które zaburzają wietnamski rynek oraz uniemożliwiają prowadzenie dalszych badań i realizację programów związanych z odnawialnymi źródłami energii (wiatrowa, solarna, geotermalna, biomasa i wodna). 50 mln euro zostanie przeznaczone na sektor zarządzania i rządów prawa. Jest to kwota niewielka w porównaniu z wyzwaniem, przed którymi stoją władze tego kraju. Rozwój społeczny stwarza potrzebę transparentności władzy, aktywnego udziału w życiu publicznym i ponoszenia odpowiedzialności prawnej (np. w kwestii problemu korupcji na wyższych szczeblach czy w sektorze opieki zdrowotnej i sądownictwie²⁰). Celem jest przybliżenie Wietnamu do światowych standardów demokracji, dzięki pomocy i doświadczeniu oferowanym przez UE.

Pozostałe 4 mln euro przeznaczone są na przygotowanie do realizacji programów w ramach MIP, włączając w to konsultacje, organizację szkoleń oraz ewaluację.

Konkluzje

Relacje bilateralne między obojgiem aktorów trwają zaledwie 28 lat, jednakże w obiektywnej ocenie można z całą pewnością stwierdzić, że prężnie się rozwijają. To sprawia, że budowana przez lata współpraca stale zyskuje na znaczeniu – SRW należy w tym momencie do kluczowych partnerów UE w regionie Azji Południowo-Wschodniej. Zawarte umowy, w tym PCA i FTA, normalizują stosunki polityczne i gospodarcze w celu uzyskania obopólnych korzyści.

Należy oczywiście mieć na uwadze różnice zarówno ustrojowe, jak i kulturowe, które generują pewne problemy w relacjach dwustronnych, tj. w kwestii propagowania wartości demokratycznych, przestrzegania

staw energii elektrycznej. Wciąż jednak szacuje się, że ok. 800 tys. domostw biedniejszej warstwy społecznej zaspokaja swoje potrzeby energetyczne biomasą.

20 Na uwagę zasługuje zaakceptowany przez premiera decyzją nr 1072/QĐ-TTg program „Strategii Rozwoju Profesji Prawniczych do 2020 r.”, który ma za zadanie usprawnić działanie władzy sądowniczej w kraju, poprzez bardziej dogłębną i staranną edukację prawników i innych powiązanych zawodów.

praw człowieka i obywatela oraz ochrony środowiska naturalnego (UE jako światowy lider stosujący zasadę prewencji, przezorności oraz podejścia systemowego i zintegrowanego wiele wymaga od aktorów, z którymi zawiązuje współpracę).

Pomimo wszelkich działań z tym związanych oraz zapisów w zawieranych umowach bilateralnych można odnieść wrażenie, że idee typowe dla państw o ustroju demokratycznym nie znajdują jednak właściwego zastosowania na gruncie wietnamskim – wydaje się, że dążenia do rozszerzania współpracy handlowej i rozwoju inwestycji są na tyle istotne dla UE, iż kwestie monitorowania procesu demokratyzacji i przestrzegania praw człowieka i obywatela schodzą na dalszy plan.

Wietnam przyjął do realizacji wiele programów zainicjowanych lub współfinansowanych przez UE na następne lata, w sektorach takich jak ochrona środowiska, energetyka lub rządy prawa, będących najistotniejszymi filarami państwa. Podaje to jednak w wątpliwość możliwość sfinansowania w całości tak kosztownych przedsięwzięć do 2020 r. oraz realizację wszystkich postawionych celów, nawet z pomocą UE (z racji panującego ustroju socjalistycznego, hamującego przedsięwzięcia, które z punktu widzenia tamtejszej władzy mogą stanowić zagrożenie dla jej integralności, np. całkowita wolność słowa i mediów).

Można się jednak spodziewać, że wzajemne relacje UE i SRW nie stracą na znaczeniu, a dalej będą się umacniać, zwłaszcza w przypadku rychłej implementacji FTA. Pozycja Wietnamu w regionie stale się umacnia, należy się zatem bacznie przyglądać kolejnym inicjatywom, tak dwustronnym, jak wielostronnym, np. ASEM.

Bibliografia

- Amnesty International Annual Report 2016/17, www.amnesty.org/download/Documents/POL1048002017ENGLISH.PDF.
- Asia-Europe Meeting, www.aseminfoboard.org/.
- Błaszczuk-Zawiła M., *The European Union Economic Relations with ASEAN Countries: Vietnam*, „Unia Europejska.pl” 2015, nr 5 (234).
- Brauer R., Dang Tuan V., Frey N., Free Trade Agreement between the EU and Vietnam: Difficult Partnership, KAS International Report 9/2014.
- Decision No. 1072/QĐ-TTg Strategy For Development of the Lawyer Profession Through 2020, Hanoi 2011.
- Delegation of the European Union to Vietnam – European External Action Service, www.eeas.europa.eu/delegations/vietnam_en.
- Drzymała A., *European Union Foreign Direct Investment Outflows to ASEAN Countries*, „Comparative Economic Research” 2013, vol. 16, issue 1, s. 5–19.

- EU – Vietnam Framework Cooperation Agreement on Comprehensive Partnership and Cooperation*, Hanoi 2012.
- EU – Vietnam Framework Cooperation Agreement*, Brussels 1995.
- EU – Vietnam Free Trade Agreement*, Brussels 2015.
- EU Blue Book 2015: European Union Development Cooperation Activities in Vietnam*, Hanoi 2015, www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/bluebook_2015.pdf
- EU Cooperation in Viet Nam: An Enhanced Response To The Development Challenges, The Multiannual Indicative Programme for Viet Nam 2014–2020*, Brussels 2014, www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/20141113_mip_en.pdf.
- Guide to the EU – Vietnam Free Trade Agreement*, Delegation of the European Union to Vietnam, www.eeas.europa.eu/archives/delegations/vietnam/documents/eu_vietnam/evfta_guide.pdf
- Kodeks karny SRW, www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=385615.
- Kokko A., *EU and Vietnam: from parental to a competitive relationship?*, „CIBEM Working Paper Series” 2011.
- Le Thu H., *Trade Impacts of the European Union – Vietnam Free Trade Agreement: The Sussex Framework Analysis*, Vietnam 2017.
- Multi-annual Indicative Programme for Vietnam 2014–2020, 13 October 2013, Brussels, www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/20141113_mip_en.pdf.
- Nguyen K.V., *Vietnam a Long History*, Hanoi 1987.
- Resolution on Five-year Socio-economic Development Plan from 2016–2020, Hanoi 2016.
- Vietnam – European Community Strategy Paper for the period 2007–2013*, www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/country_strategy_paper_vietnam_2007-2013_en.pdf.

Rozdział 8
Polityka Unii Europejskiej wobec Indonezji
(Paulina Olejniczak, Eliza Brożyna, Magdalena Grabowska)

Paulina Olejniczak, Eliza Brożyna, Magdalena Grabowska

Unia Europejska swoje relacje z państwami Azji Południowo-Wschodniej zapoczątkowała już w latach 80. ubiegłego wieku. Początkowo jednak były to kontakty prowadzone głównie na forum wspólnot ASEAN oraz ASEM. Był to także początek szerszej współpracy państw członkowskich z Indonezją. W 2000 r. relacje zostały dodatkowo wzmocnione opublikowaniem komunikatu Komisji Europejskiej „Rozwijanie bliskich stosunków między Indonezją a UE”. Dokument obejmował m.in. takie kwestie, jak rozwój i współpraca gospodarcza oraz stosunki handlowe UE i Indonezji¹.

Co zatem skłoniło obie strony do podjęcia decyzji o zacieśnianiu relacji? Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy bliżej przyjrzeć się strukturze ASEAN. Faktem jest, że mając na myśli wspólnotę państw Azji Południowo-Wschodniej, nie możemy mówić o pełnej jedności interesów i wartości, dlatego też wzajemne stosunki Unii Europejskiej i Indonezji mają istotne znaczenie dla obu partnerów. Pozwalają one na prowadzenie konkretnych działań w ramach realizacji wspólnych celów, a co za tym idzie – ściśłą i regularną współpracę m.in. w kwestii rozwoju regionalnego, demokratycznego, praw człowieka czy ochrony środowiska².

Swoją pozycję w relacjach Indonezja zawdzięcza dobrze rozbudowanej gospodarce oraz temu, że jest czwartym najludniejszym krajem na świecie. Znaczenie ma również fakt, że Indonezja jest członkiem międzynarodowych organizacji, takich jak G20, ASEAN, ONZ i WTO – dzięki temu jest wysoce cenionym partnerem UE w regionie Azji Południowo-Wschodniej.

1 *Commission Proposes Closer EU Relation with Indonesia*, www.europa.eu/rapid/press-release_IP-00-98_en.htm (data dostępu: 10.05.2017).

2 *Indonesia and the EU*, www.eeas.europa.eu/delegations/indonesia/680/indonesia-and-eu_en (data dostępu: 10.05.2017).

Natomiast Unia Europejska stanowi w jej przypadku przeciwwagę dla regionalnych hegemonów, takich jak Chiny, Japonia, Indie, Australia czy USA³. Kraje unijne są nowym, chłonnym rynkiem zbytu dla indonezyjskich produktów, UE jest również kolejnym bogatym źródłem inwestycji – środki unijne wspierają rozwój azjatyckiego partnera.

W niniejszym rozdziale pragniemy przedstawić, w jaki sposób rozwijała się polityka Unii Europejskiej wobec Indonezji i w jakiej formie jest ona prowadzona. Zamierzamy pokazać również, jak zróżnicowana jest współpraca obu stron i na jakich płaszczyznach się ona opiera. Rozdział ten będzie więc analizą relacji Unii Europejskiej z Indonezją, porzucając od dialogu politycznego, poprzez współpracę gospodarczą, aż po pomoc rozwojową. Poruszone zostaną także kwestie głównych problemów w relacjach oraz wspólnych sukcesów. Są to bowiem stosunki ożywione i dynamiczne, których znaczenie stale rośnie.

8.1. Umowa o partnerstwie i współpracy (PCA)

Indonezja jest kluczowym partnerem w regionie o strategicznym znaczeniu dla wspólnoty europejskiej i coraz ważniejszym podmiotem na scenie globalnej. Przełomowym momentem w relacjach dwustronnych było spotkanie w Dżakarcie 9 listopada 2009 r., z udziałem trojki ministerialnej UE oraz przedstawicieli rządu indonezyjskiego. Podczas posiedzenia została podpisana umowa PCA (Partnership and Cooperation Agreement), która określa prawne i polityczne ramy stosunków między stronami⁴. Jednocześnie dokument ten zastępuje porozumienie o współpracy ASEAN z krajami członkowskimi Unii z 1980 r., na którym opierały się wcześniejsze stosunki z Indonezją⁵.

Przełomowym momentem w stosunkach UE i Indonezji była oficjalna wizyta wysokiej przedstawiciel UE do spraw polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Catherine Ashton w stolicy Indonezji w listopadzie 2013 r.

3 D. Gwóźdź, *Proces kształtowania się polityki zagranicznej Indonezji po 1998 roku*, „Historia i Polityka” 2015, s. 79–96.

4 *Joint Press – Statement Signing of the Partnership and Cooperation Agreement (PCA) at the Ministerial Troika Meeting opens new era for Indonesia-EU Relations*, www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/er/111114.pdf (data dostępu: 20.05.2017).

5 *The EU – Indonesia Partnership and Cooperation Agreement enters into force*, [www.eeas.europa.eu/archives/docs/statements/docs/2014/140501_01_en.pdf](http://eeas.europa.eu/archives/docs/statements/docs/2014/140501_01_en.pdf) (data dostępu: 20.05.2017).

Spotkanie dotyczące ówczesnego konfliktu na Bliskim Wschodzie było widocznym uznaniem przez narody europejskie rosnącego znaczenia Indonezji na arenie międzynarodowej. Przyczyniło się to do wejścia w życie PCA 1 maja 2014 r., co utorowało drogę do ściślejszej współpracy obejmującej liczne obszary, takie jak: handel, edukacja, energia, nauka i technologia, inwestycje, demokracja, prawa człowieka, walka z terroryzmem oraz zmiany klimatu. Z kolei dwa lata później, w 2016 r., w Brukseli nastąpiło otwarcie pierwszego Wspólnego Komitetu.

Od tej pory dialog polityczny między Indonezją a UE odbywa się w formie regularnych, corocznych spotkań urzędników wyższego szczebla. Głównym tematem rozmów są prawa człowieka i bezpieczeństwo. W celu wzmocnienia współpracy w tej dziedzinie przeprowadza się wiele projektów. Obejmują one budowanie potencjału i szkolenia w zakresie walki z terroryzmem i przestępczością zorganizowaną, a także projekty społeczeństwa obywatelskiego, na przykład w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania korupcji oraz ekstremizmowi.

PCA jest więc głównym narzędziem do zintensyfikowania stosunków między UE a Indonezją. Umowa umacnia rosnące więzi oraz buduje współpracę w zakresie globalnych wyzwań, z którymi muszą się zmierzyć zarówno Indonezja, jak i Unia. PCA reguluje współpracę i zapewnia prowadzenie między UE a Indonezją dialogów, które odbywają się na posiedzeniach na szczeblu ministerialnym.

8.2. Umowa o partnerstwie gospodarczym (CEPA)

Zawarcie umowy o partnerstwie gospodarczym niewątpliwie poprawiłoby stosunki gospodarcze pomiędzy UE a Indonezją oraz przyniosłoby spore korzyści dla obu gospodarek⁶. W tym celu 18 lipca 2016 r. podjęto decyzję o oficjalnym rozpoczęciu negocjacji dotyczących kompleksowej umowy o partnerstwie gospodarczym pomiędzy UE i Indonezją, tzw. CEPA (Comprehensive Economic Partnership Agreement)⁷. Celem

6 Y.R. Damuri, R. Atje, A. Soedjito, *Study on the Impact of an EU-Indonesia C*, www.eeas.europa.eu/archives/delegations/indonesia/documents/more_info/pub_2015csiscepa_en.pdf (data dostępu: 20.05.2017).

7 *Oficjalne rozpoczęcie negocjacji dot. kompleksowej umowy o partnerstwie gospodarczym pomiędzy UE i Indonezją (CEPA)*, www.indonesia.trade.gov.pl/pl/aktualnosci/204327,oficjalne-rozpoczecie-negocjacji-dot-kompleksowej-umowy-o-partnerstwie-gospodarczym-pomiedzy-ue-i-indonezja-cepa-.html (data dostępu: 20.05.2017).

umowy jest stworzenie ambitnego porozumienia ułatwiającego wymianę handlową. CEPA obejmuje kwestie wolnego handlu (FTA – Free Trade Agreement), takie jak: cła, bariery pozataryfowe, dostęp do zamówień publicznych, zasady konkurencji, oraz kwestie ochrony środowiska i rozwoju społecznego⁸.

Pierwsza runda negocjacji odbyła się 20–21 września 2016 r. w Brukseli⁹. Ze strony UE negocjacje prowadziła dyrektor do spraw Azji i Ameryki Łacińskiej w Komisji Europejskiej (DG TRADE) Helena König, a ze strony Indonezji dyrektor generalny do spraw międzynarodowych negocjacji handlowych Pak Iman Pambagyo. Celem obrad było wypracowanie ambitnego porozumienia, które będzie wspierać współpracę handlową i inwestycyjną pomiędzy Indonezją a UE¹⁰. CEPA swoim zakresem objęła także zagadnienia takie, jak: taryfy celne, rynek usług, inwestycje, bariery techniczne w handlu, przepisy sanitarne i fitosanitarne, ochrona własności intelektualnej oraz zrównoważony rozwój¹¹.

Druga runda negocjacji odbyła się 24–28 stycznia 2017 r. na Bali. Podczas tego spotkania przeprowadzone zostały szczegółowe dyskusje dotyczące wszystkich rozdziałów przyszłego porozumienia. Unia Europejska miała okazję wprowadzić konkretne propozycje dotyczące szczegółowych treści większości rozdziałów FTA¹².

Umowa o wolnym handlu między UE a Indonezją zapewni bardziej stabilne, zrównoważone i długoterminowe ramy w celu poprawy stosunków handlowych i inwestycyjnych między UE a Indonezją. CEPA pozwoli członkom UE na uzyskanie dostępu do dużego i wciąż rozwijającego się rynku indonezyjskiego, jak również do jego rozbudowanego sektora usług. Jednocześnie zniesienie taryf umożliwiłoby indonezyjskim eksporterom ekspansję na rynku europejskim. Umowa tworzy tak-

8 *Ibidem*.

9 *Pierwsza runda negocjacji pomiędzy UE i Indonezją dot. umowy o partnerstwie gospodarczym (CEPA)*, www.indonesia.trade.gov.pl/pl/aktualnosci/211921,pierwsza-runda-negocjacji-pomiedzy-ue-i-indonezja-dot-umowy-o-partnerstwie-gospodarczym-cep.html# (data dostępu: 20.05.2017).

10 *Report from the 1st round of negotiations for a Free Trade Agreement between the European Union and Indonesia*, www.trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/september/tradoc_154982.pdf (data dostępu: 20.05.2017).

11 Y.R. Damuri, R. Atje, A. Soedjito, *op. cit.*

12 *EU and Indonesia start the New Year with a comprehensive second round of FTA negotiations*, www.eas.europa.eu/delegations/indonesia/18883/eu-and-indonesia-start-new-year-comprehensive-second-round-fta-negotiations_en (data dostępu: 20.05.2017).

że możliwość wykorzystania zasobów ludzkich Indonezji jako narzędzi przyszłych inwestycji i działalności gospodarczej dla europejskich przedsiębiorstw¹³.

W maju 2015 r. instytut indonezyjski CSIS (Center for Strategic and International Studies) opublikował badanie, które oceniło potencjalne korzyści wynikające z zawarcia CEPA między UE a Indonezją – m.in. wyeliminowanie taryf na wszystkie towary spowoduje wzrost importu z Indonezji o 5,4% w porównaniu do jego aktualnej wartości (wzrost o 1,1 mld dolarów amerykańskich)¹⁴.

Niestety ostatnimi czasy doszło do poważnego kryzysu w negocjacjach umowy o wolnym handlu. Stało się to za sprawą Parlamentu Europejskiego, który 17 stycznia 2018 r. podjął decyzję o wycofaniu z rynku europejskiego oleju palmowego do roku 2021 r. oraz o wprowadzeniu ograniczeń na biopaliwa z roślin uprawnych¹⁵. Olej palmowy jest bardzo ważny dla gospodarek narodowych krajów Azji Południowo-Wschodniej, szczególnie Malezji i Indonezji. W samej Indonezji sektor bezpośrednio i pośrednio zapewnia środki do życia 16 mln ludzi. W ubiegłym roku Indonezja wyeksportowała 31 mln ton oleju palmowego o wartości 22,9 mld dolarów. W dodatku UE jest drugim co do wielkości rynkiem eksportowym dla tego kraju po Indiach, a zatem nałożenie barier handlowych wpłynęłyby istotnie na wyniki eksportu. Nie może nas w takim razie dziwić natychmiastowa reakcja strony indonezyjskiej – minister handlu Enggartiasto Lukita zagroził wprowadzeniem zakazu na import niektórych produktów z poszczególnych krajów UE, które przyjęły dyskryminujące stanowisko wobec oleju palmowego i biopaliw.

Miesiąc po oficjalnym ogłoszeniu decyzji Unii Europejskiej odbyła się kolejna runda negocjacji w ramach CEPA. Podczas obrad głównym tematem było wspólne rozwiązanie nowo powstałego problemu w relacjach. Choć utrudnił on negocjacje, to ich nie zatrzymał. W marcu 2019 r. odbyła się siódma runda negocjacji, ale wciąż nie wiadomo, kiedy mogą się one zakończyć.

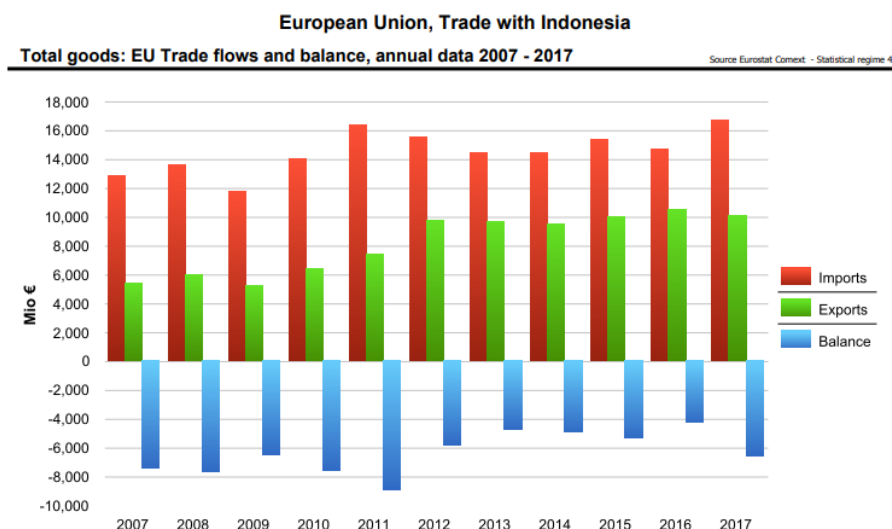
13 Y.R. Damuri, R. Atje, A. Soedjito, *op. cit.*

14 *Ibidem.*

15 S. Michalopoulos, *Parlament Europejski wycofuje olej palmowy i ogranicza użycie biopaliw z roślin uprawnych*, „Euroactive”, 23.01.2018, www.euractiv.pl/section/rolnictwowpr/news/parlament-europejski-wycofuje-olej-palmowy-ogranicza-uzycie-biopaliw-roslin-uprawnych/.

8.3. Wymiana handlowa

Indonezja, która należy do Stowarzyszenia Azji Południowo-Wschodniej, jest jego największą gospodarką (PKB stanowi ok. 36%), z największą liczbą ludności w regionie¹⁶ i dość szybko się rozwijającą. W przeciągu dziesięciu lat rozrosła się ona ponad trzykrotnie, a dane wykazują, że eksport Indonezji nadal będzie rósł. W 2017 r. miał to być wzrost o 15,2%, w wysokości 469 mld dolarów. Z kolei import wzrośnie o 18,4% rocznie do poziomu 487 mld dolarów¹⁷. To uplasuje Indonezję na dwudziestym miejscu w skali światowej listy importerów (wykres 17).

Wykres 17. Wymiana handlowa UE z Indonezją w latach 2007–2017

Źródło: Komisja Europejska, www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/indonesia/.

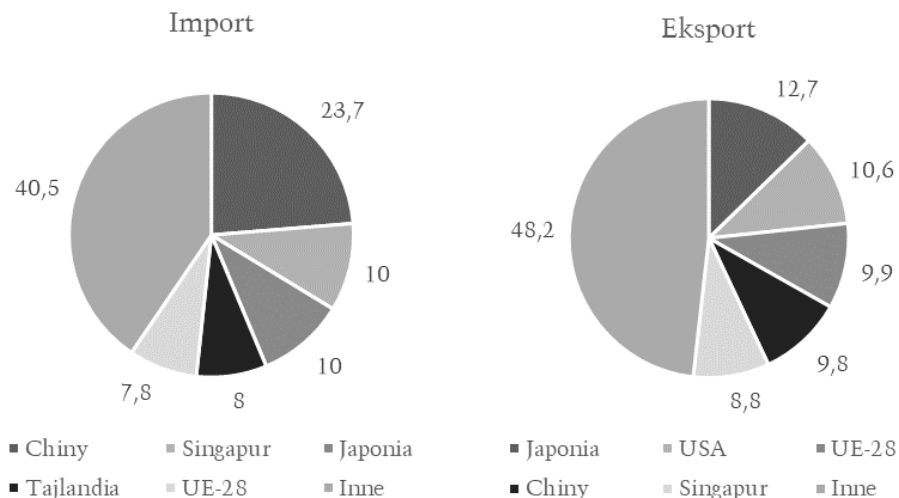
Jeśli chodzi o dwustronny handel towarami między Unią Europejską a Indonezją, to w ostatniej dekadzie zauważalny jest deficyt handlowy po stronie unijnej. Jednocześnie jednak odnotowano istotny wzrost unij-

¹⁶ *Indonesia*, www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/indonesia/ (data dostępu: 10.06.2017).

¹⁷ *ING International Trade Study Developments in global trade: from 1995 to 2017*, www.ingwb.com/media/238244/indonesia.pdf (data dostępu: 1.06.2017).

nego eksportu, który wynosił w 2009 r. ok. 5 mld euro, a w 2017 r. już 10 mld euro¹⁸.

W 2016 r. Unia stała się trzecim miejscem eksportu dla Indonezji, a czwartym partnerem handlowym. Z kolei w ogólnym handlu Indonezja zajęła dopiero trzydzieste miejsce, lecz w obrębie Azji Południowo-Wschodniej dało jej to piąte miejsce w wymianie z Unią.

Wykres 18. Udziały poszczególnych partnerów w imporcie i eksporcie z Indonezją w 2016 r.

Źródło: European Union, *Trade in goods with Indonesia*.

Najczęściej eksportowane towary z Indonezji to: węgiel, ropa, gaz ziemny, kauczuk, oleje roślinne, kawa i odzież, a główne towary eksportowane do Indonezji to maszyny i urządzenia, wyroby metalowe i produkty chemiczne. Największymi jej partnerami z Unii są: Niemcy, Włochy, Holandia, Francja i Wielka Brytania¹⁹.

Unia Europejska to również bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ). Według Indonezyjskiej Agencji Inwestycyjnej (BKPM) w latach 1990–2014 unijne inwestycje osiągnęły wartość 28,2 mld dolarów. Większość inwestycji,

18 *European Union, Trade in goods with Indonesia*, www.trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113391.pdf (data dostępu: 11.06.2017).

19 *Indonezja. Informator gospodarczy dla polskich eksporterów i inwestorów 2016*, www.indonesia.trade.gov.pl/pl/o-kraju/195637,indonezja-2016-informator-gospodarczy-dla-polskich-eksporterow-i-inwestorow.html (data dostępu: 11.06.2017).

o sumie 6,8 mld dolarów, dotyczyła wyłącznie przemysłu chemicznego oraz farmaceutycznego. BIZ mają decydujące znaczenie dla wzmocnienia jakości wzrostu gospodarczego, gdyż pełnią podwójną funkcję. Są instrumentem finansowania źródła technologii oraz transferu informacji i wiedzy. Tak naprawdę od lat 70. XX w. bezpośrednie inwestycje stanowiły główny impuls indonezyjskiej gospodarki²⁰. Do 2013 r. Unia Europejska była trzecim inwestorem zagranicznym w Indonezji, zaraz po Japonii i Singapurze.

8.4. Pomoc rozwojowa

Unia Europejska nie skupia się wyłącznie na wymianie handlowej. Jej działania prowadzą się również do pomocy w rozwoju państw trzecich, poprzez zapewnienie powszechnego nauczania na poziomie podstawowym, promowanie równości płci i zapewnienie równowagi środowiska. Są to tzw. milenijne cele, które obrała sobie w 2000 r. Unia Europejska²¹.

Jednym z programów, który dotyczy nauczania, jest „Program wspierania sektora edukacji” (ESSP)²² – zarówno pierwszy, jak i największy projekt unijny w Indonezji, który miał trwać od 2010 r. do 2015 r. Założeniem programu jest wspieranie rządu Indonezji w zapewnieniu wysokiej jakości edukacji oraz trwającej dziewięć lat szkoły dla wszystkich, niezależnie od płci. Ważny czynnik stanowi tu sama chęć zmian w tym zakresie wyrażona przez Indonezję. Program wspierania został podzielony na trzy etapy, które mają doprowadzić do etapu finalnego. Pierwszy etap to bezpośrednie wsparcie finansowe dla rządu, w celu zwiększenia dostępu do edukacji. Początkowy budżet na okres wdrażania projektu miał wynosić 201 mln euro. Drugi etap to przeprowadzenie przez Analytical Capacity and Development Partnership (ACDP) badań dotyczących płci oraz systemu oceny studentów i uczniów²³. Trzecim, końcowym etapem, jest opracowanie programu wdrożenia minimalnych standardów w szkolnictwie podstawowym. Stanowi to antidotum na dysproporcje w regionalnym na-

20 Y.R. Damuri, R. Atje, A. Soedjito, *op. cit.*

21 *Zrozumieć politykę Unii Europejskiej. Współpraca międzynarodowa i rozwój*, www.europa.eu/european-union/topics/development-cooperation_pl (data dostępu: 13.06.2017).

22 *Education Sector Support Programme (ESSP)*, www.eeas.europa.eu/archives/delegations/indonesia/documents/eu_indonesia/essp_en.pdf (data dostępu: 30.05.2017).

23 *Support to the Development of the Indonesian Qualifications Framework (ACDP-024)*, www.kkni-kemenristekdikti.org/asset/pdf/studi_acdp_024.pdf (data dostępu: 1.06.2017).

uczaniu i ma na celu dostarczenie książek placówkom edukacyjnym oraz przeprowadzenie szkoleń dla nauczycieli.

Oprócz szkolnictwa podstawowego UE wspiera również szkolnictwo wyższe, z takimi programami jak Erasmus+, gdzie przyznaje studentom indonezyjskim stypendia, aby mogli studiować w krajach członkowskich UE. W 2015 r. stypendia dostało 100 studentów, na rok 2016 jest to liczba 160 osób. Łącznie w Europie studiuje ok. 9000 Indonezyjczyków. Edukacja ma bardzo duże znaczenie, gdyż pozwala ona ukształtować wspólne wartości dotyczące praw człowieka.

Kolejną dziedziną, w której Unia intensywnie bierze udział, jest walka z korupcją, poprawa działalności oraz egzekwowania prawa i sprawiedliwości przez sądy. Szeroko pojęte prawa człowieka, wymagające promowania, czy zwalczanie przestępczości transgranicznej, która występuje w tamtych rejonach, również pozostają w sferze zainteresowania UE. Inne prace, na które Unia zwróciła uwagę, to szkolenia sędziów wraz z egzekwowaniem przez nich prawa.

Indonezyjski wymiar sprawiedliwości wciąż potrzebuje wsparcia w realizacji reform, które sobie założył na lata 2010–2035²⁴. Istnieją problemy, które należałoby rozwiązać w jak najkrótszym czasie, aby uzyskać jakiegokolwiek postępy w sądownictwie. Są nimi: integracja, jakość świadczenia usług i dostęp do wymiaru sprawiedliwości. Przywrócenie dobrego imienia sektorowi sądownictwa ma duże znaczenie ze względu na zaszczepienie zaufania publicznego nie tylko do systemu organów ścigania, ale również do całego aparatu państwowego.

Wsparcie dla reformy sektora sprawiedliwości w Indonezji (SUSTAIN), nad którym Unia sprawuje pieczę, można podzielić na cztery podstawowe etapy. Pierwszy z nich to „wzmocnienie mechanizmu wewnętrznego i nadzoru sądownictwa²⁵”. Głównym elementem tego działania jest przejrzystość oraz odpowiedzialność i jego nadzór. Dzięki mechanizmowi nadzoru Sądu Najwyższego można monitorować pracę, odpowiedzialność i wykonywanie mandatu sędziów czy personelu sądowego. Jest to o tyle ważne, że każdy powinien, niezależnie od swego pochodzenia, religii czy poglądów politycznych, czuć się sprawiedliwie

24 *Support for Reform of the Justice Sector in Indonesia (SUSTAIN)*, www.id.undp.org/content/indonesia/en/home/operations/projects/democratic_governance/saji-project1.html (data dostępu: 11.06.2017).

25 *Oversight*, www.eu-undp-sustain.org/site/blog/coresectors?tab=output1 (data dostępu: 11.06.2017).

osądzony. SUSTAIN pracuje również nad ułatwieniem współpracy Sądu Najwyższego i Komitetu Roboczego Komisji, aby te dwie instytucje mogły skutecznie i faktycznie odgrywać role, do których zostały powołane. W ramach tego etapu wprowadzane są ustalenia dotyczące składania publicznych skarg do sądów i przestrzegania przez sędziów zgodności z raportem.

Drugim etapem jest „wzmocnienie mechanizmu wewnętrznego i nadzoru sądownictwa”²⁶. Jest to nic innego jak zapewnienie personelowi sądowemu i sędziom niezbędnych umiejętności wraz z wiedzą w celu osiągnięcia zamierzonego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. Działania pracowników wymagają nieustannego podnoszenia kwalifikacji w związku z tym, że środowisko przestępcze ulega zmianom w szybkim tempie. Jest to niezbędne, aby wydawać osądy przemyślane i zgodne z aktualnie obowiązującym prawem. Program SUSTAIN pomaga w znalezieniu i przeprowadzeniu szkoleń w zakresie zarządzania dla ponad 700 sędziów zarówno z ogólnych, jak i specjalistycznych sądów.

Trzeci etap to „zarządzanie zasobami ludzkimi”²⁷. Jest to kluczowy składnik organizacyjny, gdyż Indonezyjski Sąd Najwyższy posiada ponad 33 tys. pracowników wraz z personelem pomocniczym. Zadaniem SUSTAIN jest zapewnienie pomocy technicznej poprzez rozwój i integrację bardziej przejrzystych zasad związanych z pracownikami kadry sądowniczej, w oparciu o zarządzanie zasobami ludzkimi na bazie ich kompetencji.

Ostatnim etapem programu jest „udoskonalenie zarządzania systemem śledzenia zdarzeń w celu zwiększenia przejrzystości sądów”, czyli wprowadzenie do użytku baz danych online w celu rejestrowania zgłoszonych spraw. Pozwala to na bardziej zrozumiałe i przejrzyste komunikowanie się przez sądy. Nie ma w tym wypadku możliwości skorumpowania jakiegokolwiek praktyki sędziowskiej, gdyż wszystkie informacje dotyczące toczonych spraw dostępne są w bazach danych. Należy tutaj mówić o podwójnych korzyściach. Jedną z nich jest możliwość dotarcia bez jakichkolwiek przeszkód do informacji publicznych. Druga to efektywniejszy i bardziej zdecentralizowany sposób zarządzania przez personel sądowy.

26 *Training*, www.eu-undp-sustain.org/site/blog/coresectors?tab=output2 (data dostępu: 11.06.2017).

27 *HRM*, www.eu-undp-sustain.org/site/blog/coresectors?tab=output3 (data dostępu: 10.06.2017).

Projekt ten finansowany jest przez Unię Europejską w kwocie 10 mln euro, a realizacją zajmuje się Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP). Rozpoczął się w 2014 r. i potrwa do 2019 r.²⁸

8.5. Umowa między UE a Indonezją w sprawie handlu legalnie pozyskanym drewnem (FLEGT)

Lasy tropikalne pokrywają ok. 60% powierzchni Indonezji, a wyroby z drewna i papieru należą do kluczowego sektora eksportowego. Głównymi produktami eksportowanymi do UE są w tym sektorze: papier, tektury, drewniane meble, sklejk i pulpa drzewna²⁹. Problemem w leśnictwie indonezyjskim jest szeroko rozpowszechniona korupcja, która przyczynia się do szybkiego wylesiania poprzez nielegalne wyręby i przekształcanie lasów tropikalnych w torfowiska przeznaczone na plantacje palm olejowych i produkcję pulpy drzewnej³⁰.

Skutkami tych działań są zmiany klimatyczne, utrata różnorodności biologicznej, wzrost emisji gazów cieplarnianych oraz utrata szans gospodarczych³¹. Wynikające z tego straty finansowe szacuje się na ok. 10–15 mld euro rocznie³².

Program FLEGT (The Forest Law Enforcement, Governance and Trade) jest odpowiedzią na problem nielegalnego wyrębu lasów. Dotyczy handlu legalnie pozyskanym drewnem. Umowa między Indonezją a UE została podpisana 30 września 2013 r. i była pierwszą tego typu umową, jaką UE podpisała z krajem azjatyckim eksportującym drewno³³.

Celem FLEGT jest zapobieganie handlowi nielegalnie pozyskiwanym drewnem oraz upewnienie się, że eksportowane drewno zostało

28 *Blue Book 2017. EU-Indonesia Development Cooperation in 2016...*

29 *Indonesia*, www.euflegt.efi.int/indonesia (data dostępu: 27.05.2017).

30 Umowa między UE a Indonezją w sprawie handlu legalnie pozyskanym drewnem, www.europarl.europa.eu/EPRS/140757REV1-EU-Indonesia-agreement-on-trade-in-legal-timber-PL.pdf (data dostępu: 27.05.2017).

31 *Questions and Answers on the EU and Indonesia Agreement on Illegal Timber*, www.europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-828_en.htm (data dostępu: 27.05.2017).

32 *FLEGT Briefing – PRZESTRZEGANIE PRAWA LEŚNEGO, ZARZĄDZANIE I HANDEL*, www.ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/publication-flegt-briefing-note-1-200404_pl.pdf (data dostępu: 27.05.2017).

33 Umowa między UE a Indonezją w sprawie handlu legalnie pozyskanym drewnem...

zweryfikowane pod względem prawnym³⁴. Umowa dotyczy systemu licencjonowania produktów z drewna eksportowanych z Indonezji do krajów UE. Opiera się na systemie weryfikacji SVLK³⁵.

Certyfikat SVLK (Sistem Verifikasi Legalitas Kayu) stanowi dowód na legalność indonezyjskich produktów z drewna³⁶. Drewno posiadające ten certyfikat spełnia wymogi nałożone na państwa importujące drewno na mocy rozporządzenia obowiązującego w UE od marca 2013 r. Rozporządzenie to zakazuje sprzedaży nielegalnie pozyskanego drewna i produktów z drewna na terenie UE³⁷. Działalność producentów, przetwórców i eksporterów drewna będzie corocznie kontrolowana przez niezależnych audytorów³⁸.

Program FLEGT zмага się jednak z licznymi wyzwaniami. Główny problem stanowi fakt, że ogólny rozwój certyfikacji SVLK jest powolny, a wydawanie zezwoleń niesie za sobą wysokie koszty. Również wiarygodność SVLK jest podważana ze względu na drewno nieposiadające certyfikatu, które może znaleźć się w łańcuchu dostaw. Mowa tu o drewnie z przekształconych terenów, które jest pozyskiwane na podstawie legalnych zezwoleń na przekształcenie gruntów, dotyczących dużych obszarów terenów zalesionych. Problematyczne jest także monitorowanie SVLK, który nie posiada jeszcze operacyjnego systemu informacyjnego. Skutkiem braku aktualnych danych dotyczących lasów oraz map są ogromne zaległości w sprawdzaniu certyfikatów SVLK. Wiąże się to z nieprzestrzeganiem prawa i niedostatecznym systemem ścigania i nakładania kar³⁹.

8.6. Pomoc humanitarna

Unia Europejska wnosi znaczący wkład w walkę z chorobami w krajach, które tej pomocy najbardziej potrzebują. Rząd Indonezji nie radzi sobie z walką z AIDS, gruźlicą i malarią, dlatego Unia postanowiła przyjść z pomocą w zwalczaniu i uświadamianiu ludzi o tych chorobach w ramach

34 *Indonesia, EU sign agreement on trade in legally harvested timber*, www.thejakartapost.com/news/2013/09/30/indonesia-eu-sign-agreement-trade-legally-harvested-timber.html (data dostępu: 28.05.2017).

35 Umowa między UE a Indonezją w sprawie handlu legalnie pozyskanym drewnem...

36 SVLK – *Indonesia's timber legality assurance system*, www.flegtlicence.org/svlk-indonesia-s-timber-legality-assurance-system (data dostępu: 28.05.2017).

37 Umowa między UE a Indonezją w sprawie handlu legalnie pozyskanym drewnem...

38 *Questions and Answers on the EU and Indonesia Agreement on Illegal Timber...*

39 Umowa między UE a Indonezją w sprawie handlu legalnie pozyskanym drewnem...

działań Światowego Funduszu na rzecz Walki z AIDS, Gruźlicą i Malaria (GFTAM)⁴⁰.

W 2001 r., kiedy to utworzono GFTAM, Unia wraz z państwami członkowskimi udzieliła ponad 1,5 mld euro wsparcia. Do 2016 r. fundusz przyznał Indonezji znaczącą kwotę 736 mln dolarów pomocy – stanowi to dodatkowe wsparcie dla rządu, aby zakończyć problem ze wspomnianymi chorobami. Jest to również próba promowania integracji społeczeństwa obywatelskiego wraz z sektorem prywatnym i rządem na rzecz pokonania malarii i HIV. Działania podjęte w tym zakresie dały widoczny skutek, gdyż w latach 2009–2015 umieralność na malarię spadła o 82,5% (z 900 do 157 zgonów)⁴¹.

Indonezja leży wzdłuż tzw. pierścienia ognia, dlatego też jest nieustannie narażona na klęski żywiołowe wywołane przez czynne wulkany, trzęsienia ziemi czy liczne tsunami. Komisja Europejska przyznaje wsparcie finansowe na pomoc w radzeniu sobie z problemem klęsk żywiołowych⁴². W związku z tsunami, które nawiedziło ten region w 2004 r., Indonezja dostała pomoc w kwocie 60 mln euro. Również późniejsze trzęsienia ziemi nie pozostały bez reakcji Komisji Europejskiej (Yogyakarta w 2006 r. – 9,5 mln euro, Padang i West Java w 2009 r. – 4,5 mln euro).

Dyrekcja Generalna Komisji Europejskiej ds. Pomocy Humanitarnej i Ochrony Ludności (ECHO) regularnie organizuje działania w celu złagodzenia kryzysów humanitarnych, poprzez dostarczanie artykułów gospodarstwa domowego (wody pitnej), podstawową opiekę zdrowotną i dostarczanie zestawów higienicznych (mydło, szczoteczki do zębów). W 2014 r., kiedy we wschodniej części Jawy wybuchł wulkan Kelud, dostawy dotarły przy pomocy indonezyjskiego Czerwonego Krzyża.

ECHO to jednak nie tylko wspomaganie po katastrofach naturalnych. Jest to też zapobieganie katastrofom z programem DIPECHO, w którym Komisja Europejska dąży do umocnienia odporności Indonezji na te nagłe zdarzenia⁴³. Składają się na niego projekty, które za cel wzięły szkolenia społeczności w czasie zagrożenia, systemy wczesnego ostrzegania i kampanie informacyjne.

40 *The European Union and the Global Fund*, www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/global_fund_donor_sheet_en_0.pdf (data dostępu: 11.06.2017).

41 *Blue Book 2017. EU-Indonesia Development Cooperation in 2016...*

42 *Indonesia ECHO FACTSHEET*, www.ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/indonesia_en.pdf (data dostępu: 11.06.2017).

43 *Indonesia*, www.ec.europa.eu/echo/where/asia-and-oceania/indonesia_en (data dostępu: 11.06.2017).

Konkluzje

Relacje między Unią Europejską a Indonezją stają się coraz bardziej kompleksowe. Mimo różnic w postrzeganiu problemów takich jak prawa człowieka czy zmiany klimatu stosunki polityczne się pogłębiają, a wymiana handlowa rośnie.

Szczególnego znaczenia nabierają wspólne działania w walce z nielegalnie pozyskiwanym drewnem w Indonezji. Gdy wziąć pod uwagę, że duża część wyrobów z tego surowca dostarczana jest do państw członkowskich, nie może dziwić duże zaangażowanie Unii w walkę z tym procederem poprzez program FLEGT.

Indonezja może liczyć na pomoc Unii nie tylko w walce z pozyskiwaniem nielegalnego drewna, ale również w czasie klęsk żywiołowych, które w tamtych regionach występują bardzo często. Unia dostarcza pomoc humanitarną oraz finansuje różne programy pomocy rozwojowej dla Indonezji.

W najbliższych latach trudnym problemem do rozwiązania w relacjach dwustronnych będzie kwestia importu indonezyjskiego oleju palmowego. Wprowadzenie przez Unię całkowitego zakazu może mieć bardzo negatywne konsekwencje dla gospodarki indonezyjskiej i może doprowadzić do kryzysu w relacjach dwustronnych.

Bibliografia

- Commission Proposes Closer EU Relation with Indonesia*, www.europa.eu/rapid/press-release_IP-00-98_en.htm (data dostępu: 10.05.2017).
- Damuri Y.R., Atje R., Soedjito A., *Study on the Impact of an EU-Indonesia CEPA*, www.eeas.europa.eu/archives/delegations/indonesia/documents/more_info/pub_2015csis-cepa_en.pdf (data dostępu: 10.05.2017).
- Education Sector Support Programme (ESSP)*, www.eeas.europa.eu/archives/delegations/indonesia/documents/eu_indonesia/essp_en.pdf (data dostępu: 30.05.2017).
- The European Union and the Global Fund*, www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/global_fund_donor_sheet_en_0.pdf (data dostępu: 11.06.2017).
- EU's Ashton Set to Discuss Middle East Issues during Jakarta Visit*, www.thejakartapost.com/news/2013/11/01/eu-s-ashton-set-discuss-middle-east-issues-during-jakarta-visit.html (data dostępu: 10.05.2017).
- EU and Indonesia Start the New Year with a Comprehensive Second Round of FTA Negotiations*, www.eeas.europa.eu/delegations/indonesia/18883/eu-and-indonesia-start-new-year-comprehensive-second-round-fta-negotiations_en (data dostępu: 20.05.2017).
- FLEGT Briefing – PRZESTRZEGANIE PRAWA LEŚNEGO, ZARZĄDZANIE I HANDELOWANIE*, www.ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/publication-flegt-briefing-note-1-200404_pl.pdf (data dostępu: 27.05.2017).
- HRM*, www.eu-undp-sustain.org/site/blog/coresectors?tab=output3 (data dostępu: 10.06.2017).

- Indonesia and the EU*, www.eeas.europa.eu/delegations/indonesia/680/indonesia-and-eu_en (data dostępu: 10.05.2017).
- Indonesia ECHO FACTSHEET*, www.ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/indonesia_en.pdf (data dostępu: 11.06.2017).
- Indonesia, EU Sign Agreement on Trade in Legally Harvested Timber*, www.thejakartapost.com/news/2013/09/30/indonesia-eu-sign-agreement-trade-legally-harvested-timber.html (data dostępu: 28.05.2017).
- Indonesia*, www.ec.europa.eu/echo/where/asia-and-oceania/indonesia_en (data dostępu: 11.06.2017).
- Indonesia*, www.euflegt.efi.int/indonesia (data dostępu: 27.05.2017).
- Indonezja. Informator gospodarczy dla polskich eksporterów i inwestorów 2016*, www.indonesia.trade.gov.pl/pl/o-kraju/195637,indonezja-2016-informator-gospodarczy-dla-polskich-eksporterow-i-inwestorow.htmls (data dostępu: 11.06.2017).
- Joint Press – Statement Signing of the Partnership and Cooperation Agreement (PCA) at the Ministerial Troika Meeting opens new era for Indonesia-EU Relations*, www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/er/111114.pdf (data dostępu: 20.05.2017).
- Oficjalne rozpoczęcie negocjacji dot. kompleksowej umowy o partnerstwie gospodarczym pomiędzy UE i Indonezją (CEPA)*, www.indonesia.trade.gov.pl/pl/aktualnosci/204327,oficjalne-rozpoczecie-negocjacji-dot-kompleksowej-umowy-o-partnerstwie-gospodarczym-pomiedzy-ue-i-indonezja-cepa-.html (data dostępu: 20.05.2017).
- OVERSIGHT*, www.eu-undp-sustain.org/site/blog/coreserctors?tab=output1 (data dostępu: 11.06.2017).
- PRESS RELEASE: The EU – Indonesia Partnership and Cooperation Agreement enters into force*, www.eeas.europa.eu/archives/docs/statements/docs/2014/140501_01_en.pdf (data dostępu: 20.05.2017).
- Pierwsza runda negocjacji pomiędzy UE i Indonezją dot. umowy o partnerstwie gospodarczym (CEPA)*, www.indonesia.trade.gov.pl/pl/aktualnosci/211921,pierwsza-runda-negocjacji-pomiedzy-ue-i-indonezja-dot-umowy-o-partnerstwie-gospodarczym-cepa-.html# (data dostępu: 20.05.2017).
- Questions and Answers on the EU and Indonesia Agreement on Illegal Timber*, www.europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-828_en.htm (data dostępu: 27.05.2017).
- Report from the 1st round of negotiations for a Free Trade Agreement between the European Union and Indonesia*, www.trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/september/tradoc_154982.pdf.
- Support for Reform of the Justice Sector in Indonesia (SUSTAIN)*, www.id.undp.org/content/indonesia/en/home/operations/projects/democratic_governance/saji-project1.html (data dostępu: 11.06.2017).
- Support to the Development of the Indonesian Qualifications Framework (ACDP-024)*, www.kkni-kemenristekdikti.org/asset/pdf/studi_acdp_024.pdf (data dostępu: 1.06.2017).
- SVLK – Indonesia's timber legality assurance system*, www.flegtlicence.org/svlk-indonesia-s-timber-legality-assurance-system (data dostępu: 28.05.2017).
- Training*, www.eu-undp-sustain.org/site/blog/coreserctors?tab=output2 (data dostępu: 11.06.2017).
- Umowa między UE a Indonezją w sprawie handlu legalnie pozyskanym drewnem*, www.europarl.europa.eu/EPRS/140757REV1-EU-Indonesia-agreement-on-trade-in-legal-timber-PL.pdf (data dostępu: 27.05.2017).
- The World Factbook*, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/id.html (data dostępu: 10.05.2017).
- Zrozumieć politykę Unii Europejskiej. Współpraca międzynarodowa i rozwój*, www.europa.eu/european-union/topics/development-cooperation_pl (data dostępu: 13.06.2017).

Rozdział 9
Iran w polityce Unii Europejskiej
(Angelika Domagalska, Wioletta Kaczmarek)

Angelika Domagalska, Wioletta Kaczmarek

Islamska Republika Iranu jest potęgą bliskowschodnią, a także największym państwem szyickim, położonym w rejonie Zatoki Perskiej i graniczącym m.in. z Turcją, Irakiem i Afganistanem. Posiada drugie pod względem wielkości złoża gazu ziemnego na świecie oraz czwarte pod względem wielkości złoża ropy. Jednak nie tylko surowce naturalne sprawiają, że Iran jest jedną z najszybciej rozwijających się gospodarek świata. Ta gałąź przemysłu stanowi jedynie 10% jego PKB – inne znaczące obszary to sektor motoryzacyjny, metalurgiczny i rolniczy¹. Iran jest największą gospodarką światową niebędącą członkiem Światowej Organizacji Handlu i mimo usilnych starań oraz oficjalnego poparcia Unii Europejskiej w tej kwestii nie zanosí się na zmianę sytuacji. Pomimo ogromnego potencjału państwa, na który składają się duża liczba młodej ludności, dobrze wykształcone społeczeństwo oraz duża powierzchnia kraju zasobnego w surowce naturalne, wprowadzenie przez społeczność międzynarodową sankcji spowodowało długotrwały izolacjonizm Iranu oraz jego zastój gospodarczy.

Warto również wspomnieć, że Unia Europejska nie ma stałego przedstawicielstwa w Islamskiej Republice Iranu, ale działa w ścisłej współpracy z ambasadami państw członkowskich UE w Teheranie.

W niniejszym rozdziale zostały przedstawione stosunki bilateralne Unii Europejskiej z Iranem, zarówno w kontekście politycznym, jak i gospodarczo-społecznym. Jako ramy czasowe przyjęto okres od roku 1979 (proklamowanie Islamskiej Republiki Iranu) do czasów współczesnych. W pierwszej części rozdziału omówiono problematykę relacji politycznych z Iranem, zależnych w znacznej mierze od prowadzonego przez Iran programu jądrowego, oraz problematykę nieprzestrzegania prawa międzynarodowego i praw

1 *Dlaczego nadszedł czas na inwestycje w Iranie*, www.asstra.pl/aktualnosci/aktualnosci-asstra/2017/04/dlaczego-nadszedl-czas-na-inwestycje-w-iranie/ (data dostępu: 27.06.2017).

człowieka. Przeanalizowano również wkład Iranu – jako państwa o niekwestionowanej pozycji w regionie – w sprawę rozwiązania konfliktów bliskowschodnich i stabilizację sytuacji międzynarodowej w tej części świata. Drugą część rozdziału stanowią relacje gospodarcze, w ramach których przedstawiono rozmiar i typy wymiany handlowej, jej główne determinanty oraz kwestię pomocy rozwojowej. By w pełni zrozumieć zależności gospodarcze łączące Unię Europejską z Iranem, należy przyrzeć się również kwestii współpracy sektorowej oraz inwestycji zagranicznych. Podstawową tezę tego artykułu jest stwierdzenie, że sytuacja gospodarcza Iranu stanowi główny determinant współczesnych stosunków europejsko-irańskich. Problem wzajemnych relacji od zawsze bowiem leżał w kwestii aktualnej kondycji gospodarczej partnera. Naturalnym zjawiskiem w polityce międzynarodowej jest zainteresowanie surowcami, wymianą handlową, a wraz z postępującą globalizacją – także wymianą usług. Wszystko to ma na celu budowanie dobrobytu i rozwój gospodarczy poszczególnych aktorów tej współpracy.

9.1. Historia relacji

Od czasu proklamowania w 1979 r. Islamska Republika Iranu stanowiła jeden z głównych punktów zainteresowania Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej na Bliskim Wschodzie. Specyficzny ustrój Iranu oraz zasobność w surowce energetyczne spowodowały wzmożone zainteresowanie poczynaniami nowego państwa. Od początku istnienia republiki jej relacje z europejskim partnerem nie układały się najlepiej. Nadrzędnymi celami Iranu w pierwszych dekadach istnienia była odbudowa i rozwój kraju, a także ochrona wartości będących podstawą rewolucji islamskiej z 1979 r. Nowa republika odrzuciła całkowicie wartości zachodnie, nie mogąc dopasować się do aktualnej sytuacji geopolitycznej na świecie. Próba uporządkowania swojej sytuacji wewnętrznej wiązała się często z łamaniem praw człowieka. W dobie świata dwubiegunowego Iran musiał szukać dla siebie trzeciej drogi, nie mogąc związać się z żadnym z istniejących obozów politycznych. Problemem w ewolucji stosunków Europy z Iranem stała się także rosnąca ambicja nowego państwa i jego próby zdobycia broni masowego rażenia. Skutkiem tego było wytworzenie się polityki izolacjonizmu, w której Iran pozostawał aż do lat 90. XX w.²

2 N. Mocior, *Zrozumieć Iran – bilans dialogu Unii Europejskiej i Iranu*, [w:] *Zachód a świat islamu – zrozumieć Innego*, I. Kończak, M. Woźniak (red.), Łódź 2012, s. 92.

Przełomowym momentem w historii relacji europejsko-irańskich był początek lat 90. XX w. Po zakończonych konfliktach irańsko-irackim i irańsko-kuwejckim w 1991 r. Iran wyraźnie zwrócił się w stronę świata zachodniego, a EWG stała się potencjalnym sojusznikiem Iranu jako przeciwwaga dla wpływów amerykańsko-izraelskich w regionie. Wyjście z polityki izolacjonizmu miało także ściśle powiązanie ze śmiercią ajatollaha Chomeiniego w 1989 r. i objęciem władzy przez mniej zagorzałego przeciwnika Zachodu – ajatollaha Chameneiego. Głównym celem polepszenia relacji z Europą miała być współpraca polityczna, uzyskanie dostępu do rynku europejskiego oraz do nowych technologii, a ze strony EWG stworzenie rynku zbytu dla produktów europejskich w Iranie. Biorąc pod uwagę wymierne korzyści ze współpracy, EWG zdecydowała o podjęciu dialogu politycznego. Jednym z czynników determinujących podjęcie rozmów politycznych z trudnym partnerem była obawa, że nawiąże on stosunki z Chinami lub Rosją, co mogłoby znacznie zachwiać równowagą sił, z trudem utrzymywaną na arenie międzynarodowej.

Pierwsze kilka lat relacji europejsko-irańskich określane jest jako polityka „krytycznego dialogu”, która była w rzeczywistości wspólną strategią Europy i Stanów Zjednoczonych na rzecz działań wobec Iranu³. Był to okres licznych konfliktów, ale także prób zaangażowania Iranu w dialog na temat praw człowieka. Efektem było uzyskanie przez Unię Europejską pozycji pierwszego partnera handlowego Iranu. Unia miała świadomość wysokiej pozycji Iranu w regionie Bliskiego Wschodu, jednak nieprzestrzeganie prawa międzynarodowego i niewywiązywanie się z umów utrudniło rozwój relacji. Dialog został zawieszony w 1997 r. z powodu tzw. kryzysu mykońskiego z 1992 r. (zamach na przywódców opozycji kurdyjskiej w berlińskiej restauracji Mykonos)⁴.

Nowe perspektywy dla rozwoju stosunków Unii z Iranem powstały wraz z wyborem na stanowisko prezydenta Mohammada Chatamiego w 1997 r. Zaproponowane przez nowego prezydenta reformy polityczne, kulturalne i gospodarcze spotkały się z aprobatą ze strony Unii Europejskiej, która zaczęła wieść prym w dialogu międzynarodowym z Iranem.

3 A. Zawół, *Międzynarodowe znaczenie teokracji w Islamskiej Republice Iranu*, Warszawa 2008, s. 104.

4 D. Pawelczyk, *UE-Iran, czyli nuklearnej ciuciubabki ciąg dalszy*, www.uniaeuropejska.org/unijne-potyczki-z-iranem-nuklearnej-ciuciubabki-cig-dalszy/ (data dostępu: 27.06.2017).

Postępujące próby liberalizacji polityki przez nowego prezydenta znalazły uznanie w Europie i spowodowały odnowienie dialogu politycznego, tym razem w formie „konstruktywnego dialogu”. W 1998 r. Unia Europejska podjęła decyzję o rozszerzeniu współpracy handlowej i inwestycjach w Iranie⁵. Lata 1998–2001 stanowiły znaczący wkład w rozwój stosunków europejsko-irańskich jako okres wzmożonej współpracy w dziedzinie gospodarki, ale także w ramach dialogu politycznego. Pod koniec lat 90. nastąpiła wyraźna intensyfikacja stosunków gospodarczych pomiędzy Iranem a kolejnymi krajami Unii. Reelekcja Chatamiego w 2001 r. przyniosła także nowe nadzieje odnośnie do postaci stosunków europejsko-irańskich, jak również sytuacji wewnętrznej w samym Iranie. Dialog końca lat 90. opierał się głównie na potrzebie modernizacji społeczeństwa irańskiego, jego ideologii, ale także konieczności postępu demokratyzacji w państwie. Demokracja, przestrzeganie praw człowieka oraz pogłębianie współpracy gospodarczej od początku były dla Unii głównymi przesłankami dla utrzymywania relacji.

9.2. Relacje polityczne na początku XXI w.

Postęp dialogu Unii Europejskiej oraz szeroko rozumianego świata zachodniego z Iranem od lat jest ściśle związany z aspiracjami irańskimi dotyczącymi posiadania broni masowego rażenia. Dialog prowadzony w pierwszej dekadzie tego wieku stanowi konsekwencję podejrzenia Iranu o zamiar posiadania technologii, która pozwoliłaby produkować głowice nuklearne i dzięki temu przejąć całkowitą kontrolę nad regionem Bliskiego Wschodu. Podstawowym celem tego dialogu jest umocnienie stosunków bilateralnych w taki sposób, by Iran był zaangażowany w cele polityki unijnej w regionie, tj. uregulowanie kryzysu bliskowschodniego, walkę z terroryzmem i proces nieprolifracji broni masowego rażenia.

Budowanie relacji Unii z Iranem nie było łatwym procesem. Jedną z przyczyn jest różnica stanowisk w samej Unii – frakcja mocno związana relacjami gospodarczymi z Iranem, złożona z Francji, Niemiec, Włoch, Hiszpanii, Austrii i Grecji, opowiada się za intensyfikacją kontaktów, zaś przeciwnicy tej idei, czyli głównie Wielka Brytania, Irlandia i Holandia, opowiadają się za zachowaniem większego dystansu wobec wschodniego partnera. Oprócz interesów gospodarczych konkretnych państw dla Unii

.....
5 A. Zawół, *op. cit.*

Europejskiej, jako jednej z bardziej liczących się sił politycznych na świecie, ważne jest zachowanie bezpieczeństwa międzynarodowego. Problematyczną kwestią w relacjach z Iranem jest dialog dotyczący nieprolifracji broni masowego rażenia. Mimo że rozmowy na ten temat zaczęły się już w latach 90. XX w., to zagrożenie przybrało na sile w pierwszych latach XXI w. W 2002 r. ujawniono tajne działania Iranu mające na celu zdobycie broni nuklearnej⁶. W związku z zaistniałą sytuacją rozpoczął się trudny dialog, trwający kilkanaście lat.

Pierwszą ważną inicjatywą była tzw. formuła E3 – próba zapobiegnięcia kryzysowi, który był bliski wybuchu po ujawnieniu tajnych działań Iranu. W prowadzone rozmowy zaangażowane były Francja, Wielka Brytania oraz Niemcy, cała grupa była zaś dodatkowo wspierana działaniami wysokiego przedstawiciela UE ds. wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Javiera Solany. W rezultacie prowadzonej przez Unię polityki w ramach grupy E3 w 2003 r. podpisano z rządem Mohammada Chamtamiego deklarację teherańską⁷, czyli zobowiązanie Iranu do podpisania protokołu dodatkowego do układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej NPT (Nuclear Non-Proliferation Treaty)⁸. Protokół zakładał m.in. możliwość niezapowiedzianych kontroli Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej (MAEA, International Atomic Energy Agency – IAEA) i zaniechanie wzbogacania uranu, ale zezwalał na realizację programu pokojowego wykorzystania energii atomowej. Według raportu MAEA z 2004 r. Iran nie zastosował się do wymienionych postanowień, co spowodowało pogorszenie się relacji Teheranu z UE i wznowienie programu wzbogacania uranu dla celów naukowych. Kolejna propozycja Unii (udostępnienie Iranowi nowoczesnej, pokojowej technologii nuklearnej w zamian za zarzucenie programu wzbogacania uranu) nie spotkała się z entuzjazmem ze strony irańskiej, która uznała, że zgoda na warunki stawiane przez Europę może stanowić zagrożenie dla narodowego interesu państwa i jego bezpieczeństwa ekonomicznego.

6 W. Posch, *Iran and the European Union*, www.iranprimer.usip.org/resource/iran-and-european-union (data dostępu: 27.06.2017).

7 Tekst deklaracji teherańskiej oraz innych porozumień dotyczących irańskiego programu nuklearnego zob. *Iran's Nuclear Programme: A Collection of Documents*, www.fas.org/nuke/guide/iran/uk2005.pdf.

8 NPT (Nuclear Non-Proliferation Treaty), czyli układ o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej, jest umową, która zabrania państwom posiadającym technologię budowy broni jądrowej sprzedaży jej do krajów, które tej technologii nie posiadają, oraz zobowiązuje państwa, które jej nie posiadają, do zaprzestania prób jej rozwoju.

Jednym z ważniejszych punktów w czasie trwania dialogu było wypracowanie w listopadzie 2004 r. porozumienia paryskiego, wedle którego Iran otrzymał gwarancję prowadzenia badań nad technologią nuklearną dla celów pokojowych, lecz musiał zawiesić program wzbogacania uranu. Pojawiła się także możliwość wznowienia negocjacji w sprawie Porozumienia o Handlu i Współpracy (TCA). Problem programu nuklearnego w Iranie stanowił w tym czasie priorytet dla stosunków unijno-irańskich, a inne kwestie nie były tak istotne⁹.

Rok 2005 to czas poruszenia politycznego Iranu, związany przede wszystkim ze zmianą prezydenta, ale również z początkiem negocjacji dotyczących akcesji Iranu do WTO. W grudniu tego roku wypowiedzi na temat Izraela, sprawy Holocaustu, a także wznowienie programu nuklearnego spowodowały ochłodzenie relacji¹⁰. Problem działalności atomowej Iranu został na początku 2006 r. przekazany pod obrady Rady Bezpieczeństwa ONZ, która przyjmując kolejne rezolucje, próbowała ograniczyć irański program nuklearny. Uchwały podjęte w tej sprawie przez ONZ to rezolucje nr 1696, 1737, 1747, 1803, 1835 i 1929¹¹. Rezolucja nr 1737 wprowadziła wobec Iranu sankcje, rozszerzone następnie przez kolejne rezolucje, w związku z niezastosowaniem się do poprzedniego rozporządzenia, które miało zawiesić prace nad wzbogacaniem uranu¹².

Sankcje ustalone przez Radę Bezpieczeństwa ONZ zostały bezpośrednio wdrożone przez Unię Europejską, a kolejne, nałożone już przez samą Unię, dotyczyły handlu, sektora finansowego i transportu. Na Iran nałożono ograniczenia związane z handlem niektórymi towarami (broń, produkty podwójnego zastosowania lub służące wzbogacaniu uranu, ropa i metale szlachetne), zamrożono mienie Irańskiego Banku Centralnego i innych większych banków komercyjnych, zakazano dostępu do lotnisk UE irańskim samolotom towarowym, a także ograniczono

9 Więcej o dialogu prowadzonym przez społeczność międzynarodową z Iranem na temat jego programu nuklearnego zob. B. Ćwioro, *Międzynarodowe wysiłki na rzecz powstrzymania irańskiego programu nuklearnego*, www.bbn.gov.pl/download/1/2526/B__Cwioro__Miedzynarodowe_wysilki_na_rzecz_powstrzymania_iranskiego_programu_nuk.pdf (data dostępu: 16.05.2017).

10 R. Patterson, *EU Sanctions on Iran: the european political context*, „Middle East Policy” 2013, vol. XX, no. 1.

11 Pełne teksty rezolucji 1696, 1737, 1747, 1803, 1835, 1929 zob. www.armscontrol.org/factsheets/Security-Council-Resolutions-on-Iran (data dostępu: 27.06.2017).

12 B. Ćwioro, *op. cit.*

możliwość swobodnego przemieszczania się osób, które zostały indywidualnie objęte sankcjami¹³. Część z wyżej wymienionych sankcji została zniesiona w 2014 r. w ramach realizacji tymczasowego porozumienia – „Wspólnego planu działania”¹⁴. Porozumienie to zostało ustalone w listopadzie 2013 r. pomiędzy Unią Europejską, Rosją i Chinami a Iranem. Kolejnym krokiem było zawarcie 14 lipca 2015 r. „Wspólnego kompleksowego planu działania”, które spowodowało przedłużenie zniesienia sankcji do 28 stycznia 2016 r. Jeszcze przed tą datą, czyli 16 stycznia 2016 r., Rada Bezpieczeństwa ONZ, w oparciu o raport MAEA, zniosła ciążące na Iranie sankcje gospodarcze i finansowe¹⁵. Odrębną kwestią jest utrzymywanie w dalszym ciągu sankcji nałożonych w wyniku łamania praw człowieka w Iranie, co zostanie jednak omówione w kolejnym podrozdziale.

9.3. Strategia unijna dla Iranu po porozumieniu nuklearnym

Po przyjęciu „Wspólnego kompleksowego planu działania” Parlament Europejski ogłosił strategię wobec Iranu (Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 25 października 2016 r. w sprawie strategii UE wobec Iranu po zawarciu porozumienia w sprawie energii jądrowej – 2015/2274(INI)¹⁶. Podstawą wprowadzenia strategii było wdrażanie JCPOA (Joint Comprehensive Plan of Action – „Wspólny kompleksowy plan działania”)¹⁷ i stosowanie się Iranu do jego postanowień, a dzięki temu zniesienie sankcji gospodarczych nakładanych na Iran od 2006 r. Zakładał on znaczącą poprawę w stosunkach bilateralnych, dalszą współpracę i dialog na płaszczyźnie politycznej, gospodarczej, dyplomatycznej, akademickiej

13 Rada Unii Europejskiej, *Unijne sankcje wobec Iranu*, www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/iran/ (data dostępu: 16.05.2017).

14 „Wspólny plan działania”, The Washington Institute, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/document-november-24-joint-plan-of-action (data dostępu: 27.06.2017).

15 Rada Unii Europejskiej, *Unijne sankcje wobec Iranu...*

16 Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 25 października 2016 r. w sprawie strategii UE wobec Iranu po zawarciu porozumienia w sprawie energii jądrowej (2015/2274(INI), www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0402+0+DOC+XML+V0//PL (data dostępu: 27.06.2017).

17 Departament Stanu USA, *Joint Comprehensive Plan of Action*, www.state.gov/e/eb/tfs/spi/iran/jcpoa/ (data dostępu: 27.06.2017).

i międzyludzkiej. Według Unii budowanie wzajemnych relacji pozytywnie wpłynie na równowagę w regionie, a także pozwoli Iranowi na regenerację gospodarczą. W tym ostatnim ma pomóc ponowne otwarcie rynku irańskiego dla towarów europejskich o wysokiej jakości oraz współpraca z europejskim sektorem przedsiębiorczości i inwestycji. Należy przy tym pamiętać, że Iran dysponuje zapleczem – młodymi i dobrze wykształconymi obywatelami, których szansą na rozwój są właśnie zagraniczne inwestycje w postaci kapitału europejskiego.

Podstawą współpracy według unijnej strategii miałyby się stać działania na rzecz budowania wzajemnego zaufania na płaszczyźnie technicznej, a więc m.in. poprzez współpracę parlamentarną. Współpraca ta miałaby dotyczyć osiągnięcia wspólnego stanowiska w sprawie działania przeciw terroryzmowi i przestrzegania praw człowieka. Na budowanie długotrwałych relacji korzystny wpływ mają również kontakty dyplomatyczne na najwyższych szczeblach. W strategii wymieniono wizytę wysokiego przedstawiciela UE ds. WPZiB Federiki Mogherini wraz z siedmioma komisarzami w Iranie.

8 maja 2018 r. prezydent Stanów Zjednoczonych Donald Trump oświadczył, że wycofuje USA z porozumienia nuklearnego zawartego w 2015 r. Powiedział, że „układ nigdy nie przyniósłby pokoju” i dodał, że jeśli Iran zdecyduje się na rozmowy w sprawie nowego porozumienia, to on „jest w stanie i jest chętny” do podjęcia negocjacji na ten temat. Donald Trump zagroził też Teheranowi „poważnymi konsekwencjami”, jeśli Iran uzyska broń atomową¹⁸. Kilka dni później, 15 maja 2018 r., w Brukseli odbyło się spotkanie przedstawicieli UE i Iranu. Unię Europejską reprezentowali ministrowie spraw zagranicznych Niemiec, Francji i Wielkiej Brytanii oraz Federica Mogherini, a stronę irańską reprezentował minister spraw zagranicznych Mohammad Dżawad Zariif. UE i Iran wyraziły chęć zachowania porozumienia nuklearnego i dalszej współpracy. Brytyjski minister spraw zagranicznych oznajmił, że sankcje ze strony Stanów Zjednoczonych będą odczuwalne również w Europie, na czym mogą ucierpieć europejskie firmy i interesy w dziedzinie bezpieczeństwa¹⁹. W sytuacji

18 *Donald Trump wycofuje USA z porozumienia nuklearnego z Iranem*, Portal Gospodarczy WNP, 08.05.2018, www.wnp.pl/rynki-zagraniczne/donald-trump-wycofuje-usa-z-porozumienia-nuklearnego-z-iranem,322804_1_0_0.html (data dostępu: 1.06.2018).

19 K. Domagała, *Unia Europejska i Iran chcą ocalić porozumienie nuklearne*, www.dw.com/pl/unia-europejska-i-iran-chc%C4%85-ocali%C4%87-porozumienie-nuklearne/a-43806396 (data dostępu: 1.06.2018).

gdyby porozumienie zostało całkowicie zerwane, sankcje USA odcisnęłyby piętno na rynku europejskim²⁰.

Unia Europejska stara się rozwijać stosunki z Iranem w dziedzinie energii, dlatego też komisarz ds. działań w dziedzinie klimatu i energii Miguel Arias Cañete odwiedził Teheran w dniach 18–20 maja 2018 r., aby kontynuować zacieśnianie współpracy energetycznej między UE a Iranem. Komisarz planował serię spotkań politycznych na wysokim szczeblu, w tym z ministrem spraw zagranicznych Zarifem, wiceprzewodniczącym i szefem Międzynarodowej Organizacji Energii Atomowej Alim Akbarem Salehim, wiceprzewodniczącym Jelalem Kalantarim, odpowiedzialnym za środowisko i klimat, ministrem do spraw ropy naftowej Bidżanem Namdarem Zanganehem i ministrem energii Rezą Ardakanianem. Celem wizyty było umacnianie stosunków energetycznych z Iranem, przede wszystkim przeciw nowej polityce prezydenta Trumpa. Zniesienie sankcji związanych z energią jądrową jest istotną częścią umowy nuklearnej. Unia Europejska wielokrotnie podkreślała, że nie tylko pozytywnie wpływa ono na handel i stosunki gospodarcze z Iranem, ale także – i przede wszystkim – zapewnia kluczowe korzyści dla narodu irańskiego. Według komisarza Unia Europejska jest w pełni zaangażowana w zapewnienie kontynuacji tego procesu i jest również zdecydowana działać zgodnie ze swoimi interesami bezpieczeństwa oraz chronić swoje inwestycje gospodarcze²¹.

9.4. Dialog na temat praw człowieka

Jednym z newralgicznych punktów dialogu politycznego między Unią Europejską a Iranem jest problem przestrzegania praw człowieka przez rząd w Teheranie. Swój niepokój Unia wyraziła poprzez oświadczenie Rady Unii Europejskiej z 25 maja 2007 r. Obawy budziły przede wszystkim fala aresztowań aktywnych członków społeczeństwa obywatelskiego i zastraszanie naukowców i dziennikarzy. W oświadczeniu wymienione

20 *Ratunek dla porozumienia jądrowego: Iran określił deadline dla UE*, Wschodnik.pl. Nowiny z Ukrainy, 26 maja 2018, www.wschodnik.pl/swiat/item/17076-ratunek-dla-porozumienia-jadrowego-iran-okreslil-deadline-dla-ue.html (data dostępu: 1.06.2018).

21 European Commission, *Commissioner Miguel Arias Cañete in Iran to Strengthen Energy co-operation*, 18.05.2018, www.ec.europa.eu/info/news/commissioner-miguel-arias-canete-iran-strengthen-energy-co-operation-2018-may-18_en (data dostępu: 1.06.2018).

zostały następujące niepokojące praktyki, uznane przez Unię za naruszające prawa człowieka:

- pogorszenie się sytuacji mniejszości etnicznych i religijnych poprzez wykluczanie ich z życia publicznego i dyskryminację;
- stosowanie kary śmierci (Unia stanowczo sprzeciwia się temu procederowi, stosowanemu także wobec nieletnich);
- inne okrutne lub niehumanitarne kary (np. amputacje, kamienowanie);
- nakaz stosowania rygorystycznych reguł dotyczących ubioru mężczyzn i kobiet;
- zamykanie biur organizacji pozarządowych²².

Jako przykład stosowania wyżej wymienionych praktyk Rada Unii Europejskiej wymienia przypadek Mohammada Moussaviego, którego egzekucja odbyła się 22 kwietnia 2007 r. (choć w chwili popełnienia przestępstwa miał dopiero 16 lat). Sprawa wspomnianego obywatela była dwukrotnie podnoszona w rozmowach dwustronnych jako działanie niezgodne z prawem, ponieważ Iran zobowiązał się do przestrzegania moratorium w sprawie wykonywania egzekucji na nieletnich przestępcach, ogłoszonego przez rząd w 2005 r.²³ Według corocznego raportu na temat praw człowieka ogłaszanego przez Departament Stanu USA w 2016 r. mogło dojść nawet do 437 egzekucji. Oficjalnym powodem skazywania na karę śmierci był m.in. handel narkotykami (wyroki te stanowiły 80% wszystkich egzekucji). W rzeczywistości kara śmierci stosowana jest też za apostazję, stosunki między osobami tej samej płci, zdradę małżeńską i działalność opozycyjną²⁴.

Jako środek przymusu dla przestrzegania przez Iran praw człowieka Unia Europejska wprowadziła w 2011 r. sankcje obejmujące zamrożenie aktywów i zakaz wydawania wiz dla osób, wobec których istnieje podejrzenie, że są odpowiedzialne za rażące naruszenia w tym aspekcie. Restrykcje objęły ok. 30 irańskich dygnitarzy, którzy otrzymali zakaz wjazdu na teren Unii Europejskiej. Podobne restrykcje dotyczyły wcześniej osób związanych z realizacją planu nuklearnego. Drugim rodzajem sankcji był zakaz eksportu do Iranu sprzętu, który mógłby zostać wykorzystany przeciw ludności, także poprzez monitorowanie przekazów komunikacyjnych. Ze względu na to, że Iran nie zmienia w sposób efektywny swojej polityki

22 Rada Unii Europejskiej, Oświadczenie prezydencji w imieniu Unii Europejskiej w sprawie praw człowieka w Iranie, www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/PL/cfsp/94444.pdf (data dostępu: 10.06.2017).

23 *Ibidem*.

24 *Iran*, Human Rights Watch, www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/iran (data dostępu: 10.06.2017).

wobec własnych obywateli, sankcje zostały po raz kolejny przedłużone, czyli będą obowiązywać do 13 kwietnia 2020 r.²⁵

Dokumentem ukazującym stanowisko Unii Europejskiej wobec łamania praw człowieka w Iranie jest wspomniana wcześniej strategia unijna po porozumieniu nuklearnym. Unia zaznacza w nim konieczność reformy systemu kar w irańskim wymiarze sprawiedliwości, ponieważ uważa za niedopuszczalne stosowanie kary śmierci wobec osób poniżej 18. roku życia. Dostrzega także szansę na zmniejszenie liczby wykonywanych egzekucji, jeśli zostanie zniesiona kara śmierci za przestępstwa związane z handlem narkotykami. Zniesienie kary śmierci jest kluczowym celem unijnej polityki w obszarze praw człowieka, a problem z przestrzeganiem praw człowieka może stać się poważną przeszkodą dla rozwoju współpracy pomiędzy Iranem a Unią Europejską²⁶. By móc efektywnie wpływać na ukierunkowanie polityki irańskiej w temacie praw człowieka, istotna mogłaby się okazać współpraca rządu w Teheranie z zachodnimi ekspertami (mowa tu m.in. o specjalnym przedstawicielu UE ds. praw człowieka, specjalnym przedstawicielu ds. promocji wolności religii i przekonań poza terytorium UE oraz o specjalnym sprawozdawcy ONZ ds. praw człowieka w Iranie)²⁷.

9.5. Bezpieczeństwo w regionie

Ze względu na swoje położenie geopolityczne, dużą liczbę ludności i posiadane surowce naturalne Iran znajduje się na pozycji głównego gracza w regionie Bliskiego Wschodu. Według Unii Europejskiej po zatwierdzeniu porozumienia jądrowego powinien on starać się przywrócić stabilność w regionie, co jest priorytetem dla ochrony jego interesów strategicznych. Unia liczy również na współpracę i dialog dotyczący wyzwań regionalnych (bezpieczeństwo, energia i zarządzanie przepływem uchodźców)²⁸.

25 Rada Unii Europejskiej, *Iran: Rada przedłuża o rok sankcje za poważne naruszenia praw człowieka*, 8.04.2019, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2019/04/08/iran-council-extends-by-one-year-sanctions-responding-to-serious-human-rights-violation/>.

26 Rada Unii Europejskiej, Oświadczenie prezydencji w imieniu Unii Europejskiej w sprawie praw człowieka w Iranie...

27 M. Golpour, *Building a long-term EU-Iran Strategic Relationship... And putting fundamental human rights back on the agenda*, [w:] *EU-Iran Relations after the Nuclear Deal*, S. Blockmans, A. Ehteshami, G. Bahga (eds.), Brussels 2016.

28 Parlament Europejski, *Sprawozdanie w sprawie strategii UE wobec Iranu po zawarciu porozumienia w sprawie energii jądrowej*, www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.

W opinii Unii Europejskiej Iran miałby zaangażować się w rozwiązanie konfliktów w Iraku, Jemenie, Syrii, Libanie i Afganistanie, pamiętając jednocześnie o poszanowaniu suwerenności tych krajów. Dyplomacja w tym aspekcie miałaby opierać się na unijnych zasadach i wartościach, biorąc pod uwagę obiektywne problemy polityczne, a nie podziały religijne. Unia zaznacza przy tym, że pokój w regionie wpłynie pozytywnie na rozwój całego regionu, a nie tylko największych gospodarek²⁹.

Kluczową kwestią dialogu politycznego, w którym Iran bezwzględnie powinien uczestniczyć, jest zwalczanie terroryzmu i brutalnego ekstremizmu w regionie. Konieczne jest zaangażowanie w rozmowy dotyczące pokoju w Syrii, również poprzez uczestniczenie w Międzynarodowej Grupie Wsparcia Syrii, ponieważ do tej pory wkład irański nie przyniósł wymierzonych efektów. Drugą ważną kwestią jest przywrócenie stabilności politycznej w Iraku, głównie poprzez zapobieganie przemocy na tle religijnym.

Unia Europejska uważa, że polityczne zbliżenie Iranu i Arabii Saudyjskiej, oparte na współpracy, ma kluczowe znaczenie dla rozładowania napięć w regionie – to skutkowałoby załagodzeniem konfliktu i związanego z nim problemu kryzysu migracyjnego w Europie³⁰.

9.6. Uwarunkowania gospodarcze wzajemnych relacji

Iran jest drugą co do wielkości gospodarką na Bliskim Wschodzie, jednak przez lata sankcji jego kondycja ekonomiczna znacznie ucierpiała. Szansą na poprawę sytuacji gospodarczej po zniesieniu sankcji stało się otwarcie rynku irańskiego na produkty europejskie oraz zachęcenie do współpracy inwestorów z zachodnich państw. Inwestycje europejskie mają tutaj kluczowe znaczenie, ponieważ Iran zadeklarował chęć wzrostu 8% w skali roku³¹. Warunkiem wzajemnej korzystnej współpracy gospodarczej jest przestrzeganie przez rząd w Teheranie postanowień dotyczących nieprolifracji broni masowego rażenia.

do?type=REPORT&reference=A8-2016-0286&format=XML&language=PL (data dostępu: 10.06.2017).

29 *Ibidem*.

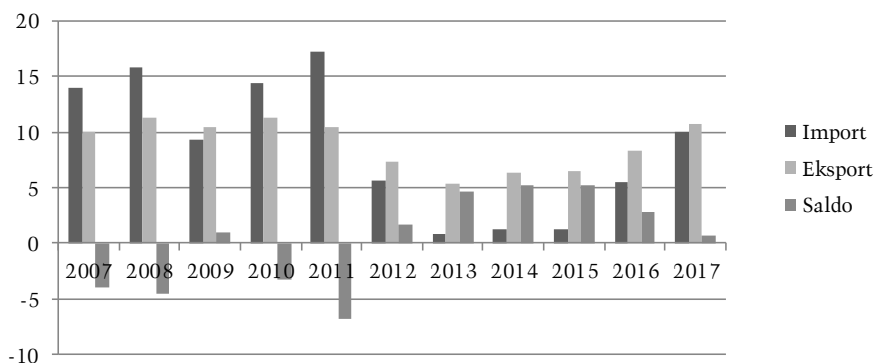
30 S. Jalalpoor, H. Sharfi, *The Role of Iran and America's Middle East Policy in Peace Process of Middle East 2001–2016*, „Journal of History Culture and Art Research” 2016, vol. V, no. 4.

31 *Ibidem*.

Handel jest priorytetowym narzędziem służącym wyjściu Iranu z izolacjonizmu i budowaniu potęgi gospodarczej, która pomoże w stabilizacji sytuacji w regionie oraz w jego rozwoju. PKB Iranu jest szacowany przez Bank Światowy na 454 mld dolarów w roku 2017³², przy czym wartość wymiany handlowej z UE wynosi 21 mld euro, przy zaledwie 8 mld w 2015 r.³³ Poza wzmocnionymi relacjami gospodarczymi z Unią, która była pierwszym partnerem handlowym przed wprowadzeniem sankcji, Iran powinien także dążyć do zacieśnienia współpracy z innymi państwami w regionie. Wartości, którymi powinien kierować się Iran w budowaniu relacji handlowych z innymi aktorami na arenie międzynarodowej, to przede wszystkim poszanowanie zasad Światowej Organizacji Handlu, dbałość o dobry wpływ rozwoju gospodarczego dla społeczeństwa irańskiego, przejrzystość sektora finansowego i zwalczanie korupcji.

Jak już zostało wspomniane, Unia Europejska była pierwszym partnerem handlowym Iranu do roku 2006, następnie zaczęto wprowadzać sankcje, uderzające głównie w sektor gospodarczy. W 2017 r. głównymi partnerami handlowymi Iranu były Chiny (19,5%), Zjednoczone Emiraty Arabskie (16,8%) i UE (16,3%).

w mld euro

Wykres 19. Wartość wymiany towarów pomiędzy UE a Iranem (w mld euro)

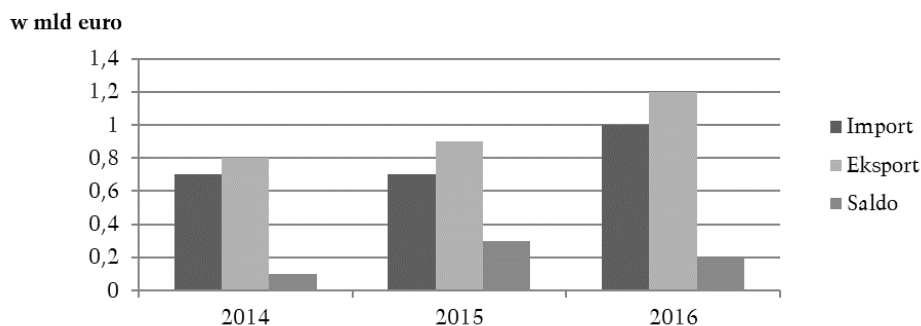
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komisji Europejskiej.

32 Dane Banku Światowego, www.data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=IR.

33 European Commission, *Iran*, www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/iran/ (data dostępu: 10.06.2017).

Bilans handlowy od 2012 r. jest dla Iranu dodatni. Od 2014 r. eksport wzrasta z powodu zniesienia niektórych sankcji. Saldo w handlu z Iranem wyniosło w 2017 r. 682 mln euro i w tym roku Unia Europejska wyeksportowała towary o wartości ponad 10,8 mld euro. Eksport UE do Iranu to głównie maszyny i sprzęt transportowy (5,5 mld euro – 50,9%), chemikalia (1,9 mld euro – 18,1%) i towary przemysłowe (0,9 mld euro – 8,9%).

W 2017 r. UE sprowadziła towary z Iranu o wartości ponad 10,1 mld euro. Większość przywozu z Iranu do UE ma związek z energią (paliwa mineralne stanowią 8,9 mld euro i 88,7% unijnego przywozu z Iranu), kolejne są towary przemysłowe (0,6 mld euro – 6,4%) i żywność (0,3 mld euro – 3,3%).

Wykres 20. Wartość wymiany usług pomiędzy UE a Iranem (w mld euro)

Źródło: Komisja Europejska.

W 2017 r. przywóz z Iranu do UE wzrósł o 83,9%, a wywóz z UE wzrósł o 31,5%. Jest to spowodowane zniesieniem sankcji gospodarczych i stopniowym ponownym otwieraniem rynku irańskiego dla towarów z Europy.

Niewielkim zmianom w ciągu ostatnich lat uległ rynek usług. Rok 2014 był w tym wypadku podobny do 2015, ponieważ import wyniósł 0,7 mld euro, zaś eksport 0,8–0,9 mld euro. Rok 2016 to okres największego importu i eksportu usług, a różnica pomiędzy nimi jest coraz mniejsza³⁴.

Ze względu na to, że Iran nie jest członkiem Światowej Organizacji Handlu, podlega on reżimowi importowemu UE. Do tej pory nie ist-

.....
34 *Ibidem*.

nieje również umowa dwustronna, która umożliwiłaby swobodniejszy przepływ towarów między UE a jej bliskowschodnim partnerem. Rozmowy dotyczące zawarcia takiego porozumienia przebiegały równolegle z prowadzonym dialogiem politycznym w sprawie programu nuklearnego i walki z terroryzmem w latach 2002–2005. Negocjacje w sprawie umowy o wolnym handlu zostały wtedy zawieszone i do tej pory ich nie wznowiono.

Inwestycje zagraniczne pomogą Iranowi rozwinąć jego potencjał gospodarczy, a inwestycje bezpośrednie są szczególnie potrzebne w kluczowych sektorach gospodarki, jak np. energetyka, motoryzacja czy produkcja statków powietrznych. Jako kraj o dużej liczbie ludności oraz wysokim poziomie wykształcenia społeczeństwa Iran jest atrakcyjnym partnerem do inwestycji zagranicznych. We wcześniejszych latach bezpośrednie inwestycje były utrudnione przez kłopotliwe relacje Iranu ze społecznością międzynarodową, a największymi inwestorami były Chiny, Francja, Niemcy i Włochy. Inwestycje dotyczyły przemysłu petrochemicznego, budownictwa, energetyki, telekomunikacji i transportu³⁵. W niedługim czasie od podpisania JCPOA do Iranu udało się ok. 180 delegacji, w tym także z 15 państw członkowskich UE – to pokazuje, jak przedsiębiorstwa europejskie czekały na zniesienie barier uniemożliwiających inwestowanie w tym państwie³⁶.

W Iranie funkcjonuje siedem stref wolnego handlu, co może pomóc w przyciągnięciu inwestorów do kraju. Strefy te charakteryzują się udogodnieniami w zakresie zatrudnienia i zwolnieniami podatkowymi oraz celnymi, które dotyczą jednak określonych gałęzi gospodarki³⁷. Mimo pozytywnych perspektyw na rozwój inwestycji w Iranie, stanowiących także niewiarygodną szansę dla przedsiębiorców europejskich, należy pamiętać że niektóre operacje mogą być utrudnione ze względu na problem z przepływem płatności, który jeszcze nie został rozwiązany.

W 2016 r. inwestycje unijne w Iranie sięgnęły 4,2 mld euro, czyli prawie o połowę więcej, niż wyniosły inwestycje irańskie w Europie.

35 A. Dzisiów-Szuszczykiewicz, *Inwestycje zagraniczne w Islamskiej Republice Iranu do końca 2008 roku*, www.bbn.gov.pl/download/1/1923/9-10inwestycjezagraniczne-wiranie.pdf (data dostępu: 10.06.2017).

36 Parlament Europejski, *Sprawozdanie w sprawie strategii UE wobec Iranu po zawarciu porozumienia w sprawie energii jądowej...*

37 J. Chałas, *Inwestowanie w Iranie będzie łatwiejsze*, www.prawo.money.pl/aktualnosci/okiem-eksperta/artukul/inwestowanie-w-iranie-bedzie-latwiejsze,23,0,1942807.html (data dostępu: 10.06.2017).

9.7. Współpraca sektorowa

Ze względu na bogactwa naturalne, a w szczególności na zasobność w surowce energetyczne, Iran jest dla Unii Europejskiej szansą na dodatkowe zabezpieczenie energetyczne oraz dywersyfikację źródeł energii. Z drugiej strony Iran po zniesieniu sankcji gospodarczych uzyska dostęp do zachodnich, nowoczesnych technologii, co umożliwi mu prace nad rozwojem odnawialnych źródeł energii.

Konieczne jest podjęcie dialogu dotyczącego ochrony środowiska i promowanie polityki zrównoważonego rozwoju, ponieważ Iran boryka się z wyzwaniami środowiskowymi, takimi jak niedobór wody czy degradacja gleb. Pomoc Unii w tym zakresie powinna objąć kwestię zarządzania ochroną wody, walkę z pustynnieniem, przeciwdziałanie klęskom naturalnym, takim jak trzęsienia ziemi, a także zwalczanie zanieczyszczenia Morza Kaspijskiego. Choć sytuacja stopniowo ulega poprawie, ponieważ Iran dołączył do konwencji ramsarskiej i Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody, to konieczne jest również wypracowanie projektów w obszarze zarządzania sprawami środowiska. Nie bez znaczenia jest także współpraca regionalna w tym zakresie. Walka z takimi problemami środowiskowymi, jak zanieczyszczenie powietrza, niedobór wody i pustynnienie, jest warunkowana ścisłą współpracą Iranu z krajami sąsiedzkimi³⁸.

9.8. Pomoc humanitarna

Unia Europejska wspiera Iran w próbach poprawy sytuacji uchodźców z Afganistanu. Rząd w Teheranie w oficjalnych statystykach ujmuje 1 mln udokumentowanych afgańskich uchodźców, liczba nieudokumentowanych szacowana jest zaś na ok. 2 mln ludzi. Unia Europejska finansuje działania w ramach pomocy humanitarnej w celu poprawy warunków życia uchodźców, a także umożliwienia ich dzieciom dostępu do irańskiego systemu edukacji. Całkowita wartość zrealizowanych projektów od 1997 r. to ponad 36 mln euro, w 2015 r. jest to zaś 15 mln euro³⁹. W ostatnich latach obserwuje się wzrost zainteresowania Unii pomocą dla nielegalnych uchodźców. W 2017 r. była to kwota ok. 10 mln euro,

38 Parlament Europejski, Sprawozdanie w sprawie strategii UE wobec Iranu po zawarciu porozumienia w sprawie energii jądrowej...

39 European Commission, *Iran*...

która została przeznaczona na niezbędną pomoc dla afgańskich uchodźców, jak również na zapewnienie edukacji dzieciom w wieku szkolnym. Oprócz europejskiej pomocy finansowej Iran zobowiązał się także do włączania wszystkich zarejestrowanych uchodźców afgańskich do krajowego systemu ubezpieczeń zdrowotnych na takich samych zasadach, jak swoich obywateli (miałoby to dotyczyć też wszystkich dzieci, niezależnie od ich statusu prawnego)⁴⁰.

Iran otrzymuje ponadto pomoc humanitarną w związku z katastrofami naturalnymi, a przede wszystkim z powodu zagrożenia trzęsieniami ziemi. Z tego tytułu Unia Europejska udzieliła pomocy humanitarnej dla ofiar trzęsienia ziemi w 1997, 2002 i 2003 r. UE i Iran uzgodniły wzmocnienie współpracy dwustronnej w celu lepszego zapobiegania klęskom żywiołowym, wykrywania ich i reagowania na nie⁴¹.

9.9. Pomoc rozwojowa

Ze względu na długoletnie sankcje nie było możliwości udzielania Iranowi pomocy rozwojowej inaczej niż poprzez kierowanie jej bezpośrednio do społeczeństwa irańskiego. Wszystkie działania mające na celu rozwój państwa w oparciu o środki unijne były finansowane głównie z dwóch źródeł – jednym z nich był instrument Unii Europejskiej na rzecz aktorów niepaństwowych, drugim zaś europejski instrument na rzecz demokracji i praw człowieka (w znacznie mniejszym stopniu). Finansowanie obejmuje następujące działania:

- budowanie instytucjonalnych podstaw dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, by mogło ono prawidłowo wypełniać swoje funkcje;
- dotarcie do grup zagrożonych wykluczeniem i represjami (m.in. afgańscy uchodźcy) oraz młodzieży w celu budowania ich odporności;
- wspieranie działań społeczeństwa obywatelskiego mających na celu walkę z narkomanią, w tym także pomoc w budowie ośrodków leczenia narkomanii;
- wsparcie dla społeczności zamieszkujących regiony szczególnie narażone na występowanie katastrof naturalnych, zwłaszcza poprzez próby zapobiegania takim zdarzeniom⁴².

40 *Ibidem*.

41 *Ibidem*.

42 European Commission, *Iran...*

Ostatnio realizowane programy to:

- „Program regionalny na rzecz afgańskich uchodźców w Iranie i Pakistanie oraz osób powracających w Afganistanie” (trwający od 2015 do końca 2017 r. – jego całkowita realizacja wyniosła ponad 45 mln euro). W 2017 r. UE przeznaczyła prawie 10 mln euro na udzielenie niezbędnej pomocy afgańskim uchodźcom w Iranie, z czego połowa przeznaczona była na poprawę integracji dzieci uchodźców afgańskich z irańskim systemem edukacji⁴³.

- „Eliminacja ubóstwa poprzez sprawiedliwość społeczną, środowiskową i równy podział środków do życia wśród irańskiej społeczności i rdzennej ludności” (również trwający do grudnia 2017 r.; koszt jego realizacji to prawie 500 tys. euro)⁴⁴. Ten program był ukierunkowany na wybrane rdzenne ludy np. Bachtiarów czy Kaszkajów, oraz społeczności lokalne w centralnym Iranie. Głównym celem było zmniejszenie ubóstwa wśród społeczności wiejskich w Iranie poprzez poprawę zrównoważonego źródła utrzymania i zapewnienie sprawiedliwości społecznej/środowiskowej, osiągnięcie trwałych środków do życia dla rdzennych mieszkańców i lokalnych społeczności. Innymi ważnymi kwestiami było wzmocnienie, a następnie utrzymanie poziomu zainteresowania obywatelskiego i udziału politycznego wśród zmarginalizowanych społeczności oraz poprawa umiejętności nawiązywania kontaktów i wspierania polityk lokalnych społeczności, re-kultywacja zasobów naturalnych na tradycyjnych terytoriach rdzennej ludności i lokalnych społeczności oraz podnoszenie świadomości rdzennej ludności i lokalnych społeczności w zakresie ich społecznych, gospodarczych, kulturalnych i środowiskowych praw i obowiązków w celu zwiększenia ich zdolności do osiągnięcia swoich celów. W rezultacie zwiększono zrównoważone źródła utrzymania dla ludności rdzennej i lokalnych społeczności oraz uczestnictwo lokalnych społeczności w procesie kształtowania polityki, przywrócono tradycyjny styl życia ludów rdzennych i społeczności lokalnych, rozwinęto środowisko ekoturystyczne w społecznościach lokalnych i na obszarach wiejskich, a także odzyskano gatunki pastwiskowe, zachowano je oraz zrównoważono ich wykorzystanie⁴⁵.

43 *Ibidem*.

44 *Ibidem*.

45 Cenesta. Centre for Sustainable Development and Environment, *Social, Environmental and Livelihood Justice for Poverty Elimination for Iranian Indigenous Peoples and Local Communities*, www.cenesta.org/en/2015/01/01/social-environmental-and-livelihood-justice-for-poverty-elimination-for-iranian-indigenous-peoples-and-local-communities/ (data dostępu: 31.05.2018).

- „Budowa infrastruktury edukacyjnej i socjalnej dla społeczności lokalnych w Tiranie i Durrës” (trwający do sierpnia 2017 r. i kosztujący ponad 2,1 mln euro)⁴⁶.

Poza finansowaniem programów rozwojowych z funduszy ujętych powyżej Unia Europejska zapewnia również współpracę w ramach programu Erasmus Mundus, co umożliwia sfinansowanie nauki 30–50 studentom irańskim na uczelniach państw członkowskich UE⁴⁷.

Konkluzje

Stosunki pomiędzy Unią Europejską a Iranem od lat nie należały do najłatwiejszych, głównie przez problemy natury politycznej powodowane przez rząd w Teheranie. Wraz ze zmianą władz irańskich oraz odejściem od programu badań nad technologią jądrową pojawiła się perspektywa owocnej współpracy, jednak w dalszym ciągu wiele aspektów w relacjach politycznych obu podmiotów państwowych wymaga pogłębionego dialogu. Iran jest niekwestionowaną siłą polityczną na Bliskim Wschodzie i Unia Europejska, korzystając z jego pozycji, może starać się wdrażać swoje plany polityczne w regionie. W interesie UE leży rozwój państw bliskowschodnich, ponieważ silne gospodarczo państwo jest zarówno dobrym partnerem w relacjach handlowych, jak i sojusznikiem na arenie międzynarodowej.

Wraz z wdrożeniem JCPOA oraz zniesieniem sankcji gospodarczych nałożonych przez społeczność międzynarodową Iran zaczął otwierać się na Europę, co było przez lata niemożliwe. Wzrost wymiany handlowej świadczy o znacznym zainteresowaniu Teheranu rynkiem europejskim oraz możliwością sprowadzenia inwestycji do kraju. Najbardziej potrzebujące sektory to przemysł lotniczy, rynek nowych technologii oraz źródła energii odnawialnej. Historia relacji UE z Iranem przedstawiona w rozdziale oraz przytaczane argumenty potwierdzają postawioną na początku rozdziału tezę – gospodarka jest głównym czynnikiem popychającym obu partnerów do pogłębienia dialogu, ponieważ wzrost wymiany handlowej i poszerzanie współpracy w wielu sektorach są korzystne dla obu stron. Dzięki współpracy z UE Iran jest w stanie rozwinąć swój potencjał, Unia zyska zaś dobrze prosperującego partnera oraz duży rynek zbytu dla europejskich towarów.

46 *Ibidem*.

47 *Ibidem*.

O wartości kontaktów europejskich z perskim partnerem świadczy regularność wizyt wysokiej rangi urzędników Unii Europejskiej w Iranie. Głównym przedstawicielem UE w tych kontaktach jest Wysoki Przedstawiciel ds. Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa. Unia nie posiada jeszcze stałego przedstawicielstwa w Teheranie, jednak powinna je stworzyć jak najszybciej, ponieważ to pozwoliłoby lepiej koordynować politykę państw unijnych wobec Iranu. W czasie pokojowych relacji i stawiania na wzajemne zrozumienie to właśnie środki *soft power* mają największe znaczenie. Stałe przedstawicielstwo pozwoliłoby na bieżąco regulować najpilniejsze problemy.

Bibliografia

- Cenesta. Centre for Sustainable Development and Environment, *Social, Environmental and Livelihood Justice for Poverty Elimination for Iranian Indigenous Peoples and Local Communities*, www.cenesta.org/en/2015/01/01/social-environmental-and-livelihood-justice-for-poverty-elimination-for-iranian-indigenous-peoples-and-local-communities/ (data dostępu: 31.05.2018).
- Chalas J., *Inwestowanie w Iranie będzie łatwiejsze*, www.prawo.money.pl/aktualnosci/okiem-eksperta/artikul/inwestowanie-w-iranie-bedzie-latwiejsze,23,0,1942807.html (data dostępu: 10.06.2017).
- Ćwioro B., *Międzynarodowe wysiłki na rzecz powstrzymania irańskiego programu nuklearnego*, www.bbn.gov.pl/download/1/2526/B_Cwioro_Miedzynarodowe_wysilki_na_rzecz_powstrzymania_iranskiego_programu_nuk.pdf (data dostępu: 16.05.2017).
- Dlaczego nadszedł czas na inwestycje w Iranie*, www.asstra.pl/aktualnosci/aktualnosci-asstra/2017/04/dlaczego-nadszedl-czas-na-inwestycje-w-iranie/ (data dostępu: 27.06.2017).
- Dziśiów-Szuszczkiewicz A., *Inwestycje zagraniczne w Islamskiej Republice Iranu do końca 2008 roku*, www.bbn.gov.pl/download/1/1923/9-10inwestycjezagranicznewiranie.pdf (data dostępu: 10.06.2017).
- Golpour M., *Building a long-term EU-Iran strategic relationship... And putting fundamental human rights back on the agenda*, [w:] *EU-Iran Relations after the Nuclear Deal*, S. Blockmans, A. Ehteshami, G. Bahga (eds.), Brussels 2016.
- Iran's Nuclear Programme: A Collection of Documents*, www.fas.org/nuke/guide/iran/uk2005.pdf.
- Jalalpoor S., Sharfi H., *The Role of Iran and America's Middle East Policy in Peace Process of Middle East 2001–2016*, „Journal of History Culture and Art Research” 2016, vol. 5, no. 4.
- Mocior N., *Zrozumieć Iran – bilans dialogu Unii Europejskiej i Iranu*, [w:] *Zachód a świat islamu – zrozumieć Innego*, I. Kończak, M. Woźniak (red.), Łódź 2012.
- Patterson R., *EU sanctions on Iran: the european political context*, „Middle East Policy” 2013, vol. 20, no. 1.
- Pawelczyk D., *UE-Iran, czyli nuklearnej ciuciubabki ciąg dalszy*, www.uniaeuropejska.org/unijne-potyczki-z-iranem-nuklearnej-ciuciubabki-cig-dalszy/ (data dostępu: 27.06.2017).

Posch W., *Iran and the European Union*, www.iranprimer.usip.org/resource/iran-and-european-union (data dostępu: 27.06.2017).

Rada Unii Europejskiej, *Iran: Rada przedłuża o rok sankcje za poważne naruszenia praw człowieka*, 8.04.2019, www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2019/04/08/iran-council-extends-by-one-year-sanctions-responding-to-serious-human-rights-violation/.

Ratunek dla porozumienia jądrowego: Iran określił deadline dla UE, *Wschodnik.pl*. Nowiny z Ukrainy, 26 maja 2018, www.wschodnik.pl/swiat/item/17076-ratunek-dla-porozumienia-jadrowego-iran-okreslil-deadline-dla-ue.html (data dostępu: 1.06.2018).

Wspólny plan działania, The Washington Institute, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/document-november-24-joint-plan-of-action (data dostępu: 27.06.2017).

Zawół A., *Międzynarodowe znaczenie teokracji w Islamskiej Republice Iranu*, Warszawa 2008.

ec.europa.eu

www.armscontrol.org

www.consilium.europa.eu

www.europarl.europa.eu

www.hrw.org

www.state.gov

Rozdział 10
Tajwan w polityce Unii Europejskiej
(Magdalena Herbik)

Magdalena Herbik

Zarówno Tajwan (Republika Chińska¹, RCh), jak i Unia Europejska (UE) są specyficznymi aktorami stosunków międzynarodowych. Biorąc pod uwagę przyjętą przez UE politykę „jednych Chin”, oba podmioty nie utrzymują ze sobą stosunków dyplomatycznych. Unia i Tajwan są jednak ważnymi dla siebie partnerami handlowymi, a ich współpraca na polu gospodarczym nieustannie się rozwija. Dodatkowo RCh i UE łączą wspólne wartości demokratyczne oraz chęć do współpracy w dziedzinach badań i technologii czy edukacji i ochrony środowiska. Warto więc zadać pytanie, czy istnieje szansa na ściślejszą integrację polityczno-gospodarczą UE i Tajwanu pomimo konkurencji ze strony Chin. Celem niniejszego rozdziału jest analiza rozwoju stosunków unijno-tajwańskich po to, aby nakreślić przyszłe perspektywy dalszej współpracy. Jego tezą jest stwierdzenie, że ekonomiczny pragmatyzm w głównej mierze będzie wpływał na dalsze kształtowanie się relacji Unii i Tajwanu. Spróbuję też udowodnić, że integracja Unii i Tajwanu była i będzie zależna od zewnętrznych wpływów Stanów Zjednoczonych oraz Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL), która znacząco utrudnia wszelkie próby integracji politycznej. Temat relacji Tajwanu i UE uważam za bardzo istotny, gdyż ilustruje on, w jaki sposób Unia Europejska rozwiązuje dylemat zaistniały pomiędzy ochroną wartości a ochroną interesów. Spróbuję więc pokazać, że Parlament Europejski zawsze starał się wspierać Tajwan w jego dążeniach do międzynarodowej integracji. Pozostaje jednak pytanie, czy przez złożoną sytuację polityczną Tajwan i UE wykorzystują w pełni swój potencjał gospodarczy i społeczny.

1 Republika Chińska (RCh, ang. Republic of China, ROC) – oficjalna nazwa Tajwanu; w większości krajów Unii Europejskiej, a także w unijnym prawodawstwie i komunikatach używa się określenia Tajwan naprzemiennie z Republiką Chińską.

Skupię się najpierw na skomplikowanych stosunkach politycznych między Tajwanem a Europejską Wspólnotą Gospodarczą (EWG²) od czasu utraty członkostwa Republiki Chińskiej na forum ONZ w 1971 r., opisując drogę do stabilizacji we wzajemnych relacjach. Zwrócę uwagę na politykę „jednych Chin” i problem nieokreślonej państwowości Tajwanu, który negatywnie rzutuje na jego relacje z Unią Europejską i resztą świata. Dla pełniejszego zrozumienia historii i przyszłej relacji UE – Tajwan podkreślę ogromny wpływ Stanów Zjednoczonych i ChRL na ukształtowanie roli i wagi Tajwanu w stosunkach międzynarodowych. Przedstawię również szczególną pozycję Parlamentu Europejskiego, jako głównego unijnego obrońcy demokratycznego Tajwanu. W kolejnym punkcie opiszę dynamikę stosunków gospodarczych UE – Tajwan. Najpierw nakreślę charakterystykę gospodarki Tajwanu, wykazując, jak ważnym jest on liderem na świecie w eksporcie produktów wysokiej technologii. Następnie przedstawię Tajwan jako partnera handlowego UE, wskazując, że obustronne relacje są dobrze zorganizowane. Ostatecznie przejdę do obrotu handlowego Unii z Tajwanem. Wskażę, że Unia ma deficyt handlowy w handlu towarami z Tajwanem, za to posiada nadwyżkę w handlu usługami. Dodatkowo UE jest największym źródłem bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) na Tajwanie. W końcowej części pracy odpowiem na pytanie o szansę na ściślejszą współpracę polityczno-gospodarczą UE i Tajwanu. Przy okazji przedstawię inne ważne pola współpracy unijno-tajwańskiej jako przeciwwagę do ich skomplikowanych relacji politycznych.

10.1. Polityka jednych Chin i spory o polityczno-prawny status Tajwanu

U podstaw relacji Tajwanu z Unią Europejską leży jego niejednoznaczny status międzynarodowy. Tajwan jest specyficznym podmiotem prawa międzynarodowego, którego sytuacja formalno-prawna nie jest uregulowana. Podstawą polityki prowadzonej przez UE w stosunku do Republiki Chińskiej jest tzw. polityka jednych Chin³, w ramach której

2 EWG (1957–1993) – Europejska Wspólnota Gospodarcza (ang. European Economic Community, EEC); jedna ze wspólnot dających początek Unii Europejskiej.

3 Polityka jednych Chin – zasada obowiązująca w chińskiej polityce, zakładająca istnienie tylko jednego państwa chińskiego, składającego się z Chin kontynentalnych, Hongkongu, Makau i Tajwanu.

Unia uważa Chińską Republikę Ludową za jedyne legalne przedstawiciela Chin, „nie uznając tym samym państwowości Tajwanu. Polityka ta została uzgodniona przez Komunistyczną Partię Chin (KPCh) i Kuomintang (KMT) tzw. konsensusem z 1992 r., opartym na zasadzie „jednych Chin, ale różnych interpretacji”. Obie strony zgadzają się, że istnieją tylko jedne Chiny, jednak każda z nich uważa się za prawowitego reprezentanta całego państwa chińskiego. W stosunkach międzynarodowych zasada „jednych Chin” oznacza wykluczenie jednoczesnego uznania dwóch państw chińskich. W związku z tym Unia Europejska i Tajwan nie utrzymują ze sobą stosunków dyplomatycznych ani oficjalnych. Relacje te mają charakter półoficjalny i ograniczają się do kwestii apolitycznych, takich jak: stosunki handlowe i gospodarcze, nauka, edukacja i kultura. UE (wówczas jako EWG) i Chiny nawiązały stosunki dyplomatyczne 6 maja 1975 r. po podpisaniu porozumienia przez komisarza europejskiego Christophera Soamesa i premiera ChRL Zhou Enlaia. Zgoda EWG na akceptację polityki „jednych Chin” i tym samym zignorowanie dążeń Tajwanu było logiczną konsekwencją wcześniejszego uznania ChRL przez ONZ i Stany Zjednoczone. Amerykańska doktryna powstrzymywania, mająca na celu niedopuszczenie do ekspansji komunizmu na świecie, do tej pory wykluczała szerszą współpracę europejskich sojuszników USA z Chinami⁴. Jednak napięcia na linii Pekin – Moskwa utorowały drogę do dialogu ChRL z USA. Wizyta Richarda Nixona w Chinach 21 lutego 1972 r. stanowiła ważny krok do normalizacji stosunków USA z tym krajem. Nixon był pierwszym amerykańskim prezydentem, który odwiedził komunistyczne Chiny. Podczas wizyty podpisano komunikat szanghajski, w którym oświadczono, że Tajwan stoi na przeszkodzie normalizacji stosunków USA – ChRL. Wskazywano w nim również, że władze ChRL są jedynymi legalnymi rządami w całych Chinach, zaś kwestia niepodległości Tajwanu jest wewnętrzną sprawą Chin⁵. 16 grudnia 1978 r., w okresie prezydentury Jimmy’ego Cartera, ogłoszono „Wspólny komunikat o normalizacji wzajemnych stosunków”, w którym oficjalnie postulowano nawiązanie stosunków dyplomatycznych pomiędzy Chinami i USA z dniem 1 stycznia 1979 r.,

4 T. Kamiński, *Sypiając ze smokiem. Polityka Unii Europejskiej wobec Chin*, Łódź 2015, s. 24–25.

5 *Joint Communiqué of the United States of America and the People’s Republic of China (1972)*, Ambasada Chińskiej Republiki Ludowej w Stanach Zjednoczonych, www.china-embassy.org/eng/zmgx/doc/ctc/t36255.htm (data dostępu: 25.05.2017).

a tym samym przerwanie stosunków dyplomatycznych z Republiką Chińską na Tajwanie⁶. Nie oznaczało to jednak zerwania wszelkich relacji z Tajwanem. Można pokusić się o stwierdzenie, że Stanom Zjednoczonym zależało, by problem Tajwanu został nierozstrzygnięty, gdyż był on swoistą kartą przetargową w relacjach z Chinami i innymi krajami azjatyckimi. Umocnienie pozycji Chin w regionie Azji Wschodniej również zagrażało amerykańskiemu interesom.

Na aktualną pozycję Tajwanu na arenie międzynarodowej duży wpływ miały wydarzenia z lat 70. XX w. 25 października 1971 r., na mocy rezolucji nr 2758 o „przywróceniu legalnych praw Chińskiej Republiki Ludowej w ONZ”, ChRL zajęła miejsce Tajwanu na forum ONZ. Odtąd Chiny kontynentalne zostały uznane przez ONZ za jedynych legalnych przedstawicieli Chin⁷. Kiedy usunięto z forum ONZ reprezentantów Tajpej, znaczenie Tajwanu na świecie drastycznie zmalało. Do roku 1971 Republika Chińska reprezentowała całe Chiny, zaś Stany Zjednoczone forsowały formułę „podwójnej reprezentacji” (ang. *dual representation*). Koncepcja ta polegała na dopuszczeniu delegacji ChRL do ONZ, przy jednoczesnym zachowaniu miejsca dla przedstawicieli Tajwanu. Formuła ta nie została przyjęta, przez co Chińska Republika Ludowa zajęła miejsce Republiki Chińskiej na forum ONZ. Naciski władz Pekinu spowodowały, że obecnie (2018 r.) Tajwan jest uznawany jedynie przez 17 państw. Są to małe państwa Oceanii (6)⁸, Ameryki Środkowej (4)⁹, Karaibów (4)¹⁰, Afryki (1)¹¹, Ameryki Południowej (1)¹² i Europy (1)¹³. Pomimo znikomej pozycji politycznej Tajwan jest ważnym podmiotem w rejonie Azji Wschodniej ze względu na swój ogromny potencjał gospo-

6 Ł. Gacek, *Strategia polityczna Komunistycznej Partii Chin wobec Stanów Zjednoczonych. Czy konfrontacja wpisana jest w naturę wzajemnych stosunków?* [w:] *Współczesne Chiny w kontekście stosunków międzynarodowych*, J. Wardega (red.), Kraków 2013, s. 140.

7 *Restoration of the Lawful Rights of the People's Republic of China in the United Nations*, Organizacja Narodów Zjednoczonych, www.un.org/documents/ga/res/26/ares26.htm (data dostępu: 25.05.2017).

8 Tuvalu (1979), Nauru (1980–2002, 2005), Wyspy Salomona (1983), Wyspy Marshalla (1998), Palau (1999), Kiribati (2003).

9 Gwatemala (1960), Nikaragua (1962–1985, 1990), Honduras (1965), Belize (1989).

10 Haiti (1956), Saint Vincent i Grenadyny (1981), Saint Kitts i Nevis (1983), Saint Lucia (1984–1997, 2007).

11 Suazi (1968).

12 Paragwaj (1957).

13 Watykan (1942).

darczy. Jednak jego nieokreślona państwowość jest podstawowym problemem w relacji z Unią Europejską i resztą świata. Sprawę komplikuje fakt, że Chiny są jednym z pięciu stałych członków Rady Bezpieczeństwa ONZ, w związku z czym odgrywają ważną rolę na arenie międzynarodowej. Rosnąca potęga polityczna, gospodarcza i militarna Chin znacząco osłabia polityczne aspiracje Tajwanu. Ponadto w 2005 r. Chiny uchwaliły tzw. prawo antysecesyjne (ang. *anti-secession law*), umożliwiające Chińczykom zbrojną interwencję na Tajwanie, jeśli ogłosi on niepodległość. Jest to o tyle kłopotliwe dla państw Zachodu, że Stany Zjednoczone zobowiązały się do zapewnienia bezpieczeństwa Tajwanu, przyjmując Taiwan Relations Act w 1979 r.¹⁴ Kwestia statusu polityczno-prawnego Tajwanu stanowi główny punkt sporny zarówno w prowadzonej polityce zagranicznej Tajwanu, jak i w międzynarodowych działaniach Chińskiej Republiki Ludowej. Najpopularniejszym rozwiązaniem politycznym przyjętym przez większość państw (w tym UE) jest zachowanie *status quo*: nieoficjalne traktowanie Tajwanu jako państwa, przy jednoczesnym oficjalnym oświadczeniu o braku poparcia dla formalnej deklaracji niepodległości Republiki Chińskiej.

10.2. Przegląd stosunków politycznych EWG/UE – Tajwan (1971–2017)

Poprzez ograniczenia związane z polityką „jednych Chin” Unia Europejska nigdy nie nawiązała stosunków dyplomatycznych z Tajwanem, jednak jeszcze przed 1971 r. większość krajów europejskich (w tym kraje EWG) było przeciwnych komunistycznemu rządowi powstałemu w 1949 r. Chińskiej Republiki Ludowej. Należy wspomnieć, że Republika Chińska została utworzona w 1912 r. na terenie Chin kontynentalnych. Po przegranej wojnie domowej z komunistami¹⁵ ówczesny prezydent Republiki Chińskiej Czang Kaj-szek ewakuował się wraz z rządem i rzeszą swoich zwolenników na wyspę Tajwan pod koniec 1949 r. Czang Kaj-szek sprawował urząd prezydenta Republiki Chińskiej do swojej śmierci w 1975 r.,

14 K. Gogol, *Kluczowe problemy polityczne w dialogu Unii Europejskiej z Chińską Republiką Ludową*, „Forum Politologiczne” 2013, t. 8, s. 380.

15 H. Gnaś, *Potęga ekonomiczna bez znaczenia politycznego – problem państwowości Tajwanu*, [w:] *Azja Wschodnia i Azja Południowa w stosunkach międzynarodowych. Bezpieczeństwo – gospodarka – cywilizacja*, J. Nakonieczna, J. Zajączkowski (red.), Warszawa 2011, s. 465.

do końca wierząc, że uda mu się pokonać komunistów w Chinach i wrócić z rządem na kontynent. Wsparcie Stanów Zjednoczonych pomogło uchronić Tajwan przed wtargnięciem wojsk Mao Zedonga i początkowo wpłynęło na uznanie rządu Republiki Chińskiej przez większość państw zachodnich. Już w 1962 r. Tajwan zaproponował nawiązanie stosunków dyplomatycznych z EWG. Po długotrwałych negocjacjach Komitet Stałych Przedstawicieli (COREPER – Committee of Permanent Representatives) dał zielone światło do rozpoczęcia relacji w grudniu 1963 r. Jednak uznanie ChRL przez Francję 27.01.1964 r. wpłynęło na brak zgody na zawarcie obustronnych stosunków. W ciągu roku od odsunięcia Tajwanu z ONZ (1971 r.) już wszystkie państwa członkowskie EWG uznały Chińską Republikę Ludową za jedynego reprezentanta Chin¹⁶. Tajwan nie miał wówczas dla tych krajów znaczenia politycznego i gospodarczego. Dopiero w latach 80. XX w. Tajwan (wówczas jeden z największych posiadaczy rezerw walutowych) zaczął być postrzegany jako atrakcyjny partner handlowy dla zagrożonej w ekonomicznej stagnacji Europy. Dynamiczny wzrost handlowy i gospodarczy, spowodowany przez liberalną politykę Tajwanu, pomagał wyspie wyjść z politycznej izolacji. W tym czasie Europejska Wspólnota Gospodarcza i Republika Chińska zaczęły formować stosunki półoficjalne oraz tworzyć delegacje, a w europejskich stolicach powstawały tajwańskie biura łącznikowe (ang. *liaison office*). Wszystkie te biura zostały zarejestrowane jako organizacje pozarządowe lub korporacje, które działały de facto jako konsulatory (wydawały wizy i certyfikowane dokumenty, świadczyły usługi dla Tajwańczyków za granicą)¹⁷. W 1981 r. rząd Tajwanu i Komisja Europejska (KE) uzgodniły rozpoczęcie corocznych konferencji konsultacyjnych (przy zamkniętych drzwiach, poza terytorium Tajwanu) dotyczących handlu i inwestycji. W tym czasie podjęto nieformalne stosunki unijno-tajwańskie. Delegacja Tajwanu była kierowana przez dyrektora generalnego Biura Spraw Zagranicznych, zaś Komisję Europejską reprezentował dyrektor Dyrekcji Generalnej ds. Handlu (DG Trade). W lipcu 1985 r. Parlament Europejski przyjął pierwszą rezolucję w sprawie handlu z Tajwanem, popierając jego aspiracje do bycia członkiem GATT (Układ Ogólny w sprawie Taryf Celnych i Handlu, ang. General Agreement on Tariffs and Trade) oraz postulując utworzenie delegacji EWG na Tajwanie.

16 H. Su, *The EU's Taiwan Policy in a New Context*, „Issues & Studies” 2010, vol. 46, no. 1/03, s. 3.

17 H. Su, *EU-Taiwan Relationship since 1981*, [w:] *The Palgrave Handbook of EU-Asia Relations*, T. Christiansen, E. Kirchner, P.B. Murray (eds.), London 2013, s. 539.

Kolejna rezolucja popierająca wyżej wymienione dążenia została przyjęta przez Parlament w 1993 r. W lipcu 1998 r. Unia i Tajwan podpisały pierwsze oficjalne porozumienie o współpracy, które dotyczyło przystąpienia Tajwanu do WTO (obejmowało ono m.in. obniżkę cel i taryf przewozowych)¹⁸. Z poparciem KE Tajwan ostatecznie uzyskał członkostwo w Światowej Organizacji Handlu w 2002 r. pod nazwą Wydzielony Obszar Celny Tajwanu, Peskadorów, wysp Kinmen i Matszu¹⁹.

Na przełomie lat 80. i 90. relacje Europy z Tajwanem uległy pozytywnej zmianie. Wszystkie tajwańskie misje w stolicach europejskich zostały przemianowane na Biuro Gospodarcze i Kulturalne Tajpej czy też Biuro Przedstawicielskie Tajpej. Misje te nadal nie miały statusu misji dyplomatycznych, jednak ich dyrektorzy zaczęli być nazywani przedstawicielami, zaś wszyscy urzędnicy biur uzyskali w pewnym stopniu dyplomatyczne przywileje i immunitety. Tajwańscy dyplomaci zaczęli spotykać się ze swoimi europejskimi odpowiednikami oraz odwiedzać ministerstwa spraw zagranicznych. Europejskie biura w Tajpej zostały przekazane pod opiekę poszczególnym ministrom spraw zagranicznych, właściwie przejmując funkcje konsularne. Rozpoczęte w 1981 r. przez rząd tajwański i KE coroczne konferencje konsultacyjne zostały przeniesione na szczebel ministerialny (delegacja tajwańska zaczęła być kierowana przez wiceministra gospodarki RCh), zaś spotkania odbywały się także w Tajpej. W czerwcu 1991 r. w Parlamencie Europejskim powstało Stowarzyszenie Przyjaciół Tajwanu (Association of Taiwan's Friends). Obecnie, pod nazwą Grupa Przyjaciół Tajwanu (EP Taiwan Friendship Group), wspiera ono rezolucje Parlamentu Europejskiego dotyczące ochrony praw człowieka na Tajwanie. EP Taiwan Friendship Group to również swego rodzaju międzyparlamentarna delegacja europejskich parlamentarzystów do spraw relacji z Tajwanem²⁰. Lata 90. zapoczątkowały też wizyty europejskich urzędników wysokiego szczebla na Tajwanie. W 1990 r. Republikę Chińską odwiedził wiceprzewodniczący KE Willy de Clercq, zaś rok później kolejny wiceprzewodniczący KE Martin Bangemann. Również w tym czasie bardzo wielu Tajwańczyków przyjechało do Europy na studia. Polepszenie stosunków z Tajwanem łączyło się

18 C. Tubilewicz, *Patterns of Bilateralism*, [w:] *Europe-Asia Relations. Building Multilateralism*, R. Balme, B. Brides (eds.), New York 2008, s. 183.

19 H. Su, *Taiwan's Strategy towards the EU: From Hallstein Doctrine to Workable Diplomacy*, [w:] *Asian Countries' Strategies Towards the European Union in an Inter-regionalist Context*, S. Hungdah (ed.), National Taiwan University Press, Tajpej 2015, s. 93–94.

20 H. Su, *EU-Taiwan Relationship...*, s. 540–541.

z czasem, kiedy Komisja Europejska nałożyła dyplomatyczne sankcje na ChRL z uwagi na masakrę na placu Tiananmen (1989 r.). Lata 90. przyniosły też zmiany w relacjach Tajpej – Pekin, co wpłynęło na stanowisko unijne wobec Tajwanu. Już w 1991 r. (po upadku ZSRR) Chiny i Tajwan rozpoczęły półoficjalny dialog, pierwszy od 1949 r. Okres tzw. pragmatycznej dyplomacji w polityce zagranicznej formalnie rozpoczął się wraz z powołaniem Lee Teng-huia²¹ na prezydenta Republiki Chińskiej. Lee starał się o powrót na forum ONZ, a także próbował uzyskać tzw. podwójne uznanie dla Tajwanu w międzynarodowej społeczności. Dla przykładu: w negocjacjach dotyczących członkostwa we Wspólnocie Gospodarczej Azji i Pacyfiku (Asia-Pacific Economic Cooperation, APEC) Tajwan zaakceptował pełne członkostwo pod nazwą Chińskie Tajpej, pomimo braku uznania dla jego państwowości. Również w staraniach o utrzymanie stosunków z innymi krajami Tajwan był w stanie zgodzić się np. na utrzymywanie dyplomatycznych stosunków z RPA, pomimo wyrażenia przez to państwo chęci zawarcia stosunków z ChRL. Dewiza pragmatycznej dyplomacji Tajwanu pozwoliła Lee na bardziej aktywną strategię w kontaktach z Unią. Próby zwiększenia udziału Tajwanu w życiu społeczności międzynarodowej nakładały się również na proces demokratyzacji tego kraju²².

Tworzący Unię Europejską traktat z Maastricht z 1992 r. wyznaczył nowy etap integracji europejskiej, umożliwiając integrację polityczną. Na mocy traktatu została powołana Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa (WPZiB, ang. Common Foreign and Security Policy – CFSP), jako obszar działalności UE obejmujący dziedziny polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. W ramach WPZiB Unia (występując w stosunkach zewnętrznych jako jeden podmiot) zaczęła wpływać na politykę globalną, umacniając pozycję UE na arenie międzynarodowej i dbając o przestrzeganie praw człowieka i rządów prawa na świecie. W drugiej połowie lat 90. nastąpiło ochłodzenie relacji Unii z Tajwanem, na które wpływ miał konflikt w Cieśninie Tajwańskiej (1995–1996) i związany z nim kryzys rakietowy. 8 marca 1996 r. Prezydencja Rady wydała polityczne oświadczenie, w którym wyraziła ubolewanie nad faktem, że Chiny przeprowadziły wymierzone w Tajwan testy rakietowe. Rada domagała się również wznowienia dialogu dotyczącego pokoju i stabilności w Cieśninie Tajwań-

21 Lee Teng-hui (李登輝) – ur. w 1923 r. w Tajpej, polityk tajwański nazywany „ojcem tajwańskiej demokracji”, przewodniczący Kuomintangu i pierwszy powszechnie wybrany prezydent Tajwanu (1988–2000).

22 H. Su, *Taiwan's Strategy towards the EU...*, s. 95.

skiej. Parlament Europejski także zareagował na testy rakietowe Chin poprzez dwie rezolucje (14 lutego 2016 r. i 14 marca 2016 r.), wzywając Radę do wywarcia wpływu na ChRL, aby zaprzestała tego typu działań. W późniejszych reakcjach dotyczących Tajwanu zauważa się większą determinację Parlamentu niż Rady i Komisji w kwestii obrony praw Tajwańczyków (stanowisko zgodne z opinią publiczną Europejczyków). Kiedy w 1999 r. Lee Teng-hui wywołał kontrowersję, mówiąc, że relacje Chin z Tajwanem to relacje *state-to-state* (państwa z państwem), Unia wydała deklarację, wyrażając zaniepokojenie napięciami w stosunkach Tajwan – Chiny. Rada wyraźnie okazała poparcie dla polityki „jednych Chin”, prosząc obie strony o pokojowe rozwiązanie sporu. Nie wyraziła też chęci bycia mediatorem, gdyż uważała kwestię Tajwanu za sprawę wewnętrzną Chin²³. W 2001 r. Rada osiągnęła konsensus w sprawie zakazu wydawania wiz przez państwa członkowskie Unii dla wysokich urzędników Tajwanu (prezydenta, wiceprezydenta, premiera, ministra spraw zagranicznych czy ministra obrony)²⁴. Ówczesnemu prezydentowi Tajwanu Chen Shui-bianowi²⁵ odmówiono wówczas dwa razy wjazdu do Europy (2001 r. i 2003 r.). Parlament w rezolucji z 2002 r. sprzeciwiał się działaniom Rady i państw członkowskich, prosząc o przestrzeganie praw do swobodnego poruszania się²⁶.

W 2001 r. w komunikacie KE o Strategii UE wobec Chin²⁷ Unia uznała pokojowe rozwiązanie konfliktu nad Cieśniną Tajwańską za kluczowe w obustronnych relacjach Unia – Chiny. W odpowiedzi Chiny wydały w 2003 r. *China Policy Paper on EU*²⁸, wzywając Unię do przestrzegania

23 P. Lim, S. Winkler, *The European Union's Relations with the Republic of China (Taiwan)*, [w:] *European Perspectives on Taiwan. East Asia in the 21st century. Politics – Society – Security – Regional Integration*, J. Damm, P. Lim (eds.), Wiesbaden 2012, s. 180–181.

24 H. Su, *The EU's Taiwan Policy in a New Context...*, s. 12.

25 Chen Shui-bian (陳水扁) – ur. w 1950 r. w Guantien, b. tajwański polityk (przynależność partyjna – Demokratyczna Partia Postępowa, DPP), prezydent Republiki Chińskiej (2000–2008).

26 P. Lim, S. Winkler, *op. cit.*, s. 182.

27 *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament EU Strategy towards China: Implementation of the 1998 Communication and Future Steps for a more Effective EU Policy* /* COM/2001/0265 final */ Document 52001DC0265, portal EUR-Lex, www.eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52001DC0265 (data dostępu: 30.05.2017).

28 *China Policy Paper on EU*, portal Misji Chińskiej Republiki Ludowej przy Unii Europejskiej, www.chinamission.be/eng/zywj/zywd/t1227623.htm (data dostępu: 30.05.2017).

polityki „jednych Chin”, a tym samym do nieprzyjmowania tajwańskich urzędników państwowych na terytorium UE (w tym również nieodwiedzania urzędników na Tajwanie) oraz do nieudzielania wsparcia dla udziału Tajwanu w organizacjach międzynarodowych. Kiedy w 2005 r. Przewodniczący ChRL Hu Jintao zatwierdził uchwałę umożliwiającą zbrojną interwencję na Tajwanie w przypadku ogłoszenia przez niego niepodległości (tzw. prawo antysecesyjne), Rada wydała deklarację, w której UE „zanotowała” zaistniałą sytuację. Zamiast krytyki Rada skupiła się na zasugerowaniu pokojowego rozwiązania sporu. Parlament Europejski przyjął wówczas bardziej krytyczną postawę wobec Chin w kwestii prawa antysecesyjnego, w czasie kiedy UE rozważała zniesienie embarga na sprzedaż broni do Chin²⁹.

Napięcia na linii Pekin – Tajpej nie sprzyjały polepszeniu stosunków Tajwanu z Unią Europejską na początku XXI w. Jednym z kilku sukcesów tego okresu było otwarcie 10 marca 2003 r. Przedstawicielstwa Komisji Europejskiej w Tajpej o nazwie Europejskie Biuro Gospodarcze i Handlowe (The European Economic and Trade Office – EETO), przez które Unia utrzymuje nieoficjalne stosunki z Tajwanem. Przedstawicielstwo to jest odpowiednikiem Biura Przedstawicielstwa Tajpej przy Unii Europejskiej i Belgii (The Taipei Representative Office in the EU and Belgium), które również jest nieformalną dyplomatyczną reprezentacją Tajwanu w UE, a także w Belgii i Luksemburgu³⁰. Zgodnie z unijną polityką jednych Chin EETO nie angażuje się w relacje o charakterze dyplomatycznym³¹, lecz zajmuje się głównie współpracą gospodarczą, inwestycjami, handlem i działalnością kulturalną oraz dostarczaniem informacji na temat UE na Tajwanie. Jednak urzędnicy EETO stale monitorują tajwańską scenę polityczną i spotykają się z tajwańskimi urzędnikami państwowymi³².

29 P. Lim, S. Winkler, *op. cit.*, s. 183.

30 Kiedy Belgia zerwała stosunki dyplomatyczne, 25 października 1971 r., aby podtrzymać stosunki dwustronne, powstało Centrum Kultury Dra Sun Yat-Sena (*Dr. Sun Yat-Sen Cultural Center*). 23 stycznia 1990 r. Centrum zostało przemianowane na Biuro Gospodarczo-Kulturowe Tajpej (Taipei Economic and Cultural Office), zaś 25 października 1995 r. na Biuro Przedstawicielskie Tajpej w Belgii (Taipei Representative Office in Belgium). Ostatecznie w kwietniu 2001 r. urząd przemianowano na Biuro Przedstawicielskie Tajpej przy Unii Europejskiej i Belgii (The Taipei Representative Office in the EU and Belgium).

31 *Taiwan and the EU*, portal ESDZ, www.eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/2000/Taiwan%20and%20the%20EU (data dostępu: 25.05.2017).

32 P. Lim, S. Winkler, *op. cit.*, s. 179.

Na przestrzeni lat debata nad stosunkami UE – Tajwan stopniowo się rozszerzała, będąc częścią szerszych rozważań nad stosunkami EU – Chiny oraz EU – Azja. Za czasów prezydentury Chen Shui-biana Unia kilka razy potępiała prowokacyjną dyplomację Tajwanu, tj. referendum w sprawie członkostwa w ONZ czy tajwańskie weto w WTO dotyczące nominowania obywatela ChRL na stanowisko w Organie Rozstrzygania Sporów³³. Wraz z prezydenturą Ma Ying-jeou³⁴ (od maja 2008 r.) Unia wydała szereg oświadczeń wyrażających uznanie dla dyplomacji nowego prezydenta i otwarcie na siebie obydwu państw chińskich. W listopadzie 2008 r. Javier Solana, ówczesny wysoki przedstawiciel do spraw wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, z zadowoleniem przyjął uruchomienie „trzech połączeń” (lotniczych, morskich i pocztowych) między Chinami i Tajwanem. W maju 2009 r. zostało utworzone Centrum Unii Europejskiej na Tajwanie (ang. *The European Union Centre in Taiwan*, EUTW), a w inauguracji brali udział urzędnicy unijni i tajwańscy (m.in. minister spraw zagranicznych Tajwanu). Centrum powstało, aby promować wymianę między najlepszymi instytucjami akademickimi na Tajwanie i w UE, a także by szerzyć wiedzę o Unii wśród tajwańskich studentów. Obecnie (2017 r.) Tajwan posiada biura przedstawicielskie w 19 krajach członkowskich UE, zaś 16 państw członkowskich i KE posiadają swoje biura w Tajpej, jak również kilka urzędów funkcjonalnych związanych głównie z handlem i kulturą³⁵.

Co prawda Republika Chińska nie uzyskała wystarczającego wsparcia UE, aby stać się członkiem Światowej Organizacji Zdrowia (WHO)³⁶, jednak w 2009 r. Unia z entuzjazmem przyjęła uzyskanie przez Tajwan statusu obserwatora (pod nazwą „Chińskie Tajpej”) na forum Światowego Zgromadzenia Zdrowia (ang. *The World Health Assembly*, WHA – organ plenarny WHO). W maju 2017 r. Tajwan po raz pierwszy od ośmiu lat nie został zaproszony na coroczne spotkanie WHA³⁷. Na brak zaproszenia

33 H. Su, *Taiwan's Strategy towards the EU...*, s. 85.

34 Ma Ying-jeou (馬英九) – ur. w 1950 r. w Hongkongu; tajwański polityk, minister sprawiedliwości (1993–1996), burmistrz Tajpej (1998–2006), przewodniczący Kuomintangu (2005–2007, 2009–2014), prezydent Tajwanu (2008–2016).

35 H. Su, *The EU's Taiwan Policy in a New Context...*, s. 14–15.

36 Światowa Organizacja Zdrowia (World Health Organization – WHO) – organizacja działająca w ramach ONZ z siedzibą w Genewie (utworzona 7 kwietnia 1948 r.), zajmująca się ochroną zdrowia; liczy 194 członków.

37 Chiny zablokowały udział Tajwanu na posiedzeniu WHA w Genewie również w maju 2018 r. UE i USA wyraziły zaniepokojenie tym faktem, tym samym popierając udział Tajwanu w corocznych spotkaniach WHA.

wpływ miał konflikt między Chinami a nowo wybranym rządem i prezydentem Tajwanu dotyczący kwestii polityki „jednych Chin”. W 2016 r., po wyborze Tsai Ing-wen³⁸ na prezydent Republiki Chińskiej, Pekin ogłosił zerwanie kontaktu z głównym korpusem łącznikowym na Tajwanie. Powodem była chęć wywarcia presji na nową prezydent, która w wystąpieniu inauguracyjnym nie poparła oficjalnie koncepcji polityki „jednych Chin”³⁹. Pomimo faktu, że związana z prezydent rządząca partia DPP opowiada się w polityce zagranicznej za niepodległością Tajwanu, Tsai Ing-wen przyjęła niedawno bardziej umiarkowane stanowisko wobec Chin, kładąc nacisk na kontynuację mechanizmów dialogu w Cieśninie Tajwańskiej. Unii Europejskiej zależy, aby stosunki tajwańsko-chińskie nie ulegały pogorszeniu, gdyż przekłada się to na jakość wzajemnych relacji Unii z Tajwanem.

10.3. Charakterystyka gospodarki Tajwanu

Tajwan jest światowym liderem w produkcji towarów z szeroko pojętej branży informatycznej. Ze względu na skuteczną politykę gospodarczą Republika Chińska bardzo szybko przekształciła się ze słabo rozwiniętego kraju w lidera potęg gospodarczych pod względem wolumenu obrotów handlowych. Początkowa pomoc ekonomiczna USA przyczyniła się do tego, że Tajwan stał się z czasem wiodącym inwestorem i kredytodawcą (głównie dla państw azjatyckich). Obecnie Tajwan zajmuje piąte miejsce pod względem zasobów rezerw walutowych na świecie. Republika Chińska należy do nowo uprzemysłowionych gospodarek o bardzo wysokiej dynamice wzrostu. W skład głównych sektorów gospodarki wchodzi dobra wymagające wyszkolonej siły roboczej i *know-how* (głównie sektor elektroniczny i informatyczny). Sektor elektroniczny rozwijał się początkowo na bazie OEM (Original Equipment Manufacturer), wytwarzając modele zaprojektowane przez koncerny międzynarodowe i sprzedając je później pod ich nazwami. Z czasem firmy tajwańskie zaczęły się przekształcać w producentów ODM (Original Design Manufacturer), tworząc modele oparte na lokalnych po-

38 Tsai Ing-wen (蔡英文) – ur. w 1956 r. w Tajpei; tajwańska polityk, wicepremier Tajwanu (2006–2007), przewodnicząca Demokratycznej Partii Postępowej DPP (2008–2012, od 2014 r.), prezydent Tajwanu od 2016 r.

39 Ch. Bodeen, *China cuts Contact with Taiwan Liaison Body over Tsai*, Associated Press, www.apnews.com/a9482a5d03d14ab3a134bff857eaaf4b/beijing-cuts-contacts-between-china-taiwan-liaison-bodies (data dostępu: 6.06.2017).

myślach innowacyjnych. Poza dużymi korporacjami (Acer, ASUS, HTC czy MSI) większość małych i średnich przedsiębiorstw nadal produkuje w trybie ODM. Tajwan charakteryzuje się również dobrze rozwiniętym przemysłem metalurgicznym (w tym lekkich stopów aluminium), wytwarzając rowery, części do rowerów oraz koła samochodowe. Tajwan rozwinął również sektor tzw. urządzeń precyzyjnych oraz maszyn przemysłowych. Rolnictwo stanowi małą część eksportu – uprawia się głównie ryż, trzcinę cukrową, owoce tropikalne, słodkie ziemniaki, kukurydzę, grzyby, orzechy arachidowe, herbatę i soję. Orzechy palmy arekowej (betel) tworzą najbardziej dochodową grupę produktów rolniczych. Ważnym sektorem gospodarki są natomiast usługi: handlowe, finansowe, ubezpieczeniowe i obrotu nieruchomościami. Ok. 70% wszystkich eksportowanych towarów stanowią produkty wysokiej technologii (tzw. 3C – Computers, Communications, Consumer Electronics). Tajwan przoduje w produkcji pamięci (w tym Mask ROM i DRAM), a także w wytwarzaniu i obsłudze układów scalonych. Jest również światowym producentem paneli TFT-LCD, OLED, TN/STN LSD oraz diod LED. Do najbardziej znanych tajwańskich przedsiębiorstw należą ASUS, Acer, BenQ (sprzęt komputerowy), HTC (urządzenia mobilne) oraz Giant i Merida (producenci rowerów). Jednym z największych lokalnych przedsiębiorców jest Hon Hai Precision Ind. (nazwa handlowa: Foxconn), którego większość produktów wytwarzana jest w systemie OEM, m.in. dla firm takich jak: Dell, Apple, Sony, Hewlett-Packard, IBM i Nokia. Korporacja Foxconn wytwarza (przynajmniej częściowo) większość popularnych produktów elektronicznych na świecie.

Kolejną rozwiniętą dziedziną gospodarki tajwańskiej jest sektor włókien (włókna szklane i węglowe, nylon i neopren). Tajwan pragnie także przodować w technologiach przyjaznych środowisku naturalnemu oraz w biotechnologii⁴⁰.

10.4. Tajwan jako partner handlowy UE

Unia Europejska zainteresowana jest utrzymaniem poprawnych relacji handlowych z Tajwanem ze względu na jego znaczny potencjał gospodarczy. UE jest piątym co do wielkości partnerem handlowym (po Chinach,

40 *Tajwan*, Regionalna Izba Gospodarcza w Katowicach, www.rig.katowice.pl/files/Wsp%C3%B3lpraca%20Mi%C4%99dzynarodowa/27.Tajwan.pdf (data dostępu: 30.05.2017), s. 1–3.

ASEAN, USA i Japonii) i największym źródłem bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) na Tajwanie⁴¹. W 2016 r. Tajwan był osiemnastym największym partnerem handlowym UE w handlu towarami i siódmym największym partnerem handlowym w Azji⁴². Tajwan zajmuje dwudzieste trzecie miejsce w rankingu głównych partnerów eksportowych Unii, zaś jako partner importowy znajduje się na trzynastej pozycji⁴³. Produkty pochodzące z Tajwanu, które są montowane w Chinach czy w Azji Południowo-Wschodniej, nie zostały odnotowane w statystykach bilateralnych obrotów handlowych⁴⁴. Unia Europejska wykazuje deficyt handlowy w handlu towarami z Tajwanem, posiada natomiast nadwyżkę w handlu usługami.

Unia Europejska buduje swoje relacje z Tajwanem tak, aby nie wchodzić w konflikt z Chinami i jednocześnie korzystać w pełni z kontaktów handlowych. Udział Tajwanu w WTO ułatwia interakcję między UE a Tajwanem, jednak trudno jest całkowicie oddzielić gospodarkę od polityki. Unia stara się prowadzić politykę depolityzacji poprzez próbę wykluczenia z relacji z Tajwanem wszystkiego, co odnosi się do jego suwerenności. Z drugiej strony Republice Chińskiej zależy, aby np. upolitycznić swój udział w WTO⁴⁵. Relacje dwustronne UE – Tajwan są dobrze zorganizowane. Podczas corocznych konsultacji poruszane są obustronne kwestie, związane głównie z handlem i zobowiązaniami wobec WTO. Mechanizmy konsultacji obejmują techniczne grupy robocze i dialogi regulacyjne. Cztery grupy techniczne spotykają się dwa razy do roku, aby zająć się m.in. kwestiami sanitarnymi i fitosanitarnymi (w tym bezpieczeństwa żywności), barierami technicznymi w handlu/motoryzacji (w tym normami, certyfikacjami i badaniami), ochroną własności intelektualnej, farmaceutykami, kosmetykami i sprzętem medycznym. Dialogi regulacyjne odbywają się ad hoc i dotyczą zamówień rządowych, ceł i telekomuni-

41 *Trade and Investment Relations between Taiwan and the EU*, MSZ Tajwanu, www.roc-taiwan.org/uploads/sites/125/2015/09/201705-Relations-between-Taiwan-and-the-EU.pdf (data dostępu: 6.06.2017), s. 1.

42 Dla porównania: Unia Europejska jest największym partnerem handlowym dla Chin, natomiast Chiny są drugim najważniejszym partnerem dla UE.

43 *European Union, Trade with Taiwan*, KE, www.trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113452.pdf (data dostępu: 8.06.2017).

44 M. Majorenko, *Taiwan & the EU*, ESDZ, www.eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/1999/node/1999_mt (data dostępu: 6.06.2017).

45 S. Winkler, *EU-Taiwan Relations in the WTO. The Question of International Status*, www.ies.be/files/070417%20Sigrid%20Winkler%20EU-Taiwan.pdf (data dostępu: 2.06.2017).

kacji. Spotkania te są uzupełniane o tematyczne warsztaty i seminaria, organizowane przez EETO i tajwańskich udziałowców⁴⁶. Pierwszy unijno-tajwański Industrial Policy Dialogue (dialog w sprawie polityki przemysłowej) odbył się w czerwcu 2015 r. Koncentrowano się wówczas na zagadnieniach innowacji poprzez cyfryzację, standaryzację i internacjonalizację małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) oraz na pogłębieniu współpracy w ramach sieci Enterprise Europe Network (EEN) – platformy międzynarodowej współpracy MŚP utworzonej przez KE w 2008 r. Za pośrednictwem Tajwańskiej Rady Rozwoju Handlu Zagranicznego (Taiwan External Trade Development Council – TAITRA) Tajwan został członkiem EEN w 2015 r.⁴⁷

9 października 2013 r. Parlament Europejski wydał rezolucję w sprawie stosunków handlowych UE – Tajwan (2013/2675(RSP))⁴⁸. Rezolucja wzywa UE do wspierania demokratycznego Tajwanu i do pozytywnej reakcji na wyrażoną przez Tajwan gotowość do rozpoczęcia negocjacji umów dwustronnych w sprawie ochrony inwestycji i dostępu do rynku, aby jeszcze bardziej wzmocnić pewność prawną inwestycji, a także podwyższać obrót handlowy i jakość przepływu inwestycji. Przypomina również, że Unia i Tajwan mają dobrze ugruntowane stosunki gospodarcze, niskie opłaty celne po obu stronach i prowadzą ze sobą regularny dialog w celu rozwiązania dwustronnych kwestii handlowych i inwestycyjnych. W swojej nowej strategii handlowej i inwestycyjnej „Handel z korzyścią dla wszystkich”⁴⁹ (*Trade for All: Towards a more responsible trade and investment policy*) opublikowanej w październiku 2015 r. KE podkreśliła znaczenie Azji i Pacyfiku dla europejskich interesów gospodarczych. W komunikacie dotyczącym Azji stwierdzono, że: „UE rozważa rozpoczęcie negocjacji inwestycyjnych z [...] Tajwanem”⁵⁰ w celu rozszerzenia umów

46 *Trade and Investment Relations between Taiwan and the EU*, s. 8.

47 *Taiwan and the EU...*

48 Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 9 października 2013 r. w sprawie stosunków handlowych UE – Tajwan, www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2013-0412&language=PL&ring=B7-2013-0435 (data dostępu: 6.06.2017).

49 Komunikat Komisji Europejskiej z dnia 14 października 2015 r., COM/2015/0497, *Handel z korzyścią dla wszystkich*, www.eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0497&from=en (data dostępu: 6.06.2017).

50 P. Kerneis, P. Lamprecht, P. Messerlin, *Taiwan and European Union Trade and Economic Relations. The case for a deep and comprehensive bilateral investment agreement*, The European Services Forum (ESF), www.esf.be/new/wp-content/uploads/2016/11/ESF-Report-Taiwan-EU-Economic-Relations-Components-of-a-trade-investment-a

inwestycyjnych w regionie. 5 lipca 2016 r. PE wydał rezolucję w sprawie nowej, perspektywicznej i innowacyjnej przyszłej strategii w dziedzinie handlu i inwestycji (2015/2105(INI))⁵¹, w której wzywa KE do niezwłocznego rozpoczęcia negocjacji w sprawie umowy inwestycyjnej z Tajwanem. UE uważa, że podpisanie pełnej umowy o wolnym handlu (Free Trade Agreement – FTA) z Tajwanem zepsułoby jej relacje z Chinami, dlatego dwustronna umowa inwestycyjna (Bilateral Investment Agreement – BIA) wydaje się najlepszą opcją dla obu stron.

Oprócz Europejskiego Biura Gospodarczo-Handlowego w Tajpej (EETO) i Biura Przedstawicielstwa Tajpej przy Unii Europejskiej i Belgii w dwustronnej współpracy gospodarczej pomaga Europejska Izba Handlowa Tajwan (The European Chamber of Commerce Taiwan – ECCT)⁵². Powstała ona w 1988 r. i reprezentuje interesy ok. 400 europejskich firm działających na Tajwanie, tworząc platformę do budowania sieci biznesowych i praktycznego zaangażowania w tajwańską administrację. John Brinsden, pierwszy przewodniczący ECCT, określił powód powołania Izby słowami: „Izba mocno wierzy w wielostronne podejście do handlu, gdyż zbyt długo dochodziło do zakłóceń i nieefektywności wynikających z protekcjonizmu, taryf, kontyngentów, traktatów dwustronnych i specjalnych stosunków”⁵³. ECCT wydaje co roku *Position Papers*, w których m.in. informuje KE o środowisku biznesowym na Tajwanie. Rozpoczęty w 2014 r. (na okres czterech lat) Unijny Program Współpracy Gospodarczej i Regulacyjnej na Tajwanie (The EU Business and Regulatory Cooperation Programme in Taiwan – EBRC) także sprzyja współpracy między UE a Tajwanem. W pełni sfinansowany przez UE program jest zarządzany przez EETO, zaś partnerem wykonawczym w ramach umowy o świadczeniu usług jest ECCT⁵⁴. Głównym celem programu jest promowanie unijnych standardów i instrumentów regulacyjnych, aby ułatwić i zrównoważyć wzajemną współpracę. W ramach EBRC Unia

greement-Final.pdf (data dostępu: 6.06.2017), s. 3.

51 Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 5 lipca 2016 r. w sprawie nowej, perspektywicznej i innowacyjnej przyszłej strategii w dziedzinie handlu i inwestycji, www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0299+0+DOC+XML+V0//PL (data dostępu: 8.06.2017).

52 ECCT była drugą, po Filipinach, izbą handlową utworzoną poza terytorium Europy. Przed ECCT w 1951 r. na terenie Tajwanu istniała jedynie Amerykańska Izba Handlowa (American Chamber of Commerce – AmCham).

53 *ECCT History*, ECCT, www.ecct.com.tw/ecct-history/ (data dostępu: 6.06.2017).

54 M. Majorenko, *Taiwan & the EU...*

i Tajwan prowadzą dialog handlowy w zakresie najważniejszych kwestii, tj. zamówień publicznych, barier technicznych w handlu (TBT), ochrony własności intelektualnej (IPR) czy zagadnień dotyczących dostępu do rynku. EBRC pomaga zacieśniać współpracę unijno-tajwańską poprzez seminaria, konferencje i imprezy organizowane wspólnie z odpowiednimi władzami Tajwanu⁵⁵.

Od 25 listopada 2010 r. mieszkańcy UE zwolnieni są z obowiązku wizowego na pobyt w Republice Chińskiej, jeśli nie przekracza on 90 dni. Również obywatele Tajwanu przez 90 dni mają zapewniony pełen ruch bezwizowy na terytorium UE. W obu wypadkach wymagany jest tylko paszport. Według byłej komisarz spraw wewnętrznych UE Cecilii Malmström ta decyzja Komisji poprawi stosunki handlowe i inwestycyjne Unii i Tajwanu, a także wzmocni kontakty osobiste⁵⁶. Podobnie eurodeputowany Agustín Díaz de Mera García-Consuegra (EPL) sądzi, że „liberalizacja wiz dla Tajwanu umożliwi rozwój więzi handlowych”⁵⁷.

Obecność Tajwanu w WTO nie rozwiązała wszystkich kwestii związanych z handlem z Unią. Przez ostatnie lata KE wytoczyła szereg spraw antydumpingowych przeciwko Tajwanowi. W styczniu 2017 r. UE nałożyła sięgające ok. 65% cła antydumpingowe na produkty stalowe z Chin i Tajwanu, aby bronić się przed napływem dotowanych towarów⁵⁸.

10.5. Obrót handlowy Unia Europejska – Tajwan (towary, usługi, inwestycje)

10.5.1. Handel towarami

Przez ostatnie dwie dekady handel towarami stale rośnie, jednak charakteryzuje się on chronicznym deficytem handlowym UE⁵⁹. W 2015 r. dwustronny handel towarami wynosił ogółem 44 mld euro (w tym import

55 EBRC, www.ebrc.com.tw/about-us (data dostępu: 6.06.2017).

56 *Visa Waiver for Taiwanese Passport Holders Approved*, KE, www.europa.eu/rapid/press-release_MEMO-10-617_en.htm?locale=en (data dostępu: 05.06.2017).

57 *MEPs Back Visa Waiver for Taiwan*, PE, www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20101110IPR93914/meps-back-visa-waiver-for-taiwan (data dostępu: 06.06.2017).

58 *Commission Implementing Regulation (EU) 2017/141*, EUR-Lex, www.eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1497182121845&uri=CELEX:32017R0141 (data dostępu: 06.06.2017).

59 P. Kerneis, P. Lamprecht, P. Messerlin, *op. cit.*, s. 18.

z Tajwanu – 22,5 mld euro, eksport do Tajwanu – 18,5 mld euro). Główne produkty eksportowe Tajwanu to: produkty ICT⁶⁰ – 34,6%, maszyny i urządzenia – 17,0% i środki transportu – 11,4%. UE importuje na Tajwan głównie maszyny i urządzenia – 23,1%, produkty chemiczne – 20,7%, środki transportu – 18,5%, produkty ICT – 9%, farmaceutyki – 8% i produkty rolne – 7,6%. Około 92,6% eksportu UE to produkty przemysłowe, co wskazuje, że UE jest ważnym dostawcą dla przemysłu tajwańskiego⁶¹. W eksporcie do UE odnotowuje się przejście od eksportu produktów gotowych do półproduktów. Zważywszy na fakt, że UE jest największym na świecie eksporterem produktów rolnych, eksport rolny UE na Tajwan jest zdecydowanie niski. Najważniejszym partnerem handlowym Tajwanu w UE są Niemcy, a za nimi kolejno: Holandia, Wielka Brytania, Francja, Włochy, Belgia i Hiszpania⁶².

Maszyny i urządzenia transportowe stanowią 60% łącznej wymiany handlowej między Tajwanem a UE. W tej kategorii najistotniejszymi przedmiotami handlowymi są maszyny elektryczne, sprzęt telekomunikacyjny i biurowy, co stanowi 30,5% całkowitego obrotu. Sprzęt transportowy stanowi mniejszą część – 13,6% całości handlu – ale jest ważną pozycją handlową: w 2016 r. 46,1% rowerów i 30,2% części rowerowych i motocyklowych przywożonych do UE miało pochodzenie tajwańskie⁶³.

Tabela 8. Handel towarami pomiędzy UE a Tajwanem (w mld euro)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Eksport z UE do Tajwanu	14,8	16,2	15,8	16,5	17,0	18,5	19,6
Eksport z Tajwanu do UE	24,1	24,2	22,5	22,1	23,2	25,5	26,1
Razem	38,9	40,4	38,3	38,6	40,2	44,0	45,7
Bilans dla UE	-9,3	-8	-6,7	-5,6	-6,2	-7,2	-6,4

Źródło: na podstawie *Taiwan and the EU*, ESDZ, www.eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/2000/Taiwan%20and%20the%20EU (data dostępu: 6.06.2017) oraz *Taiwan*, KE/Handel, www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/taiwan/ (data dostępu: 6.06.2017).

60 Produkty ICT (ang. Information and Communication Technologies) – technologie informacyjno-komunikacyjne.

61 P. Kerneis, P. Lamprecht, P. Messerlin, *op. cit.*, s. 18.

62 *EU-Taiwan Factfile 2016*, ESDZ, www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eufactfile2016.pdf (data dostępu: 8.06.2017), s. 8.

63 *Trade and Investment Relations between Taiwan and the EU...*, s. 2.

Pomimo stałego wzrostu w handlu towarami na linii UE – Tajwan obroty te są nadal relatywnie małe w stosunku do relacji UE z innymi partnerami z Azji Wschodniej. Dla przykładu w 2014 r. import UE z Tajwanu wyniósł 23,2 mld euro, natomiast z Chin – 302,6 mld euro, z Japonii – 54,6 mld euro, zaś z Korei Południowej – 39,0 mld euro⁶⁴.

10.5.2. Handel usługami

W 2015 r. całkowity handel usługami między Tajwanem a Unią Europejską wyniósł 7,3 mld euro. Import z Tajwanu wyniósł 3 mld euro, a eksport na Tajwan 4,3 mld euro – oznacza to nadwyżkę UE w handlu usługami o 1,3 mld euro. Nie rekompensuje to jednak deficytu UE w handlu towarami (-7,2 mld euro). Handel dwustronny Unia – Tajwan stanowił 1,2% światowego handlu UE. W porównaniu z innymi partnerami azjatyckimi Tajwan pozostaje w tyle w handlu usługami, nie wykorzystując swojego potencjału w relacji z UE. Unia eksportuje dwa razy więcej usług do Korei Południowej niż do Tajwanu (w 2014 r. eksport EU do Korei wyniósł 11,9 mld euro, a na Tajwan – 4,3 mld euro). Również stosunek handlu towarami w porównaniu do handlu usługami dla Tajwanu (15,3%) jest niższy niż średnia światowa (20,6%)⁶⁵. Od 2010 do 2014 r. dwustronny handel usługami wzrósł o 2,8%, w tym czasie eksport z Tajwanu do UE wzrósł o 20%, a unijny import zmalał o 2,2%. W rezultacie nadwyżka UE zmniejszyła się w tym czasie o 38%, wynosząc 1,3 mld euro. Obecnie obserwuje się stopniowy wzrost w ogólnym handlu usługami⁶⁶. Dwustronny handel usługami dotyczy podróży i transportu oraz usług finansowych, ubezpieczeniowych, budowlanych, biznesowych i ICT⁶⁷. Usługi transportowe, biznesowe, podróźnicze i finansowe są głównie importowane z Unii, zaś tajwański eksport usług do UE jest zdominowany przez transport morski i usługi biznesowe⁶⁸.

64 P. Kerneis, P. Lamprecht, P. Messerlin, *op. cit.*, s. 18.

65 *Ibidem*, s. 20.

66 *EU-Taiwan Factfile 2016...*, s. 13.

67 I. Dreyer, F. Erixon, *Beyond Geopolitics – The Case For a Free Trade Accord Between Europe and Taiwan*, ECIPE Occasional Paper No. 3/2010.

68 European Commission, *Taiwan*, www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/taiwan/ [data dostępu: 6.06.2017].

Tabela 9. Handel usługami pomiędzy UE a Tajwanem w mld euro

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Eksport z UE do Tajwanu	4,5	3,8	4,2	4,2	4,3	4,3
Import UE z Tajwanu	2,4	2,3	2,6	3,0	3,0	3,0
Razem	6,9	6,2	6,9	7,3	7,3	7,3
Bilans dla UE	2,0	1,5	1,5	1,1	1,2	1,3

Źródło: na podstawie *Taiwan and the EU*, ESDZ, www.eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/2000/Taiwan%20and%20the%20EU (data dostępu: 6.06.2017).

Unia nie zawarła z Tajwanem porozumienia o wolnym handlu w dziedzinie usług, jednak należą one do 23 członków WTO, którzy uczestniczą w rozmowach w sprawie inicjatywy TiSA (Trade in Services Agreement – Porozumienie w sprawie handlu usługami). TiSA to porozumienie w sprawie liberalizacji handlu usługami, które ma na celu otwarcie rynków, a także usprawnienie przepisów w takich dziedzinach, jak: wydawanie licencji, usługi finansowe, telekomunikacja czy handel elektroniczny. Celem rokowań jest wypracowanie ambitnego porozumienia usługowego w zgodzie z zapisami układu GATS (The General Agreement on Trade in Services – Układ Ogólny w sprawie Handlu Usługami), który jest integralną częścią porozumienia powołującego WTO⁶⁹.

10.5.3. Inwestycje

Unia jest największym źródłem bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) na Tajwanie (12,0 mld euro, 2015 r.), co stanowi ok. 24,6% wszystkich BIZ na Tajwanie. Unii jako adresatowi BIZ przypada ok. 2,1% całości inwestycji Tajwanu za granicą (1,5 mld euro, 2015 r.) – jest to niski poziom. Dla porównania: w 2014 r. BIZ Tajwanu w Chinach wyniósł 62%⁷⁰. W 2014 r. Unia odnotowała niski poziom tajwańskich inwestycji, które spadły o 0,03 mld euro w stosunku do 2013 r. – oznaczało to dezinwestycję tajwańskich przedsiębiorstw w UE. W tym samym czasie

69 European Commission, *Porozumienie w sprawie handlu usługami (TiSA)*, www.ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/tisa/index_pl.htm (data dostępu: 6.06.2017).

70 P. Kerneis, P. Lamprecht, P. Messerlin, *op. cit.*, s. 22.

przepływ BIZ z UE na Tajwan nieznacznie wzrósł do 1,01 mld euro, w porównaniu do 0,95 mld euro w 2013 r.⁷¹

Tabela 10. BIZ UE – Tajwan (2015 r.) w mld euro

Wpływ BIZ wypływających z UE do TW	12,0
Wpływ BIZ napływających do UE z TW	1,5
Bilans dla UE	10,4

Źródło: na podstawie European Commission, *Taiwan*, www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/taiwan/ (data dostępu: 6.06.2017).

Historycznie Tajwan inwestował głównie w Holandii i Wielkiej Brytanii, obecnie również w Niemczech. W 2016 r. większość tajwańskich inwestycji w UE koncentrowała się w sektorze nieruchomości (55%) oraz produkcji części i elementów elektronicznych (21%). W ostatnich latach Tajwan znacząco zainwestował w produkcję komputerów, elektroniki i produktów optycznych. Foxconn, TPV, HTC, Delta, Giant, ASUS, Acer i Tatung należą do tajwańskich firm z bazami produkcyjnymi lub usługowymi w Europie Środkowo-Wschodniej⁷².

Chociaż inwestycje płynące z Tajwanu do UE wciąż się zwiększają, EETO wskazała, że tajwańskie przedsiębiorstwa nadal nie wykorzystują UE jako miejsca dogodnego inwestycyjnie. Obie strony pracują nad dalszym ulepszaniem współpracy i otoczeniem inwestycyjnym dla inwestorów z Tajwanu. Władze w Tajpej zawarły dwustronne umowy m.in. o ochronie inwestycji i o unikaniu podwójnego opodatkowania z niektórymi państwami członkowskimi UE⁷³.

Unia Europejska (od 1996 r.) i Tajwan (pod nazwą Chińskie Tajpej, od 2009 r.) są również stronami GPA (The Agreement on Government Procurement) – porozumienia w sprawie zamówień rządowych w ramach WTO⁷⁴. Jest to umowa międzynarodowa, której cel stanowi liberalizacja i rozwój handlu międzynarodowego, w tym zapewnienie szerokiego otwarcia rynków zamówień publicznych na międzynarodową konkurencję. Unia i Tajwan zobowiązały się w niej do stosowania podstawowych reguł

⁷¹ *EU-Taiwan Factfile 2016...*, s. 2, 3, 14.

⁷² *Trade and Investment Relations between Taiwan and the EU...*, s. 6–7.

⁷³ *Ibidem*, s. 7.

⁷⁴ *The Agreement on Government Procurement. Parties, observers and accessions*, WTO, www.wto.org/english/tratop_e/gproc_e/memobs_e.htm#parties (data dostępu: 6.06.2017).

w dziedzinie zamówień publicznych, zapewniających przejrzystość, konkurencyjność i dobre zarządzanie. W zakres umowy wchodzi zamówienia na towary, usługi i główne inwestycje budowlane w obrębie wskazywanym przez poszczególne państwa członkowskie⁷⁵.

Konkluzje

Pomimo sukcesów na polu gospodarczym i regularnej współpracy relacje unijno-tajwańskie są znacznie utrudnione ze względu na politykę „jednych Chin”. Przekłada się to na brak kontaktów na wysokim szczeblu bądź na niemożność swobodnego komunikowania się ze względu na obawę o reakcję Chin. Tajwańskie wysiłki dyplomatyczne mające na celu zwrócenie uwagi na suwerenność Tajwanu i jego odrębność kulturowo-polityczną są po prostu ignorowane przez unijnych urzędników. Dodatkowym wyzwaniem dla tajwańskich lobbystów jest rosnąca konkurencja ze strony Chin. Tajwańczycy mają jednak przewagę polegającą na tym, że Unię i Tajwan łączą demokratyczne wartości. Wyraźny sukces tajwańskiego lobby stanowi zachowanie dobrych stosunków handlowych z UE, które są możliwe dzięki wstąpieniu Tajwanu do WTO w 2002 r. W przeciwieństwie do przyjaznej, lecz biernej postawy Komisji Europejskiej i Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych (ESDZ, The European External Action Service – EEAS) Parlament Europejski jawi się jako główny sojusznik Tajwanu w UE. Eurodeputowani niejednokrotnie wstawiali się za Tajwanem, szczególnie w związku z zagrożeniem militarnym ze strony Chin w Cieśninie Tajwańskiej. Dodatkowo PE wydał szereg protajwańskich rezolucji, m.in. popierając dążenia Tajwanu do bycia członkiem GATT/WTO, wzywając KE do zawarcia umowy inwestycyjnej z Tajwanem czy wzywając Radę do wywarcia wpływu na agresywne działania ChRL. Rezolucje mają charakter niewiążący, jednak wskazują one na pozytywne podejście do kwestii Republiki Chińskiej. Istniejąca w Parlamencie Europejskim nieformalna grupa EP Taiwan Friendship Group również aktywnie wspiera widoczność Tajwanu wśród MEP-ów i forsuje tajwańskie inicjatywy, lecz jest ona coraz mniej aktywna w porównaniu z poprzednim dziesięcioleciem. Problemem dla tajwańskich aktywistów jest potencjalne wyjście Wielkiej Brytanii z UE, gdyż była ona jednym

⁷⁵ GPA, Urząd Zamówień Publicznych, www.uzp.gov.pl/baza-wiedzy/zamowienia-publiczne-na-swiecie/gpa (data dostępu: 6.06.2017).

z najbardziej gorliwych zwolenników Tajwanu. Trzeba jednak przyznać, że dążeniem Tajwanu było zinstytucjonalizowanie wzajemnych relacji z Unią i cel ten został osiągnięty.

Demokratyczne wartości są solidną podstawą dla dalszej integracji unijno-tajwańskiej. Poszanowanie praw człowieka i godności oraz rządu prawa to uniwersalne wartości, na których zbudowana jest UE i znajduje to odzwierciedlenie w jej polityce zewnętrznej. Jednym z najtrudniejszych punktów spornych w stosunkach Unii i Tajwanu jest temat kary śmierci. Za czasów prezydentury Ma Ying-jeou Tajwan ponownie rozpoczął egzekucje na przestępcach, co zostało publicznie potępione przez ESDZ. Były członek Parlamentu Europejskiego Georg Jarzembowski stwierdził w 2013 r.: „PE jest przyjacielem Tajwanu [...] ale jesteśmy bardzo wyczuleni wobec egzekucji przestępców na Tajwanie”⁷⁶. Jest jednak szansa na porozumienie w tej sprawie, gdyż obecnie rządząca tajwańska partia DPP zapowiada zniesienie kary śmierci. Ponadto 22 marca 2018 r. Tajwan i UE przeprowadziły w Tajpei pierwsze doroczne konsultacje na temat praw człowieka. Delegaci europejscy pochwalili Tajwan za szeroko zakrojony program praw człowieka i zachęcili, by aktywnie komunikował się na szczeblu międzynarodowym na temat swojego modelu tychże praw. Jednocześnie Unia ponownie skrytykowała ideę kary śmierci i wyraziła gotowość do podzielenia się swoimi doświadczeniami oraz do zacieśniania współpracy w kwestiach poruszonych podczas konsultacji⁷⁷.

Atrakcyjność wschodzących rynków azjatyckich wzrasta, w związku z czym Unia zmieniła swoje podejście w dziedzinie polityki handlowej. W 2006 r. w unijnej strategii „Globalna Europa: konkurując na świecie” UE przewidywała zawarcie dwustronnych umów handlowych z państwami azjatyckimi. Z przyczyn politycznych Tajwan nie był brany pod uwagę jako partner w porozumieniu o wolnym handlu. Kiedy w 2011 r. Unia i Korea Południowa podpisały FTA, wywołało to zaniepokojenie Tajwanu oraz chęć zawarcia podobnej umowy z Unią. Zawarcie w 2010 r. przez Tajwan i Chiny porozumienia o współpracy gospodarczej (Economic Cooperation Framework Agreement – ECFA) daje nadzieję na zmianę tej sytuacji w przyszłości. W 2011 r. była poseł do Parlamentu Europejskiego Kristiina Ojuland (ALDE) podczas debaty w PE o przyszłości wspólnej

76 H. Su, *Taiwan's Strategy towards the EU...*, s. 112.

77 *Taiwan and the European Union hold 1st Human Rights Consultations*, ESDZ, www.eeas.europa.eu/delegations/taiwan_en (data dostępu: 21.07.2018).

polityki zagranicznej i bezpieczeństwa zaapelowała o poważne traktowanie Tajwanu: „Zamiast flirtować z władzami w Pekinie, powinniśmy również zawrzeć porozumienie o wolnym handlu z Tajwanem, będącym przykładem kwitnącej demokracji. Polityka jednych Chin jest przestąrzała i moralnie podkopuje wizerunek Unii Europejskiej. Powinniśmy dostosować naszą politykę do naszych wartości”⁷⁸. Jest jednak kwestią sporną, czy odwołanie do „moralnej powinności” w jakikolwiek sposób wpłynie na zmianę polityki Unii Europejskiej wobec Tajwanu. Uważam, że ekonomiczny pragmatyzm zarówno w stosunkach UE – Tajwan, Chiny – Tajwan, jak i UE – Chiny będzie kształtować przyszłe relacje tych państw.

Koncentracja Tajwanu na dalszej integracji z UE w dziedzinie nauki, kultury, a także badań i rozwoju jest potrzebna jako przeciwwaga do skomplikowanych relacji politycznych. Oba kraje posiadają wiele wspólnych priorytetów badawczych i problemów społecznych (zmiany klimatyczne, bezpieczeństwo żywności). Ponadto Unia powinna wykorzystać ogromny potencjał Tajwanu, jaki posiada on w dziedzinie ICT. W ramach programu Horyzont 2020, w tym Europejskiej Rady ds. Badań Naukowych (ERBN, European Research Council – ERC) i Działań Marii Skłodowskiej-Curie (Marie Skłodowska-Curie Actions – MSCA), Tajwan ma szansę wzmocnić współpracę badawczą z partnerami unijnymi. Wiedzę na temat możliwości, jakie daje ten program, Tajwańczycy mogą czerpać z National Contact Point na Tajwanie, który odgrywa ważną rolę w ułatwianiu uczestnictwa tajwańskich badaczy w programie ramowym UE w zakresie badań naukowych i zapewnia pomoc w aplikacji. Również poprzez program stypendialny Erasmus+ (w tym Jean-Monnet Programme) Tajwańczycy mają szansę zdobyć granty i stypendia naukowe, tym samym jeszcze bardziej integrując się z europejską społecznością. Organizowane na Tajwanie Europejskie Targi Edukacyjne (EEFT) i Europejski Festiwal Filmowy (EFFT) oraz otwarcie pawilonu UE na Międzynarodowych Targach Książki w Tajpej (TIBE) również przyczyniają się do promocji europejskiej kultury i polepszenia wzajemnych relacji.

78 Debaty, 11 maja 2011 r., Parlament Europejski, Strasburg, www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20110511+ITEM-0004+DOC+XML+V0//PL&language=PL#top (data dostępu: 6.06.2017).

Bibliografia

- The Agreement on Government Procurement. Parties, observers and accessions*, WTO, www.wto.org/english/tratop_e/gproc_e/memobs_e.htm#parties (data dostępu: 6.06.2017).
- Bodeen Ch., *China Cuts Contact with Taiwan Liaison Body over Tsai*, Associated Press, www.apnews.com/a9482a5d03d14ab3a134bff857eaaf4b/beijing-cuts-contacts-between-china-taiwan-liaison-bodies (data dostępu: 6.06.2017).
- China Policy Paper on EU*, portal Misji Chińskiej Republiki Ludowej przy Unii Europejskiej, www.chinamission.be/eng/zywj/zywd/t1227623.htm (data dostępu: 30.05.2017).
- Commission Implementing Regulation (EU) 2017/141*, EUR-Lex, www.eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1497182121845&uri=CELEX:32017R0141 www.eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1497182121845&uri=CELEX:32017R0141 (data dostępu: 06.06.2017).
- Communication from the Commission to the Council and the European Parliament EU Strategy towards China: Implementation of the 1998 Communication and Future Steps for a more Effective EU Policy /* COM/2001/0265 final */ Document 52001DC0265, EUR-Lex, www.eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52001DC0265 (data dostępu: 30.05.2017).
- Debata, 11 maja 2011 r., Strasburg, Parlament Europejski, Strasburg, www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20110511+ITEM-004+DOC+XML+V0//PL&language=PL#top (data dostępu: 6.06.2017).
- Dreyer I., Erixon F., *Beyond Geopolitics – The Case For a Free Trade Accord Between Europe and Taiwan*, ECIPE Occasional Paper no. 3/2010.
- ECCT History*, portal ECCT, www.ecct.com.tw/ecct-history/ (data dostępu: 6.06.2017).
- European Union, Trade with Taiwan*, portal KE, www.trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113452.pdf www.trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113452.pdf (data dostępu: 8.06.2017).
- EU-Taiwan Factfile 2016*, ESDZ, www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eufactfile2016.pdf www.eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eufactfile2016.pdf (data dostępu: 8.06.2017).
- Gacek Ł., *Strategia polityczna Komunistycznej Partii Chin wobec Stanów Zjednoczonych. Czy konfrontacja wpisana jest w naturę wzajemnych stosunków?*, [w:] *Współczesne Chiny w kontekście stosunków międzynarodowych*, J. Wardęga (red.), Kraków 2013.
- Gnaś H., *Potęga ekonomiczna bez znaczenia politycznego – problem państwowości Tajwanu*, [w:] *Azja Wschodnia i Azja Południowa w stosunkach międzynarodowych. Bezpieczeństwo – gospodarka – cywilizacja*, J. Nakonieczna, J. Zajączkowski (red.), Warszawa 2011.
- Gogol K., *Kluczowe problemy polityczne w dialogu Unii Europejskiej z Chińską Republiką Ludową*, „Forum Politologiczne” 2013, t. 8, Olsztyn.
- GPA, portal Urzędu Zamówień Publicznych, www.uzp.gov.pl/baza-wiedzy/zamowienia-publiczne-na-swiecie/gpa (data dostępu: 6.06.2017).
- Joint Communique of the United States of America and the People's Republic of China (1972)*, portal Ambasady Chińskiej Republiki Ludowej w Stanach Zjednoczonych, www.china-embassy.org/eng/zmgx/doc/ctc/t36255.htm (data dostępu: 25.05.2017).
- Joint Press Release: Taiwan and the European Union hold 1st Human Rights Consultations*, ESDZ, www.eeas.europa.eu/delegations/taiwan_en www.eeas.europa.eu/delegations/taiwan_en (data dostępu: 21.07.2018).
- Kamiński T., *Sypiając ze smokiem. Polityka Unii Europejskiej wobec Chin*, Łódź 2015.

- Kerneis P., Lamprecht P., Messerlin P., *Taiwan and European Union Trade and Economic Relations. The case for a deep and comprehensive bilateral investment agreement*, The European Services Forum (ESF), www.esf.be/new/wp-content/uploads/2016/11/ESF-Report-Taiwan-EU-Economic-Relations-Components-of-a-trade-investment-agreement-Final.pdf (data dostępu: 6.06.2017).
- Komunikat Komisji Europejskiej z dnia 14 października 2015 COM/2015/0497, *Handel z korzyścią dla wszystkich*, www.eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0497&from=en (data dostępu: 6.06.2017).
- Lim P., Winkler S., *The European Union's Relations with the Republic of China (Taiwan)*, [w:] *European Perspectives on Taiwan. East Asia in the 21st century. Politics – Society – Security – Regional Integration*, J. Damm, P. Lim (eds.), Wiesbaden 2012.
- Majorenko M., *Taiwan & the EU*, ESDZ, www.eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/1999/node/1999_mt (data dostępu: 6.06.2017).
- MEPs Back Visa Waiver for Taiwan, PE, www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20101110IPR93914/meps-back-visa-waiver-for-taiwan (data dostępu: 6.06.2017).
- Porozumienie w sprawie handlu usługami (TISA)*, KE, www.ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/tisa/index_pl.htm (data dostępu: 6.06.2017).
- Portal EBRC, www.ebrc.com.tw/about-us (data dostępu: 6.06.2017).
- Restoration of the Lawful Rights of the People's Republic of China in the United Nations*, portal Organizacji Narodów Zjednoczonych, www.un.org/documents/ga/res/26/ares26.htm (data dostępu: 25.05.2017).
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 5 lipca 2016 r. w sprawie nowej, perspektywicznej i innowacyjnej przyszłej strategii w dziedzinie handlu i inwestycji, www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0299+0+DOC+XML+V0/PL (data dostępu: 8.06.2017).
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 9 października 2013 r. w sprawie stosunków handlowych UE-Tajwan, www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2013-0412&language=PL&ring=B7-2013-0435 (data dostępu: 6.06.2017).
- Su H., *EU-Taiwan Relationship since 1981*, [w:] *The Palgrave Handbook of EU-Asia Relations*, T. Christiansen, E. Kirchner, P.B. Murray (eds.), London 2013.
- Su H., *Taiwan's Strategy towards the EU: From Hallstein Doctrine to Workable Diplomacy*, [w:] *Asian Countries' Strategies Towards the European Union in an Inter-regional Context*, S. Hungdah (ed.), Taipei 2015.
- Su H., *The EU's Taiwan Policy in a New Context*, „Issues & Studies” 2010, vol. 46, no. 1/03.
- Taiwan and the EU*, ESDZ, www.eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/2000/Taiwan%20and%20the%20EU (data dostępu: 25.05.2017).
- Taiwan*, European Commission, [www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/taiwan/](http://www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/taiwan/www.ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/taiwan/) (data dostępu: 6.06.2017).
- Tajwan*, portal Regionalnej Izby Gospodarczej w Katowicach, www.rig.katowice.pl/files/Wsp%C3%B3C5%82praca%20Mi%C4%99dzynarodowa/27.Tajwan.pdf (data dostępu: 30.05.2017).
- Trade and Investment Relations between Taiwan and the EU*, portal MSZ Tajwanu, www.roc-taiwan.org/uploads/sites/125/2015/09/201705-Relations-between-Taiwan-and-the-EU.pdf (data dostępu: 6.06.2017).

- Tubilewicz C., *Patterns of Bilateralism*, [w:] *Europe-Asia Relations. Building Multilateralism*, R. Balme, B. Brides (eds.), New York 2008.
- Visa Liberalisation for Taiwanese*, Council of the European Union, www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/118011.pdf (data dostępu: 6.06.2017).
- Visa Waiver for Taiwanese Passport Holders Approved*, portal KE, www.europa.eu/rapid/press-release_MEMO-10-617_en.htm?locale=en (data dostępu: 5.06.2017).
- Winkler S., *EU-Taiwan Relations in the WTO. The Question of International Status*, www.ics.be/files/070417%20Sigrid%20Winkler%20EU-Taiwan.pdf (data dostępu: 2.06.2017).

